

ZSOLT BÉLA

KÖÉRT KENYÉR

VEZÉRCIKKEK
1921—1939

BUDAPEST, 1939.

„Akkor jajgatott volna ez a liberális-zsidó sajtó, amikor a hét és félmillió koldusról volt szó...”
(Új Magyarország)

Tábori és Társa Bt. nyomdája Budapest, VII., Dohány-u. 16.
Telefon: 142-632. Igazgató: Tábori László.

C R E D O

Eljött az az idő, amikor nem lehet többé hitetlenül, langyos és óvatos félhitekkel s megtévesztésből vagy védekezésből kölcsönvett álhitekkel élni. Mint a Biblia előtt a szárazföld a tengertől, úgy válik el most egymástól a világ kétféle hite. Kinek-kinek színt kell vallania, ahogyan Krisztus színt vallott bírái előtt és ahogy Luther színt vallott a zsinat előtt. Az előkelő tárgyilagosság, a méltóság-teljes középén állás, a bölcselelő és művész elvonulása ma már csak kibúvó. Eljött az idő, amely megérlelte a döntést: az emberekkel az emberiségért, vagy. egy emberrel az emberek ellen? Eljött az idő, amikor kinek-kinek színt kell vallania: vállalja-e az emberszeretet és emberbarátság keresztény és civilizált hitét és kötelezettségét, vagy a vakmerő eretnokséget, amelynek szellemében a kereszténység és a civilizáció sem való egyébre, mint fegyverül az őskori és őserdei harc eldöntésére: ki az erősebb, ki tudja ravaszabbul kelepécebe csalni, kegyetlenebből szolgáljává és prédájává nyugözni a védtelent, a gyengét, a gyanút-lant? A kérdés fel van vetve s eljött az idő, mikor már nem lehet kertelni, dadogni, kétértelmű válaszokat adni. A kérdés ki van élezve, mint a bíró kérdése az esküdtek-hez: igen vagy nem? Itt az idő, amikor mindéHkinek felelnie kell, hogy a kereszténység a fehér emberi műveltség és erkölcsi forrása-e, vagy pedig a babonák, az előítéletek, a fanatizmusok szektárius szenvedéseinek sugallója s a kíméletlen létfentartáisi s a gonoszul céltudatos érdekharc jogcíme? Itt az ideje, amikor mindenkinek felelnie kell, hogy a civilizáció arra való-e, hogy az egész emberiség otthonát védettebbé, lakályosabbá, egészsége-sebbé, az együttélésre, a munkára, a szaporodásra és

ösztönző álmok szövetségére alkalmasabbá tegye, vagy; pedig olyan fizikai eszközük és ragadozó szervük-e az erősebb nemzeteknek, az erősebb osztályoknak, az erősebb egyéneknek, mint az ősebernek a kőbalta és az őserdei vadállatnak az álkapocs?

A kérdés nem a régi kérdés: jobb vagy bal s gomblyukba szúrt jelvényel, padlásablakba kitett lobogóval sen. lehet rá választ adni. Az Angriff jogi szakértője, aki az amerikai négerlincselésben a néptörvénykezés elvének tökéletes megnyilvánulását ünnepli s a Pravda jogi szakértője, aki a burzsoák, a fascisták és a közönyösök kiirtásában ugyanennek az elvnek gyakorlati diadalát dicsőíti, a civilizáció legszebb alkotásainak felhasználásával, a rotációs géppel és a rádióval egyforma szellemben már szint vallottak. Eljött az idő, mikor mindenkinek, aki nem azonos velük, nem elég sopánkodni, hidegen elemezni s nem elég elfordulni, semlegességbe vagy metafizikai ábrándokba menekülni. A semlegesség ma azt a gyanút ébreszti, hogy nem egyéb az »okos« állásfoglalás alattomos késleltetésénél. A teoretizálás és az ábrándozás kényelmes kitérés a tények elől és szökés a szolidaritás és a lelkiismeret kötelezettségeiből. Mi nem vagyunk semlegesek és nem menekülünk ábrándokba. Nekünk Krisztus születésének mai éjszakája a színvallás éjszakája. Hisszük, hogy a hit, amit vallunk, laikus nyelve, a mindennapi emberre szabott egyszerűsége, gyakorlatiassága, sőt kicsinyessége ellenére sem eretnekség. Ércbe nem véshetjük, mert az érc kell a fegyverekhez. Pergamentre nem rajzolhatjuk, mert minden pergament kell a díszokleveleknek, az alkalmi történészeknek s az élet és halál kérdésében arisztokratikusan semleges költők bibliofilkiadásainak. A mi színvallásunknak nem jut más, csak a rongyból és csontból készült újságpapír, amely ma át lényegül a lerongyolódott emberiség panaszává és igényévé s az embertelenségtől elpusztított milliók csontjainak zörgő vádbeszédévé.

Íme, eljött az idő, hogy valljuk és hirdessük:

H i s z ü n k a nyolcadik szentségben, az emberélet szentségében, amelyet semmiféle más szentség vagy szentséggé avatott vezér, parancs, hatalom, közérdek nem sértethet meg anélkül, hogy az embertelenség barbár bűnébe ne essék.

Hisszük, hogy minden csecsemő: a fehér, a fekete, a sárga, egyformán jogos követelője az emberi méltóságnak, az egyéni szabadságnak, az élet szellemi és anyagi javaiiban való osztozkodásnak.

Hisszük, hogy az ember és ember között csak a szabad szellemi és társadalmi versenyben érvényesülő tehetség, felsőbbrendűség és az értékesebb és produktívabb teljesítmény teremthet különbségeket, de nem az eredet, a felekezeti, a kiváltságos fajhoz vagy osztályhoz való tartozás.

Hisszük, hogy az emberi együttélés módjának és rendjének egyedüli irányítója a törvény, amelyet a társadalom többségének szükséglete sugall és akarata szentesít.

Hisszük, hogy az emberiség igényeinek leghatásosabb ösztönzője és legmegbízhatóbb szabályozója és akaratának egyedül illetékes korrektívuma a műveltség, mely a társadalom többségét alkalmassá teszi, hogy jó törvényeket alkosson és velük kormányozza önmagát.

Hiszünk a művelt nép jó törvényeiben, amelyek megszüntetik a történelmi kiváltságokat, mérsékletre kényszerítik a gazdaságilag hatalmasokat, a társadalom szolgálatára szoktatják a törvény végrehajtó közegeit, az emberiséggel összeegyeztetik az igazságszolgáltatás szellemét, arányosságot teremtenek jog és kötelesség között és a gyengére keveset, az erősre sokat raknak a közterhekből.

Hiszünk a jó iskolában, amely nemzeti hiúság, előítélet, rajongás és gyűlölet helyett tárgyi ismeretekre és valóságérzékre nevel és a nemzedéket alkalmassá teszi arra, hogy ereje lemerésével, tájékozottságával és kritikai képességével döntsön céljai és életberendezése felett.

Hiszünk az értékes hagyományokban, amelyek a természetellenes és erőszakos rombolás fékjei a társadalom érzületében. És hiszünk a fejlődésben, amely a tartalmukat vesztett, vagy csak a kisebbségek érdekeit védő hagyományokat lebontja, mert akadályozzák a jövő építését.

Hiszünk a magántulajdon elvében, de nem hiszük, hogy a magántulajdon elve abban a társadalmi rendben érvényesül, amelyben a magántulajdon csak a kevesek kiváltsága: amelyben sokszorosan több a földtelen, a háztalan, a pénztelen, a nincstelen, a koldus, mint aki az anyagi javak részese. Hiszünk a magántulajdonban, de nem hiszük, hogy a magántulajdon elve akkor diadalmasko-

dik, ha egy családra tízezer hold föld jut s tízezer családra a földből csak tízezer öl, amely holtan befogadja. Hisszük, hogy a magántulajdon rendszerét csak akkor lehet megszilárdítani, ha minél nagyobb tömegek magánügyévé válik a magántulajdon megvédése.

H i s z ü n k az osztályellentétekben, de hiszünk abban is, hogy az osztályellentétek fegyveres osztályharc nélkül is csillapíthatók. Elsősorban Apponyi Albert gróf tételének megfontolása révén: az uralkodó osztályok önkéntes engedékenységgel, hogy a társadalmi fejlődés ne tévedjen revolúcióba, ne torkoljon osztályuralomba, hanem minden osztályt korszerű gazdasági, szellemi és szociális jelentőségének és számának megfelelően juttasson szerephez a munkamegosztásban. Hiszünk a parlamentárizmusban, amely az osztályellentétek kompromisszumainak műszere. Hiszünk az általános titkos választójog urnáiban, amelyek előtt az osztályharc vértelenül, törvényesen vívhatja meg forradalmait.

H i s z ü n k a nemzetek vetélkedésében, amelyekkel többnyire politikai és gazdasági érdekcsoportok önző céljaikat leplezik. De hiszünk a népek életakaratóban, békeszeretetőben, családiasságában, munkavágyában, amelyekből csak rendszeres lelki mérgezéssel, a valóság meghamisításával, vagy erőszakkal lehet őket eltántorítani. Hiszünk, hogy a népek megvédik a házat, amelyben laknak, azok ellen, akik házardul az egész hazát kockára akarják vetni.

H i s z ü n k az egyén jogában, nemcsak a magántulajdon, de a Magánügy szentségében is. Hiszünk az egyén védekezési jogában, amikor a közösség személyi, családi, szellemi, világnézeti önállóságában vagy termelő munkájába illetéktelenül beleavatkozik s bár segíteni nem tud rajta, a hatalmi elv mindenáron való érvényesítéséért azt is megakadályozza, hogy az egyén segíthessen önmagán.

H i s z ü n k a közösség jogában, hogy az egyént az állam biztonsága, adminisztrálása, civilizálása s a társadalom védelmére szorulóknak segítése érdekében igénybe vegye. De tagadjuk, hogy a közösség vezérekben, kiváltságos személyekben vagy csoportokban megtestesülhet s hogy e vezérek, személyek és csoportok korlátlan hatalomra tehetnek szert az egyén legyengítéséből.

H i s z ü n k a szellem hatalmában és a szellemi ember

vezető szerepében. De a szellemet épügy nem tartjuk társadalmi és gazdasági kiváltságok forrásának, mint a földet vagy másfajta gazdagságot.

H i s z ü n k a bíróban és ügyvédben, akik az írott törvényt és a társadalmi valóságot összhangba hozzák s nemcsak a fennálló rend szilárdságát tartják szem előtt, de az állampolgár megingott gazdasági, szociális és lelki állapotát is.

H i s z ü n k az orvosban, aki a jó törvényeket hozó parlament segítségével megjavítja a csecsemőhalandóság, a rák, a tüdővész, az angolkór, a sápkór és vérbaj statisztikai számait. De nem hisszük, hogy akár a csodatevő bibliai időkben is elég lett volna hárommillió tanyai paraszt nyavalyáira nyolc orvos s nem hisszük, hogy akár százezer kishivatalnokká, géppé kollektivizált orvos elég lenne egy standardizált és bürokratikus szociálpolitikai hatásosságához.

H i s z ü n k a mérnökökben, akik utakat építenek úttalan vidékeken. Hiszünk a hídépítőkhöz, akik összekötik a jobbpartot a balparttal. A vasútépítőkhöz, akik megmutatják a földhöz tapadtnak, hogy van világ azon túl is, ahol a föld az éggel összeér. Hiszünk a közlekedésben, amely elkeveri a kultúrákat, kicseréli az árucikkeket, fokról-fokra közelebb hozza egymáshoz az ellentétes égtájakat s minden mesterkéltén fűtött gyűlölködés ellenére, egyre szorosabban összeláncolja egymással a népeket és a kontinenseket.

H i s z ü n k az építőmesterekben, akik házat építenek a barlanglakoknak, a putrik félnomádjainak. Akik levegőt, világosságot, kényelmet visznek a bérkaszányák celláiba és a vályogviskókban és az átlagemberben is felnevelik az ízlés és a higénia igényét.

H i s z ü n k a termelési és foglalkozási ágak egyenrangúságában. Hisszük, hogy az ipar és kereskedelem éppoly történelmi hagyományú munka, mint a földművelés. De azt is hisszük, hogy történelmi hagyományaik politikai célból való felevenítése gazdasági értékük és a szociális élet rovására megy. Hisszük, hogy a föld, a gyár, a kereskedelem nem a gyámkodástól és az erőszakos irányítástól, hanem csak a gazdasági szabadságtól válhatnak teljes értékű termelési és forgalmi eszközökké és nemzeti vagyontárgyakká.

Hiszünk a művészetben és a betűben, ha a művész és az író nem felbérelt és meghunyászkodott kiszolgálója a hatalmon levők érdekének és kedvtelésének, hanem a »septem artes liberales«, a hét szabad művészet hagyományörzője, vagy szabad úttörője.

Hiszünk minden felekezet egyforma jogosultságában, mert a legegységesebb jog, hogy ki hogyan hódol az Isten és természet feletti jelenségek kultuszának. De hiszünk a természettudományban is, amely a kozmosz, az anyag és az ember lelki és testi titkainak tudományos feltárással kutatja a természetfeletti jelenségek magyarázatát. És hiszünk a fajok egyenrangúságában, mert nincs olyan színű és vérségű faj, amely ne viselné magán félreérthetetlenül Isten képét, a minden emberre érvényes fejlődéstani folyamat bélyegét s amelynek génusza ne gazdagította volna az egyetemes kultúrát olyan értékekkel, amelyek az emberiség közkincsévé váltak.

Hisszük, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség nem frázis, hanem a társadalom életének olyan nélkülözhetetlen praktikus tényezője, mint a lakásé a tűzhely, a világítás, a fűtés, a tér és a megfelelő mennyiségű légköbméter. Hisszük, hogy a szabadság a végzetszerű, esetleges sorsot a tudatos egyéni és társadalmi cél szolgálatába állítja. Az egyenlőség biztonságot és öntudatot ad a törvény előtt s az érvényesülésért való küzdelemben. A testvériség az a genfi egyezmény, amely mindenfajta politikai és társadalmi harc feltételeit megszelídíti.

Hiszünk a hazában, mely bölcsőnk és sírunk. De azt is hisszük, hogy a bölcsőtől a sírig terjedő emberöltő alatt csak e hitvallásunk valóraválásával szolgálhatnék teljesen és termékenyen. Hisszük, hogy nem a hazát szolgáljuk, ha azok szabják meg a szolgálat módját és mértékét, akik a haza szolgálata alatt személyek vagy osztályok szolgálatát értik.

Hisszük, hogy Magyarországnak helye van a nap alatt. De azt is hisszük, hogy amíg a nap nem süt ránk teljes fényével, a világosság eljövételét késleltetjük, ha a csaló hold ábrándjaival kacérkodunk s a babonásan és türelmetlenül a sötétség szellemeit idézzük. Hisszük, hogy mindaddig, amíg a nap nem világít, önmagunknak kell világítanunk oly módon, hogy felvilágosult hagyományain-

inkat bekapcsoljuk a nyugateurópai rend és szellem áramkörébe.

Íme, karácsony éjszakáján, a hitvallás éjszakáján, színt vallottunk. Hitünk nem vallás vagy faji mítosz, sőt éppen ellenkezője, mert minden felekezet és minden faj vallhatja. Egyetlen rituáléja van: az értelmes gondolkozás. Liturgiái nyelve minden nyelv, amely tiszta fogalmak, meghamisítatlan tények, valódi ismeretek és erkölcsi igazságok közlésére alkalmas. Hitünket általában demokráciának hívják: ez a görög szó magyarul azt jelenti, hogy a r.ép uralkodik a népen — és uralkodik azokon az ősemben ösztönökön is, amelynek rémuralmától csak a par'amentáris törvény és a köztulajdonná vált műveltség védi meg az emberi társadalmat.

NAGYATÁDI

A magyar föld szerelmének prófétái tüzes trónon vagy börtönben pusztultak el: Nagyatádi Szabó István már nem prófétája, hanem diplomatája volt osztálya gyakorlati törekvéseinek és ügyességével, józanságával, óvatosságával és szívósságával tartotta döntő szerepét hat esztendő politikájának tengelyében. Ez a szerep kissé elkoptatta népszerűségét, amellyel nem is olyan régen még csodákat tudott vofna művelni s felőrölte szervezetét is, amely a somogyi fekete földből formálódott és elpusztíthatatlannak látszott. »Oldott és kötött«, mint a legrégebb magyar nyelvemlék mondja, szerződött, feltételeket szabott azok elé, akikhez osztálya nevében, népe érdekében odaállott. Mint az aratógazda, aki kontraktust köt a földesúrral, elszegődött tőle idegen, sőt vele ellentétes vezérek alá is és csak azon örködött, hogy a szerződést betartsák. Bizonyos, hogy köze volt az egyetemes demokratikus ideálokhoz is, de nyílt harcba csak osztályokért bocsátkozott, sőt más kérdésekben néha tudott végzetesen passzív lenni és érdektelennek látszani, ha a cserében osztályának néhány gyakorlati igényét kielégítették. A politika csinját-bínját pompásan kitanulta, ennek a pár excellence úri mesterkedésnek parkettjén tökéletes ügyességgel járt nehéz csizmájában.

A szláv »proszta« szó, amelyből a paraszt kifejezés ered, egyenest jelent: Nagyatádi Szabó István lelki meghasonlásaiból eredtek, hogy a magyar politikavilágában nem őrizhette meg magában a paraszt szó eredeti értelmét. Nem halt meg tüzes trónon, de a bársonyszék sokszor talán fájdalmasan égette, mint Dózsa György. De nem bírta tovább a paraszti temperamentumát ért számgöyöt Zápolya szörnyű pardiája.

*

Hánytorgott a forradalom és az ellenforradalom tarajos, hullámain. Ott volt, amikor Károlyi Mihály Debrőn földet osztott, tagja volt annak a kormánynak is, amely a pénzügyminiszter indítványára hozzájárult a Károlyi-vágyon konfiskálásához. Hirdette a demokratikus választójogi törvényt, az általános, egyenlő és titkos választójogot, de túrta, hogy népe a szolgabíró jelenlétében adja le szavazatát olyan választójog alapján, amelyet még csak nem is néptörvény, hanem csupán kormányrendelet szabott meg. Mikor a forradalom előestéjén a Hadik-kormány földművelésügyi minisztereként először állott szemtől szembe a királlyal, jószágos arcú, szelíd tábornokhoz hasonlította az uralkodót. De ott volt a köztársaság kikiáltásakor is, amikor a jószágos arcú, szelíd tábornokot megfosztották trónjától. A dunántúli véres napokban volt talán a legközelebb Dózsa György tragikus pusztulásának külsőségeihez; tüzes trón helyett a mozdony tüzes kazánja nyílt meg előtte lángnyelveivel, a budaörsi királynapok idején francia monitoron várta, amíg az ágyúk elnémulnak.

Tragédiája tulajdonképpen akkor kezdődött, amikor túrta, hogy a választójog titkosságát megtagadják a falu népétől. Nem ismerte fel, hogy a titkos választójog nélkül nem ülhet össze olyan parlament, amely a földreformot becsületesen megoldja és örködik annak becsületes végrehajtásán. A nemzetgyűlésben Nagyatádira eredeti koncepciójának igazi keresztülvitele helyett a inapi politika egyensúlyának és a pártegység fenntartásának inferioris szerepe jutott. Alkotás helyett alkudozás: így zsugorodott Nagyatádi történelmi hivatása politikai szereppé. Még talpraállhatott volna, ha korrigálja a hibákat s ha azzal a bátorsággal, mellyel osztálya érdekében politikai frontot változtatott, vissza tudott volna térni eredeti útjára. A parasztság és a kisgazda-

társadalom rendületlenül hitt benne, házhelypolitikájával pedig megtartotta a nincstelen földművesnép szimpátiáját is és most mintha útban lett volna régi népszerűségnek teljes feltámadása. A kereskedők, iparosok se haragudtak rá, mert egyike volt a keveseknek, akik felismerték a város egyenrangú jelentőségét és nem uszítottak el-lene. Egyetlen antiszemita kijelentés sem hagyta el száját, ezzel talán azt demonstrálta, hogy a parasztság a politikai harcnak ezt a terepét átengedi a romlott uraknak.

Józan fő volt, normális idők komolyan számbavehető, de mégis csak átlagpolitikusa. Hogy nem volt az igazi államférfiak közül való, bizonyítja az a kardinális politikai tévedése, hogy a földreform törekvéseit megvalósíthatóknak képzelte egy reakciós, minden szabadságmozgalmat és szociális igényt kérlelhetetlenül eltaposó rendszer keretében. Mégis üresen maradt a magyar közéletben a helye, mely ma középszerű tehetségekben is koldusszegény. Nem adott fel semmit, csak sok mindent elodázott. A magyar föld népének reprezentáns példánya volt Arany János magyar beszédével, őszülő szép fejével, meleg kék tekintetével, gyermekesen tiszta arcával. A magyar paraszt józansága, jósága és tisztessége a legellentétebb fordulatok közepette sem hagyta el.

A MEGŐRÖLT SZIKLA

I.

Egy mélabús, alacsony, őszülő ember gubbaszt mostanában kevesedmagával a parlament jobboldali folyosójának piros bársonypamlagán, holott forma szerint még ülhetne bent az ülésteremben a bársonyszékben is. Igaz, hogy csak néhány napig jár neki a miniszteri fotój, mert rövidesen megjelenik a hivatalos lapban, hogy saját kérelmére fölmentik a miniszterségtől, amely az utolsó negyedévben már úgymint árnyékuralom volt, afféle miniszteri al-bérlet régi hivatalkodásának helyiségében. A kisgazdák tárcanélküli minisztere, Mayer János, búcsúzik kevés megmaradt híve társaságában a hatalomtól, amelyhez hosszú éveken át olyan szívósan ragaszkodott s amelyből most a megváltozott politikai viszonyok kiemelték. A magyar földművesség guvernamentalitását kellett volna képviselnie a

miniszteri székben, a mögötte álló milliók erejével meg kellett volna valósítania legalább az agrár-demokrácia körvonalait, ehelyett tehetetlen eszközzé törpült annak a politikai taktikának kezében, amely különös ügyességgel értett ahhoz, hogyan kell önmagukkal megfosztatni a feltörekvő rétegeket már elért vívmányaiktól, kiverelkedett jogaiktól. Nagyatádi Szabó István közvetlenül halála előtt még egyszer megkísérelte, hogy visszatérjen a régi, demokratikus követelésekhez s kiszakítsa az eredetileg szélsőbalinak indult magyar parasztmozgalmat a reakcióval való természetellenes vadházasságból, de hirtelen elmúlása után az utolsó komolyan vehető kisgazda-fellobbanás végkép kialudt. Mayer János elfoglalta Nagyatádi Szabó örökét s az ő földművelésügyi minisztersége alatt vetélődött el az igazi földbirtokreform, az ő minisztersége alatt degradáltak végkép éretlenné a magyar föld népét a titkos szavazásra s ugyancsak az ő minisztersége alatt épült a lillafüredi luxusszálloda, bontakozott ki a földművelésügyi büdsé segítségével a pompás lovaspoló-üzem és még egy sereg intézmény, amelyek az utókor kultúrhistorikusa előtt ez egyszerűnek látszó kisgazdát egy kisebbfajta Medici színében fogják feltüntetni.

Hogy az egységes párt úgynevezett »csizmásai« és az ország kisgazda- és földművestömegei között mennyire meglazult a kapcsolat, nemcsak a legutolsó választás alkalmából lehetett tisztán látni, amikor éppen a csizmás tömegek fordultak el tőlük legvehemensebben. A magyar kisagrártömegek már évek óta tudják, hogy Nagy¹ atádi eredeti programját, sőt a miniszter-Nagyatádi lassú, defenzív politikáját végkép feladták s helyette a feltétel nélkül való megadás magatartását vették fel. Még hatalmuk mainál százszorta nagyobb jelentőségük idején is csak kis dolgokért tudtak nagy izgalomba jutni: szinte komikus, hogy ugyanakkor, amikor a választójogot elvették tömegeiktől, a kisüstért tiborcokdtak s később is, máig is, sohasem a parasztdemokrácia elveiért és eredményeiért, hanem legfeljebb személyi célokért, államtitkárságokért és miniszterségekért. A magyar kisbirtokosság és a magyar földnélküli éveken keresztül csúszott lefelé a lejtőn, amíg leért a mai mélypontig: de ők nyugodtan, sőt lelkesen aszszisztáltak a kormánypolitikához, mely ezt a lecsúszást meggyorsította — mindaddig, amíg az »ő emberük« ült a bár-

sonyszékben. S ma is ők lennének a legbékésebb támogatók, ha Mayer János kezéből a politikai fordulat nem veszi ki a földművelésügyi tárcát, amellyel — agrárország lévén — tíz év után és a maihoz hasonló agrárválságban végre már kezdeni kellett valamit. Mert azt még meg lehetne bocsátani Mayer Jánosnak, hogy a Nagyatádi-féle radikálizmust feladta, ha ugyanakkor csinált volna olyan agrárpolitikát, amely az ország mezőgazdaságát osztályszemponttól függetlenül életképessé, ellenállóképessé és az új szükségletekhez idomulóvá teszi. De éppen, mert a földművelésügyi tárcát kiszolgáltatták a politikának, csak későn eszméltek rá, hogy egy új tárcanélküli minisztérium még mindig kisebb megterhelést jelent, mint egy szakminisztérium, amelynek vezetéséből hiányzik a szakszerűség és a koncepció. Viszont meg kell mondani azt is, hogy ezért legkevésbé Mayer János és a kisgazdák felelősek. Felelős maga a rendszer, amelynek tíz éven keresztül épügy a pártegység kibalanszírozása volt a legnagyobb teljesítménye s a pártegység kedvéért átengedett a politikai alkunak olyan területeket is, ahol a legnagyobb szükség lett volna az igazi szakemberre, sőt ennél is többre: az úttörőre, a zsenire.

Nem Mayer János, a húszholdas kisgazda a főhibás tehát abban, hogy egy változatlanul nagybirtokos és hitbizományos Magyarország mezőgazdasága a kellenél súlyosabb válságba jutott s agrikultúrája húsz év óta alig fejlődött. De osztálya, a magyar kisgazda és földnélküli, annál nagyobb joggal fordult el tőle és maradék csapatától, amely a júniusi választásokon már ugyanúgy a kormány hatalmi apparátusával jutott mandátumhoz a tipikus kisgazdakerületekben, mint bármelyik Pestről szalasztott nadrágos. Most, úgy látszik, nemcsak a választók fordultak el tőlük, de kormány is hűvösebb, közönyösebb s kevésbé ragaszkodik hozzájuk. A talaj először lent csúszott ki alóluk, a kerületek fekete földje s most kicsúszóban van fent is, kiszalad a parlament parkettje s a pártkör szőnyege is. A magyar demokrácia nagy reménysége, a szabadságharcos ősök, a dacos jobbágyivadékok maradékai így buktak el egy történelmileg és társadalomtudományilag kezdettől abszurd politikai tévúton, amely kijelölt helyük helyett a haladás és a feltörekvés ellenfeleinek szövetségébe vezette őket. Budapest, 1931. december 17.

A CSIZMA HAZATÉR...

Ma már visszaérkeztek a varjúfekete falvakba, amelyek befagyott hajókként reménytelenül vesztegelnek a csonttá keményedett róna közepén. Csizmájuk alatt hangosan kopog a fagyos rög, de az ablakból nem lesnek rájuk derűs, várakozó arcok, amelyek valamikor, amikor még hoztak egy kis karácsonyi szemfényvesztést népüknek, feléjük sugározták a bizalmat. A csizmás képviselő ma nem visz haza semmit, még reménységet sem, még szavakat sem, amelyekkel a szelíd, jóhiszemű népben olyan sokáig tartani lehetett a lelket. A csizmás képviselő nemcsak az ígéretek bőségszaruját hagyta Budapesten, de ottmaradt az önérzete is, amelynek maradékán most adott túl véglegesen. Azelőtt legalább tudott küzdeni másoknak talán komikusán kis előnyökért, amelyeknek a kisközgazda mindennapi életében bizonyára megvolt a maguk fontos szerepük, tudott palotaforradalomba fogni személyi követelésekért — de a végén már ehhez sem volt elég keménysége. A kormányban most már nem ül senkijük, az ülésremben már eredetileg kevesen ültek s még kevesebben lesznek, ha a nadrágos kisközpénzes végkép ráeszmélnék, hogy a konjunktúrának befellegzett. Tegnap még összeültek, hogy döntsenek további sorsukról, hogy föllevenítsék-e a Nagyatádi-féle tizenhat pontot s élére állítsák-e a kérdést — végül úgy határoztak, hogy bennmaradnak az egységes pártban, de »fenntartják maguknak a szabad kritika jogát«. Maradnak, mindenáron maradnak, mert — valójában nincs is hova menniök.

A nagy paraszttömegekhez hiába mennek, mert ezeket már nem lehet népszínműi külsőségekkel megtéveszteni. A magyar nép kiábrándult a kosztümpolitikából, amely a bricsesz és a csizma megtévesztő párosításából táplálkozott, miközben a fejeléscsizma is lerongyolódott a magyar nép lábáról. A kisközgazda és a földnélküli paraszt ma már tudja, hogy ez a szövetség, a jobbágyutódnak a feudális-utóddal és a történelmi középosztályt jelentő bürokráciával való politikai szövetsége hosszú időkre megbénította azokat a törekvéseket, amelyek Kossuthtól Nagyatádiig jogot és földet akartak juttatni a magyar népnek. Ez a kisközgazda tudja, hogy volt idő, amikor minden a magyar föld népétől függött, minden politikai alakulás,

minden erőviszony azon múlt, hogy ki mellé áll, kit juttat szerephez a paraszt. Ennek a nagy történelmi sánsznak kiaknázását nemcsak, hogy elmulasztották a csizmás képviselők, de ők szavazták meg első nemzetgyűlési többségükkel azt a törvényt, amely azt titkos választójogot, amit a városi proletárnak megadtak, elvette tőlük s amely még a bűnös Budapestet is megbízhatóbbá deklarálta, mint a tiszta nemzeti érzés és a tiszta erkölcs termőhelyét: a falut. S az ő segítségükkel veszett el kézen-közön maga a földreform, amelynek elmulasztása igazában csak most mutatja meg nemcsak szociális, de gazdasági szempontból is a következményeit. Mennyivel könnyebb lenne ma az ország helyzete, ha itt sokszázezerrel több önálló egzisztencia állna ellent százezres tömegekkel, amelyek kenyértelenségre vannak ítélve a kenyértermő fekete földek mesgyéjén! S mennyivel több fogyasztója lenne iparnak, kereskedelemnek, ha itt kialakul egy új birtokosréteg, amelyet okos agrárpolitikával életképessé lehetett volna nevelni az elpazarolt tíz év alatt — még az agrárvilágválság ellenére is! A történelem minden fordulóponton arra a rétegre, osztályra osztja ki a vezető szerepet, amelynek eljövetele aktuális: nálunk, a megváltozott határok között, egyetlen aktuális, elképzelhető berendezkedési forma a parasztdemokrácia volt. Nem a parasztosztály uralma, de egy, a kisbirtokon nyugvó politikai és termelési rend, amelyet erőteljes nyugati iskolapolitikával, a városi kultúrának és civilizációnak a faluba való eljuttatásával s a társadalom új szerkezetéhez idomuló ipar és kereskedelem segítségével lehetett volna megóvni az elbalkánizálódástól. E programok megvalósításának lehetősége egyszer, egy nagy történelmi pillanatban, a kezükben volt a csizmás képviselőknek — s hogy kiengették a kezükből, ezzel nemcsak osztályunk, de az egész magyar élet ellen követtek el jövátéhetetlen mulasztást.

Ez az, amit már a falvakban is tudnak s ezért lesz fölöttébb keserű a karácsonyi szünidő a hazatérő képviselőknek, akik Budapesten megaláztottan, félretoltan is ragaszkodnak a hatalom palástjának szélébe, mert tudják, hogy a faluból, saját népükből már nem meríthetnek erőt és jogosultságot szerepükhöz. A gazdakörökben, a templomelőtti fagyos tereken egészen más szó járja, mint még néhány hónap előtt — s az a szó igazolja azokat,

akik a falu és a város ellentétét mesterkéltnek, a demagógia trükkjének tartották. Ugyanazok a panaszok és ugyanazok a vágyak hallatszanak a falusi sár fagyott göröngyei fölött, mint a kisvárosok macskakörmén s a nagyvárosok aszfaltján s ez az azonosság esetleg a jövő irányát is jelzi, amely felé polgárnak, földművesnek, munkásnak, aki a szabadsághoz, az élethez, munkához való jogot nem a felforgatás, hanem az alkotmány és törvény eszközeivel akarja most kiküzdeni, együtt kell elindulnia. Ázt a csizmát, amely előbb elcsúszott, később elkopott és kifeslett az úri parketten, nem lehet többé megfejelni. De a sokszázezer, meddő mozgósításban, összesereglésben, deputációban, várakozásban, emberpiacokon való reménytelen ácsorgásban elnyűtt csizma egyszer mégis meg fogja találni az utat, amely a letaposott városi cipőkkel párhuzamosan vezet a demokráciához.

BETHLEN

Nyolc éve élünk vele együtt, inkább rosszban, mint jóban. A keveseknek, akikben ez a rendíthetetlen idegrendszer, bolygathatatlan lélekjelenlét, úrlovasi vakmerőség és tényeket, logikát elsodró elán csak köznapibb fokon jelentkezik — ő a tökéletes eszménykép. A sokaknak, akik azt hiszik, hogy nyolc év óta tulajdonképen annyit esznek, annyit dolgoznak, annyit beszélnek, annyit nevetnek, szóval, annyit élnek, amennyit ő engedélyez,, bűnbak mindenért, talán még azért is, amihez csakugyan semmi köze. Valójában kevés olyasmi találkozik a magyar földgombön, amihez köze ne lenne, de akadnak elkínzított tan-táziák, melyek titokzatossá nőtt hatalmát kozmikussá szélesítik és neki tulajdonítják még az elromlott klíma gyötrelmeit is.

Állapítsuk meg, hogy a kegyetlen télért és az elvetélt tavaszért nem felelős. Hogy mi mindenért felelős, erről ítélkezzék majd a történelem, melyre jubileumi beszédében is apellált. Nem valószínű, hogy soká kell várni e legfőbb földi bíró verdiktjére, mert olyan időket élünk, amikor a történelem nem alszik a múzeumokban, nem merült el

a kútforrások mélyére, nem pihen meg a könyvekben, hanem állandóan jelen van. Ugynevezett történelmi időket élünk s nem lehet tudni, hogy a történelem melyik forduló pillanatában ítélezik azok fölött, akik csak politikát csinálnak és nem történelmet. Kossuth párhónapos kormányzása alatt történelmet csinált — s hegy gróf Bethlen István nyolc éven át politikán kívül egyebet is csinált-e — csakugyan, erről ítélezzék majd a történelem. Mi most ne törekedjünk másra, mint portréja néhány markáns vonalának elemzésére. Ez a portré kétségtelenül sokat módosult, de tévednek, akik azt hiszik, hogy folytonosan színét változtatta. Voltak állandó vonásai, melyek sok mindenről kioktatták a fiziognómust. Például: sohasem lágyította el a meghatódás és mosolyogni sohasem látták gúny nélkül. Lehet, hogy nagyon mélyen benne is reszket a részvét emberi nyomorúságok és megaláztatások iránti s talán a guvernementalitás kényszerítette rá a kérlelhetetlen márványálarcot. Lehet, hogy tud mosolyogni derűsen és harmonikusan is, de azoknak, akikkel szemben áll, vagy akikkel rendelkezik, tudomásukra akarja hozni, hogy legjobb pillanataiban is legfőljebb, ha fonákoknak tartja őket.

*

Ám erről az arcról éppen az a vonás hiányzik, amelyet a felületesek a legjellegzetesebbnek tartanak: a ravaszság. Aminthogy, véleményünk szerint, egész egyéniségéből és minden dolgából hiányzik a ravaszság. Egyenes, nyílt, parancsoló, földesúri lény. Megszokta, hogy kiadja a rendeletet ispánjainak — a többit elvégzi a munkás és az idő. Vájjon ravaszság-e, ha a földesúr elrendeli, hogy ki kell vágni ez erdőt? A gazda int és a fejszék lecsapnak. Gróf Bethlen István kormányzó-művészetének titka, hogy efféle földesúri parancsokká egyszerűsítette a kormányzás bonyolultabb, ravaszabb praktikáját. Ami útjában állt, azzal a legegyszerűbben leszámolt. Kivágatta az erdőket, hogy talajukat felszánthassa a maga számára. A paraszterdő, a munkáserdő, a polgárerdő egyetlen síkság s a múltra nem emlékeztet más, csak a rengeteg tönk.

*

Nem ravasz, csak erős s a körmönfonságot csak azok impucálják neki, akik önmaguknak is szégyenlik bevallani,

hogy gyengék vagy akik legmélyebben önként adták meg magukat és kifelé azzal védekeznek, hogy nem tudtak ellenállni ennek a raffinementnak. Bizonyos, hogy bármit is mondott vagy cselekedett, mindig holmi taktikai célt szimatoltak benne és legtöbbször azt hitték, hogy az ellenkezőjét akarja annak, amit mond és csinál. Holott sohasem fogadta el a talleyrandi aforizmát, amely szerint a szavak arra valók, hogy elrejtsek a gondolatokat. Ellenkezőleg: mindig azt mondta, amire gondolt, — és ez volt az egyetlen önkéntelen ravaszsága.

Mert el sem lehet képzelni, hogy a politika kifinomult módszerei ellenére akad valaki, aki csakugyan oda üt, ahova néz. Gróf Bethlen Istvánnak valószínűleg sejtelve sem volt a legendákról, amelyek bizonyos messzebbmenő tervei körül keringtek a mindenáron ragaszkodókban, akik lelkesedve magyarázták a hitetlenkedőknek, hogy a tőle kapott sebek alibi-sebek és csak arra valók, hogy lecsillapítsák az izgágákat, akik sokkal súlyos sebeket ejtettek volna rajtuk, ha meg nem előzi őket. Bethlen Istvánnak sejtelve sem volt az optimizmusról, amellyel bizonyos rétegek a csapásait fogadták, összehunyorgatva szemüket, mintha azt mondanák: értjük, értjük, ezt most el kell viselni, az egész megbeszélte játék, mint a bokszolóké a ringben, ahol az egyiknek programszerűen le kell feküdnie. Gróf Bethlen István igenis komolyan osztogatta a csapásokat, ha útjában állottak, akiket leterített.

Kivágta az erdőt és még csak azt a reménységet sem váltotta be, hogy egyik erdőt azért vágja ki, mert a másikat akarja sűríteni, gazdagítani vele. Valamennyit fölhasználta cölöpként, gerendaként hatalmi épületéhez. És higgyék el, — ebben az épületben sincs semmi architektúrái bonnyolultság, ravaszság, rejtély. Egyszerű vadászlak.

*

Egyetlen önkénytelen trükkje tehát, hogy azt hiszik róla, hogy ravasz. Ezért mondhatott és cselekedhetett nyolc éven keresztül halálosan komolyan és őszintén sok olyasmit, amin rajta kellett volna vesztenie, ha elhiszik, hogy komolyan és őszintén csinálja és mondja. Csak most, mikor már kevés híján mindenkivel kétségbevonhatatlanul és végtelen egyszerű eszközökkel végzett — tehát mindenkit kiábrán-

dított —, kezd derengeni, hogy nem is volt raffinált, csak mindenben és mindenkin keresztül egyet akart: a személyes hatalmat.

Nyolc évnek kellett eltelnie, amíg kiderült, hogy a polgárt nem azért gyengíti, mert azt akarja, hogy a paraszt erősebb legyen, de mindenkit aszerint gyengít és erősít, ahogy hatalmi érdekei megkövetelik. Amit a leg-ravaszabbnak tartottak benne, hogy ma a liberalizmussal, holnap a fajvédelemmel kokettál — éppen ellenkezője a ravaszágnak. Bátor naivitás, mely abból indul ki, hogy ezt a képtelenséget is elhiszik neki. És — elhiszik. Jobbról és balról is elhitték, hogy tulajdonképpen nekik dolgozik. Csak sokára és későn eszméltek rá, hogy senki másnak, csak saját magának, ami nem is erkölcstelen törekvés, ha elfogadjuk korunk divatos tételét, amely szerint a nagy egyéniségek korlátlan hatalmának válságos időben rendeltetése van. Bethlen István már-már csakugyan diktátori egyéniséggé bontakozott ki, nem utolsó sorban azért, mert hatalmi fejlődésének útját eddig nem nehezítették meg komoly akadályok. Ellenfelei elhulltak, elájultak, meghunyászkodtak vagy behódoltak. Néhányszor, éppen a legkritikusabb pillanatokban, segítségére sietett a véletlen — végül igazán csak rajta múlt, hogy milyen formáját választja a korlátlan személyi hatalomnak.

Természetesen fölmerül a kérdés, miért nem választotta a legtetszetősebbet, amely iránt különben személyes rokonszenve is többször megnyilatkozott: Mussoliniét. Ám Mussolini, amikor eltökélte magát szerepére, meg tudta tagadni osztályát: a proletáriátust, mert nem akarta megnehezíteni a teljhatalom felé való repülését azzal, hogy sleppként maga után húzza a múltat. Gróf Bethlen István azonban sokkal mélyebben gyökerezik osztályában, semhogy pillanatra is el tudott volna tőle szakadni. Sőt: ahelyett, hogy személyi kvalitásaiból merítette volna a hatalomra való hivatottságát, ahogy ezt Mussolini tette, inkább osztályának az uralomra való történelmi jogát és predesztináltságát képviselte személyében is.

*

Osztálya, a történelmi középosztály, kormányzása alatt csakugyan elfoglalta az értékes hivatali és közigazdasági pozíciókat, de ha politikai területen feltétlenül engedel-

meskedett neki, személyi hatalmának további fejlődési lendületét egyre inkább megnehezítette, minél szélesebben berendezkedett. Elriasztotta tőle a többi osztályokat és rétegeket, amelyek pedig annyi optimizmussal és mazochista illúzióval hittek a hihetetlenben, hogy gróf Bethlen István fogja megváltani őket. S ahogy ma már világosan látszik, maga a gazdasági egyensúly rendűit meg a bürokráciában elhelyezkedett történelmi középosztály másodvirágzásától. Tegnapai beszédében már gróf Bethlen István is bejelentette, hogy a bürokrácia felhőkarcolójának néhány emeletét halaszthatatlanul le kell bontani. Ám ha megteszi, nem teheti meg hatalmi alapjának gyengítése nélkül, mert az egyetlen zárt tömeg, amelyre feltétlenül számíthat: a történelmi hivatalnok-középosztály. Mussolini mindent megtett, mert likvidált minden személyi és tárgyi kötelezettséget, gróf Bethlen István azonban valóban a történelemből jött és lelkileg képtelen volt erre a likvidációra. Nobilisabb volt olasz kollégájánál, nem hagyta cserben osztályát, holott érdekei szintén megkövetelték, hogy személyi hatalmát szélesebb tömegek felületén alapozza meg.

*

Talán igazuk van azoknak, akik szerint igazi diktátor csak parvenüből kerekedhet, mert mert csak a tradíciótlan, östelen jött-mentet nem feszélyezik lelki, esztétikai finnyáságok, atavisztikus idegenkedések. Bethlen István gróf véleményünk szerint azért sem képes megtenni az egyetlen lépést a nyílt diktatúrához, mert tudja, hogy a modern diktatúra sem gyökerezhet másban, mint a népben. Bármennyiszer is felvette programjába, gróf Bethlen István atavisztikus gátlásai miatt nem tud eljutni a néphez. Az európai diktatúrák valamennyien a népre támaszkodnak a régi uralgóosztályokkal szemben, de gróf Bethlen István osztálya konzerválásának nagyobb biztosítékát látja a mai, elkorcsosított alkotmány kereteiben, mint a diktatúrában, amelyet ma már nem lehet megteremteni tömeg nélkül és nem lehet huzamosabb ideig fentartani, ha a nép a szolgaságért nem kap cserébe reális ellenszolgáltatásokat. Nálunk ezeket az ellenszolgáltatásokat bajos lenne elképzelni gróf Bethlen István osztályának megkárosítása nélkül.

*

A miniszterelnöknek csak a felületesek ajándékozhatják a »ravasz« jelzöt, viszont senki sem vitathatja el tőle az erőt, a keménységet. Humor, de főképpen líra ritkán üt át ezen a keménységen, éppen ezért fel kell fülelni a jubileumi beszédre, melyet a minap párthívei előtt tartott. Megható lírai ellágyulással beszélt Erdélyről, teremtő szülőföldjéről, amely szerint a politikában senki, még ő sem nélkülözhetetlen.

Ez a melanchólikus hang és közlékenység leginkább párthíveit döbbsentette meg, akik akkor látták őt legerősebbnek, amikor a legkevésbé volt szentimentális és a legnagyobb mértékben zárkózott. A miniszterelnök legalább olyan szfinx közvetlen hívei szemében, mint a távolállókéban — és most a hívek meglepetten és inkább riadtan, mint örömmel fogadták váratlan intimitását. Az egyiptomi mithológia szerint a szfinx csak akkor szólal meg, ha veszedelem közeledik, Baudelaire szerint pedig a szfinx: Akkor zenél, mikor hunyó nap tűz föléje.

Mi nem hiszünk sem az egyiptomi babonának, s politikáról lévén szó, a költőnek sem. De gróf Bethlen István példájára hiszünk a történelemben, amely ítél.

Budapest, 1929. április 21.

MAGYAR PASSIÓ

A szegedi dómudvar átváltozott a magyar passió színpadává: a magyar kálváriának s a feltámadás reményének mitológiai játéka szólal meg a szabad tér és határtalan ég méretei közt. Művészi kezdeményezésnek és dokumentumnak egyaránt rokonszenves ez az ünnepi játék, mely a legméltóbb formában demonstrálja ég és föld felé sérelmeink jogosságát s a törhetetlen európaiasságot, amely megpróbáltatásainktól csak erősödött s intézményekben, attrakciókban is fokozottan ki akar fejeződni. Mi legalább is csak ennek a mohó európaiasságnak tendenciájáért tudunk enyhítő körülményeket találni az időszerűtlen és túlzó alkotókedv mellett, amellyel a kultuszminiszter a szegedi Piazza del Duomon a történelmi építészeti stílusokkal fennálló adósságunkat törleszteni igyekezett. Most a sze-

gedi dómteret egyenjogúsítja a salzburgival s a színjáték ez ősi, de ma ismét divatos, modern effektusokkal felfrisített formájában akarja országos hangzásúvá fokozni a költő mondanivalóját és a színész tirádáját. Mégis, valahogy úgy érezzük, hogy e szép és pillanatnyilag a költségvetés számaival is kibékítő szándék kedvezőtlen időpontot választott a megvalósulásra. Az akusztika e pillanatban éppenséggel nem alkalmas arra, hogy a költő zavarta'anul deklamálhasson benne. Néhány uccányira a szegedi dómterőtől tudvalévően még nem készült el az újfajta csatornahálózat: az utcák aszfalt- és gránit-gyalogjárója alatt békanyálás folyókákon ömlik ki az elhasznált víz s rá van bízva, hogy megkeresse saját útját a legmagyarabb folyóig, a Tiszáig. Néhány lépésre a dómterőtől, ahol a költő a halhatatlanságra aspirál, nagyon is pillanatnyi szándékkal ömlik a választási szó, hogy megkeresse az utat a sekélyes hangulatokhoz és az elhomályosított értelmekhez. Szonáta akar érvényesülni a dómterén a rezesbandával szemben — meglehetősen reménytelen birkózás a dobbal és a cintányérral s a tömegek sajnálatos fogékonyságával. De meg kell bocsátani a tömegnek is, hogy e pillanatban sorsuk képlete kevésbé foglalkoztatja őket, mint maga az eleven sors. A választás állítólag azért van készülöben, hogy újabb öt évre szabályozza ezt a sorsot — és nem is kell túlságosan kicsinyesnek lenni ahhoz, hogy valaki a római tömeg követelés mindkét elemének, a kenyérnek és a látványosságnak legalább egyenrangú jelentőséget tulajdonítson, különösen, mióta egyre több látványosságban van része, mint kenyérben. Ezért lett volna célszerűbb, ha a »Magyar Passió« költői látványosságával akkor ajándékozták meg a nemzetet, amikor a választási hangosság nem zavarja a finom hangok élvezetében s amikor a finom hangokat kevésbé nyomja el a rekedt torok recsegése.

*

Különben »magyar passió« az is, ami a szegedi dómter határain túl játszódik, ha költőietlenül is, de archaikus, rég elmúlt időkre emlékeztető rendezésben. Megvan benne a színjáték illúziókeltésre s nem igazságra törekvő szándéka s \van benne a passióhoz illő elegendő szenvedés is — csak mintha a feltámadás reménységét ébresztő motívumok hiányoznának belőle. »Egy választás Magyaror-

szágon« — ez a vidám regényeim valamikor felkeltette mindazoknak a kedélyes kópéságoknak, burleszk csínyeknek, agyafúrt parasztfogásoknak emlékét, amelyekkel az úgynevezett boldog békében alkotmányos küzdelemben sokszor és sokan az eszméket és érveket helyettesítették. Hogy mégsem volt egészen célirányos a magyar kedélyben rejtőző kifogyhatatlan komikumot pontosan erre a területre koncentrálni, erről a tizenhét év óta történt események bennünket. Egy választás Magyarországon — ma nem deríti fel az arcokat, sőt még a kevés derűt is lehervasztja róluk. Egy nyíltszavazásos választás Magyarországon ma a fölösleges testi és lelki megpróbáltatások sorozatát jelenti azoknak, akik amúgy is ezeregy mindennapi megpróbáltatással viaskodnak. Megcsillogtatja előttük az önrendelkezési jog gyakorlásának lehetőségét, hogy végül bebizonyosodjék, mennyire nem tudnak rendelkezni önmagukkal. Megszólaltatja bennük az öt éve tetszhalott egyéni meggyőződést, igényt, érdeket, hogy végül szembetalálják magukat a választási gőzhengerrel! Nem tudjuk, olvassa-e a miniszterelnök a lapokban megjelenő választási tudósításokat, amelyek nyíltan számolnak be arról, hogy a belügyminiszter a »veszélyeztetett pontokon« kicseréli a gyenge főszolgabírákat az erősekkel? »Veszélyeztetett pont« — ezt a kifejezést a Höfer-jelentésekben olvastuk utoljára. Ez a háborús fraezológia vonul végig a választási riportázon, mintha a választás csakugyan hadviselés lenne a magyar nép ellen. S csakugyan, ha a vidékről érkező híreket halljuk, riadtan kell feltenni a kérdést: mi szükség van arra, hogy a kormány hatóságai a nyíltszavazás, az ajánlási rendszer és a befolyásolás százféle közvetlen eszköze mellett még rendkívüli eszközökkel is fokozzák a választás viszontagságait? Az érvényben lévő választási törvény amúgy is túlzó körültekintéssel gondoskodott arról, hogy a kormánytöbbséget mindenképpen biztosítsa: miért kell mindenáron erőskezű főszolgabírákkal kicserélni azokat a közigazgatási tisztviselőket, akiknek gyengesége bizonyára csak abban nyilatkozott meg, hogy a törvényt szó szerint értelmezték?

Úgy érezzük, nem vagyunk nagyigényűek, ha éppen ezt követeljük, hogy a kormány gondoskodjék arról, hogy

hatóságai szigorúan tartsák be a kormány törvényét. Lehetetlenség, hogy mikor ez a választás Európa legsúlyosabb gazdasági és szociális krízisének atmoszférájában zajlik le, a választási apparátus kíméletlensége még inkább megrántsa az atmoszférát. Képtelenség, hogy most, amikor az államnak polgárai legteljesebb szolidaritására van szüksége, a tömegeket éppen az állam hatóságai idegenítsék el az államtól. A kormánynak, ha előrelátó, sürgősen közbe kell lépnie s le kell állítania a túl ambiciózus közigazgatási tisztviselőket, akik túlzott lendületet visznek a kormánynak tetsző eredmény biztosításába. És le kell intenie azokat, akik a kerületeket úgy osztják fel egymásközt, mint a családi hitbizományt — a nyílt nepotizmust, amely leplezetlenebből még Katángy Menyhért korában sem mert jelentkezni! A nyílt választás amúgy sem egyezik az európai közvélemény ízlésével, amely az alkotmányos élet legelőkelőbb etikett-szabályának tartja a diszkréciót a polgár alkotmányos elhatározásával szemben — de csökkentse legalább a kormány a legkirívóbb támadási felületeket kifelé és a legérdekesebb súrlódási felületeket befelé.

*

Magyar Passió a szegedi dómtéren és magyar passió, úri passió az ország minden városának és falujának macskakörmös, papsajtós közterén. Az egyik a költészet, a másik a valóság. Az egyik művészi erővel dokumentálja az igazságtalanságot, amely egy nemzettel történt, a másik ellentmondást nem tűrő erővel dokumentálja, hogy a nemzet igazsága egyértelmű a párthatalom igazságával.

Az ország jövőjéért felelősek azok, akik ezért az egyoldalú igazságért a magyar néppel a fölösleges szenvedések kálváriáját járják s nem engedik, hogy saját igazságai erejével teremtsék meg a feltámadás csodáját!

Budapest, 1931. június 14.

HORTOBÁGY

Az elmúlt hét csütörtökjén először jártam a Hortobágyon. Előre kell bocsátanom, hogy a felhős ég miatt nem láttam a délibábot. A vezetőm, aki gépész a mélyfúrásnál, sopánkodva mentegetődzött, mintha felelős lenne az attrakció elmaradásáért, hogy előző nap még gyönyörű délibáb volt: Balmazújvárost lehetett látni, fejtetőre állítva. Én már láttam Balmazújvárost eredeti pozitúrájában és megvallom, minden délibábnál csodálatosabb volt számomra, hogy a szegénység és a szerencsétlenség, amely az országnak ebben az Istentől legelhagyatottabb paraszt-proletár fészkeben összezsúfolódott, eddig még nem fordította a fejetetejére az elképesztően tágas láthatárig érő világot. A valóság milliószor izgalmasabb, túlfűtöttebb Balmazújvároson, mint a valóság játékos légi fotográfiája, amelyen a latifundium, a lakásnak való sárgödör, a tuberkulózis-statisztika, a fő-táplálékként szolgáló vízben főtt korpa és a szoborként megmerevedett csendőr retusálva van. A Hortobágyra sem a délibábért jöttem, hanem a valóságért. Legelsősorban is azért, hogy megállapítsam, mi igaz a Hortobágyból? Amikor tudakoltam a debreceniektől, hogy mi van a Hortobágyon, tíz közül kilencen azt felelték, hogy a Hortobágyon nincs semmi. Ekkor még türelmetlenebbé vált bennem a kíváncsiság, mert negyvenhétezer hold semmit látni egy tagban van olyan kecsegtető élmény, mint Newyork felhőkarcolóit, vagy vagy a négyezerméteres havast. Otvan kilométeres autótutazás után, a legjobb köves úton, fehér, cserepes tanyák, embermagas kukoricások, dúsfüvű rétek között, minden átmenet nélkül terült elém a Hortobágy. Meghökkenőbb, lesujtobb látványban talán még sohasem volt részem. Néhány lépésnyire a hátam mögött még akácfaék zöldje viaskodott a kánikulai nappal és a porral, egy módos tanya előtt piros muskátlifolt, távolabb a vetések, tarlók, tengeriföldek és szőlők ismert szalagcsíkjai — előttem, ameddig a szem lát s még azon túl is, csakugyan a Semmi.

Vörhenyes, kisült fű, mint a róka szőre, vékonyan és lazán a kegyetlenül kemény szik felett s az egész tetejében olyan kegyetlen és alacsony mennybolt, hogy az ember fél az égre nézni. A föld tibeti tájképek járványsárga sivárságára emlékeztet, még csak nem is a Szaharára, amelynek homokhullámaít legalább váltogatja a vihar, de itt min-

den mozdulatlan, szinte dacosan, aszkétikusan az. Ázsiai szekták hitvallói állják ilyen megingathatatlanul a tüzet és a korbácsot, mint ez az ázsiai föld itt, amely élettelenül sül a nap alatt s mozdulatlan, ha megkorbácsolja a sivatagi vihar. Nem mozdul rajta semmi, mert nincs minek mozdulni rajta; hőségben nem tud könnyíteni magán harmattal, talajvízzel, s viharban nem tud sóhajtozni és nyöszörögni, mert nincsenek fái, amelyek hajladozva jajgatnának helyette. Ázsiai föld s felette olyan bibliai ég, amilyent a középkor vallásos piktorai festettek a szentképek távlatának mélyére. Gyors, süppedt felhők s a horizont alján vastag, sötétkék kárpit, amit rejtélyes cikkázások szaggatnak. Nem villám, hanem sajátos optikai káprázat, de baljós, mint valami égi jeladás. S a pogány föld és a korai keresztény ég között a Semmi, amelyből az első negyedórában nem bontakozik ki elevenség, még kevésbé a civilizáció kezenyoma. Csak az összehunyorított szem veszi ki idővel a síkra telepedett száraz gőzből egy gémeskút körvonalát, hogy akadjon legalább egyetlen motívum, amely a lelkendező olvasmányaink s hallomásaink alapján a'akult Hortobágy-fantáziához hasonlít.

Az autó eliramodik a kőúton s jobbról-balról a vörös föld hirtelen mintha hajigálni kezdené hantjait. Rozsdásszárnyú egerézsasok riadoznak, ölyvek és vércsék, rikácsoló ragadozók szökkennek fel függőlegesen, valószínűtlen magasba. Barna nyúlcsapat száguld az égálja felé, a por, amit felfer, csak annyi, mint a cigarettafüst — az öly már fel-eszmélt az autótól keltett rémületéből s üldözőbe veszi a nyulakat, a biztos zsákmányt, mert nincs fü, vagy bokor, ahol elrejtőzhetnének. Már tizenöt kilométert tettünk meg széliében a Hortobágyból, de eddig csak ragadozó madarat s vadállatot láttunk. Ember, vagy háziállat még nem vetődött elénk. Ám egy kis dombot, állítólag töröksáncot áthágunk s a másik lejtője tövén ott áll fehérén, bolthajtásos tornáccal, fekete tetővel és rádióantennával a hortobágyi csárda. —

*

Nem, nem leplezem le a hortobágyi csárdát, mert muzeálisán megőrzött, búboskemencés és léces ivó mellett szabályos városi különszobája van, fehér abrosszal, pesti beafsteakos étlappal s egy kicsit felsőausztriai stílusban faragott, tulipántos söröző-garnitúrával. Ez így rendjén van,

nemcsak azért, mert a Hortobágnak, ahogy az elém tett vendégkönyve tanúsítja, csakugyan jelentékeny idegenforgalma van, de azért is, mert semmi stilszerűség sincs abban, ha egy lakóház és vendégfogadó Európa közepén európaiasan van berendezve és felszerelve. WC van a hortobágyi csárdában és ha szól a telefon, az öreg Rimóczy-nak, a bojtárból lett hegedűsnek abba kell hagynia a zenét, hogy hallani lehessen a távoli városi hangot. Ám az öreg Rimóczy, akivel hortobágyi dalokat húzatunk, valóban ugyanolyan vörhenyes hant a szikes földből, mint az egerésző sas, amely az imént a kocsi bugásától megelevenedett. A csárda újdonsült civilizációja nem fogott rajta, a rongy, amelyet harmadik felesége, aki két éve jött utána Nádudvarról, valamiféle ruhává tákolt, kékből zöldbe fakult, a sörtés arca, olyan, mint a szikes agyagföld a kiégett tüvel. Fogatlan szájából csámcsogva, dűnnyögve szakadozik a hang: »Nyolcvankettőben a barom után jártam, akkor tanultam hegedülni magamtól. Aztán itt maradtam, azóta itt vagyok.« A szó szoros értelmében 1882 óta áll a tornácon, a küszöbön s alázatosan várja, hogy valami muzsikáltató vendég erre téved. Nem, nem a betyár, betyárt sohase látott. »Kis fattyú voltam, mikor a Bogár Imre-nóta kezdődött« — mondja. Megkérdem, ki járt itt, akiről hallotta, hogy híres ember? »Jókai Mór kegyelmes úr volt itt kilencvenkilencben.« Eleven minisztert látott-e? — közelebb hajol hozzám, gyanakodva: »Eddig még nem. De talán az urak azok?«

A dalok, amelyeket játszik, nem hasonlítanak semmihez, amit a városi és falusi ember »magyar nóta«-ként ismer. A magyarosnak tartott csárdástaktus helyett elnyújtott, kántáló, primitív liturgiai motívumokhoz hasonló siránkozás ez: a zene elkínzott jobbagyszolgalegény nyöszörgése akkor is, ha a versben nincs semmi panaszos. S a szövegben sincs semmi változatosság, színben és hasonlatban olyan siváran költőietlen, mint maga a sivatag. Leírtam a legjellegzetesebbet:

Kiszáradt a tóból a sár, meg a víz,
A szegény barom csak a pásztorra níz,
Istenem, Istenem, adj egy kis esőt,
A szegény baromnak jó legelőt.

S ahogy ez a dal, a többi is csupa efajta életbevágóan

köznapi realitással bíbelődik az őszinteség pongyola közvetlenségével. Asszonyról nem dalolnak, az asszony ugyanúgy nem terem meg itt, mint a búza. A tó, a sár, a barom, a víz — s az ég, amellyel szemben egy kis esőnél nincs nagyobb igényük. Csodát vagy különösebb kegyet nem várnak tőle. Minden benne van ebben a dalban, ami a Hortobágyból valóság, ami az ittlő embernek élmény. Ezen túl van a világ, amelyből alig látott valamit, s ha látott is, nem tudta átélni.

Elkászolódunk, kifizetjük a cechet. Az öregnek pénzt adok, egy óvatlan pillanatban lehajol és kezét csókol. Vörösen a szégyentől parolázni akarok vele, de a gyógyíthatatlan jobbgát nem meri megfogni a kezemet.

*

A következő állomás: híres cifra gulya. A cifragulyáról már az első pillanatban kiderül, hogy nem cifra, hanem tajtékszínű és sovány. Valahonnan egy nagy, szétállószarvú göthös tehén mögül előkerül egy valószínűtlenül alacsony, öregedő emberke. Kirgizkalapja alól ijedt aláztossággal és kíváncsisággal pislant föl s szégyenlős mozdulattal dugja a rongyos, kék gatyaszára mögé a becskort, amelynek szakadásait ormóttan túvel maga foltozgatja. Megpróbálom szószerint visszaadni a beszélgetésünket.

— Kié ez a sok marha?

— A gazdáké.

— Maga a számadó.

— Én csak a bojtár vagyok!

Általános meglepetés. A városi ember tizenöt-tizenhatéves suhancnak, aféle Fedák Sárís János vitéznek képzelel el a bojtárt, a kisbojtárt. Ez az ember legalább negyvenéves. Megtudakoljuk a korát:

— Huszonhét!

Alig magasabb másfél méternél és száraz, barna edzettsége ellenére hervadtnak, koravénnek, hektikásnak látszik.

— Hol alszik?

— A barom mellett.

— Az istállóban?

Nevet, csodálkozva.

— Nem látok én istállót. Márciustól Erzsébet-napig nem kerülök fedél alá.

— És ha esik az eső?

— Akkor sem.

— Télen hol él?

— Valamelyik tanyán a kezelőén.

— Mit eszik?

— Szalonnát, kenyeret. Néha kis levest.

— Mi a keresete?

— Száz pengő egy évre, meg hat borjútartás. De most ráfizet az ember a marhára, miért nincs ára.

— Szereti ezt az életet?

Hallgat.

— Na, őszintén!

— Hát... Nemigen...:

— Szeretne benn lakni a városban?

— Jobb lehet.

— Akkor miért nem megy be?

— Mindenkim ezt csinálta eddig... — és vonja a vállát.

— Felesége van?

— Hogy lenne? Ebből a száz pengőből...

— Iskolába járt?

— Két iskolát végeztem.

— Írni-olvasni tud?

— Nekem elég.

Ahogy itt áll előttem, állandóan egy reprodukció kísért a negyedik gimnáziumi történelemkönyvből: Magyar bocskoros Ulászló korából. A kék ing és gatyá szabása, szövése nem változhatott századok óta, a kalap is ugyanaz s a becskort még nem váltotta fel a civilizált csizma. A külseje nem pittoreszk, hanem egyszerűen nyomorúságos. A tartása nem büszke, a modora nem eredeti, még csak sajátos tájszólásban sem beszél. A rossz táplálkozástól, sőt apái rossz táplálkozásától elkorcsosodott törpe és már rancos huszonhétéves korában. Ereje nincs, csak szívóssága, ellenállása. Szükszavúsága nem bölcsesség, hanem egyszerűen a fogalmak, a szókincs hiánya. Komolysága nem méjység, hanem kedélytelenség, szomorúság. Nem ősi melankólia, hanem a baromi viszonyok közt élő, az elégséges táplálkozás és a szerelem vegetatív örömeiből is kizárt ember természetes bánata.

A gulyától a méneshez kocsizunk, az ígát-nyerget soha nem viselt lovak antilopszerű szökellése, villámgyors

összesereglése és pánikszerű menekülése, valóban egyedül-
álló látnivaló. Ahogy a csikós karikással összetereli őket
s a repülő raj vonal élén csattogatva megindul velük:
népvándorlási illusztráció, egy szakasz a Feszty-körkép-
ből, de igazi vadsággal, igazi mozgással. A csikós ezúttal
számadó, ötvenévesnek látszik, de a valóságban szintén
csak harminckettő. S amikor tőle is megkérdezzük, hogy
szereti-e ezt az életet, így felel:

— Megmondom, valamikor nem cseréltem volna a
kultuszminiszter úr fizetésével sem. (Ő már fővállalkozó s
gyakrabban jár a városba. Ki tudná megmondani, hogy
miért éppen a furesanevű kultuszminiszter fizetését áhi-
totta meg.) De most, kérem... — folytatja.

És búsan, tolyékonyan elmondja, hogy minden jöve-
delme nyolcszáz pengő. Ebből négy bojtárt fizet száz pen-
gőjével, a többi elmegy a kosztra, végül nem marad egy
fillérje sem. S ha nem muszájna s ha tudna egyebet, már
régén bement volna a városba, ha másnak nem, sörösko-
csisnak...

Ő is öreg és törpe és harminckétéves korában a bronz-
bőrén szintén átüt a rosszultápláltság piszkos-sárgasága, ő
sem hasonlít ahhoz a nevető, nótás csikóshoz, akit a vá-
sári népkönyv címtáblájáról friss, pufók arccal s tiszafüredi
bajuszpedróvel kihegyezett bajusszal ismerünk. Hosszú haja
van, tincsei búsan lelógnak füle mellett, még kunkorodnak
is és az állát belepte a bolyhos körszakáll. Ha átöltöztetnék
kaftánba, a felületes külsőségek alapján ítélő fajbiológus
alaposan megjárná vele...

*

Hazafelémenet láttunk még száz libát ballagni szabá-
lyos libasorban. Két elbitangolt tehénnel is találkoztunk és
egy jégkárbecslővel, aki gyalog vágott át Szoboszlóról a
Hortobágyon. Hirtelen lett este, fénytelen posztótömörségű,
fekete éjszaka. Egy nyúl a reflektorfénybe került, menthe-
tetlenül elgázoltuk. A csönd olyan nagy, mintha egy láthatatlan
főkapitány letiltotta volna a vijjongást, kelepelést, a káromást
és a ciripelést. Valahol, nagyon messze fellobbant a
páasztortúz, egyedül a végtelenben.

Nem, felejthetetlenül, elképesztően, elkedvetlenítően
monstruózus élmény. Csakugyan európai attrakció a vigasz-
talanságával, költőietlenségével, elmaradottságával és em-

berei baromi sorsával, akik mind elvágynak innen. Egy nagy kiütés, egy óriási sömör az ország testén — s ha egyszer láttad, sok mindent megértesz, amit eddig nem értettél. Nehéz ezt a sebet hordozni egy országnak az infekció veszélye nélkül. Lehet megcsodálni a Hortobágyot, borzalmas sivárságától lehet megilletődni, de rajongani érte s ápolni ezt az őskorban elrekedt, romantikátlan negyvenhét-ezerholdas muzeális sivatagot túlságosan nagy luxus olyankor, amikor a szomszédos Balmazújvároson s köröskörül a nagy színmagyar városokban már nem is a földéhség, hanem maga a pucér éhség sorvaszt és korcsosít el egy népet. A Hortobágyból, ebből az ősi sebből, ázsiai fertőzésből ki kell gyógyítani az országot, ahelyett, hogy hamis regényességgel, erőltetett költészettel dekoratív vart raknak rá. Ki kell kergetni a délibábot a Hortobágyról s be kell engedni a vizet a csatornákon, a civilizációt a gépeken, de legfőképp a parasztot kell beengedni, aki ezer éve vár egy darab földre.

M A D O C S A

Madocsa kisközség Tolnában, a Duna mellett és urasági erdők szélén. Lakosai nagyrészt qazdák, inkább törpe-, mint kigazdák és földnélküliek. A lakosság éppúgy dolgozik a mezőkön kora hajnaltól késő estig, mint más faluban, ha van mit dolgoznia. S szegénységében és kezdetleges kultúrviszonyai között éppúgy a törvény és a közerkölcs rovására próbál segíteni magán, ha nincs miből jóllaknia, mint mindenütt a földkerekségen, ahol nem angyalok, hanem emberek élnek. Hogy Madocsa Tolna vármegyében hírhedt faluvá nevezetesezett, bizonyára nem az az oka, hogy a madocsai anyák tejében valami sajátos mérge van, vagy a madocsai erdők levegőjében a bünözés bacillusai úsznak. Egészen bizonyos, hogy van valami kézzelfogható szociológiai oka annak, hogy Madocsával van a legtöbb baja tolnamegyei törvényszéknek, a madocsaiak között akad a legtöbb vásári tolvaj, orvvadász, orvhalász és a madocsaiak kezében sül el leghamarabb a puska. Egy vidék kultúrország

közepén nem válik minden ok nélkül vaddá. Minden faluban akadhatnak szurkáló és puskázó falurosszák, de ha egy község lakosaira tömegesen jellemzőek a bűncselekmények, akkor ezért már nemcsak a bűnöket elkövető egyének felelősek, hanem többé-kevésbé felelős az állam és a társadalom is, amely elmulasztotta megkeresni és módszeresen kiküszöbölni ennek a »bűnhul-lám«-nak mélyebb okait. Mindezt nem azért bocsájtjuk előre, mintha védeni, vagy mentegezni akarnók a madocsai csendörgyilkost. Csak meg akarjuk okolni, hogy miért védi és mentegeti egy egész falu, sőt valószínűen egy egész környék. Madocsán, ahol állítólag minden harmadik embernek van egy kis konfliktusa a törvénnyel, érthetően hössé nő az, akinek van bátorsága és ravaszsága kitörni a börtönből, a ahol a többiek alattomos gyűlölettel töltik le az idejüket s van elvetemedettsége lelőni a csendőrt, akivel szemben a legduhajabbja is jobbnak látja a meghúnyászkodást. Ijesztő, de így van, hogy Madocsán rokonszenvesebb a bűnös, mint a törvény, ami végeredményben nem új dolog, mert a múlt században az Alföld és a Dunántúl parasztsága is a Rózsa Sándorok és Bogár Imrék rajongója, rejtegetője volt s hősi gatzetteiket örök szépségű népballadákban hagyta az utókorra. Nem új dolog tehát, sőt olyan régi dolog, hogy száz évvel később nem volna szabad megisméltódnie. A romantikus betyárvilég történetírói pontosan feltárták a róna és a Bakony-erdő mondavilágának társadalmi és gazdasági előzményeit; a betyár szó a XVIII. században még zsellért, jobbágyot jelentett s csak a XIX. században nevezték ezen a néven azt a jobbágyot, aki összerugta a patkót a földesurával s nekivágott a határnak, hogy ezentúl urak és kalmárok útonállója legyen. A betyár volt az a jobbágy, aki egyénileg lerázta magáról a hűbérurat, aki megtagadta a robotot és nem fizetett kilencedet, mialatt a többiek leszegett fővel tovább éltek megúnt és gyűlöletes sorsukat. Természetes, hogyha a a betyár éjjel bezörgetett, szállást és ételt adtak neki s ha jött a csendbiztos, nem adták ki a törvénynek, amely nem volt az ő törvényük, hanem a rendek törvénye volt. Természetes, hogy hőssükké fogadták a gyilkost és az útonállót is, akiben volt bátorság és erő fellázadni s mindnyájuk öntudatlan szabadságvágyát megvalósítani, ha mindjárt vad és torz formában is.

De Rózsa Sándor óta közel egy évszázad telt el s azóta a jobbágyságot felszabadították s az úriszék helyett bevezették a törvény előtt való egyenlőséget. S amilyen mértékben földhöz, joghoz és kultúrához jutott a föld népe, olyan ütemben pacifikálódott a róna és az erdő. Nem Ráday Gedeon energikus vallatási módszere szoktatta el a szegény legényt az útonállástól, hanem a föld és a ház, amelyet saját tulajdonaként megszerezhetett s az iskola, amely megtanította az európai ember alapvető civilizációs és etikai fogalmaira, sőt még a meglehetősen szűkén mért polgári és politikai jog is, amely bekapcsolta a törvényhozás művébe s amely azt a tudatot plántálta el benne, hogy a törvény most már az ő törvénye is. Ezért haltak ki a betyárok Magyarországon; s ezért olyan országgraszolóan nagy dolog, hogy a Dunántúlon most ismét betyár garázdálkodik s egy egész falu összefog, hogy a betyár ne jusson az akasztófára. Nos, ha országgraszolóan nagy dolog, akkor országos érdek kikutatni ennek az időszerűtlen jelenségnek okait. Ha Madocsán betyárvilág van s ha megtörténhetik az a fantasztikum, hogy a tökéletesen megszervezett csendőrség elől a lakosság rokonszenve heiteken keresztül rejtegetni tudja a betyárt, akkor alaposan meg kell vizsgálni, nem történtek-e olyan társadalmi, sőt történelmi mulasztások Madocsán, amelyek ezt a századbeli jelenséget némiképp megérttetik? Nagyon helyes, hogy végre csendőrsöt állítanak fel a községben, ahol állítólag sok a notórius bűnöző s ha valóban így van, csak az a csodálatos, hogy évtizedekkel előbb tel nem állították, — de alighanem nem ez az egyetlen mulasztás, amit Madocsán pótolni kell. Sőt ennek a mulasztásnak pótlása önmagában nem is ér sokat, ha a többi pótolni-valóval nem törődnek: ha nem mélyednek el alaposan a madocsaiai életviszonyaiban, ha nem vizsgálják meg, hogy a lopás, vadorzás, s a törvénnyel szemben való egyéb ellenségeskedés elszaporodásának milyen elintézetlen társadalmi problémák a forrásai. Köztudomású, hogy a Dunántúl földbirtokeloszlása a legaránytalanabb a mai Magyarországon — hátha ez a statisztikai adat is egyik motívuma annak, hogy miért van betyárvilág, betyárszolidaritás Madocsán és Dunántúlon? Meg kell vizsgálni, hogy milyen az iskola Madocsán, amelynek, ha megfelelő szellemben működik, egy kultúrközösségben legalább akkora preven-

ventív szerepe van a bűnözéssel szemben, mint magának a csendőrségnek. S meg kell nézni, milyen a közigazgatás Madocsán; minden jószándéka és pontos bürokratizmusa mellett vájjon tudatában van-e a sajátos feladatnak, hogy a társadalmilag és műveltség szempontjából alacsonyabbfokú és éretlenebb népet hogyan kell az állameszmével és a törvényes renddel megbarátkoztatni, ahelyett, hogy felesleges szigorával vagy egyoldalúságával elidegeníti? Valószínű, hogy a kocsmai duhajból falusi gangsterré vált parasztlegényt végül utoléri a törvény, de a halálos ítélet csak elrettenteni tud és nem problémákat megoldani s az is kérdés, hogy az elrettetés olyan gyökeres-e, mint amilyenek a halálbüntetés hívei hiszik? Amerikában a mindennapos kivégzés sem tudott véget vetni a banditavilágnak, viszont vannak országok, mint például Svájc, vagy az északi államok, amelyekben nincs halálbüntetés, de nincs betyár sem, viszont van viszonylagos társadalmi kiegyenlítetttség. A csendőr, sőt, ha úgy tetszik, a hóhér is végezze kötelességét, de ugyanakkor vállalja végre generációk elmulasztott kötelességét az ország vezető társadalma azokkal a testileg-lelkileg gondozatlan rétegekkel szemben, amelyekből nemcsak szegénylegények kerülnek ki, de a társadalmi rendet veszélyeztető szélsőséges mozgalmak legöntudatlanabb és legelvadultabb mezítlábásai is.

Budapest, 1934. július 20.

MÉGEGYSZER A PARASZT

Vasárnapi cikkem, amelyben a falusi eredetű költők falusi tanulmányútját méltattam, bizonyos körökben rosszaló visszhangot keltett s különösen a Babits után következő fiatalabb költőgeneráció egyik jelentékeny alakja érezte szükségét, hogy egyrészt a falunak védelmére keljen, másrészt kioktasson nemcsak engem, de az egész »urbánus« frontot igazi népszerűetből és népies radikalizmusból. Azt írja körülbelül a tehetséges költő és műfordító, hogy a paraszt iránt való törődésünk csak olyan elméleti értékű humanizmus, mint amelyet távoli néger törzsek iránt tanúsítunk;

hogy városi mivoltunk vélt fölényét a paraszt nyegle le-
kicsinylésével, életviszonyainak torzképszerű átrajzolásával
dokumentáljuk s hogy általában valamelyes roszhiszemű
alattomoság irányít bennünket, amikor a falu és paraszt
ügyéhez nyúlunk. Ezekre a vádakra annál könnyebb fe-
lelni, mert első cikkünk eleve megfelelt rájuk a figyelme-
sebben és jobbhiszeműen olvasónak. Aki ismeri politi-
kai és szociológiai szemléletünket, amely nem változott
évenként, nem lengett ingaként balszélről jobbszélra, de
ha állt is, egy helyben állt, dacolva hatalommal, ellentétes
áramlatokkal, konjunkturákkal és divatokkal — pontosan tud-
ja, hogy a paraszt ügye és témája organikusan beletarto-
zott politikai törekvéseink és társadalomkritikánk rendsze-
rébe és irodalmi élményanyagunkba is.

Politikai és társadalmi demokráciánkat etimológiailag
értelmezzük: azt akarjuk, hogy a démosz, a nép jogai és
javai birtokába jusson és csak egy osztatlan népet ismerünk,
amelyben a paraszt, a polgár és a proletár
látható határok nélkül forrhat össze. A paraszt har-
cát a jogért és földért s a paraszt civilizálásáért folyó har-
cot épp úgy vállaljuk, ahogyan a városi polgár ügye a mi
ügyünk, ha az állami mindenhatósággal és a gazdaságilag
erősek mértéktelenségével kerül szembe s ahogy a prole-
táriátus jogos szociális és szociálpolitikai küzdelmeivel is
szolidárisak vagyunk. Tudjuk, hogy ez a szintetikus de-
mokrácia ósdi naivitásként hat a tehetséges költőre és
műfordítóra, aki nemrégiben egy körkérdésre adott vá-
laszában már a diktatúrával is megbarátkozott. De e régi-
módi állásponthoz való makacs ragaszkodásunkat semmivel
sem tartjuk romantikusabbnak, mint például a valóban
romantikus Hugó Victor reménytelennek tetsző ragaszko-
dását a nagy forradalom eszméihez III. Napóleon dikta-
túrája idején. A tizenkilencedik század történelme a ro-
mantikust igazolta azokkal a reálpolitikusokkal, megtévedt
bölcselekkel és költőkkel szemben, akik a hatalmi visz-
onyok ideiglenes alakulásából, vagy abból a történelem-
pszichológiai törvényszerűségből, hogy az új és elkerül-
hetetlen politikai és szociális tendenciák bizonyos ideig tar-
tó előretörés után megtorpannak s átmenetileg az előző
korszak tendenciájának hatása alá kerülnek, örökérvényű
doktrínákat szövegeztek s gyakorlati programjukat is úgy
szerkesztették meg, mintha a világ rendje véglegesen meg-

tartaná pillanatnyi formáját. Mi hisszük, hogy a magyar demokrácia történelmi fejlődésünk esedékes és elkerülhetetlen tendenciája s e tendencia erővonalának időleges és többszöri megtörése sem téveszt meg bennünket annyira, hogy a magyar evolúció igazi perspektíváját az időlegesen ellentétes irányú kitérőktől, mellékvágányoktól, mesterkéltn diadalútaktól szem elől veszítenők. S éppen mert nem vagyunk hajlandók sodródni semmiféle divatos áramlattal, nem vagyunk hajlandók elkésve felfedezni a parasztot sem, mint a nemzet és faj mithikus őanyagát s nem vagyunk hajlandók arra sem, hogy a termőföld e ve-rejttékező kispolgárait és népművészeit kultuszuk üzésével kárpótoljuk azokért a mulasztásokért, amelyeket a politika és az uralkodó osztályokon nyugvó »történelmi« társadalom évszázadokon át elkövetett velük szemben. De abban a demokráciában, amelyről mi álmodunk s amelynek megvalósításában ma is hiszünk, a paraszt majd megtalálja azt a helyét és szerepét, amely numerikus többségénél, gazdasági jelentőségénél fogva jár neki s megtalálja azt a civilizációt is, amely a falunak a várossal való politikai és társadalmi egyenjogúsítása után nem jut el majd olyan lassan és torzan a városból a tanyára, mint az anyaország műveltsége, kényelme és higiéniája a gyarmatokra.

Mi tehát nem a faj mithikus ősforrását látjuk a parasztban, hanem egy demokratikus magyar társadalom reménybeli alapépitményét. Ha róla szólunk, nem dolgozunk trópusokkal, átképletekkel, de hiszünk benne, hogy a fejlődés elvezet bennünket egy arányosan és igazságosan megosztó magyar parasztdemokrata államhoz, amelyet — hála a magyar paraszt fogékonyságának — nyugateurópai kultúrpolitika fog megmenteni a kis parasztállamokat fenyegető elbalkanizálódás veszélyétől. Ezt a nyugateurópai kultúrpolitikát csakugyan város sugározza ki magából, ami nem zárja ki, hogy az eddiginél is intenzívebben felvegye a falu művészi, költői és erkölcsi hatásait. De ezek a hatások nem nyomhatják el a város saját és sajátos életmegnyilvánulásait s azzal, hogy egy konjunktúráról minden, ami a földdel kapcsolatos, pillanatnyilag nemzetibb, gyökeresebb és politikailag kelendőbb, nem diszkreditálhatják a város művészetét és erkölcsét kávéházi hulladék-ká, ahogyan a másik oldalon most megkísérlik.

A népi irodalom új frontjának egyik legtehetségesebb

képviselője nemrégiben egyszerűen kétségbevonta, hogy városi születésű emberből jó költő lehet; a városi regény vagy színdarab, ha esztétikailag kifogástalan is, nekik csak zsurnalizmus, vagy kolportázs-fércmű. Már-már ismét ott tartunk, ahol a század végén, amikor irodalmiatlanság volt a városról írni, városi utcák, bérházak s ha úgy tetszik, kávéházak életét is tudomásul venni, mert a költői téma csak a várkastély vagy a kunyhó, az úr vagy a pór körül kereskedhetett. Bródy Sándor például azért is volt triviális a századvégi olvasónak, mert hősei a Kissalétrom-utcában laktak, lóvonaton utaztak —, s ilyesmit eddig csak Kuthy Lajos Eugen Sue mintájára írt ponyvaregényeiben cselekedtek a regényhősök. De mégis csak ugyanez a »városi« Bródy Sándor volt az, ki a német Volksstückök mintájára összeeskábált népszínművek »pomádés parasztjai« helyett először mutatta meg a városnak az igazi, agyontiport, kiuzsorázott, értelmében elmaradott, lelkében azonban sokszor az egész társadalom fölé magasodó parasztot—s tette ezt ugyanakkor, amikor a kor hivatalos műfaja, a férjfogó zsentrimamák és duhaj és dévaj huszártisztek csínyjeinek éposza volt! Nem, a város nem mulasztott el semmit a paraszttal szemben, jobban tudta, mint maga a falu, hogy a paraszt felszabadulása, érvényesülése, döntő társadalmi és politikai szerepe elkerülhetetlen s a város politikai és irodalmi vezeterei nemcsak hogy nem akadályozták, de szellemi eszközökkel siettették e szerep elkövetkezését. Ám a város, az »urbanitás« sohasem volt ebben az országban olyan hatalmas, hogy a feudalizmussal és korszerűbb ruhába öltöztetett fegyvermeivel eredményesen mérkőzhetett volna. A város politikailag és szociológiailag mindig egy kicsit exterritoriális területe volt, ahol a hatalmon levők túrték, vagy nem túrték, hogy a benne lakó zagyva népesség a saját módján szórakozzék eszmékkal és intézményekkel: liberalizmussal, demokráciával, autonómiával, irodalommal, sajtóval — de a falu határán túl csak csempészúton jutott el a múltba is a felvilágosító és erjesztő szó. A vidék a kastélyé volt és a közigazgatásé.

Akik most a falu szabadságáért és felemelkedéséért küzdenek, mégsem a falu, hanem bent a városban keresik a frontot, amely ellen harcolni lehet a faluért. A kávéház ellen harcolnak, mintha a kávéháztól függne legalább annyi, mint a képviselőháztól. Az urbanitas, a

városiasság és a városi irodalom ellen harcolnak, mintha ez a szellem és irodalom mai fáradt, defenzív, agyonnyírbált formájában akárcsak arra lenne képes, hogy magának a fővárosnak elprovinciálizálódását megakadályozza. Holott, ha népi írók igazán akarnának harcolni a népért, »scheinkampf« helyett tudatos vagy tudatalatti, de szembetűnő politikai illeszkedés és dekoratív korteskedés helyett akadna itt bőven harcolnivaló! S ha őszintén keresnék a harchoz a szövetségeseket, tanulmányút nélkül is megtalálhatnák azokat az egyívásúakat, akiket minden faji és etnográfiai azonosságnál szorosabban egymás mellé rendel a városi, falusi és tanyai magyar élet egyforma viasztalansága...

Budapest, 1935. szeptember 8.

MI KELL A FALUNAK?

A fiatal reformképviselő gyalogszerrel való tanulmányútja kerülete falvaiban fontos expedíció volt, ha mindjárt nem is jár neki olyan lelkendező csodálat, mint a pioníroknak, akik először vetítenek fényt az emberi társadalom exotikusan különös vagy történelemelőttien kezdetleges területeire. A magyar falu bozótjának nem Matolcsy! Mátyás a Stanley-e, de érdeme, hogy a falut, noha kormánypárti képviselő, nem nézte a piactéri szónoki dobogó hivatalos szögéből, amelyet a közigazgatási geometria eleve úgy konstruált meg, hogy a valóság zord képét kellemes optikai csalódások délibábjai ellensúlyozzák Matolcsy kétségkívül nem szolgabíráktól, jegyzőktől tanulta meg a faluleckét s kalandozásai közben nem kért szállást a nagybirtokosok kastélyaiban sem, mint Milotay István, a szélsőjobboldali főszerkesztő-publicista, aki a falusi »nincstelenséget« tanulmányozandó, nekivágott az Alföldnek s a nyomorúság és a civilizálatlanság mértékeinek és okainak felderítése helyett felfedezte a »kastélykultúrát« s a latifundium tövében korpalevessel táplálkozó zsellér balsorsának rossz démonaiként a nagyipart és a baloldali sajtót.

Matolcsy jóhiszemű és fanatikus; a Dosztojevskij-ne-

gények diákjainak megejtő példájára elvegyült a faluval, beült az ivókba, betért az udvarokra és a gerendás szobákba és végigjárta az aszályos mezőket, hogy mindenkinél közvetlenebbül és pontosabban megtudja, mi kell a falunak. Megtudta, hogy a falunak föld, kenyér és munka kellene s bár itt, Pesten, az aszfalton mindezt már régen tudtuk, nem ártott, hogy a fiatal kormányparti képviselő újból meghozta a hírt kormányának, amely a Bakonyban állítólag éppen erre a kérdésre koncentrált legfőbb gondját. Matolcsy megállapította azt is, hogy a magyar falunak a kenyér mellé víz is kellene, a Kanaán teje és méze helyett legalább a kaszárnyaáristomkoszt egyenletes és minimális élelmezési biztonsága és higiénijája. Búzhódt kutakat talált az Alföldön, a népbetegségek ciszternáit, amelyek évszázadok óta szolgálják a halandósági statisztikát és a degenerálódási folyamat grafikonját. Johan Béla professzor ugyan már jóval Matolcsy előtt vaskos könyvet írt arról, hogy a magyar nép egészsége krónikus mérgező állapotban van, miként kellene eltüntetni s mivel kellene felváltani, de semmiképpen sem árt, hogy Matolcsy közvetlen tapasztalatok alapján újból megcsillogtatja ezeknek a tifusz-mocsaraknak, golyvatenyésztelepeknek, hülyítő varázsforsókaknak békanyálas, baljós tükrét. Különösen, amikor a kormány költségvetése a kútreformra mindössze három-ezer pengőt irányzott elő, ami annyit jelent, hogy sokezer inficiált falu közül évenként egyelőre csak tíz juthat embehez, sőt háziállathoz méltó ivóvízhez.

Nem becsüljük le tehát Matolcsy útjának s úti tapasztalatainak jelentőségét, még ha közben többiben gondolunk is azokra az elmosódott úttörőkre, akik a század elejétől a szociográfiai anyaggyűjtés és a szociálpolitikai agitáció tárgyi és érzelmi érveivel hasztalan ébreszthették a falu emberi igényeivel szemben süket hivatalos lelkiismeretet. S nem becsüljük le a kútkérdést sem, amely nemcsak életbevágóan fontos szociálhigiéniai alapfeltétel, de a magyar parasztság történetében már omni-nózus, forradalmasító szerepet játszott. Egyik legnagyobb méretű parasztmozgalom, amely a birkatürlmes népet fenevaddá dühítette, az 1830-as kolerázadás volt, amely abból a vérvádból vetett lobot, hogy a földesurak és a zsidók a mérgezett kútak vizével akarják kiirtani a falusi népet. Beregtől Pozsonyig harmincezer életet oltott ki az a

méreg, amit az agitáció a tömeglélek kultúrálatlanul sekély kútjába csepegtetett. Büszke kastélyokat perzselt fel a mérgezett kút mondája, a falusi regálebérlok és ószerekek hullái borították a kezdetleges, babonás osztályharc hét vármegyére terjedt csataterreit. Olyan izgékony korban, mint a mai s főleg olyan paradox korban, amelyben a technika remekművei nemcsak megférnek az őskori előítéletek és babonák mellett, de szolgálják is azokat, a kútkérdés riasztó egészségügyi fortéiméi mellett még az efajta távoli rémektől sem árt egy kicsit megijedni. Tiszta és egészséges kút kell tehát a falunak s azonkívül a tudásnak, a felvilágosodásnak még a mainál is tisztább és egészségesebb kútja. Olyan társadalmi és kulturális irányítás és védelem, amely immunizálja a hamis, babonás célok és céltudatosan gonosz bűjtogatás tífuszánál életveszélyesebb, golyvánál butítóbb fertőzésével szemben. Iskola, nemcsak népiskola-épület s a központban jól kifundált tanterv, hanem olyan oktató, és nevelőintézet, amelyből — mint három év előtt a tiszaháti tanyai iskolából — nem viszik el tanév közben filélérekért répat ritkítani az — ország másik végébe, Sopron-megyébe a nyolc—tíz éves gyerekeket. Olyan iskola, amely nemcsak azt tudja, hogy mi kell a falunak, de ráneveli, hogy olyasmi is kelljen amiről még nem tudja, hogy kell neki. Olyan kultúrpolitika, amely nem rögzíti meg a falut a hagyományosan primitív falusias életviszonyok között, hanem fokozatosan egységesíti a valójában csak szociális és gazdasági és rvem belső okokból kettéhasadt civilizációt: az urbánust és rusztikust. Nem igaz, hogy magától értetődő, hogy mialatt a városban minden tornyot és szobrot éjszaka is nappali fény fűrösztí, a falunak örök sötétségben kell botorkálnia. Nem igaz, hogy a fürdőszoba és WC olyan úri huncutság, mint a politika. Északi rokonaink, a finnek, akik képzeletünkben zúzmón tengődnek, bebizonyították a náluk járt magyar újságíróknak, hogy a tisztaság e modern műszerei a favágó és heringhalász kunyhójának pittoreszktségéből s idillikus családiaságából nem vesznek el semmit. Villany ég ezeknek a szegény rokonoknak tanyaházaiban, gázzal olvasztják a halzsírt s valószínű, hogy nem a közös mondakörből származik népies szólamuk, amely szerint »fürödni csak a bivaly és a zsidó szokott«, mert a finn paraszt ugyanúgy nem tudja elkezdni a napot reggeli fürdés nélkül, mint

az arab beduin kelet felé való hajbókolás nélkül. Amikor Magyarország egyik legmódosabb, legrátartibb és legmagyarabb megyéjének tisztifőorvosa a derecskői népiskolán végzett szociálhigiéniai felvételében arról referált, hogy a gyerekek több mint hetvenöt százalékát vastag szennylepedék borítja, ami arról tanúskodik, hogy a bőrük évek óta, vagy talán soha nem látott vizet, fölöttébb aktuálissá válik a finn példa tanulmányozása. Fürdő kell a magyar falunak, ha nem is minden kunyhóban egy fürdőszoba, de legalább minden községben egy népfürdő, amelybe, ha máskép nem megy, kényszerrel kell beteretni legalább az iskolásgyerekeket, hogy mire felnőnek, a civilizált tisztálkodás szükségletükké válják. S mert a tisztiorvos adatai arról is beszámolnak, hogy a gyerekek fele állandó szubfebrilis hőemelkedéssel jár az iskolába, hogy ijesztő százalékuk tuberkulotikus és luetikus és alig öt százalékuk ismeri a fogkefét, orvos kell a falunak, még ha nem is eszmélt rá igazában, hogy kell neki. Ma még sokhelyütt jobban bízunk a bábában és a kuruzsióban, vagy a betegséget az Isten és a természet gondjára bízva — de ha a paraszt nem megy az orvoshoz, menjen az orvos a paraszthoz, s ha a paraszt nem tudja vagy nem akarja megfizetni az orvost, fizesse meg az állam vagy a vármegye, amely egy kimutatás szerint a békebeli két—három közalkalmazott helyett nyolc—tízet ültetett a falu nyakára, csak arról feledkezett meg, hogy az emberi egészségnek is legyen mindenütt legalább olyan feszesen megszervezett őrsege és hatósága, mint az állatának és növényének. Orvos Kell a falunak s nem az orvosnak a kamara, amely ahelyett, hogy követelné a kormánytól a községi orvosi munkakör általános rendszeresítését, arra készül, hogy a falu döntő nemzetmentő, fajvédő szerepre predestinált orvosproletáriátust kirekessze a hivatásából. Jó és magas színvonalú közigazgatás kell a falunak s e közigazgatás kvalitásának legkevésbé sem ártana, ha a kormány az ügyvédi rendtartás existenciaellenes intézkedései helyett a szociálisan gyengébb ügyvédekkel töltené be a megüresedő jegyzői stallumokat s a falu első tisztviselőjének munkáját patriarchális bürokratizmusból fokozatosan átszervezné jogászai és modern közgazdasági resszorttá. A falu és város egyformán hasznát látná ennek a kiegyenlítődéssnek, amely levezetné a városi intelligencia nyomor-

vadvizét s felemelné a falut a városias szellemű vezetők nivójára.

Mi kell tehát a falunak? A falunak kenyér, munka és elsősorban föld kell. A telepítési törvényjavaslat s az állandóan pertraktált földreformgondolat előbb-útóbb meg kell hogy érjen| 6 a falu végül majd csakugyan hozzájut a földhöz. De sok igazuk van a szkeptikusoknak, még ha nem is mindig jóhiszeműek, amikor azt mondják, hogy a földbirtok egészségesebb megoszlásának előbb kulturális feltételeit kell megteremteni a faluban. A beteg, az elhanyagolt és műveletlen falu valóban olyan nemzetgazdasági károkat okozhat a földön, hogy a magunkfajta kis ország, amelynek élete és halála az agrártermeléstől függ, évtizedekig nem heverheti ki. Szerencse, hogy a magyar paraszt fölöttébb tanulékony és fejlődésképes s ahol a falun a civilizatórikus folyamat már megindult, ott évek alatt tett meg eleve akkora utat, amekkorát másutt évszázadok alatt siem. A magyar falu átlagosan alacsony kultúrszínvonala tehát nem lehet érv a földkérdés megoldása ellen, mert ez a nép nem földrajzi okokból elmaradott, mint a hegylakók, nem is klimatikus okokból, mint a keleti népek, hanem egyszerűen azért, mert évszázadokon át erőszakkal és mesterségesen elzárták a fejlődéstől. Most itt az alkalom: párhuzamosan elindítani a folyamatot, amely a magyar falut szellemileg, szociálpolitikailag és gazdaságilag egyidőben emancipálja a műveletlenség, a betegség és a nyomorúság trialjzmusának uralma alól. A fiatal reformképviselő tanulmányútja tehát nem veszett kárba, mert sohasem árt, ha minél bátrabban és szenvedélyesebben ismétlik el újra és újra, hogy mi kell a falunak? S mi csak hozzáfűzzük a város nevében: a városnak is az kell, ami a falunak: több kenyérszerző alkalom, minél több valódi civilizáció s az illuminált tornyok közt is több több világosság az agyokban és a célokban.

Budapest, 1935. augusztus 18.

ZSILINSZKY ENDRE

Zsilinszky Endre lelki fejlődésének története feltűnően kínálkozik, hogy gerince legyen a megírandó nagy magyar regénynek. A történet a nyilvánosság számára akkor kezdődik, amikor a vidéki faluvárosban eldördül a revolver, mely kioltja az akkoriban jóformán egyedüli parasztvezér, a népszerűség megszervezésének eszközeiben nem túlságosan válogatós alföldi népribun életét. A revolverlövés motívumai az uralkodó úri felfogás, a lovagias erkölcs szerint nemesek: Zsilinszky eszerint csak a családi becsületen ejtett durva sértést mosta le a vérrrel. Az emberek nagyrésze azonban a Zsilinszky testvérben látta megtestesítve a történelmi osztályok provokációját az 1848-as törvénnyel szemben, amely a bíró előtt való egyenlőségéről rendelkezik. A paraszt vogelfrei, mint a középkorban volt, ha úriember süti rá a pisztolyát, — írták a vérmesebbek és amikor Zsilinszky Endre a háború után megjelent a politikában, a nyilvánosság csak ezekre az előzményekre emlékezett s nem is lepődött meg túlságosan, amikor ugyanolyan temperamentosán, mint a békéscsabai drámában, a direkt eszközök, a fizikai rendcsinálás és tisztogatás hívének mutatkozott. Ami a közvéleményt mégis meglepte, hogy zsumnalisztái és szociológusi múlt nélkül Zsilinszky Endre volt az első jelentékeny ideológusa a fajvédő kurzusnak, ő próbált — kicsit Szabó Dezsőtől fertőzötten — először elvi alapot konstruálni a rendszertelen, ötletszerű s később már öncélúvá sülyedt szabadság alá, amellyé az ellenforradalmi felbuzdulás fajult s ő kísérelte meg dialektikává formálni az elfajult ellenforradalom demagógiáját.

Ma már megállapítható, hogy a legkérlelhetlenebb, legjegesebben egyoldalú napilapot Zsilinszky Endre írta és szerkesztette Magyarországon. Hol van ettől a lovasági kardként suhogó stílustól a Lendvai István kabarés boulevard-ellenreformációja, Kádár Lehel sokszor franciásan elegáns és pestiesen rosszhiszemű pamflé-ötletessége, vagy Milotay István bővérű impresszionista publicisztikája, amely a legitim királyság ferde keresztjétől a horogkeresztig minden politika hangszerén virtuózan játszik! Zsilinszky Endre stílusa és doktrínái félelmetesen merevek voltak, hideg fanatizmust árasztottak s állandóan éreztették, hogy aki

ezeket a cikkeket írja és vallja, személyesen is hajlandó értük helytállni, ha kell, akár fegyverrel a kezében. Zsilinszky Endre antiszemitizmusa és fajvédő furorja sokszor már-már mániának hatott, sőt igazi meggyőződésnek, mert rajta kívül és Gömbös Gyulán kívül az újdonsült fajvédők zömének a közvélemény nem nagyon hitte el eszméik indultait őszinteségét. Aminthogy a legtöbben közülük az elmúlt tizennégy év alatt aszerint is adagolták intranzigenciájuk erejét, ahogy ezt a konjunktúra hullámszáma megkövetelte; néha már-már végkép leszámoltak vele, már-már a liberalizmus határát súrolták, hogy amikor ismét úgy látszott, hogy a fajvédelemben és az antiszemitizmusban újból van fantázia, megint megsuhogtassák, mint a bikacseket. Zsilinszky Endre merev és engesztelhetetlen elveivel később évekre egyedül is maradt, illetve mégsem egészen egyedül: amikor a magyar parlamentben nem volt reálpolitika fajvédőnek lenni, Eckhardt Tiborral és Gömbös Gyulával hármásban néztek farkasszemet, most már nem is annyira a baloldallal, mint a pozíciókban és hatalomban arrivált jobboldaliak. Az ellenforradalom arrivistái féltették beérkezésük biztonságát és véglegességét e maximalistáktól, akik valóban végig akarták csinálni az egész lázalmot, amely a kurzus eredeti programja volt. S a kielégíthetetlenek idővel megismerték a saját bőrükön azokat a krudélis eszközöket, amelyeket talán ők alkalmaztak a legkrudélisabban balfelé; megismerték az ellenzéki képviselőjelölt gyalázatát a csendőr-eszkort között s az ellenzéki politikai mozgalom védtelenségét a bürokratikus praktikákkal szemben, mégha ez a politika nemzetibb és keresztényebb a legnemzetibb és legkeresztényebb kormánypolitikánál is. Zsilinszky Endre ekkor látta először leplezetlenül üzemben azt a rendszert, amelynek egyik alapvetője volt s ekkor látta meg leplezetlenül — előbb csak a magyar faj — vergődő sorsát e rendszer hálójában. Ekkor szakított végképp a rendszerrel s ha a faj dogmáját még nem is adta fel, ez a politikába tévedt bizonytalan tudományos fogalom egyre inkább metaforaként szerepel dialektikájában. Ráeszmélt, hogy a magyar »faj« vezető osztályain már nem kell segíteni, mert fölöttébb eredményesen segítettek önmagukon, de maga a magyar nép időszerűtlen társadalmi szerkezet foglya, amelyet a még mindig feudális birtokmegosztás határtalan szegénységre ítéli s e szegénység

kulturális elhanyagoltsággal párosul, ami nagy mértékben oka annak, hogy politikailag nem tudja megvédeni magát.

*

Gömbös Gyula azóta revideálta régi álláspontját. Eckhardt Tibor megtanult a reálpolitika útján járni, szervezni és diplomatizálni. Zsilinszky Endre nem revideált semmit és nem tanult meg semmit. Zsilinszky Endre lelkileg és szellemileg kifejlődött. A revíziót is lehet revideálni s aki olyan jól megtanult valamit, mint Eckhardt Tibor, az holnap ugyanolyan jól megtanulhatja az ellenkezőjét. De aki fokozatosan, nagy krízisek, tusakodások, tapasztalatok és csalódások árán valamivé fejlődött, annak a fejlődés eredményei vérévé váltak s maga is az eredmények uraima alá kerül. Zsilinszky Endrét ma is ugyanolyan mereven determinálják a meggyőződései, mint fajvédő korában; ez a kemény jellem és forró temperamentum nem ismeri a kompromisszumokat, nem tud árnyalatokban hinni és cselekedni. Amilyen radikális volt tévedéseiben, olyan radikális ma igazában. Ami tizenkét év előtt mániának játszott, csökönyös eszmék hajtogatásának a valósággal és lehetőséggel szemben is, arról ma bátran lehet állítani, hogy akkor is a legjóhiszeműbb hit volt s ettől a hittől nem az opportunizmus térítette el, hanem egy fiatal szellem fokozatos megvilágosodása, valóságérzékének megszilárdulása és a szenvedélyeinek megfűriasodása. Zsilinszky Endre terminológiájában még ma is gyakran szerepel a »faj« főnév, de már nem jelenti azt az exkluzivitást, vagy éppen arisztokratizmust, amilyen jelentést a kurzus adott neki; inkább azt jelenti, amit Ady a »fajtam« szóval fejez ki: a sorsüldözöttséget, a tragikumot, szóval a népet. Zsilinszky Endre még ma sem számolt fel végképp a zsidókérdéssel, de már nem engedi centrális kérdéssé avatni s túlkiaibáztatni vele azokat az igazi életkérdéseket, amelyekkel a magyar milliók kének sürgős választ. A nyugati értelemben vett demokratikus ideológia természetesen a faji kérdést és a zsidókérdést kiküszöböli, de Zsilinszky Endre fejlődése még nem ért véget. Ma mindenesetre a magyar paraszt legbiztatóbb reménysége s további fejlődésének iránya, hogy folytassa, amit a lakkcipők közt eltévedt, csizmás Nagyatádi és a hagyományaihoz lekötött Gaal Gaston nem fejezhetett be s (ami Eckhardt Tibor kezén egyelőre csak eszköze a tehetséges politizálásnak).

Íme, egy lélek fejlődése: húsz évvel a parasztvezéren elkövetett vendetta után Zsilinszky Endre ma maga is parasztvezér, átvette a földosztó és parasztfelszabadító néptribun szerepét. A kétesnél is bizonytalanabb turáni rokonság tizenkét év előtti agitátora ma franciabarát, ha nem is Párisé, de a nagy forradalomban földhöz jutott francia kisparaszté, akiből Franciaország igazi erejét meríti. A tájvédelem tegnapi fanatikusa a leghatásosabb ellenoffenzívát folytatja az állami és társadalmi egyeduralom formáját öltött német fajvédelem vonzásával szemben. S ez a változás, ez a fejlődés úgy ment végbe, hogy — ami Magyarországon ritkaság — senki sem gyanúsíthatja meg rejtélyes, vagy alantas motívumokkal és célzatokkal. Zsilinszky Endre tizennégyévi nemzeti és keresztény politikai múlt után köztudomás szerint regényesen szűkös viszonyok közt él. Lelkesítő aszkétizmussal táplálja nemcsak úri passziói, de egzisztenciája rovására Szabadság című hetilapját, amely egyre szélesebb paraszttömegeknek ad vigaszt és önbizalmat s eljut az új intellektuális generációkhoz is. Zsilinszky Endre földet, hazát akar adni a szegény hazának. Egy Victor Hugo-hős a Balzac-figurák idején. Aki megírja regényét, nagy magyar művet alkothat, ha az Akadémia egyelőre nem is jutalmazza meg a nagydíjjal...

Budapest, 1933. július 9.

A NAGYERDŐ ÉS A NAGYVILÁG

I.

Fiatál, kitűnő íróársunk, Szitnyai Zoltán, néhány nap előtt egy délutáni lapban »A Café de la Paix-től a Nagyerdőig« címmel cikket írt, mely reprezentatíven érzékelteti az ifjúság és az irodalom egyik jelentékeny szárnyának a népi, szorosabban paraszti eszmekörtől való megittasult inspiráltságát. Ennek az eszmekörnek hatása irodalomra, politikára és társadalomra nemcsak, hogy nem új, de állandósult termékenyítő tényező a XIX. század elejétől; mióta a jobbágyság felszabadításának kérdése aktuálissá vált,

egyre erősödik, hogy a század közepétáján irodalmi virágkorban s az élő irodalmi nyelv megteremtésében érje el tetőfokát. S ha a túltengő népieskedésre törvényszerű reakció következik is, a magyar irodalom mestereiben ezentúl épúgy tovább élnek a népiélek, népi nyelv és művészi forma Petőfitől és Aranytól feltárt s örökbe kapott kincsei, mint ahogy tovább él e magyar klasszikusok törekvése is, hogy irodalmunk a világirodalommal való szoros összefüggése és a világ szellemi mozgalmainak felvétele révén ne maradjon egy primitív nép etnográfiai kuriózumának. Petőfi is és Arany is, ugyanakkor, amikor a Nagyerdőbe eresztik gyökereiket, gyökérszálaikat szétágazzák a világ minden tája felé s ezért van, hogy terebélyük nem sajátos klíma és talaj különönc növénye, amely csak a furcsaságokra vadászó botanikus számára érték, hanem a szellem ama fáival egyenrangú, amelyek majdnem az égig nőttek.

Egy népnek sem lehet kultúrcélja, hogy ősállapotát konzerválja s ha a fejlődés során már eljutott a magasság és bonyolultság egyetemes fokáig, programszerűen rekonstruálja a speciálisan kezdetlegest és szimplát. Barbárság lenne, ha például a norvégek az ibseni fenyőszínonalról eltökélten vissza akarnának csúszni a zúzmó-szívonalra; s ugyanilyen barbárság lenne, ha a magyar irodalompolitika Ady platánjától, Babits rhododendronjától, Móricz tölgyfájától, Szomory pálmájától mindenféle növény felnevelésére alkalmassá tett magyar földet csak a nagyerdei gömbakác termelésére fogná! Már pedig Szitnyai valami effélet akar, ha lojálisán is a tegnap iránt, amelynek érdemeit nem kicsinyli, de megelégette. A Café de la Paix-től, amelyet Szitnyai a nyugati intellektualizmus, esztéticizmus és humanista individualizmus boszorkánykonyhájának tart, vissza a Nagyerdőbe, mert szerinte a jövő Európa a nacionalizmus é s kollektívizmus árnyékában fog élni! Nos, amilyen önkényesen testesíti meg Szitnyai a nyugatiságot a Café de la Paix »filléres külföldiekkel" társasutazó Cook-utasokkal, tehát »kollektív« lényekkel benépesített terraszában, ugyanolyan önkényesen nevezi ki a debreceni Nagyerdőt a nacionalizmus és kollektívizmus geográfiai szimbólumának. Ugyanabban a délutáni lapban, amelyben Szitnyai cikke megjelent, néhány nap múlva Féja Géza barátom megrendítő riportot írt a debreceni Nagy-

erdő közepén élő barlanglakokról, akiknek élet- és kultúrszínvonala a kirgiz-yurták népénél alacsonyabb, megszégyenítőbb és elkészerítőbb. Magam is bejártam tavaly a Nagyerdővel szomszédos Hortobágyot s ki is kaptam érte, mert megírtam, hogy bűn és szégyen a nem is festői nyomorúság és elhagyatottság, amelyben ez a testileg is korcsosodó nép megrekedt! Bármennyire is szeretnék erkölcsileg, világnézetileg és irodalmilag megújodni, sehogyszem tudom, hogyan vegyem fel ez erkölcsileg, az állami törvényektől, világnézetileg a vallástól is alig érintett népielek hatásait s hogyan újhodjam meg irodalmilag a százötven szótól, ami a hortobágyi bojtárnak a magyar nyelvből jutott. Ellenben forró vágy fogott el, hogy még szenvedélyesebben követeljem e nép megújodását; hogy földhöz juttassam, amelyből emberhez méltóan megél, kultúrához, amely emberhez illő szellemi tartalmat ad neki s jogokhoz, amelyek sivatagi elhagyatottságának individualitásából bekapcsolják a nemzeti és társadalmi kollektivitásba s állampolgárrá nevelik. S forró vágy fogott el, hogy ezt a népet, amelynek egészségügyi elhanyagoltságáról megrendítő vezércikket olvastam ugyanabban a lapban, amelyben Szitnyai cikkét megírta, közelebb juttassam orvoshoz, kórházhoz, fürdőhöz s megint csak olyan életviszonyokhoz, amelyek a rossz tápláltság és az egyoldalú táplálkozás következményeitől megmentik. Mászóval: urbanizálni szerettem volna, annál inkább, mert azt tapasztaltam, hogy a városiasabb viszonyok között élő paraszt rohamos gyorsasággal öntudatosodik, civilizálódik, sőt gazdagodik s testileg is sokkal egészségesebb, ellenállóbb, szemrevalóbb.

Nagyerdei és hortobágyi tapasztalataimat csak ebben a vádló formában tudtam gyümölcsöztetni a városban, ellenben, ha hatalmam lenne hozzá, városi tapasztalataimmal, a város kultúrintézményeivel s a városban keletkezett népi, demokratikus és szociális eszmekor megvalósításával véghez tudnám vinni a magyar nép, a magyar paraszt megújodásának csodáját. Ám haladó politikai és társadalmi célokat, hogy a parasztot földhöz, joghoz és kultúrához juttassam, nem kapcsolom össze regényes és tetszetős, de haladásellenes kultúrprogrammal és irodalom-politikával, mely kizárólag attól a néptől akar inspirálódni, és új impulzust szerezni, amelyet félvad szociális

szellemi és erkölcsi alacsonyágából fel akar emelni? Ha a jávai malájokat meg akarom menteni a tropikus láztól, amerikai egyetemeket végzett orvosokat küldök hozzájuk és Európa és Amerika vegyigyáraiból orvosszereket, de nem leszek mágussá s nem adom be nekik gyógyszerekként a még oly költőien tarka varázsfüveket. A misszionárius nem totemekkel, hanem a kereszténység jelvényeivel téríti meg egy, kultúrvallás és kultúrerkölcs számára a primitív népeket. Az a politika, amely a parasztért dolgozik, akkor a legtermékenyebb, ha minél többet ad neki a város javaiból s minél inkább felgerjeszti benne ugyanazokat az aspirációkat, amelyekkel a városi öntudatos tömegek küzdenek érvényesülésükért és jogaikért. Az az irodalom, amely esztétikai célján kívül a parasztot is szolgálni akarja, akkor termékeny, ha a paraszt számára hozzáférhetővé vagy szuggesztívvé tudja tenni azokat a bonyolultabb, sokrétűbb gondolatokat és érzéseket, amelyekben a kultúremler megnyilatkozik.

De még ennél is jobban szolgálja a parasztokat olyan irodalom és publicisztika, amely azok előtt tárja fel a paraszt élettanát, lélektanát és szociális problémáit, akiken a paraszt polgáriasítása meghiúsul.

Ebben az esetben azonban nem fokozza az argumetáció erejét, ha az író a paraszttól tanul nyelvet, hímet és hámot s nem tudom, hogy a dialektusbeli és zamatbéli intarziákon túl mit kaphat még a nacionalista és kollektivistá Szitnyai a Nagyerdő proletárjaitól, milyen szempontokat, politikai és szociológiai érveket, amelyeket a városi intellektüell, még ha ellenfele is ennek a kollektív nacionalizmusnak, ne kaphatna meg egy körüti könyvkereskedésben, amely nacionálszocialista brosrákát is árul?

II.

Mert erről van szó: hogy amikor a jóhiszemű Szitnyai lekerget bennünket, Európa felé sandító írókat a Café de la Paix terraszáról: anélkül, hogy tudná, a Nagyerdő helyett, kis híján, a teotoburgi erdő sűrűjébe téved. Az a nacionalizmus és kollektivizmus, amelyet a jövő európai élMaculté maitresse-ének tart, ennek az erdőnek fáit rengeti s ha még soká rengeti, Európa egyik karbantartott,

civilizált erdejét visszavádítja olyan őserdőre, amelyen a Markgrafok előtt volt.

Szitnyai s az írói csoport, mely a parasztból akar megújhoni, öntudatlanul szemünk láttára újhodik meg a német kispolgári forradalom sugallatában. Ez a forradalom is azzal a jelszóval indult, hogy »a paraszt az új német társadalom fundamentumain ez a forradalom is megengedi magának az elméleti progressziót, főként szociális területen s üldözi a »reakciót és spiszereit«| ez a forradalom is perhorreszkálja a Café de la Paix hyperintellektuelljeit s ápolja az irodalmi népiességet, a regionalizmust s ott is bőven akadnak, akik jóhiszeműen vagy konjunktúrából kiszolgálják a rendszer irodalmi és publicisztikai munkaterveit.

Éppen ezért elkedvetlenítő, hogy ez az eszmekor, amelynek minden fogalmi eleme a valóságban mást jelent, mint aminek írják és mondják, egy jószándékúnak nevezhető írói csoportot megtéveszthetett és inficiálhatott. Elismerem, hogy ez az infekció majdnem öntudatlan, hogy a kór tünetei aránylag egyelőre szelídek s másfajta hatásokká¹ is keverednek; így van bennük valami az elsősorban litteráris francia populizmusból is, amely a valóban túlfinomult és művészi hagyományaiba kissé beiemeredett irodalom egyik szektájának majdhogynem perverz tájékozódása: absynth után hajnalban tőgymeleg tej. De hol vagyunk mi még attól, hogy túlfinomultságunktól megcsömörödjünk s hol vagyunk a merev irodalmi tradícióktól, amikor alig száz éve, hogy néhány lelkes irodalmár úgy plántált át hozzánk külföldről addig nem kuitivált irodalmi műfajokat, ahogy Széchenyi a lóversenyt és a kaszinót. Főként ez idegen szellemi áramlatok azok, amelyeknek szintézisében s kissé lokális átformulálásában Sitnyai megjelölte a »nagyerdei« szellemét s amelynek époly kevés köze van a Nagyerdőköz, mint a Café de la Paixnek. Sőt, Párisnak még köze van hozzá, mert mégiscsak Páris a ludas abban a forradalmaival, hogy a Nagyerdő környékén nem minden paraszt él olyan baromi sorban, mint az erdőtisztás barlanglaké vákáncosai. Sitnyaiék német eredetű nacionalizmusa tehát semmivel sem nemzetibb gyökerű, mint a mi francia forradalmi eredetű humanista demokráciánk s a faji alapon elgondolt kollektívizmust, amelyet egyre gyakrabban reklamálnak, épügy

nem a Nagyerdőben találták ki, mint a moszkvai kollektivizmust!

III.

Ezt a tisztulásra ítélt idegen nacionalizmust és kollektivizmust nem termi meg a Nagyerdő és a jószándékú Szitnyai Zoltán és jószándékú társai ne is próbálják elplántálni a debreceni homokban. Ha földhöz, joghöz, kultúrához óhajtják juttatni a parasztot, követeljenek számára elsősorban általános titkos választójogot, több iskolát és több orvost s hagyják, hadd szabadítsa fel önmagát a demokratikus polgárság és munkásság segítségével. Ha szeretik a magyar nép nyelvét, zenéjét szokásait és erkölcsét, akkor ám ihletődjenek meg tőle, aminthogy minden időben s mindenütt voltak kisebb-nagyobb irodalmi irányzatok, kiváló költők, zenészek és tudósok, akiket vonzott és inspirált a népi élet és lélek. De ne vitassák el tőlünk a jogot, hogy befogadjuk és terjesszük a nagyvilág bonyolultabb hatásait. Egy kiváló fiatal költő írta le a félelmetesen elfogult mondatot, hogy bizalmatlanná válik az író iránt, aki városban született! Nemcsak a Café de la Paix, de a városi születés is illetéktelenné degradálja tehát szerinte az írókat arra, hogy a magyar nyelv és nép szószólója legyen. Ez a szigorú és fitymálgató exkluzivitás, amely mögött taktikából és intellektuális szeméremből elpalástolt antiszemizmus is meghúzódik, hovatovább gettóba izolálja azokat, akik a magyar irodalom megújítása és a magyar népi tömegek öntudatra ébresztése közben nemcsak örök érdemeket szereztek, de üldöztetést, mártíriumot is akkor, amikor a művészi formák ellen fellázadni is hazaárulás volt s amikor a magyar parlamentben csak nemzetről beszéltek, de a népről még nem volt illendő szólni, mert egyet jelentett a bűdös paraszttal és az utcai csőcselékkel! Nos, ez a kiebrudalt réteg nem fog gettóba szorulni, hanem folytatja irodalmi, társadalmi és politikai munkáját a magyar nép felneveléséért és polgáriasításáért.

(Mert a parasztot nem az irodalmi népieskedés és a politikai faji romantika homoeopátikus gyógymódja, hanem az európai urbánus civilizáció gyógyítja meg s teszi majd alkalmassá arra, hogy életfeltételeit biztosítsa,

ezt a gyógyuló civilizációt legkevésbé azok juttatják el hozzá, akik gyűlölik a várost, a civilizáció erőközpontját és drótsövénnyel, vagy ősmagyar szekértáborral akarják elzárni a magyarságot a világgal való közösségtől. A debreceni Nagyerdőből azonban nem lesz korridor a nyugattól elzárt magyarság és a megbokrosodott keleti nacionalizmusok között — a Nagyerdőből a demokratikus és kultúrált erők végül ugyanolyan Európát fognak csinálni, amilyen Magyarországot csinálnak a sváb-zsidó-tót-arisztokrata Budából és Pestből...

Budapest, 1934. május 27.

A VÁROS A DERESEN

Anélkül, hogy a karcosok kimondanák, sőt többnyire anélkül, hogy tudnák, az elmúlt hetek gazdaságpolitikai küzdelmeiben nem csupán kétféle érdek, kétféle gazdaság szemlélet ütközött össze, hanem kétféle civilizáció is. Előre kijelentjük, hogy nem szándékozunk az egyiket a másik rovására túlértékelni: mindkettőnek van pozitív tartalma, rendeltetése s egymás mellett, egymással való állandó szoros kölcsönhatásban kiegészítik egymást. Annak a civilizációnak, amelyet az offenzív fél képvisel, mélyebbek a tradíciói, szóval nagyobb a múltja; a másiknak, amely ellen most egy gazdaságtechnikai aproposból kibontották a zöld lobogót, nagyobbak a fejlődési lehetőségei, szóval nagyobb a jövője. Az egyik a társadalmi fejlődéstörténetnek azt a korszakát őrizte meg nemesen, műzeális formában, amelyben Európa kultúrcentrumai csak a kolostorok és a kastélyok voltak, a másik elindította a városiasodás folyamatát s nem az őstalajba, hanem az önmagától teremtett mesterséges talajba eresztette gyökereit s ebből fejlődött tovább. Az egyik nemcsak történelmi, de szinte kozmikus jogon követeli magának a fensőbbiséget: a földet, amelyből kinő, ősök szereztek, tankönyveink szerint vérük ontásával s emellett ők azok, akik a természet — ég és föld — életet adó erőit megorqanizálják és munkába fogják. A másik nem fensőbbisége elismerését követeli, mert nincsenek ilyen dekoratív ambíciói: csupán annyit,

hogy a tevékenységét, amely nem a történelmi jogra és a természet erőire, hanem magára az autonóm emberi munkára támaszkodik, respektálják, vagy legalább létjogosultságát, szükségességét, kivívott helyét ne vonják kétségbe,

Két civilizáció áll egymással szemben: az egyik a kastélyé, a másik az üvegtető, piroskürtős ipusztóriaé. Ne értsük felre e jelenségeket: nemi a falué és a városé, hanem a kétféle nagykapitalizmusáé: a nagybirtoké és az ipari nagytőkéjé. Az első évezreden át azonos volt a politikai és társadalmi mindenhatósággal s korlátlan hatalmának csak az utolsó kilenc évtized csorbított valamit. A másik éppen e kilenc évtized alatt született meg. Az egyik a jobbágyág felszabadítása után kezdett veszíteni súlyából, a másikkal éppen a jobbágyfelszabadító Kossuth volt az első nagyszabású apostola. Az elsőnek köszönhetünk egy klasszikus rendi alkotmányt, amelyet történészeink, kivéve a legújabb idöket, az angol alkotmánnyal párhuzamosnak tartanak s köszönhetjük ősi intézményeink egész sorát, ősi szokásaink megörzését, a földhöz való praktikus és lírai ragaszkodás szép vonását. Amellett egy fajtáját az úriságnak, lovagiasságnak s egy érdekes életstílusfajtát, amely rokonszenves keveréke a ruszticizmusnak és az angol »country life«-nak. A másikkal köszönhetjük a városokat, gyáraival, boltjaival, kultúrintézményeivel, művészi és szórakozási üzemeivel, irodalmával, sajtójával, kevésbé színes, kevésbé gyökeres, kevésbé úri: polgári életmódjával.

E két civilizáció s a miliójében kialakult két lelkitípus nem áll kibékíthetetlen ellentétben egymással, sőt az lenne a természetes, hogy az egyik értékes, elevenen maradt hagyományokkal lássa el a gyökértelenséget, a másik értékes, eleven impulzusokkal mozgósítsa a fényes elszigeteltséget. Aminthogy a városban mindenkor volt s ma is van bizonyosfajta romantikus vagy sznob vonzalom a másik civilizáció iránt. Aki városi polgár társadalmilag és vagyoniilag arrivál, rendszerint nem egészen rokonszenvesen e másik civilizációhoz való asszimilálódással próbálja bebiztosítani karrierje morális sikerét. A kastély azonban kevésbé hajlandó a kölcsönhatások felvételére. Bármilyen európai méretűvé és jellegűvé fejlődött is az elmúlt kilencven év alatt az ipar és kereskedelem, a kilencven év

nem volt elegendő ahhoz, hogy a mai generációkkal teljesen elfelejtse e fejlődés kezdeteit. Már a gyűlöletes trösztök és kartellek ellen küzdenek, de az attitűdjük még mindig ahhoz hasonló, amellyel valamikor a hintóból néztek le a kovácsmesterre, aki a meglazult patkót ráerősítette a ló lábára, vagy a kis boltosra, aki tőlük bérelte a regálét. »Nem gentlemanek« — s aki kissé exaktabbul gondolkozik, meglepődve figyel fel a fölöttébb naiv törekvésre, amely a gazdasági harcot gazdasági lovagiaskodássá akarja átváltoztatni s úgy sérti meg a kartellt, mint a nem rangbeli párbajképtelen kártyaadóst. A kastélynak nem gentleman a városi foglalkozású, nemcsak azért nem, mert drágábban adja a cementet, mint ahogy a kastély óhajtja, de azért sem, mert nem tudja leküzdeni az atavisztikus fölényöntudatot, amellyel a patkolókovács és regálébérlő ősök iránt viseltetik. Nem igazi úr s ezért nem kötelező vele szemben az az előlegezett jóhiszeműség, amely az egyívásúaknak mindenképpen kijár. Érzésünk szerint, a most folyó harcmodornak ez a legmélyebb pszichológiai motívuma.

*

Mi a kastély és a nagyipar e küzdelmében középen állunk: polgárok, intellektuelek, munkások és csak élni akarunk, semmi mást. A mi szemünkben annak van igaza, aki számunkra az elviselhetetlenül súlyos életet megkönnyíti. Nem vagyunk egyoldalúak s pusztán azért, mert inkább a városi civilizációhoz tartozunk, mint a »kastélykultúra«-hoz, nem bocsátjuk meg az ipari nagytőkének sem, ha életfeltételeinket megnehezíti s munkakerőnket kizsákmányolja. De, nem lévén kollektivisták, hanem a kapitalista termelési társadalmi rend függvényei — a kapitalista ideológián keresztül vizsgáljuk a jelenségeket. Gazdasági és szociális válságunk oly nagyméretű, hogy már az ezerholdak urai is észrevették — minden olyan mozgalmat tehát, amely csökkentésére irányul, lelkesen üdvözlünk. De, ismételjük, kapitalizmusban élünk s ezt az alap gondolatot respektálnunk kell, már csak azért is, mert tagadása törvénybe ütközik. Természetes, hogy minden olyan korlátozást, amely a kapitalizmus elfajulását akadályozza, szükségszerűnek tartunk. A fogyasztó és a munkái efajta törekvéseit egyenesen jogosnak, szükségszerűnek. Viszont — s itt jutunk a kérdés lényegéhez —, ez a tö-

rekvés nyomban illogikussá, sőt gyanússá válik, ha a kastély adaptálja: ha az agrárnagykapitalizmus lép fel a fogyasztó, a munkás protektoraként a másfajta nagykapitalizmussal szemben. Az agrárnagykapitalizmus, amely kétszázezer holdakat tart egy kézben, amely hatvanfilléres napszámokat ad s amelynek árnyékában — szélsőnacionalista megállapítások szerint — hárommillió földnélküli és félmillió törpe agrárexisztencia sorvadoz. Nyolckilencmillió ország lakosságának több mint fele, amely azért nem tudott polgáriasodni s többek között azért nem tudott ipari fogyasztóvá válni, mert a minden európai országban likvidált feudalizmus alig változott gazdasági, szociális, sőt politikai formáival ránehezedik, ötmillió ember, akinek sorsa szociológiailag kimutathatóan azért megoldatlan, mert a magyar birtokmegosztás időszerűtlenségeit nem sikerült megszüntetni! »Hárommillió koldús« — ahogy a jobboldali publicista, Oláh György, nevezi könyvében a földteleneket, akik sohasem jutottak abba a helyzetbe, hogy a szénkartel kizsákmányolhassa őket, mert legfeljebb a grófi erdőből lopott rőzsével fűtöttek — feltéve, ha rajta nem kapták őket s el nem nyerték méltó büntetésüket. Vagy tán a tolnai földmunkások a cementkartell áldozatai — akik földbevájt barlangban laknak? S a fejelés csizma, ami a hatvanfilléres napszamos lábán tíz éve málik, a bőrkartell könyörtelenségének következménye?

A nagytőke valóban nem gentleman, a nagytőkének nincs szíve — a nagytőkének funkciója van, amelynek rendjén törvényszerűen nyerni akar. Nem állítjuk, hogy a kartel Magyarországi Szent Erzsébetként, rőzsával telt köténnyel jár közöttünk — csupán azt akarjuk leszögezni, hogy a kartel eddig még nem is juthatott abba a helyzetbe, hogy az ország túlnyomó részét kizsákmányolja. Az ország lakosságának több mint fele, tulajdonképpen még nem is jöhet számba komoly ipari konzumensként. Az agrárnagytőke árnyékában élő milliók legfeljebb a külföldi gyufakartelnek vannak kiszolgáltatva, viszont ennek a kartelnek gyümölcsei a drágán szerzett milliók, amelyekkel az állam éppen a tönkrement középirtokot akarja megteremteni! A gyufakartel révén udvarházakat szanáltak, nem kényszerű egyességes kereskedőket, de még csak nem is dobrakerült tízholdasokat!

Ebben az országban mindenki érzi az élet tonnányi súlyát s mindenki tudja, hogy az élet elviselhetetlenségén változtatni kell. De aki nem akar revolúciót, aki a békés fejlődés, a tudatos, tervszerű átorganizálás, átszerelés esz-közeiben bízik, annak figyelemmel kell lennie a törvény-szerűségekre, elsősorban a sorrendi szempontra. Nem lehet segíteni oly módon, hogy az alapvető rendellenességeket, ha évezredek tradíciók védik is őket s ha respektálásuk szinte a hazafiasság egyik kritériumává avatták is — érintetlenül hagyják. Ha az agráröllő az oka minden gazdasági nyavalyának, akkor az a különbség, amely a tízezerholdas latifundum és a földnélküli között tátong, nem utolsó sorban oka szociális nyavalyáinknak. S ha a kapitalizmus túlkapá-sai ellen védekezni kell, akkor ezt a védekezést logikus ott elkezdni, ahol a következmények nagyobbarányúak, ahol az ország lakosságának többsége nem is fogyasztó-képességében, de életképességében van korlátozva.

Az egyetemes világtendencia csakugyan a kapitalizmus hatalmának észszerű mérséklése — aminthogy az európai országok nagyrésztében még az elmúlt században meg-történt a latifundium, általában az agrárnagytóke észszerű és szociálisan igazságosabb keretek közé szorítása. Ha a mai Európát nézzük, meg kell állapítanunk, hogy mialatt tröszt és kartell mindenütt van, kétszázezerholdas latifundium jóformán sehol másutt nincs, csak nálunk. Egy fejlődési fejezet kimaradt nálunk s e hiány a felemás gaz-dasági és társadalmi szerkezetet, amelyben egyik oldalon épen megmaradt a feudalizmus, de a másik ol-dalon megindult a modern átalakulás folyamata, állandóan lappangó egyensúlytalanságban tartotta. S azóta, hogy a nagytóke maga is érzi a gazdasági válságod s a proletariátus szociálisan öntudatosabbá lett, ez az egyensúlytalanság nyíltan megmutatkozik. De az ipari nagytóke többé-kevésbé tudomásul vette, hogy a munkásság osztályharcával, toko-zott igényeivel számolni kell — az agrárnagytóke azonban az agrárproletariátus derengő osztálytudatosságára eleinte csak hatalmi eszközökkel felelt, s most végre a hatalmi eszközöknél is hatásosabb taktikai ötlettel kísérletezik. Azt az osztályellentétet, amely a földtelen, a törpebirtokos és az ezerholdas között fennáll, hasonlóan akarja enyhíteni, mint a lelkiismeretlen lokálpatrióta, ha a megáradt folyó gátját úgy vágja el, hogy a szomszéd városra zúduljon az

árvíz, csakhogy a saját városát megmentse. Az agrár-nagykapitalizmus azzal akarja leszerelni a munkanélküli, a hatvanfilléres napszámú, a dobra került kisgazda izgalmát, hogy ínsége okozójául, megjelöli a látókörön kívül eső gazdasági hatalmakat és misztifikálja, romantizálja azokat, olyan dialektikával, amellyel közelférkőzhetik a népfantáziához. A nép a kastélyt látja kunyhójával szemben, az ezer holdat és egy holdjával vagy a temetőben rendelkezésre álló egy öl földdel szemben —, de hogy eltereljük a figyelmét a vadászkalap mellé tűzött fűrjtollról vagy sortéról, tipikus kalendáriumi invencióval a városi Szidi-kilapok mellé álmodtatják vele Rózsa Sándor árvalányhaját. Ám, ha csakugyan sikerül felszítani a falu indulatait: hol talál vájjon a nép az alvégen hirtelen egy kartellt, amelyen bosszút állhat szenvedéseiért? Ez az, amire nem gondolnak, holott a történelmi tanulságból okulhatnának: a géprombolók nem mentek ki a farmokra, hogy felégessék a vetést, hanem a (gyárakat ostromolták meg!

*

Mi itt állunk középen és nem akarunk mást, mint dolgozni, termelni, élni. Irtózunk minden megrázkódtatástól s egyedül a fejlődéstől várunk olyan eredményeket, amelyek nem látszólagosak és átmenetiek, hanem stabilak s az országnak és az egyéneknek is termékenyek. Szükségesnek tartunk minden olyan józan mérséklést, amellyel a politika, gazdasági és társadalmi hatalom birtokosai a nagytömegek életképességét fokozhatnák, tehát az az állam és az a kapitalizmus az ideálunk, amely a kor fokozott szociális igényeihez s a tömegek bajaihoz idomítja módszereit. De nem tapsolunk annak a mozgalomnak, amely mindig mással akarja elvégeztetni azt a feladatot, amely elsősorban ráhárul. Nem tapsolunk annak az 1848 előtti elgondolásnak, amely még mindig abból indul ki, hogy a »nemes ember nem adózik« s ezért azokra akar rásózni minden terhet, amit a társadalmi és termelési rend biztonságáért vállalni kell, akik ennek az országnak gazdasági szervezetében csak másodlagos jelenségek s akik a nemzeti vagyonnak csak kis részét bitorolják. Ha a kapitalizmus mai változata megérett a korrekcióra, mennyivel inkább megérett a — tegnapi! Igenis, legyen méltányos, legyen akár nagylelkű a tőke a néppel szemben —

de semmit sem érünk vele, ha ez a méltányosság csak részleges — s attól meg éppenséggel nem lesz boldogabb senki a délibábos magyar rónaságon, ha az ipar egyoldalúan belepesztul a méltányosságba! Az ipari munkanélküliség nem enyhíti az agrár-munkanélküliséget, a váciúti fűverte gyártelkeken nem lehet hárommillió ember földigényét kielégíteni!

*

A konklúzió:, óvatosan kell bánni a jelszavakkal, mert még csak nem is szükséges, hogy a tömegek indulatba jöjjenek, elég, ha csupán kissé gondolkoznak s máris más következtetéseket vonnak le, mint amit a demagógia, vagy a jóhiszemű osztályönzés szofizmája levon belőlük. A tőke két típusa, ha egymás ellen harcol, közös bázisát gyengíti s ha van életösztone, meg kell találni a módját, hogy párhuzamosan, de az országot s az ország minden értékes rétegét kielégítő formában kooperáljon. Nem úgy, hogy egymás segítségére siessen az önző osztályérdek védelmében, de úgy, hogy korszerűen hozzáidomuljon a megváltozott viszonyokhoz, elsősorban a szociális posztulátumokhoz.

*

Nem a kartelleket védjük, hanem az urbanitást, a városi szellemiséget, amelynek legfontosabb biztosítékai a városi foglalkozások, az ipar és a kereskedelem. Mégis ezeknek a foglalkozásoknak közreműködésével nőtt tel a nyugateurópai civilizáció, amelynek ma már valamennyien részesei vagyunk, még ha kastélyban lakunk is, amelynek intézményei, eszközei még mai szenvedéseinket is nagy mértékben enyhítik — s amelynek színvonaláról még a legidillikusabb vadvirágos, patakormolásos jobbágytelekért sem lenne kedvünk visszaesni kezdetleges fokozatokra. fAzok, akik az ipart tették meg a mai válság bűnbakjává, megint megkísérelték, hogy a városra koncentrálják a földművelő tömegek ellenszenvét s ezzel az urbanitásnak toboroznak ellenségeket)

Megint a város bűnös — s mi annál inkább félünk ettől a gazdasági jelszótól, mert politikai jelszóként tíz év előtről még a fülünkben cseng. Akkor felelőtlen elemek húzták deresre a várost, ma nagymúltú politikusok — s a mostani deres ezért veszedelmesebb. A tíz év előtti jel-

szó sokat rombolt, szétforgácsolt összetartozó nemzeti erőket, felégetett lelki és szellemi értékeket, de nem volt elég erős ahhoz, hogy a városi civilizáció elsőrendű tényezőit végkép megbénítsa. A mostani mozgalom, ha diadalmaskodik, nem külsőségeiben, felépítményében és nem pszichológiailag, hanem lényegében, biológiailag rendíti meg a várost. Motorát, lendítőkerékét akarja leszerelni, de ez a motor és lendítőkerék csak hideg vas, ha nem lüktet a temetőkedvtől — s a hideg vastól épúgy nem laknak jól a város és a falu éhesei, mint a kard és lánc hideg vasától.

Mi nem az ipart védjük, hanem azt a Magyarországot, amelyről Széchenyi álmodott, amikor hidat épített, megindította az első gőzhajót s Pestet fővárossá fejlesztette. Amelyről Kossuth álmodott, amikor megszervezte a Védegyletet. Azt a Magyarországot védjük, amelynek bontakozó kis fővárosát a rajongó Kazinczy »metropolis«-nak dédelgette s amelynek Dunapartján a XVIII. század végén Csokonai Athént vizionált a XX. század elejére. Azt a talajt, amelyet nem az ősök vérével, hanem munkával, szellemmel, verejtékkel és a saját vérünkkel szerezünk.

Budapest, 1931. február 1.

»MAGYAR PANAMA«

Az irodalmi jobboldaliság egyik legnépszerűbb és kellemes tehetségű írója és publicistája, Csathó Kálmán a Budapesti Hírlap-ban elmefuttatást írt Magyar panama címmel. Hogy a cikk mennyire emlékezetes, mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy e sorok írója az elmúlt hetek eseményeinek kipattanása pillanatában került. Csathó korát megelőző cikke természetesen jelentős nüanszokban eltér a valóságtól. Ám megtörtént ilyesmi Csokonai Vitéz Mihállyal is, aki a huszadik század elejére boldog Athént jósolt a Duna partjára és megtörtént Vörösmartyval és Adyval is, hogy jóslataik nem voltak olyan sötétek, mint amilyen sötét lett a valóság. A fontos, hogy Csathó vetette fel a problémát, amikor mások még

csak suttoztak és példálóztak, de kimondani és megfogalmazni nem merték, egy nagy cikk élére vastag betűkkel lenyomatta az ominózus címet: Magyar panama.

*

A tanulmány annál figyelemreméltóbb, mert Csathó úttörő abban is, hogy először foglalkozik etnográfiai szempontból a panamával. Eddigi és kevésbé eredeti felfogások szerint a panamának nincs _N nemzetisége és nincs vérsége. Vannak országok, ahol mindennaposabb, vannak, ahol ritkább, vannak politikai rendszerek, amelyekben életképesebb és mások, amelyekben elhervad. De a panama, mint nemzeti sajátosság, sőt — ahogy Csathó beállítja —, mint a nemzeti elit szembetűnő jellegzetessége, — ezt a vádat még ma, másfél év után sem merné felvetni a legszélsőbb radikális sem.

Nem kell megijedni: Csathó sem veti fel szigorú ügyészként, sőt inkább a régi, megértő, anekdotázó táblabíró-bölcsek modorában. Csupa mosoly, csupa bárányszerű Csathó cikke a magyar panamáról, csupa joviális elnézés, maliciózus kimagyarázás, sőt büszke azonosítás. »Hái van panama Magyarországon? Ugyan! Hogy szórványos esetek előfordulnak, azt tudjuk. Hogy a panamázás úgy elharapódzott volna, hogy arról, mint a panama speciálisan magyar fajtájáról lehetne beszélni, az mégsem valószínű.«

Ezt nem Csathó mondja, csak mondatja egy jóhiszemű konzervatív, optimista magyarral, aki a kis tanulmány egyik figurája. A másik figura a pesti kávéházi ember, aki egészen mást mond. »Azt mondja: — Nahát! Végre! Csak-hogy szóvateszi már valaki azt a disznóságot, ami ebben az országban folyik. Itt mindenki keres, mindenki szállít, mindenki közvetít és mindenki zsebel: kivéve engem. Szemtelenség, gyalázat. Hová süllyedt ez az ország? És miért csak én nem lehetek benne egyetlen ilyen disznóságban sem? Miért nem engedik, hogy én is keressek? Megérdemlik, hogy leleplezzék őket. Úgy kell nekik. Lássuk.«

Amint méltóztatik látni, ketten beszélnek, a jóhiszemű konzervatív és a rosszhiszemű, mocskos fantáziájú kávéházi ember — és Csathó Kálmán tesz köztük igazságot.

Lássuk, hogyan.

»Téved az, aki abban a hitben ringatózik — oktatja

ki az ellentétes véleményeket Csathó —, hogy Magyarország panama nélkül való ország, de téved az is, aki azt hiszi, hogy itt bárki is csinálhat disznóságot. Mert van panama, de az nem disznóság. És panamista ebben az országban úgyszólván minden számottevő ember. De azok tisztességes emberek. Mert nem közönséges panamisták, hanem magyar panamisták. A magyar panamista pedig a világ legtisztességesebb embere, mert a panamájának nem piszkos kereset az oka és célja, hanem ellenkezőleg: önzetlenség, szívesség, kedveskedés. Jelszava: a kérlekalásan és részesít előnyeiben mindenkit, akit magával egyenrangúnak, tisztességes embernek, úriembernek tart.«

Itt talán megállapodhatunk egy pillanatra, hogy negyediknek beleszóljunk a vitába. Abban a helyzetben vagyunk, hogy részlegesen Csathó mindkét figurájával azonosítani tudjuk magunkat. Csakugyan nem hisszük, hogy az a panama, amely Magyarországon előfordul, speciálisan magyar panama, így, legnagyobb sajnálatunkra, azt sem hihetjük el, hogy éppen a magyar panamista a legtisztességesebb ember a világon. De kávéházi emberek is vagyunk, akik valóban örömmel kiáltunk fel: »Nahát! Végre, csakhogy szóvát teszi valaki ezt a disznóságot«. Csupán annyiban különbözünk Csathó kávéházi emberétől, sőt magától Csathótól is, hogy el tudjuk képzelni azt is, hogy valaki nemcsak azért háborodik fel egy disznóságon, mert ő szeretné elkövetni a disznóságot. Mi, kávéházi emberek, először a legridegebb önzésből háborodunk fel a disznóságon: mert kipurított filléreinkből, transzferált bútoraink minden elfogadható árából »keres, szállít, közvetít és zsebel«, aki a disznóságot elköveti. Csak másodsorban háborodunk fel patétikusan, mert nekünk, kávéházi vendégeknek, addig dörmögtek a fülünkbe politikusaink választási beszédekben Berzsenyi strófáját, amely szerint minden ország támasza és talpköve... stb., hogy végül véresen komolyan vettük ezt a hordók tetején közhellyé koptatott klasszikus citátumot.

*

De Csathó nem ismerheti a kávéházi ember lélektanát, mert kívül esik a körön, amelynek jelszava »a kérlekalásan«, Sőt úgy látszik, Csathó még a körön belül élők

lélektanával sincs teljes mértékben tisztában. A körön belül túlnyomórészt csakugyan tisztességes emberek élnek, akik a magyar panamáinak ezt a joviális változatát sem hajlandók vállalni, amellyel Csathó képzelete feldíszíti őket. Viszont, akik a körön belül panamisták, lehet, hogy talán szívesebben részesítenek előnyben olyanokat, akiket magukkal egyenrangúaknak tartanak, ám, hogy »panamájuknak nem piszkos kereset az oka és célja, hanem ellenkezőleg: önzetlenség, szívesség és kedveskedés, ezt ma már senki senki sem hiszi el sem a tegeződök, sem a magázódók köreiből. Csathó másfél évvel megelőzte korát a probléma feltevésével, de ahogyan ez a nagyobb költőkkel is megesik, a részletekben nem igazolta az idő.

Ám, még ha igazolta volna is: vajjon igazságos, sőt törvényes felfogása-e a közhatalom gyakorlásának, ha valaki természetesnek tartja, hogy elsősorban olyanok részesüljenek akár a köz szempontjából ártalmatlan előnyökben is, akiket a közhivatalnok »kérlekalásannal« aposztrofálhat s magával egyenrangú úriembernek tarthat? Sőt: úri felfogás-e az, amely a parasztok, munkások és polgárok pénzéből eltartott állami igazgatás kedvezményeivel úgy bánik, mint a sajátjával, mint az uralkodó az érdemrendekkel és donációkkal, vagy hogy egy demokratikusabb példát idézzünk — mintha a munkásbiztosító nem a betegség, hanem a származás szerint utalná ki a milliókká duzzadt munkásfillérekéből az orvosságot és a táppénzt?

Vajjon nem a költőt oly gyakran jellemző valóságtól elvonatkozás-e az, mely ezeket a gondolatokat ilyen nyíltan publikáltatta Csathóval? Amikor a legszigorúbb vád a mai magyar rendszer ellen, hogy osztályrendszer — nem a politikai és társadalmi szemléleti harc elemi taktikájában járatlan művészlélek akaratlan leleplezése, elszólása-e ez a cikk, amely a kormány félhivatalosában szankcionálja a legszélsőbb ellenzéki oldalról emelt invektívát: hogy az állam elsősorban csakugyan azoké, akik »kérlekalásanozzák« egymást, hogy az állam elsősorban »az egyenrangú úriembereké*?!

Hogy a »kérlekalásan« mennyire nem garanciája az önzetlenségnek, erre éppen az elmúlt héten akadt példa Székesfehérváron. A műszaki főtanácsos úr is, Csathó elképzelése szerint, »kérlekalásan-alapon« akarta elintézni kissé kusza ügyeit a főispánnal, de Csathó tétele meg-

bukott, mert a főispán a kérlekalásan ellenére sem hitte el, hogy a »magyar panamista« a legtisztességesebb ember a világon.

*

De beszéljen tovább Csathó:

»Ezek a panamák nem ütköznek sem az úriságba, sem a tisztességbe. Mert panamák ugyan annyiban, hogy előnyökhöz juttatnak mások rovására egyeseket, de tisztességesekek, mert annak, aki hatalmánál fogva ilyen előnyökben részesíti ezt vág/ azt, soha sincs egyéb haszna a dologból, mint az, hogy azt mondják rá a háta mögött:

— »Milyen kedves ember.«

Csakugyan, hogy egy konkrét példán mutassuk ki Csathó igazságát: Halassy, Littke és Czillér építész urak, akiket Vay Kázmér miniszteri tanácsos »hatalmánál fogva előnyökhöz juttatott mások rovására«, az egész várost telekürtölték: Milyen kedves ember Vay Kázmér. De hogy Vay Kázmérnak ennél a bóknál más haszna nem lett volna a kedveskedésből és szívésségből, amit az építész uraknak tett, — ezt főképp a budapesti királyi ügyészség vonja kétségbe. S hegy mit mondtak a háta mögött Vay Kázmérról azoknak az építővállalatoknak, amelyeknek főnökei nem voltak egyenrangú úriemberek és akiket nem lehetett kérlekalással megszólítani, — s akiknek emellett eszükbe se jutott, hogy egy magasrangú, kifogástalan úriemberhez mással is lehet közeledni, mint a közszállítási szabályzatnak megfelelő pályázattal, ezt, tekintve az érdekelték izgatott állapotát, nehezen lehetne itt reprodukálni. S hogy mit mondtak azok a rendőrtisztek, akiket márói-holnapra szeszélyből szétszórt az ország minden tájékára, ez érdekelhet bennünket, de bizonyos köröket nem érdekelheti, mert olyan emberek ügyes-bajos dolgaival kapcsolatos, akik nem egyenrangú úriemberek.

»Isten őrizzen, hogy valaki az így tett szívésséget megpróbálja megfizetni — írja tovább Csathó Kálmán. — Álomnak is rossz ilyesmire gondolni. Kiközösítenék az úriemberek közül, ami nemcsak azt jelenti, hogy kaszinótagok nem fognának vele kezét (amire demokrata demagógok gúnyosan mondhatják: Mondd már, ilyen csapást), hanem azt is, hogy gyanakodva és bizonytalanul fogadnák mindenütt és örökre elesnék a magyar panama előnyeitől.«

Mint demokrata demagóg, csakugyan azt mondom: »Mondd már, ilyen csapás!« A kávéházi ember csakugyan nem tartja tragikusnak, ha valaki elesik a kaszinói kézfogas gyönyörétől. Ezzel szemben a kávéházi ember abban az esetben, ha egy köztisztviselő illetéktelenül pénzt fogad el valakitől, mingyárt arra az eshetőségre gondol, amelyet Csathó fel sem vett: hogy a korrump tisztviselőt becsukják. Csathó a legnagyobb büntetésnek azt tartja, ha valakivel a kaszinó nem fog kezét s lemagázzák a kérlekalássanozók. Ám, a kávéházi embernek nincsenek effajta illúziói. Ő egész ridegen és önzően azt követeli, hogy akii a köz vagyonával az ő rovására erkölcstelenül sáfarkodott, azt csukják be és illetéktelenül szerzett vagyonát adják vissza a köznek. A demokrata demagógtól még lehet akár párbajképes is.

*

»Mik is ennek a magyar panamának az előnyei?« — kérdi Csathó. — »Hát sok minden. Például sürgösen kell valami bizonyítvány a hatóságtól. Tintás uramnak vagy Percesné asszonyomnak háromszor oda kell menni, ácsorogni kell, míg sor kerül rá, igazolni kell az adatait, végül személyesen kell neki bélyegért menni, amíg nagysokára, esetleg két hét múlva hozzájut a kért bizonyítványhoz.

Te odamész, bemutatkozol, megmondod a hivatalfőnöknek, hogy mit akarsz, az csenget, behívhatja titkárát, megrendeli a neked szükséges bizonyítványt s az alatt a negyedóra alatt, amíg ez elkészül, cigaretta mellett (— még azt is te kapod tőle és nem ő tetőled —) e'diskurál veled közös ismerősökről, politikáról, vadászatról, színházról, időjárásról.

Mikor aztán jön a titkár a kész bizonyítvánnyal, azt aláírja, átadja, kezetszorít veled s hálálkodásodra azt feleli:

— Nagyon szívesen, kérlek. Máskor is!

Ez a magyar panama: '

Ő nem kapott érte semmit, te nem adtál érte semmit.

Hol itt a panama?

A panama ott van a te részedről, hogy nem ácsorogtál, nem loptak el az idődből semmit. Az ő részéről pedig ott, hogy arról, amit bizonyít abban a pecsétes írásban, nem győződött meg hivatalosan. Egyszerűen elhitte neked

úri szavadra, hogy minden úgy van, amint mondod és nem kívánta az adataid bizonyítását.«

Tintás uram és Percesné asszonyom magyar polgárok és polgárnők! Nem én mondom, Csathó Kálmán magyarázza meg, miért kell nektek háromszor odamenni, ácsorogni, igazolni az adataitokat, végül személyesen bélyegért szaladni s esetleg két hét múlva »hozzájutni a kért bizonyítványhoz«, mialatt némelyeknek »úri szavukra elhiszik, hogy minden úgy van, ahogy mondják és nem kívánják adataik bizonyítását«, mert »ők származásuknál és kaszinói tagságuknál fogva részesei a magyar panama előnyeinek«. Csathó Kálmán leleplezte, hogy mi folyik azalatt odabenn, amíg ti a folyosón türelmetlenül fel és alá sétáltok, minden ajtónyitáskor izgatottan reménykedtek s végül szép állampolgári türelemmel beletörődik, hogy benn, a párnás ajtók mögött, a ti bagatel ügyeiteknél fontosabb ügyeket, az állam ügyeit intézik! Tintás uram és Percesné asszonyom, mi nem tudtuk eddig, hogy mi történik odabenn, de Csathó Kálmán elmondta nekünk: «egyenrangú úriemberek diskurálnak közös ismerősökről, politikáról, vadászatról, színházról, időjárásról».

És még jó, ha erről diskurálnak. Jó, ha nem rendőrlaktanya-építésről és más effajta közügyekről. Valóban, még mindig kevesebb pénzetekbe kerül, ha az urak negyedóraig cigarettaszónál eldiskurálnak a Nemzeti Színház premierjéről és a mezőkövesdi vadászatról, mint ha négyszögméterekről és betonkeverésről. Viszont azt is megtudhatod Csathó Kálmántól, hogy a te idő, Tintás uram és Percesné asszonyom, aki műhelyt, boltot, megműveletlen földet hagyta otthon, hogy megszerezze a bizonyítványt, egyedül olcsó ebben a nagy drágaságban. Csathó Kálmán szerint csak az «egyenrangú úriemberek» ideje drága.

Az idő csakugyan pénz.

De nem közpénz.

*

A cikk végső konklúzióit csak vázlatosan iktatjuk ide. Csathó szerint ez a magyar panama adja meg országunk nyugati jellegét s különböztet meg bennünket az Oriens-től. Ha csakugyan igaz, hogy a magyar panama nyugati

jelenség, csupán azt a megjegyzést fűzzük hozzá, hogy elnyugatosodásunk, legalább egyelőre, túlságosan egyoldalú irányban halad. Lenne még néhány nyugati intézmény, amellyel az Orientstól való különbözőségünket pregnánsabban kidomboríthaták, de most ne soroljuk fel, melyek azok. Most csupán adjuk meg a teljes tiszteletet a providenciális szellemnek, amely másfél év előtt megsejtette, milyen probléma foglalkoztatja majd másfél év múlva az ország minden munkanélküli Tintás uramat, elárverezett Perecesné asszonyát és egzisztenciátlan kávéházi emberét. Tisztelet az írónak, aki ragyogó intuícióval feltárta egy akkor még latens kérdés szociállélektanát és líráját. Ha részletekben van is némi eltérés Csathó elképzelése és a valóság között, a cikk lényege mégis érvényes. Mert ha nem úgy történt volna, ahogy Csathó feltárta, ha Tintás uramék és Perecesné asszonyomék és a kávéházi ember törvényadta polgári jogánál fogva idejében körülnézhetett volna demokratikus parlamentjével, sajtójával és esküdtszékével azokban a párnásajtós szobákban, ahol néhány megtévedt úriember cigarettaszónál néhány évre elkérlekalásanozta a megközelíthetetlen köztisztviselői többség erkölcsi tekintélyét, sőt a magyar közéleti tisztesség hitelét is, akkor most újságjaink hasábjait fokozott mértékben bocsáthatók a népjóléti miniszter szociális és a kultuszminiszter népnevelési programjának rendelkezésére s nem lennének kénytelenek napról-napra kiszolgálni az igazságügy-miniszter reszortját.

*

Csathó Kálmán tanulmánya feltétlenül hosszú időig maradandó kútforrása lesz a magyar erkölcsi világ történetének.

Budapest, 1930. július 27.

AZ ACÉLTÁBLA ALKONYA

Pestmegeye a minap felpanaszolta, hogy az utóbbi időben hozott törvények stílusa annyira pongyola, mondatfűzése annyira laza, hogy alkalmazóik és végrehajtóik csak a legnagyobb nehézséggel tudnak eligazodni rajtuk. Az egyszerű állampolgár, aki a saját bőrén csak a törvények szigorúságát, feszességét érzi, e panasz hallatára bizonyára azt mondja, hogy az utóbbi időkben hozott törvényeknek és rendeleteknek legkisebb hibájuk, hogy stílusosan lomposak és kőszák. Ezúttal nincs egészen igaza az egyszerű állampolgárnak, mert a bouffoni mondás, amely szerint »a stílus az ember«, nemcsak az egyénre, hanem korokra, közösségekre, testületekre, szóval a törvényhozókra és törvényírókra is vonatkozik. Nem mintha a törvények jó stílusa egyúttal bizonyítéka lenne a törvények jóságának is, de bizonyos: a jól megírt törvény, amely a világosság és szabatosság alapvető stilisztikai s a pontos meghatározás logikai következményének eleget tesz, annyit jelent, hogy alkotói komolyan veszik a törvényt s azt akarják, hogy mindenki komolyan vegye. A jól megírt törvényhez nem kell magyarázat, a jól megírt törvényt nem lehet többféleképpen értelmezni s a jól megírt törvénynek nincsenek kibúvói. A jó törvény, amelynek alkotói tudják, hogy hosszú időközön át fogja kormányozni a társadalmi és erkölcsi rendet, stílusosan is érezteti, hogy valamikor a törvényt kőtáblákra, érc-táblákra vésték s ma is van benne valami a tízparancsolat ünnepélyes keménységéből, epigrammatikus rövidségéből. A tízparancsolat a legtökéletesebb stílusok, legpontosabban testesíti meg a magasrendű stílusideált: kis felületen minél többet, minél világosabban elmondani. Két évezred etikája és szociológiája még még mindig ennek a tíz remekbe öntött, világos mondatnak variációja és kommentárja. Vallás, törvény és irodalom egyébként a történelem során állandóan egymásba ömlik és egymásból ágazik ki s egyik a másikkal megtermékenyíti magát. A naív-époszok még mindhárom elemet egyesítik, de a magasrendű irodalomban később is megmarad a szinte vallásos művészi áhítat. A vallás mítoszokból törvényekké, dogmákká keményedik s a jó törvény tartalmát, intencióját az irodalmi kifejezés tökéletessége őrzi meg. A római jog nemcsak a jogtudo-

mánynek, de az irodalomnak is klasszikusa s mai eleven-sége, amellyel ezredévek után is gerince maradt a kultúr-népek bonyolult jogviszonyait irányító kódexeknek, annak tulajdonítható, hogy minden egyes definíciója írói és logikai mestermű, — a leegyszerűsítés, a tömör könnyedség és világosság s a pátozmentes lendület tanító példája. S nemcsak a római jog, de a Code Napóleon codifikátorai is jó stiliszták lehettek, ha a XIX. század legnagyobb stílművésze, Flaubert, olvasásán edzette, nevelte kifejezési eszközeit. S mellesleg, a Code Napóleonnak nem csupán ez az érdeme: mindmáig minden polgári ország, polgári törvénykönyvének, rendtar-tásának kiindulási alapja.

A törvények jó stílusa tehát, úgy látszik, hozzátar-tozik a törvények tartósságához. Aminthogy a jó törvény nem is máról holnapra, pillanatnyi hangulatokból és kény-szerekből születik, hanem mélyen gyökerező szükségessé-geken és igényeken érlelődik meg és stílusosan is van ideje a kiforráshoz. Nem lehet jó törvény, amelyet az ablak alatt dübörgő, demagógiától megbokrosodott tömeg terrorizál ki a törvényhozásból s nem lehet jó törvény, amelynek stílusos nünaszait párnázott ajtók mögött, a sajátos hatalmi osztályérdekhez idomítják. A törvény úgy születik, mint a művészet: ahogy például a költészet őse a népdal és a mese, ugyanúgy a törvény őse a szokás, amelyben egy nép élettana és lélektana halhatatlanul él. A törvények, amelyek nincsenek kapcsolatban azzal a néplélekkel és nép-élettel, amelyet kormányozni akarnak, nem lehetnek tar-tósak s a nép törvénykönyve, mint valami élő szervezet, idegen, beforraszthatatlan anyagként előbb-utóbb kiveti őket magából. Az a törvény, amely nem a történelmi jog-fejlődésből és az erkölcsi és társadalmi szükségességből széletett, hanem csupán a hatalom gyakorlásának, vagy megtartásának megkönnyítését szolgálja, érthetően csak ad-dig él, amíg a hatalom, amely kreálta s rákényszerítette a társadalomra. Az efajta törvények többnyire rögtönzöttek és eklektikusak, — innen stílusuk hevenyészettsége és igaz-sága. Homályosságuk pedig abból ered, hogy bár minden-áron meg akarják tartani a törvényírás tradicionális for-máit, ugyanakkor stílusosan is biztosítani óhajtják a törvény alkotói számára a törvények magyarázásának és alkalmazásának bizonyos fokú szabadságát. Egyik legjellemzőbb

példa erre választójogi törvényünk, amelynek rendelkezéseit szinte kerületenként másképp értelmezték — természetesen sehol sem úgy, ahogy a törvény kreálóinak hátrányos volt. Törvényszéki bírák, akik még a régi, érc-törvényekhez voltak szokva, lemondtak választási biztos megbízatásukról, mert jogérzékük tiltakozott a törvény zűrzavarai, zezzugai, kétértelműségei ellen.

S vég nélkül lehetne felsorolni törvényeket, amelyeket utólag meg kellett follozni és fejelni, megmagyarázni és kimagyarázni — s egész sereg olyan törvényt, amely annyira nem volt kapcsolatban a közvéleménnyel, hogy gyakran még a célzatukat is alig lehetett kihámozni. S ami a legnagyobb baj: ezek a pillanatnyian, szinte ötlet-szerűen alkotott törvények gyakran megváltoztattak évszázados fogalmakat, szembekerültek a szokásokkal s leromboltak olyan biztosítékokat, amelyeknek kivívásáért a nemzet évszázadokon át vérét ontotta s amelyeknek a törvénykönyvbe való beiktatása a nemzet kulturális fejlődésének magasabbfokú állomását dokumentálta. Nem csoda, ha ebben a gyors és szapora törvényalkotásban a törvények stílusára kevés gondot fordítottak, különösen, amikor gyakran megtörtént, hogy mire az egyik törvény életbe lépett, a másik már hatálytalanította. Nem csoda, ha a kondifikátort nem ihlették meg a klasszikus stíluspéldák, amikor ebben az országban még mindig kivételes törvények hatalmazták fel a kormányokat a rendeletekkel való kormányzásra s amikor a magyar parlament tömegével szavazta meg az úgynevezett kerettörvényeket, amelyek a miniszterek elkövetkezendő cselekedeteit eleve törvényesítik. Nem csoda, ha ebben a zavarban és hajszában a törvényirodalomnak nem születtek klasszikusai — viszont az is igaz, hogy a botbüntetés és a numerus clausus megfogalmazásához igazán nem volt szükség Justinianusokra, vagy Szilágyi Dezsőkre. Ezek a törvények mint jogi alkotások is ei fognak enyészni s velük együtt még nagyon sok stílusban és lényegben pongyola s laza törvény. A törvények majd akkor kapják vissza a régi veretességüket, világosságukat és egyértelműségüket, ha ismét a nép akaratan és szükségletein érlelődnek meg, a nép szabadon beszélő száján'fornak ki s ha majd a törvényeknek nagyobb hatalmuk lesz, mint a törvények alkotóinak, ahogy a Bibliának is nagyobb hatalma van, mint a papnak.

Budapest, 1932. február 14.

A V Á L S Á G

Ez az elasztikus gyűjtőfogalom, amely felment a bűnök és bánatok részletezése alól, most már nem egy végelátható állapotot jelöl meg, hanem stabilizálódott korszakot. Ahogy kezdetben volt a forradalom, majd ellenforradalom és ahogy kezdetben volt a konjunktúra és dekonjunktúra, úgy van most: a válság. Gazdasági válság, politikai válság, bizalmi válság: intézményesített bomlási folyamatok, amelyek a gyakorlatban szilárd alapokon nyugszanak, szabályosan meg vannak adminisztrálva és minden elképzelhető hatalmi eszközzel be vannak biztosítva. A válságnak vannak stagnációs állapotai és vannak kulminációs pontjai: végeredményben azonban rezsimünk, életformánk, majd azt mondjuk, államformánk.

*

Ránk e lapokon e válságnak ama vonatkozásai tartoznak, amelyek mentesek a politikától. Morális válság, lelki válság, irodalmi és művészi válság, törvényszerű kísérő jelenségei az egzakt területeken lezajló szociálkémiai folyamatnak, mint a szervezet feloszlási processusának az erjedés foszforeszkáló színei és penetráns illatai. Közhely lenne újra rámutatni a bukásra, hisztériára, politikai pressziótól, önrémuralomtól, s a beteg beltenyészet degeneráló hatásától szirmaiban elhervadó, gyökereiben elrothadó intellektuális és művészi életre, amelynél sokkal többet ér egy alapos jégeső is. Iránytalanság, céltalanság, művészi megrekedtség és gyávaság jellemzi éppen azokat a frontokat, amelyekről mindenütt először szokott harcba szállni az életöszton. Senki sem tiltakozik, senki sem emel vádat, senki sem tanít és senki sem hajlandó a kétségkívül sok fanatizmust követő feladatra, amely a szellem privilegizáltjainak kötelességükké teszi, hogy a politika és a pénz rontópálgjainak kezéből kiszabadítsák a gondolatot, a fantáziát, a kultúra és a civilizáció nemhivatalos termelési eszközeit. Könyv, sajtó, színház józan szürkeségében demonstrálnak alibit, hogy ebben az országban még nem államosították végképpen Gutenberg gépeit és nem sajátítottak ki minden pódiumot, ahonnan veszély nélkül lehet — sajnos, egyre gyéresebb tömegek előtt — beszélni.

Az üzletek lanyhán tovább motolláinak, ahogy az óra is tovább ketyeg gazdája halála után.

*

Kockáztatni senki sem hajlandó, nem csupán azért nem, mert kockáztatni kockázattal jár, de azért sem, mert kockáztatni naivítás, kamaszos, patetikus dolog s ez a város mindig »okosabb« volt, semhogy a páthosz megteremhetett volna benne. Ha akadt néhány lelkendező, alti egy ügyért, egy irányzatért, az emberek istenverte, vagy egy félreismert kategóriájáért vagy csak egy versért őszinte és a felfedezés páthoszával exponálta magát, ha csakugyan el akart érni valamit, elsősorban ezt a páthoszt kellett tompítania s valamelyes ügyes mesterkedéssel azt a látszatot keltenie, hogy az önzetlenséget csak mímeli, s mögötte végeredményében alávaló érdekeket melenget. Ha a hevület lángolása alatt a különben is gyanakvásra beállított szemek felfedezték a gesztenyét, az akció és agitáció nyomban hitelt kapott. Ha a prófétából ügynök lett, az agitátorból akvizitőr, sokszor még az »eszmét« is el lehet sütni.

*

De a megfontolatlan fecsegőket kinevették, különösen ha rajtavesztettek. Kockáztatni itt senki sem volt hajlandó és senki sem szereti, ha valaki kockáztat az érdekében. Az újságíró, aki elveszti a türelmét és megír mindent, bátorító visszhang helyett riadt rendreutasításban részesül: ne hetvenkedjék a rovásunkra, ne provokálja a friss veszélyeket. Az író, aki a színpadról kísérelné meg ugyanezt, — hála színházainknak, meg sem kísérelheti —; a közönség ösztönszerű bojkottját hívná ki maga ellen. Ez a város, —/se téren egyedülálló a világon — ahol az illetéktelen hatósági cenzúrának az irodalmi és művészi termelésbe való beavatkozása még csak nem is reklám; ahol egy darab, melynek botrányos megcenzúrázásával tele van a sajtó, másnap üres házak mellett megy és ahol egy elkobzott könyvet senkisémm keres a könyvkereskedő dugott polcain. Ez a város, ahol, ha valakit politikai meggyőződésért börtönbe csuknak, büntetése letöltése után elkracholtabb egzisztenciaként hagyja el a börtön kapuját, mint ha váltót hamisított volna. Nem akarunk propagandát

csinálni a megcenzúrázott színdarabnak, az elkobzott könyvnek és a politikai bűnösnek, csak mint különös sajátosságot jegyezzük fel, hogy e retorzióknak mindenütt másutt a világon törvényszerű romantikájuk van, amely még a mienknél sokkal kevésbé agyonfegyelmezett népekből is kiváltódik. De mi okosak vagyunk, közönyünkkel büntetjük azokat, akik kockáztatnak, fölényesen kinevetjük a hőst, a mártírt, mert mi a szikrányi ravaszságot, amellyel valaki nem tudja úszni a bajokat, vagy amellyel valaki a kollektív bajaink közepette saját számára ügyes praktikával egy kis előnyhöz jut, többre becsüljük, mint a franciák az Orleansi Szűz-et.

*

A válság természetesen egyre tart, az összes frontokon és tartani fog mindaddig, amíg ebből a mai hétországra szóló okosságunkból egy Reiner Tor, egy tiszta eszelős ki nem fog bennünket mozdítani. Amíg nem jön valaki, aki minden kockázatot vállal és pedig nem abban a reményben, hogy a konzekvenciákat utólagos meghúnyászkodással, hazug töredelemmel és apró-cseprő árulásokkal el tudja hártani.

Budapest, 1929. augusztus.

BETHLEN LEMONDOTT

Gróf Bethlen István lemondott a miniszterelnökségről — hír szerint — az új kabinetben sem vállal szerepet. A távozó miniszterelnöknek kezdettől éles ellenfelei voltunk, de kritikánk sohasem tévedt zabolátlan szenvedélyességbe, demagóg hangulatkeltésbe vagy illetlen személyeskedésbe és most is meg akarunk maradni a szigorú tárgyilagosság mesgyéjén. Gróf Bethlen Istvánnak voltak kvalitásai, amelyek a magyar jobboldalon vezéri szerepre jellemték ki, sőt voltak guvernementális erényei, amelyeket egyetemesen is lehet értékelni. Legnagyobb ereje kétségkívül bámulatos idegrendszere volt, amellyel személyi hatalmát és rendszerét átsegítette olyan krízisek sorozatán,

amelyek kevesebb lélekjelenléttel és szívóssággal megáldott államférfit, ha a legzseniálisabb is egyébként, elmorzsolták volna. Személyiségének erejével össze tudott tartani egy pártot, amely kezdettől a legkiáltóbb szociológiai abszurdum volt, mert a legvilágosabb érdek- és osztályellentéteket fogta össze, ügyességével magához tudott kapcsolni olyan rétegeket is, amelyeknek az elmúlt tíz év politikája a legtöbbet ártott. Belpolitikai taktikusnak valóban mesteri volt: a kisgazdákat például a kisgazdátöbbségű nemzetgyűléssel fosztotta meg a titkos választójogtól. Szóval: kiváló volt a személyi hatalom gyakorlásában, nagy volt mint fegyelemtartó pártvezér —» s azt is meg kell állapítani, hogy az ellenforradalom véres korszakának likvidálásával és külpolitikai elszigeteltségünk megszüntetésével pártján és a pártja által képviselt rétegeken kívül is érdemeket szerzett.

Amikor ezeket a személyi értékeket készséggel elismerjük, ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy az a politika, amelyet képviselt, egyetlen területen sem volt igazán eredményes. Nem akarjuk most firtatni, hogy a rendszer kétségtelen fiaskójáért mekkora egyéni felelősség hárul magára a miniszterelnökre s mekkora munkatársaira, akiket végül is ő választott ki: de a valóság az, hogy Magyarország elmúlt tíz évének története és gróf Bethlen István egyéni életének és tevékenységének egy évtizede pontosan egybeesik. Le kell szögezni azt is, hogy nem is olyan régen az egyetemesen megnyilvánuló bizalmi válságot nem annyira gróf Bethlen István személye, mint főképp. a gazdasági miniszterek kapkodása és tehetetlensége inspirálta s ha a miniszterelnök idejében hallgatott volna a közvélemény követelésére, amely az egyre súlyosbodó válság hatása alatt tehetséges szakembereket reklamált a gazdasági kormányzat élére, a bizalmi válság talán nem kezdte volna ki nagy presztízséit s bizonyos irányban tagadhatatlan népszerűségét is. Gróf Bethlen István akkor vesztette el a csatát, amikor tehetséges államférfi létére szolidaritást vállalt azokkal, akik minden nehéz szituációban bebizonyították rátermettségük hiányát s amikor az idejében való javítások, változtatások, reformok helyett az utolsó pillanatig azonosította magát kormányzata balfogásaival. Nem ejtett ki sem személyi, sem tárgyi ballasztokat a hajóból, nem idomult az idők és a közvélemény hangulatának változásaihoz,

Formális elintézetekkel — mint amilyen a parlamenti többség bizalmi votuma — akart megoldani s próbált negligálni olyan élet-halálproblémákat, amelyek a tények erejével követelődtek. Az ügyesség és a szerencse már-már elveszett helyzetekben sokszor átsegítette a nehézségeken, de előrelátható volt, hogy a kormányzati technika, amely tisztán a személyi képességekre és a hagyományos szerencsére van alapítva, előbb-utóbb kikerülhetetlenül felmondja a szolgálatot. Most, az ország gazdasági és pénzügyi krízisének kérlelhetetlenül exakt adatain és rideg tényein meg kellett törnie ennek a technikának — nyilván ezt ismerte fel gróf Bethlen István s ezért hagyta el a helyét.

Az utódokra kétségkívül nagy feladat vár: mindenekelőtt a folyamatban levő pénzügyi kibontakozás perfektuálása, a haldokló gazdasági élet feltámasztása, a szociális krízis elhárítása, új és termékeny külpolitikai inaugurálása is, ami legalább' egyenrangú fontosságú a pénzügyi szanálás feladatával: a belpolitikai atmoszféra szanálása. A közvélemény, ahogy eddig a pénzügyi krízis fejleményeit, most a politikai krízis fejleményeit is higgadtan szemléli s ezzel megkönnyít minden egészséges kibontakozást, de a nyílt választójog tízéves sebeinek behegesztése elengedhetetlen feltétele egy valóban az időkhöz illő egységes közvélemény megteremtésének. A kormány rúdját ragadják meg azok, akik tudásukkal és gyakorlati képességükkel a legalkalmasabbak az akut bajok leküzdésére s a külföld és belföld bizalmának helyreállítására, a kormányzás és újjáépítés munkájához pedig hívják minél hamarább segítségül a magyar nép józan és dolgos millióit az általános titkos választójog segítségével.

1931. augusztus 20.

GÖMBÖS GYULA

I.

Gömbös Gyula másfélévtizedes politikai pályája három, pontosan elhatárolható fejezetre szakad s e három korszaknak megfelelően három Gömbös-profiit ismerünk. Az első feltűnően éles, szinte provokatív, a támadó fejtar-tástól, a felszegzett álltól, a metszően összeszorított ajkak-tól, amelyek közül staccatós szaggatottsággal pattognak ki a szavak. E szavak hangsúlya ekkor még erősen rokon a vezényszavak akcentusával, aminthogy az egész jelenség-ben van valami osztrák-magyaros, a közös katonai disz-ciplína s pedagógia állandóan kibukkanó jellegzetességei-vel. A legizzóbban nacionalista, fajvédő és antihabs-burgista, még sincs igazi vonzóereje a tömegek felé, töb-bek között talán éppen azért, mert még nem kopott le róla a thereziánumi s tisztikaszinóbeli feszesség, hetyke-ség és snájdigság. Még túlságosan katona ahhoz, hogy a polgárság egy része eszményített mására ismerjen benne, hogy vezér lehessen. S a politikai harcvonalban való ma-gatartásában is sokszor túlnyomóan felülkerekedik a tiszt, aki nyomban a kardjához kap, ha a civil fixírozza, vagy nem respektálja a kabátot, amelyet visel.

Kezdeti küzdelmei a parlamentben még erősen ha-sonlítanak a kardafférhoz s ha keresetlen gyűlöletei és leplezetlen politikai elfogultságai miatt bizonyos rétegek felé, amelyekkel szemben a korszellem ellenséges, félel-metesen is hat, inkább a »rumlit« veszik komolyan, amit kavár, mint egyénisége súlyát. Amikor az első, viszonyla-gosan egyenlő feltételek mellett megtartott fővárosi válas-zás előtt azzal fenyegetődzik, hogy baloldali többség ese-tén erőszakkal tisztítja meg a városházát, félelmetessége misztikussá nő, nagy és titkos erők fedezetét sejtik mö-götte, amelyek nyilván keveslik a nacionalista egyoldalú-ság, a felekezeti türelmetlenség, a társadalmi fegyelem és a bűnös közelmúltért való számonkérés radikalitásá-nak azt a fokát is, amellyel az ellenforradalom kormányai hatalmukat gyakorolják. Eppen ezért nagy meglepetésként hat, amikor a fiatal katona-politikus, aki lélekjelenlé-tével gyors és kíméletlen elhatározóképességével meghiú-sítja a királypuccsot, ellenzékbe szorul és szembekerül az-

zal a Bethlen István gróffal, akivel a korszak legkritikusabb pillanataiban, amelyekben az egész rendszer existenciája forgott kockán, a legszorosabban együttműködött s akinek első többségét újfajta választási stratégia és technika kreálásával az ő vezérkari főnöksége viszi döntő diadalra. Nemrég még szobát rendeztek be neki a miniszterelnökségen, nem éppen rossz helyen, de elég messze a miniszterelnöki szalontól, nem sokkal később azonban úgy tűnik, hogy többé sohasem lépi át a miniszterelnöki palota küszöbét — viszont az is igaz, hogy abban az időben még mindenki megesküszik, hogy örökké Bethlen lesz a miniszterelnök. Mindenesetre ebben az időpontban legkevésbé látszik valószínűnek, hogy Gömbös valamikor majd miniszterelnökként lépi át a Sándorpalota küszöbét s ha kételkedve gondol is rá valaki, semmiképpen sem számol azzal, hogy úgynevezett legális kormányelnökként kerülhet hatalomra, ha egyáltalában hatalomra kerül.

Legyünk őszinték: ebben a korszakában azok közé sorozza a közvélemény, akik el vannak szánva, hogy szükség esetén a törvényes kereteket is negligálják, nem is azért, hogy hatalomra kerüljenek, de mert eszméik és céljaik szükségességében túlságosan fanatikusán hisznek. Egy Ehrhardt kapitányt, egy Korfantyt lát ebben az időben a közvélemény Gömbösben, aki nem válogat az eszközökben, nem ijed meg a kockázatoktól, szóval a tettek embere és adott esetben nem sokat teketóriázik. Azt is őszintén meg kell mondani, hogy a közönség Gömböst ekkor még nem tudja élesen elkülöníteni az ellenforradalom hőskorának ama figuráitól, akiknek megtörtént és meg nem történt kalandjai a huszas években széles tömegekre riasztóan és elidegenítően hatnak. E tömegekben valahogy az a feltevés, hogy Gömbös ezeknek a szeretlen és regényes politikai szabadcsapatoknak parlamenti exponense s diplomatája a kormány felé, amely idővel egyre kevesebb megértést kezd tanúsítani velük szemben, miután már alátámasztotta hatalmát a közigazgatással és a legális karhatalommal.

Amikor Gömbös Gyula ellenzékbe megy, tulajdonképpen nincs is senki e csillapíthatatlan ellenforradalmárokon kívül, akikre számíthat. Az átmeneti gazdasági fellendülés Bethlen mellé állítja a középosztályt és a parasz-

tot, a királykérdés kikapcsolása és a restauráció ezer nyilvánvaló akadályja miatt nincs átütő ereje az antihabsburgista szabadkirályválasztó programnak, az antiszemitizmus, mint indulat, annál inkább kifáradt, mert eredetileg nem volt egyetemes és elementáris indulat. S a zsidókérdés különben is kodifikációs kérdéssé és intézményes gyakorlattá lett, ahogy a forradalmakért való felelősség firtatását is egyre inkább az igazságszolgáltatás végezte a parlament helyett. Gömbös ebben a megváltozott légkörben továbbra is ki akar tartani a korai kurzus céljai és hangjának, szenvedélyességének intenzitása mellett, de a konjunktúra éveiben sokkal megtévesztőbben jó dolguk van a tömegeknek s főképp optimistábbak annál, semhogy egy extrém propaganda meg tudná mozgatni őket. Így történik, hogy lassanként izolálódik szűkebb bajtársi körében s ha még parlamenti viharokat tud is kavarni, a kormány szilárd hatalma és a baloldali ellenzék népszerűsége között az ország felé nincs vonzóereje.

II.

Sajátságos, szinte paradox folyamat, amelyen most keresztülesik két fegyvertársával, Eckhardt Tiborral és Zsilinszky Endrével együtt. Mindhárman lényegében azért hagyják el Bethlent, mert a mobil tőkével kibékült, sőt zsidó és kikeresztelkedett zsidó képviselőktől is támogatott politikáját nem tartják eléggé kereszténynek és fajvédőnek.

Itt, közvetlenül jegyezzük meg, hogy az a fajvédő politika, amelyet ellenzékbe vonulásukkor képviseltek, tipikus középosztály-mozgalom volt, amelyhez a faji és felekezeti kérdésben a legalább is semleges Nagyatádi-féle parasztságnak nem volt semmi köze. Voltak speciális vidékek — ezt most igazán minden él nélkül mondjuk: főképp sváb nyelvterületek —, ahol békebeli néppárti hagyaték-tékként volt valamelyes aktív antiszemitizmus, amelyet a fajvédő agitáció lángrolbanthatott s a Tisza—Duna közén néhány magyar falu, amelyben az akut ellenforradalmi fertőzés megrekedt. Igazi talaja azonban a fajvédelemnek a vidéki városokban és Budapest ama kerületeiben volt, amelyek lakossága túlnyomórészt a kispolgárokból került ki. Ez a rezonancia természetes is, mert

a zsidóság Magyarországon többnyire középosztálybeli, a paraszttal és a proletáriátussal nincs konkurenciája, közös súrlódási felülete, amelyen az agresszív antiszemitizmus megvethetné a lábát. Amikor tehát most ellenzéki fajvédökként kimennek az országba, hogy végigküzdjenek egy választási agitációt, a parasztnál nincs igazi visszhangjuk, viszont — szembetalálják magukat azzal a bürokráciával, amely tegnap, kormányparti korokban még mögöttük állt, amely lélekben bizonyára most is közelebb van hozzájuk, mint a reálpolitikus kormányhoz, de szolgálati fegyelme erősebb a rokonszenvénel s ugyanúgy korlátozza és brutalizálja őket is, mint akármilyen odaszalasztott szociálistát, vagy liberálist.

Ennek az élménynek kétségkívül döntő jelentősége lehetett mindhármuk fejlődésében, Gömbösben is. Túl a személyi sérelmen, szemtől-szembe meglátták, hogy az apparátus, amelyet ők is segítettek kiépíteni, hogy a kormány hatalmi céljait tüzzel-vassal megvalósítsa, milyen rideg egyoldalúsággal, valóban a civilizált módszerek határán, testileg és lelkileg egyképpen megalázóan bánik azokkal, akik nem támogatják a kormány politikáját. Érzésünk szerint itt alakul ki Gömbös második profilja. Először volt védtelen — a forradalmak rövid intermezzójátói eltekintve —, mert katonakorában az uniformis, eddigi politikai pályáján pedig a kormányparti képviselőség mindig kivételes bánásmódot biztosított számára a hatalom és hatóságai részéről. Tulajdonképpen ekkor változott át katonából civilé, polgárrá és ekkor látta meg először, hogy az ország, ahogy a tréfásan kétségbeesett szólás mondja: »hogy néz ki civilben«. S fel kellett ismerni azt is, hogy a zsidókérdésen kívül más probléma is van, amelyet a magyar faj védelme érdekében meg kell oldani. Hogy a magyar népet elsősorban fel kell szabadítani a méltatlan testi és erkölcsi nyomás alól, amely szabad akaratnyilvánításában állandóan megakadályozza s amely megszégyenítő hatásai-val minden agitációnál alkalmasabb arra, hogy a tömegeket az állameszmétől s a társadalmi rendtől elidegenítés. S meg kellett látnia a falu szociális helyzetképét is, a latifundium tövében kallódó, népbetegségektől pusztuló földtelenek problémáját is, amely alulról feszíti a társadalom épületét, mialatt felülről az elproletarizálódó polgárság s az elhelyezkedni nem tudó intellektuell nehezedik rá. Allítólag

Tisza Kálmán mondta, hogy csak az lehet miniszterelnök, aki kijárta az ellenzéki iskolát, — nos Gömbös járt az ellenzéki iskolába, igaz, hogy nem sokáig. De kétségtelen, hogy az a Gömbös, aki visszatért a kormánypártba, más volt, mint a fiatal, hetyke vezérkari kapitány. Nem jutott el odáig, mint bajtársai, nem jutott el a paraszthoz, mint a kiscgazdapártivá lett Eckhardt, vagy éppen a földtelenekhez, mint a parasztradikálissá lett Zsilinszky Endre, de kétségkívül erős kételyei támadtak a rendszer eszközei, sőt, céljai iránt. Az ellenzéki korában támadt criticizmusa a bürokráciával szemben máig is megmaradt s nem nehéz kianalizálni, hogy ez a criticizmus jórészt azokban a sérelmekben gyökeredzik, amelyek képviselőjelöltként érték. S talán ekkor érlelődhetett meg benne az a feltevés is, hogy a titkos választójog nem lehet olyan veszélyes sötétbeugrás, mint amilyen állandósítása a veszedelmes sötétségnek a magyar népen, vagy ha úgy tetszik, a magyar fajon rendszeresített erőszakétel a nyílt választás szuronyaival s a bürokrácia praktikáival. A bürokrácián mindenesetre bosszút állt azzal, hogy most reggel nyolc órakor kezdeti vele a hivatalt...

Gömbös harmadik arca még nem végleges, most alakul ki a szemünk előtt. Amikor miniszterelnök lett, ez az arc sokak számára époly félelmetesnek hatott, mint tíz év előtti változata, sokaknak pedig túlságosan bonyolultatlannak a bonyolult helyzethez viszonyítva, amelyben viselőjének helyt kell állnia. Valljuk meg most már: az első impressziók nem voltak éppen kedvezőtlenek, de ez az arc túlságosan lelkes, túlságosan hívő és magabízó volt ahhoz, hogy a nehézségeket ismerő realistákat meg tudta volna győzni. S amellet, szemben hallgatag, szakállas elődjével, ennek a bajúszatlan arcnak szája sokkal többet volt üzemben, mint amennyihez a magyar kormányférfiak hozzászoktattak bennünket. Inkább a magyar úr retorikus fajta, mint a magyar nép: ennek valamilyen közvetlen ok kell ahhoz, hogy a szónokra kíváncsi legyen. Vasárnap a prédikáció, banketten, lakodalmon a tósztt, választáskor a kortesbeszéd, — egyébként nehezen érti meg, hogy minden alkalom hijján miért szólnak hozzá.

A latin népeket állandóan szóval kell tartani s aki, mint például Mussolini, bravúrosan ért hozzá, el is varázsolja őket. A magyar hamar ráun az elokvenciára, gyakorlatibb, semhogy ékes szavakkal el lehetne vele feledtetni az elmaradt cselekedeteket. Gömbös, aki a tettek emberének nevezte magát s aki egyéves honvédelmi minisztersége alatt alig beszélt, de sokat cselekedett — többek között hozzáfogott az előző korszak addig érinthetetlen korrupciócsődtömegének likvidálásához — miniszterelnöksége mézesheteiben, nyilván idegen példák hatása alatt, túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított a beszédnek. S legyünk őszinték: ezek a beszédek többnyire ideológiai általánosságokat tartalmaztak s távolabbi álmokat mai és holnapi célok helyett. Ezek a beszédek többet mondtak a kelletténél, történelmi és viiágszemléleti méretek közt mozogtak politikai és gazdasági méretek helyett. Kevesebb több lett volna: a távoli boldogság és nagyság útjainak és eszközeinek megjelölése helyett a mai kicsiségünkben is elviselhető helyzethez vezető út és eszközök megjelölése. A költőnek és a tudósnak szabad álmodozónak, utópistának lennie, ám a miniszterelnökök utópiája naivitásként hat. Azok a viccek, amelyeket Gömbös nemrégiben felpanaszolt, ennek a naivitásnak szóltak, de nem voltak rosszindulatúak, sőt ellenkezőleg: Bethlenről, akit talán sokan respektáltak, de nagyon kevesen szerettek ebben az országban, egyetlen vicc sem született tíz év alatt, éppen azért, mert kevesen szerették. S a beszédek és viccek ellenére senki sem tagadta, hogy párhuzamosan sok minden történik itt gyorsabban, bátrabban és egészségesebben, mint azelőtt. Ahogy nyomban hozzálátott az osztrák vámháború likvidálásához, a bürokrácia egyszerűsítéséhez, a költségvetés lefaragásához: mindezt azok is a javára írták, akik a Gömbös-vicceken jóízűen nevettek.

Tagadhatatlan, hogy a hitlerizmus hozzájárult Gömbös relatív értékelkedéséhez s most szinte örülnünk kell, hogy »a tettek embere« bizonyos irányban tudott — nem cselekedni is. Szerintünk azonban Gömbös enélkül is megszerezhetette volna azokat a rokonszenveket, amelyek megkönnyítik a kormányzást, aminthogy az igazán stabil kapcsolatot a magyar közvéleménnyel ezentúl is csak akkor teremthetik meg, ha azokat a lehetőségeket, amelyek mai lényében és mai helyzetében rejtőznek, ki tudja és ki

meri aknázni. Jóhiszeműségét és munkakedvét nehéz kétségbevonni, viszont azt sem lehet kétségbevonni, hogy ennek az országnak politikai élete ma is fülledt a polgárjogok és közszabadságok hiányától; gazdasági élete betegebb, mint amennyi betegség a világgazdasági válságból rácsik s szociális élete a nagy és bölcs nyugalom ellenére, amely elsősorban a türelmes magyar lélek érdeme, egyike a legkiegyenlítetlenebbeknek Európában. Valljuk be: azok a kormányzati sikerek, amelyeket Gömbös eddig elért, elenyésznek a nagy és esedékes kormányzati feladatok mellett, amelyeket ezek a problémák sürgősen felállítanak. Lehet, hogy Gömbös képes e feladatok megoldására s az a hagyaték gátolja, amelyet elődeitől kénytelen-kelletlen át kellett váltattnia. Elsősorban a mai többségi párt, amelynek sohasem volt az országgal igazi közössége s ha volt valamikor, már régen elenyészett. Ez a párt a tehetetlenségi nyomaték, mely Gömbös igazi kibontakozását, természetesen kínálkozó további haladását megakasztja. Amit nemrégiben Gömbös a bürokráciáról mondott, ugyanaz vonatkozik a mai politikai rendszerre is: az egyik azért akadékoskodik és fontoskodik, mert az igazgatásban való pótolhatatlanságát akarja igazolni, a másik azért, mert azt akarja bizonyítani, hogy nála nélkül lehetetlen nemzeti szellemben gyökeredző politikai rezsimet fenntartani. Holott egy nemzeti szellemű rendszer Diztonságosan nem egy párton, hanem csak a nemzeti szellemű közvéleményen építkezhet — s ezt a széles és szilárd közvéleményt talán titkos szavazással is megszerezhetné Gömbös Gyula a bizonytalan párt helyett. Ahogy előbb megmutattuk, nagy utat tett, amíg a snájdig és mindenre eltökélt politikuskánától eljutott a realista államférfiúig. A következő lépést az államférfitől a néphez vezető úton kell megtennie.

Budapest, 1933. május 25.

BETHLEN LEGÚJABB ARCA

Bethlen legújabb arca közel sem annyira talányos és érdekes, mint amilyen a miniszterelnök Bethlen gúnyosan hideg, vagy sokatsejtetően, néha sértően zárkózott arca volt. Sőt még annyira sem, mint amikor a miniszterelnökből pártvezérré lett Bethlen arca máról-holnapra megtanulta a kapacitáló mosoly és a leereszkedő közvetlenség játekát a Károlyi Gyula gróf mögött csoportokra oszlott kormányzó-párt mozgalmaiban. Váratlan bukása után még hosszú ideig foglalkoztatta a közvélemény fantáziáját, hogy ez a hatalommal összenőtt politikus, aki tíz éven át szinte »szőrén« ülte meg a bársonyszéket olyankor is, amikor nyaktörő akadályokat kellett átugornia, milyen diplomáciai ravaszságokkal fogja magát visszatornászni a hatalomba. Ez az izgatott kíváncsiság, szerintem, akkor csapant meg először, amikor Bethlen — már mint egyszerű képviselő — debreceni beszédében olyan hangon és formában foglalkozott kritikus gazdasági tüneteinkkel, ahogyan csak az az államférfi teheti, aki leszámolt a gondolat-
tal, hogy a közeljövőben felelős pozícióban kell helytállnia azért, amit mondott.

Nem rajongunk a kartelért s mi is megokoltnak tartottuk az eladósodott ország gyilkos kamatterheinek csökkentését, de a karteellenes és bankellenes hangulatkeltésnek oly végletes jelszavait és túlköveteléseit, mint amilyenekkel akkor Bethlen a kiábrándult agrártömegeket vissza akarta hódítani, csak a néptribun kockáztathatta meg, aki nem kormányzásra, hanem egy forradalmi célú tömegmozgalom megszervezésére készül. Most, hogy Bethlen István gróf a hitleri Németország protektoraként lép elénk, utólag meg lehet érteni, hogy már Debrecenben a kamatnak 1—2 százalékra való redukcióját követelte — hiszen a nacionálszocialista gazdasági program egyik legfontosabb pontja a »Zinsknechtschaft«, a kamatrabszolgaság letörése. Bethlen már akkor az új Németország felé tájékozódott, amikor az még meg sem született s a németbarát külpolitika sem hirtelen támadt ötlete, nem lehet tehát meggyanúsítani, hogy mostani állásfoglalása a konjunktúra hevében, minden előzmény nélkül született. De ha elismerjük is, hogy nem máról-holnapra jutott el mai szemléletéhez, az ország számára nem

közömbös, hogy Debrecenben is ugyanazt cselekedte, amit most a külpolitikai publicisztikában: a felelősség cenzúrájától mentesen nyúlt a legkényesebb problémákhoz, tekintet nélkül arra, hogy kiemelkedő egyéniségénél és ma is aktív pártvezéri szerepénél fogva milyen mértékben azonosítja a külföldi és a belföldi közvélemény egyéni céljait a tőle vezetett többségi párton nyugvó kormányzat hivatalos céljaival. Egy bizonyos: mióta Bethlen egyre többet beszél és ír, a fegyelem és a diplomata közlés képessége, amelyről nevezetes volt, mintha végkép cserbenhagyta volna. Vannak politikusok, tudósok és gondolkodók, akiknek éppen az az erejük, amit elhallgattak, amit sejtettek, amit a talonban tartanak; s ha egyszer ezek a misztikus szűkszavúak bőbeszédűekké válnak, akkor nagyon is vigyázniok kell minden szóra, amit kimondanak, vagy leírnak. Most talán már nemcsak mi látjuk így, de a megcsappant Bethlen-kultusz maradék hívei is, hogy a Bethlen-legenda szétosztásához semmi sem járult nagyobb mértékben, mint a beszélő és főképp a cikkíró Bethlen. Már egy kicsit Debrecenben leleplezte Bethlent, a gazdaságpolitikust, aki demagóg és és dilettáns jelszavakig képes eltévedni, a legutolsó hetekben megírt külpolitikai cikkeivel pedig azt árulta el végkép, hogy nem éppen benne fogjuk megtalálni azt a publicistát, aki, mint Deák Ferenc a »Húsvéti cikk«-kel, stíláriss szuggesztiójával és gondolatai tisztaságával új történelmi fordulatot visz a nemzet életébe. Ha valóban igaz a »Stile c'est l'homme« aforizma, a stílusnak az írótól tett koronatanúsága, akkor a Bethlen-cikkek stílusa végképpen bebizonyítja, hogy erős túlzás volt Bethlen alakját képzeletben túlkomplikálni. S ami a cikkek mondanivalóját és célzatát illeti, inkább megjelenésük időpontjánál és a szituációnál, mint tartalmi nagyvonalúságuknál fogva érdekelnek bennünket.

Szándékosan nem mélyedünk el Bethlen külpolitikai koncepciójának elemzésébe, mert tartjuk magunkat a kormány nem titkolt véleményéhez, amely szerint, felelősség nélkül nem lehet beavatkozni olyan érzékeny életkérdésekbe, amelyeken kenyerünk és jövőnk sorsa múlik. Bár a sajtószabadságnak nincs benne különösebb öröme, lojálisán tartjuk magunkat ahhoz a kikötéshez, is, hogy még gazdasági természetű külpolitikai problémákat se boly-

gassuk és bíráljuk abban a hiszemben, hogy a kormány tudja, mit miért csinál, tudatában van a felelősségének, sőt azt is tudja, hogy a nyilvános kritika híján még nagyobb felelősség hárul rá. Kötelességszerűen tudomásul vettük azt is, hogy Gömbös miniszterelnök szükségét érezte a magyar-német kapcsolatok kimélyítésének s szinte fellélegezve örültünk az egyszerű, kézenfekvő magyarázatnak, hogy e szorosabb kapcsolat célja elsősorban gyümölcsünk és búzánk elhelyezése. Ezzel a magokolással tökéletesen megelégedtünk, sőt több már kevesebb lett volna belőle és meg kellett elégednie a külföldnek is, amelynek nincs joga kételkednie abban, hogy egy mezőgazdasági exportország külpolitikájában valóban elsőrendű szerepe van a piacszerzés törekvésének. Ezért volt teljesen felesleges, hogy Bethlen István gróf némát relációnk értelmének motivációját egyéni magyarázatokkal toldja meg, amelyek egyszerre olyan széles és kalandos távlatba állították a kérdést, amilyenbe sem a miniszterelnök, sem a külügyminiszter nem állította be sohasem. Semmi szükség arra, hogy amikor a kormány felelős külpolitikát csinál, Bethlen István gróf ezt a külpolitikát felelőtlen kombinációkkal megzavarja. Hogy ezzel az egyéni külpolitizálással milyen távolabbi vagy személyi célokat akar elérni, ez a kérdés most egyelőre nem érdekes. De mindenképpen hasznosnak tartanók, ha a kormány az újságíró Bethlen István grófra is kiterjesztené azokat a jogos védelmi intézkedéseket, amelyekkel a külpolitikai kritikát s a saját számlára való külpolitizálást mindnyájunk számára határok közé szorította. Ha Bethlen annakidején tudott pártérdekből az ellenzéki képviselőjelölt Gömbössel szemben olyan eszközökkel fellépni, amelyek törvényes jogaiban korlátozták, Gömbösnek sokszorosan oka van arra, hogy országos érdekből gátat vessen az efajta külpolitikai extra-touroknak. A kormány mindenki megnyugvására, pontosan megvonta a német-magyar viszony jellegének és intenzitásának határait, Bethlen István grófnak se legyen tehát joga ahhoz, hogy e határokat egyéni szempontjai és céljai szerint kiszélesítse! Ha már gondolatait senki sem terjesztheti szabadon, legalább a tilalmat alkalmazzák mindenkire egyformán, legalább a cenzúra legyen demokratikus.

BETHLEN, A DEMOKRATA

Bethlen István keddi beszéde még mindig régi retorikai erényeit csillogtatja: elsősorban az elánt, amely néha ugyanazt a szerepet tölti be, amit a széphangú szónoknál, a lágy vagy szárnyaló zengzet: ha szükséges, a legkiáltóbb ellentmondásokról is eltereli a figyelmet. Bethlennek, a szónoknak, páthosz nélkül, sőt éppen tárgyilagos hidegségével magávalragadó és megtévesztő lendülete van s a különálló Bethlennek, a nagy solitaire-nek, talán nagyobb az erkölcsi tekintélye, mint amilyen miniszterelnök korában volt, amikor a korlátlan hatalom is alátámasztotta. Nem csoda, ha hallgatósága önként hajlandó felfüggeszteni a logikai ellenőrzés funkcióját, amikor beszél. Mi sohasem tartoztunk azok közé, akiket feltétlenül elsodor a bethleni lendület s akiket a volt miniszterelnök vitathatatlan államférfiúi tekintélye fenntartás nélkül lenyűgöz. Miniszterelnöksége idején is szemben álltunk azzal a politikai rendszerrel, amelyet keddi beszédében meglepően a »demokratikus fejlődés« rendszerének nevezett, de amely Bethlen kedvenc kifejezésével szólva, sokkal inkább a vezetésre predesztinált osztályok »uralmi« rendszere volt. S a demokratikus fejlődést ma is sokkal inkább a Bethlentől maliciózan lebecsült »köldöknéző« angol és francia demokráciában látjuk megtestesítve, mint abban a programban, amely keddi költségvetési beszédéből kibontakozik s amelyből, hogy csak a legfontosabbat említsük, véletlenül, vagy nem véletlenül, éppen a demokratikus fejlődés legalapvetőbb és legaktuálisabb feltétele, az általános titkos választójog követelése, vagy vállalása maradt ki. Attól, hogy Bethlen ma önkényesen demokratikussá minősíti a szemléletet, a célokat és módszereket, amelyekről miniszterelnök korában még dacosan vállalta, hogy reakciósak, ez a szemlélet s a célok és módszerek még nem változtak meg. S abból, hogy nem tartja »szükségesnek« a diktatúrát, még nem bizonyos, hogy szükségesnek tartja-e az igazi szabadságot? A diktatúra mellett vannak szelídebb, formásabb árnyalati módszerek, amelyekkel a társadalom önrendelkezését partikuláris érdekek szolgálatában korlátozni lehet s e módszerek sikeres alkalmazásának a

háborútáni Európában kevés olyan mestere akadt, mint éppen Bethlen István.

Mi nagy tiszteletet érzünk Bethlen személyisége iránt,, de ezzel a nagy tisztelettel vitatjuk el tőle az illetékességet, hogy a demokrácia címszót ő van hivatva értelmezni az új magyar enciklopédiában. S ugyanezzel a nagy tisztelettel megállapítjuk azt is, hogy éppen az ő tízéves, tehetséges, szívós és kíméletlen küzdelme a demokrácia ellen egyik legfőbb oka, hogy az elakasztott fejlődés veszedelmes feszültséget okoz, a szélsőséges szenvedélyeket megduzzasztja és idegen forradalmi áramlatnak fertőző képességet kölcsönöz. Az ő tízéves antidemokratikus küzdelmének eredménye a tarthatatlan és menthetetlen választási machináció is, amelyet, elismerjük, távozása óta rajta is kipróbáltak. Az ő antidemokratikus harcának eredménye, hogy a polgár egyre teljesebb függőségbe került az államhatalommal. Az ő antidemokratikus tíz esztendeje alatt görbült el a társadalom gerince, gyávult meg az újságíró tolla. In cadaveri tehát ne beszéljünk demokráciáról s ha ma vele kapcsolatban beszélünk valamiről: beszéljünk inkább azokról a »korrektívumok«-ról, amelyekben Bethlen István gróf keddi beszédében is az őszinte és hatályos demokrácia ellenszereit propagálta. Ezek között talán a legigazabb meggyőződéssel Csocsó bácsit — ahogyan a politikai rendőrség főnökét az argót nevezi...

A demokratikus fejlődés programját tehát ne vegye el Bethlen István azoktól, akik tizenhét év óta hiába próbálták tőle s a »vezetésre predesztinált osztályok«-tói kikényszeríteni s akik sohasem kerülhetnek annyira lendülete és tekintélye varázsa alá, hogy fel ne fedezzék beszédeiben a demokráciaellenes elemek mellett a logikaellenes elemeket is. Mert nemcsak a demokráciával, de a logikával is ellenkezik, amikor Bethlen István gróf azzal akarja pro futuro veszedelemmé csökkenteni a németországi eredetű nacionalszocializmus agitációját, hogy az elcsatolt kisebbségek kérdésével állítja szembe. Nincs magyar ember, aki ne követelné száz százalékgig a magyar kisebbségeknek a szerződésben biztosított politikai, gazdasági és kulturális jogokat, — de ez az életbevágó, ám csupán külpolitikai eszközökkel irányítható törekvés nem lehet akadálya annak, hogy a mai Magyarország alkotmányát és

törvényeit veszélyeztető nacionálszocialista propaganda ellen egyidejűleg in presenti veszélyként ne védekezzünk. Az egyik kérdés nem függ össze a másikkal s amikor Bethlen mintegy felállítja az egyik priuszát a másik előtt, nemcsak a logika ellen vét, de alkalmat ad arra is, hogy a rosszhiszeműek az egyik kérdést a másikkal elhomályosítsák s beállítását felhasználják arra, hogy az állítólagos pro futuro veszélyt még inkább pillanatnyivá fokozzák.

Még súlyosabban vét Bethlen a logika törvényei ellen a zsidókérdésben kifejtett álláspontjával, nem beszélve a demokrácia törvényeiről, amelyek eleve kizárják a politikai, társadalmi és gazdasági problémák faji, vagy felekezeti alapon való tárgyalását. Amikor azt mondja, hogy a zsidókérdés létezését ugyanúgy nem lehet kétségbevonni, mint a szociális kérdését — ellentétbe kerül azzal az egyedül logikus felfogással, hogy a zsidókérdés tulajdonképpen semmi egyéb, mint a szociális kérdésnek olyan hamis és primitív megjelenési formája, mint a teológiának a babona, kérdéstről való elterelődése. A zsidókérdés létezését politikailag és gazdaságilag csak ott ismerik el kormányok és vezetésre predesztinált osztályok, ahol az antiszemitizmusnak a tudatlan tömegekben könnyen fellobbantható indulata és az elkerülhetetlenül esedékes társadalmi engedmények terheinek a zsidókra hárítása átmenetileg elodázza a szociális kérdés egyetemes, gyökeres, a vezetésre predesztinált rétegeket sem kímélő megoldását. Zsidókérdés politikailag csak ott van, ahol az uralmon lévő osztályok, mint a viharban a léghajós a homokzsákot, előbb a hozzájuk tartozó zsidókat dobják ki magukból: a nem zsidó földbirtok a zsidó földdel próbálja enyhíteni a földkérdés feszültségét, a nemzsidó kapitalizmus, a zsidó kapitalista feláldozásával, — abban a hitben, hogy ezzel akár a feudalizmussal, akár a nagytőkével szemben támasztott szociális követeléseket végkép, vagy legalább is hosszú időre kielégítette.

Bethlen szerint a zsidók ugyan nagy részt vállaltak a modern magyar gazdasági élet felépítéséből, de azt kívánja, hogy a zsidókérdés megoldása érdekében adják oda önként, amit építettek s akkor nem lesz gyűlölködés, fejbeverés, ablakbeverés és nácizmus! S még csak nem is azt követeli, hogy adják oda, hanem adják vissza, mintha

a zsidók erőszakkal szerzett privilégiumokat, vagy hitbizományokat bitorolnának s nem olyan gazdasági értékeket, amelyeket kapitalista államban munkájukkal megszereztek. Bethlen szerint a zsidók meggazdagodtak, a keresztény társadalom elszegényedett — a kormánynak tehát nem erőszakkal, nem hitleri eszközökkel, hanem lehetőleg úgy, hogy az angolszász világ szimpátiáját se veszítsük el, olyan törvényes intézkedéseket kell hoznia, amelyek a zsidókat szegényekké és a keresztényeket gazdagokká teszik.

Nem, Bethlen István grófnak nem sikerült elhithetni, hogy a demokratikus fejlődés bajnoka, még kevésbé, hogy a mai Bethlen István nem azonos azzal a Bethlen Istvánnal, akinek tízéves gazdaságpolitikája miatt a zsidók nagy tömegei akkor se tudnák anyagi önfeláldozásukkal likvidálni a zsidókérdést, ha akarnák: mert már régen nincs mit oda- és visszaadniuk. Viszont az a zsidó és nemesidő nagytőke, amely meggazdagodott, mialatt a zsidó és nemzsidó polgárság elszegényedett, elsősorban Bethlen István jóvoltából nőtt naggyá, a tízéves rezsiméből, amely a polgár munkájának védelme és lendítése és az agrárdemokrácia idejében való megteremtése helyett a nagybirtok, a nagytőke és a nagybürokrácia »vezetésre predesztinált osztályaival« szövetségben kormányzott. Ezt a valóságot Bethlennek nem sikerül elfednie a zsidókérdéssel, de a zsidókérdés szenvedélymentes kezelésével azt sem sikerül lepleznie, hogy valójában ugyanazt mondja, amit a szenvedélyesek — legfeljebb tempókülönbség választja el tőlünk! De ha ez a végeredmény, inkább Festetics, vagy Balogh István, akik akasztófahumort árasztanak, mint az előkelő, a reprezentatív, az európai formátumú angolszász rokonnevű Bethlen István, akinek szavai nyomán csak a reménytelenség növekszik a lelkekben.

Budapest, 1937. május 13.

BETHLEN, A POLGÁR

Bethlen István gróf úrnapi cikke könyörtelenül pontos helyzetkép, semmit nem kendőző kritika, félelmetesen komor intelem s néha már-már kétségbeesett sötét jóslat. Még nem késő, hogy az alkotmányos jobboldal öncsaló szépítgetés nélkül szembenézzen Bethlan számoszlopaival, fontolóra vegye kritikáját, megszívlelje intelmeit és megelőzze jóslatának beteljesülését. De ha az úrnapi cikk hatástalan is marad, az 1939. június nyalcadika akkor is fontos dátuma lesz az eljövendő magyar történetírásnak, amely majd megállapítja, hogy Bethlen István még a tizenkettedik óra előtt, szóval idejében figyelmeztette az ország vezetőit és a társadalmat a veszély nagyságára és a közelségre.

Az efajta dokumentumokból, amelyek a gyanútlanokat és a megtévesztetteket idejében figyelmeztették az előzményekre, vastag kötetekre való lehetne összegyűjteni a magyar múltból. Nincs olyan tragikus korszaka történelmünknek, amelyet meg ne előzött volna a hasonlóan hivatott s előkelő helyről elhangzott kapacitálás és vészjel. Ha a magyar múlt fordulatainak közvetlen okait vizsgáljuk, állandóan kínálkozik a kérdés: mi lett volna, ha..? Ez a kérdés, szerencsére most még nem, a befejezett tények után vetődik fel. S mert Bethlen István olyan felelős, jószándékú s nem meggyőzhetetlen ellenfeleknek adresszája cikkét, amilyenek Teleki Pál gróf miniszterelnök és Keresztes-Fischer belügyminiszter, talán még mindig meg lehet kockáztatni a jelenidőt: »Mi lenne, ha..?« Mi lenne, ha az úrnapi cikk adatait, érveit és következtetéseit illetékes helyeken a leglelkiismeretesebben fontolóra vennék, mielőtt az új parlament kormányprogrammot kap s hosszú időre eldől a magyar politika alakulásának iránya?

*

Sohasem tartoztunk Bethlen István táborába, de a legmélyebb ellentétek idején is elismerjük, hogy a háború után következő korszaknak nincs nagyobb-formátumú államférfia. Amikor bíráltuk, akkor is tudtuk, hogy senki sem volt alkalmasabb arra, hogy a forradalmaktól elsodort törvényességet társadalmi és gazdasági rendet és tekintélyt helyreállítsa. Legfeljebb, ha még azt is tudtuk, hogy senki

sem volna alkalmasabb a feladatra, hogy alkotmányos és: törvényes keretek között helyreállítsa a kommunizmustól elsodort — polgári szabadságot is. Mi Bethlennek nem MacMahon, hanem Gambetta szerepét szántuk volna, — azét a, Gambettáét, aki nemcsak likvidálta a forradalmat, hanem le is vonta a tanulságait. Annál keserűbb volt kritikánk, minél inkább éreztük, hogy nagy tehetségével és nagy tekintélyével Bethlen tudta volna leginkább a történelmi és polgári alapon megindult újjáépítés programjával összeegyeztetni azokat az időszerű politikai s szociális áramlatokat és igényeket, amelyek már jóval a forradalmak előtt, a liberális országgyűlések liberális és függetlenségi oldalán evolúciós reformtörekvések voltak s amelyeket a forradalmak csak átvettek és szélsőségesekké felhevítettek. A forradalom után azonban az éppenséggel nem felforgató demokratikus és szociális polgári programra is rásütötték a forradalmiság bélyegét, — ezért maradtak ezek a guvernementális eszmék és törekvések végül az utcán s ezért állandósult a veszély, hogy az első jöttment felveszi azokat s e legkevésbé forradalmi célokat a forradalmasítás szolgálatába állítja.

*

A legveszélyesebb forradalmi propaganda, amely néhány reális s minden haladó és jóhiszemű ember szerint szükségszerű reformtörekvést kisajátít, s köréjük csoportosítja a felforgató szándékokat, egyenjogúságot ad velük a téveszméknek s hitelességet a demagógiának. Földkérdés, választójog, arányosabb vagyoneelosztás és teherviselés, szociális reformok, — csupa parlamentárisán megoldható feladat, — de ha a forradalmi propaganda összekapcsolja a szélsőséges fajvédelemmel és antiszemitizmussal — a tömegek idővel valóban elhiszik, hogy e szoiíd célokat is csak forradalommal lehet elérni. Ezért volt tévedése Bethlennek, hogy a forradalmak után nem sajátította ki a közelmúlt programjából mindent, ami a nemzeti, polgári, társadalmi és termelési rendbe nagyobb zökkenés nélkül beilleszthető, sőt, ami időszerűen már akkor bele is illett. Bethlen nem fogta ki a szelet a Vitorlából, — de megpróbálta leszerelni magát a vitorlát. Holott: Navigare necesse est, — hajózni mindenképpen kell...

*

Úrnap i cikke tulajdonképpen nemcsak helyzetrajz, kritika, figyelmeztetés és jóslat, de kicsit a saját politikájának revíziója is. Bethlen István most már belátja, hogy csak a minden polgári erő összefogásán alapuló polgári párttal lehetne útját állni a gátszakadásnak. S Bethlen István olyan rendkívüli alakja korunknak, hogy tévedései, amelyeknél érdemei és alkotásai jóval számosabbak, jogot adnak neki ahhoz is, hogy a nemzetnek továbbra is utat mutasson. Ezért lesz a döntő pillanatban határtalanul nagyobb hitele azoknál, akik idejében felismerték ugyan a mulasztásokat és tévedéseket, de saját hatalmi, vagy gazdasági érvényesülésük javára használják ki, hogy a legkülönb államférfiak, sőt a nemzetek is tévedhetnek. Természetesen készséggel elismerjük, hogy Bethlen István úrnap i cikkének nagyobb hitele van a baloldali ellenzéknél is, nem szólva ró-lunk, akik már évek előtt figyelmeztettünk a tünetekre, amelyek ellenkező előjellel, de hajszálpontosan hasonlítottak az 1918—19-es forradalmak előjelelhez.

Mi például már három év előtt, amikor Darányi Kálmán szeretetreméltó egyéniségének sikerült a parlamentben ellenzék és kormánypárt között jóviszonyt teremtenie, rámutattunk, hogy mialatt a képviselőházban teljes a Treuga Dei, kinn az országban a forradalmi csírák bontakoznak. E figyelmeztetést, amelyet számtalan követett, akkor hisztériának nevezték. Megértjük, hogy csak most, hogy Bethlen mondja ugyanezt, lett belőle história. Amikor először használtuk a szólamot, hogy »a szelet nem lehet kifogni a vitorlából«, — a félhivatalos és egyéb szélsőséges sajtó ellenünk folytatott uszító hadjárat-tal is tovább dagasztotta a szelet. Amikor Darányi Kálmánnak az ellenzék legjobbjai ajánlották, hogy az alkotmányhú, törvényisztelő, dojgozó rétegeket gyűjtse maga köré, — dobutcai alkotmányvédőknek gúnyolták és a népfront ördögét festették a falra. Holott az ellenzék s mi sem akartunk mást, csak amit Bethlen: ? legális polgári erők egyesítését. De lehetett-e ezekben az években polgári politikáról beszélni, amikor a félhivatalos és a forradalmi demagógia a polgárt egyszerűen azonosította a zsidóval s amikor a szociáldemokrácia már utópiaként sem akart többet, mint polgári demokráciát és a polgári renddel összeegyeztethető szociális gondoskodást, — a jobboldal pártjai és mozgalmi nemcsak

nacionalizmusban, kereszténységben és antiszemizmusban, de szocializmusban is túllicitálták egymást? A »szoci«-k már régen megelégedtek volna a magántulajdoni rend időszerű korrekcióival, ezzel szemben az antimarxista másik oldalon nyüzsgöttek a nacionál-antiszemita-kollektivisták. Hogyan lehetett volna itt a polgár nevében széleskörű politikát csinálni, amikor a polgár a nemzetközi nagytőke, és Cion bölcsével és a nemzetközi bolsevizmussal való szimultán cinkosságot jelentett s fymikor az az »intelligencia«, amelynek a mostani forradalmi veszély fokozásában betöltött szerepét Bethlen megbélyegezte, — ugyanúgy, mint 1919-ben, a legnagyobb sértésnek tartaná, ha polgárnak neveznék? Valóban, nemzeti életszükséglet lett volna a nagy polgári párt kialakulása. De hiányoztak hozzá az alapfeltételek: elsősorban a történelmi osztályok és főképpen politizáló főiskolákon kitenyészett új középosztály polgárisodása s a több jóhiszeműség a demokratikusan szociálistákkal szemben, amely nemrég még őszintén hajlandó volt elfogadni a polgári gondolatot. Mindez nem történt meg s ma a polgár csakugyan alig jelent többet a városi kereskedőt, iparost és intellsktuelek s annak is főként csak zsidó rétegeit megbélyegző argot-nál.

*

Bethlen párhuzama az 1918—19-es és a mai idők között, valóban megdöbbenítő, — de még megdöbbenőbb, hogy húsz év után a polgárság nagyrészenek mesterségesen, sőt törvényesen tették lehetetlenné, hogy gyümölcsöztesse a forradalmak tanulságait s védekezzen a forradalom ellen. 1918-ban és 19-ben a polgárság nemcsak gyáva, de indolens is volt. Mindenki emlékszik a hírhedten ostoba öngyilkosságra, amellyel a polgárság a polgárori fegyvert rászóta az első iött-ment utcai randalírozóra, sőt fizetett is neki, hogy helyette, valójában azonban ellene használja. A polgárság keservesen meg is bűnhődött, mert önvédelem helyett a hálósapkát választotta. Most, húsz év után azonban már nem a polgárság bűne, hogy az alkotmányos és törvényes rend védelmét a forradalom ellen nem vállalhatja. A polgárság nagyrésze ezúttal nem maga adta ki kezéből a fegyvert, de törvényesen vették ki a kezéből — a felelősség tehát nem az övé. Százéves okmányokkal felszerelt polgárok nem élhettek a választójog

fegyverével, mert a törvényhozás bölcsnek és hazafiasnak találta, hogy éppen azok a rétegek, amelyek minden hagyományukkal, érdekükkel és idegszálukkal a polgári renchez vannak rögzítve, ne ellensúlyozhassák szavazataikkal a forradalmi pártok szavazatait. Egyik laptársunk, amely rendszerint azzal vigasztalja a zsidókat, hogy nemcsak őket, de a disszimilált svábokat is hátrább kell szorítani, választási beszámolójában a nyilas előretörést a városokban élő zsidók kirívó jólétével okolta meg. Az igazi magyarázat azonban az, hogy a zsidó polgárok törvényesen megszűkített szavazati jogának csökkentésével az alkotmányos polgári nemzeti politika gyengült és az idegen szellemű és célú forradalmiság erősödött. Lehetett-e s lehet-e ilyen előzmények és ilyen körülmények mellett polgári politikát csinálni s elhinni, hogy tudatosan legyengített a polgári erők összefogásából keletkezett párt sikeresen veheti fel sőbal és szélsőjobb minden elszabadult szenvedélye egyesül?

*

Szerintünk még ma is lehetne, ha Bethlen István valóban vállalná a polgári gondolatot a magyar politikában, a küzdelmet a forradalommal. Nehogy elriasszuk, már most megmondjuk, nem tolakszunk mögéje s még csak nem is verjük mellette a dobot, nehogy gyanúba keverjük, hogy az utcára kirakott kereskedősegédek, magántisztviselők és egyéb értelmiségiek nyomorából bérenckedik. Bár eljutott a felismerésig, hogy a liberális demokrácia mégsem bukott el egészen, mert ha gazdasági és szociális vonatkozásokban módosításokon esett is át, még mindig a világ nagyobb, gazdagabb és műveltebb részének uralkodó eszméje és életformája, — ezentúl sem fogjuk diszkreditálni azzal, hogy a nagy magyar liberálisok közé sorozzuk. Azt sem mondjuk, hogy indítson a zsidótörvény ellen akciót. Belenyugszunk, ha a polgári politika vezetőjeként kikapcsolja a zsidókérdést. Meggyőződésünk szerint ugyanis a polgári politika érvényesülése esetén automatikusan kiderülne annak a törvénynek tarthatatlansága, amely érzelmi vagy »bölcseleti« okokból megcsonkítja a nemzet állományát, termelőerejét és közteherviselésre alkalmas alanyát. A polgári politika termelő és építő politika, amely nem az élharcosokra,

párttitkárokra, »mindent lenyűgöző és nagy akarásos« mozgalmakra támaszkodik, hanem a polgárok munkájára, tehetségére, közteherviselésére s szükség esetén testi áldozatkészségére is. Bethlen István gróf 1921-ben pénzügyi, gazdasági és politikai zavar közepén vette át a kormányt, s legelső feladatának tartotta, hogy tőkét szerezzen a polgári termelésnek, amely munkaalkalmaival minden időben eredményesebben pacifikálja a feldúlt társadalmat, mint a vaskezü önkényuralom. Ám, ahogyan egy nagyon tanulságos közgazdasági cikkben olvastuk: tökeszegény országban csak a munkaerő megsokszorozása pótolhatja a tökehiányt. Magyar polgári réalpolitika tehát bizonyára nem mondana le s nem is mondhatna le világnézeti luxusból, amelyért utólag az egész nemzetnek kell keservesen megfizetnie a fényűzési adót, hatszázezer polgár, munkás kezéről, agyáról s munkájuk kézzelfogható eredményeiről.

*

Bethlen István minden, csak nem filoszemita, de soha nem is reklamáltunk tőle a zsidók iránt gyengéd érzéseket. Nemcsak a külpolitikában, de a belpolitikában is veszélyes átengedni az irányítást a rokonszenvesnek. Talleyrand mondta a restauráció idején, hogy »bevallja, sohasem szerette a népet, de szükségesnek s főképp elkerülhetetlennek tartja, hogy résztvegyen a kormányzásban s megkapja, ami jár neki«. Nem kell szeretni senkit ahhoz, hogy az államférfi az osztályok és rétegek szerepét s jelentőségét megfelelően felismerje s értékelje.

*

Még nem tudni, mekkora részt vállal Bethlen István a felsőházi törvényhozás most már döntő jelentőségű munkájából. De bizonyos, az úrnapi cikk kötelez. Sokkal történelmibb esemény, semhogy írott malaszt maradhasson. Amikor Bánffy Dezső báró alulmaradt a választáson, nem adta fel a harcot, hanem »Izolálva « címen szintén vezércikket írt s bejelentett, hogy folytatja a nemzeti polgári társadalomban, a parlamenten kívül. Nos, amint az utolsó évek példája bizonyítja, a parlamentenkívüli mozgalomnak sohasem volt nagyobb kilátása az eredményességre, mint manapság. Feltehető, hogy ha a forradalmi szándékú par-

lamentenkívüli mozgalmak akkora sikert arattak a magyar társadalomban, hogy megszerezték a képviselőházi mandátumok egyötödét, az alkotmányosság, a törvényesség és a civilizáció parlamentenkívüli polgári mozgalma, Bethlen Istvánnal az élén kijózaníthatja a nemzetet, amelyet csak átmenetileg lehet elvakítani, de hisszük, hogy maguk a forradalmi szélsőségek is siettetni fogják, hogy újra tisztán lásson. S az is bizonyos, hogy Bethlen István nem lenne egyedül a forradalom-ellenes polgári önvédelem élén, mert vannak még keresztény nemzeti polgárok Magyarországon, akik fényes példáját adták a polgári szolidaritásnak. Itt vannak például az ügyvédi kamarák keresztény vezetői, itt vannak a tudósok, egyetemi professzorok, előrelátó közgazdászok, mérni és számolni tudó szakemberek, — itt vannak, akik még nem szólnak, de várnak a jeladásra, hogy szóljanak, — akik szeretik ezt az országot, nagygyá, műveltté, európaivá, dolgozó polgáraival szemben bőkezűbbé és gyengédebbé akarják tenni s ezért gyűlölik minden változatában a forradalmat.

1939 június 11.

BETHLEN ZÁSZLAJA UTÁN

Nem a mi hibánk, hanem Bethlen István gróf érdeme, hogy költségvetési felszólalásához fűzött tárgyilagosságra törekvő, de magátólértetődően liberális és demokratikus szemléletű kritikánk után alig két héttel mi is beállunk vasárnapi nagykanizsai beszámolója helyeslői közé. Ha két hét nem is elég ahhoz, hogy a Bethlen Istvánhoz hasonló szilárd karakterek, erős idegrendszerek és ez az egyoldalúságig következetes értelmek gyökeresen átalakuljanak, szívesebben elhisszük, hogy amikor képviselőházi beszédét antidemokratikus és antiszemita megnyilvánulásként támadtuk, ugyanúgy félreértettük, mint az Uj Magyarország és a nyilaskeresztesek, akik ugyanezért lelkenedve ünnepték. A nagykanizsai beszéd mindenestre félreérthetetlen volt: világos állásfoglalás a szociális tartalommal telt demokrácia mellett, ezúttal a szokott ellenvetések, fenntartások, atyai aggodalmak nélkül, amelyek eddig vég-

eredményben a demokráciából éppen azt sterilizálták, ami a lényege. De mintha Bethlen csakugyan az utolsó hetekben eszmélt volna rá, hogy Magyarország fokozatos és őszinte demokratizálásának folyamatát mégsem lehet tovább feltartóztatni; meg kell barátkozni a nép önrendelkezésének elvével: nagykanizsai beszédében már alig akadnak elszólások, amelyek a demokratikus közvéleményben indulatos ellenkezést, vagy gyanakvó bizalmatlanságot ébresztenének. Lehet, hogy Bethlen, a diktatúra és a totális állam nagy ellenfele, rájött arra, amire az utolsó évek tapasztalatai a nála kevésbé tisztánlátókat is megtanították — hogy semmi sem lenne veszedelmesebb, mint a magyar demokratikus és szociális igények feltörekvésének az úgynevezett kemény- és tisztakezű konzervatizmussal való megállítása. Személyileg mi is nagyrabecsüljük Károlyi Gyula grófot, aki Bethlen István lemondása után nehéz pénzügyi és gazdasági helyzetben egy éven keresztül vezette az ország ügyét. De meggyőződésünk, hogy ennek az egy évnek kemény és tiszta konzervatizmusa, amely megszüntette ugyan a társadalmi nyugtalanságot, de statáriummal tartotta fenn a köznyugalmat s amely véget vetett ugyan a pazarlásnak és a panamáknak, de a 33-as bizottság megalkotásával a legéletbevágóbb kérdésekből kikapcsolta a parlamentet, a kötött gazdálkodásnak lerakta alapjait: s a leggyengébb rétegek egyoldalú túladóztatásával kiszélesítette a szociális krízist: nagymértékben volt oka a nyugtalan és szertelen erők megduzzadásának, ami végül magától értetődően megérlelte a diktatúrák »népi« mozgalmat, a reformkorszakot, a Gömbös-rezsimet s nyomában a szélsőségek rohamát a hatalomért.

Egy év mesterséges csendje és rendje, s még hozzá olyan egy évé, amely ezzel a csennddel akarta pótolni a kevesebb kenyeret s az elmaradt politikai és szociális változtatásokat, ugyanúgy növelte a következő indulatok robbanóerejét, ahogy a dinamit is nagyobb robban, ha erős ellenállásba ütközik. Minden olyan kísérlet, amely az ország demokratikus és szociális átalakulását meg akarja kerülni s valamilyen »ancien regime« reakcióját próbálja, közébekelni a békés fejlődés következő állomása helyett, a szélsőségek forradalmi törekvéseinek csak ideig-óráig tartó gátja, amelynek már csak azért sem lehet igazi védőereje, mert az elkerülhetetlen gátszakadáskor nem szá-

míthat a törvényt szabadsággal és társadalmi igazságossággal egyformán tisztelő demokratikus tömegek szolidaritására sem. Kétségtelen, hogy a nemes konzervatizmusnak nevezett reakció pillanatnyilag még mindig jobb a totális diktatúránál, de a rend az utcán, amelynek kövezete alatt a kevéssé érzékeny fülek is állandóan hallják a földalatti mozgalom tompa dübörgését s a személyi és vagyónbiztonság, amely csak a hatalom erejére és rendészetre támaszkodik a nincstelenek százezreinek a csend és rend mögött még elavultabb igényeivel szemben, csupán az euforiásokat tévesztheti meg: azokat, akik a betegség legveszedelmesebb szimptomái idején a legoptimistábbak. Bethlen István grófot, amikor szembefordult a Gömbös-rezsimmel, már csak azért sem kísérte osztatlan bizalom a liberális és demokratikus oldalon, mert nem egészen alaptalanul feltették róla, hogy Gömböstől, aki mégis csak programba vette az általános titkos választójogot, az aránytalan földmegosztás megszüntetését s a széleskörű szociálpolitikát, nem annyira az alkotmányt és a szabadságot, mint az érintetlen történelmi Magyarországot félti. Mi is és velünk együtt az ország demokratikus közvéleménye joggal hihettük, hogy amikor Bethlen a diktatúrát támadja, tulajdonképpen azoknak az uralkodó rétegeknek domináns szerepét védi, amelyek a múltban diktatúra nélkül is tudtak érdekeiknek megfelelően kormányozni. Bethlen hangzatos, de a konkretizálástól borsódzó korrektívumtervei az általános titkos választójoggal kapcsolatban, óvatos véleményei a földkérdésről; csitító, de mégis »magyarán őszinte« kritikája tőkéről, kereskedelemről, majd mérsékelt »fejbeverésmentes«, de radikális terve a zsidókérdés likvidálásáról mindenesetre arra engedtek következtetni, hogy ismét arról van szó, amiről 1930-ban — sőt amiről már 1919-ben is, amikor két bukott forradalom után a történelem számtalan tanúsága ellenére sem siettek egyszer és mindenkorra, vagy legalább hosszú időre megelőzni mindenfajta forradalmat, hanem új jelszavakkal végre megpróbálták restituálni a régi rendet s rendőri ügyként kezelték a nagytömegek szélsőséges eltávolodásaiban is iránymutató politikai és szociális elégedetlenségét. Azokban a beszédekben, amelyeket Bethlen Gömbös Gyula halála óta tartott, mindeddig nem is kaptunk igazi megnyugtatót arra nézve, hogy az elhárított náci-diktatúra helyett nem szo-

kad-e éppen Bethlen révén a nyakunkba a reakció, amely ha ideig-óráig meg is veti a lábát, csak növeli a forradalmi felfordulás elháríthatatlanságának veszélyét.

A kanizsai beszéd az első, amelyben Bethlen nem tesz két lépést hátrafelé, mikor egy lépést tesz előre. A kanizsai beszédben úgy szól a demokráciáról és a szociális feladatokról! s a faji és felekezeti kérdésekről, ahogyan Apponyi Albert gróf beszélt, aki szintén nagy utat tett meg, amíg elfogultságaitól eljutott a demokratikus és szociális politika egyetemességéhez, amelybe már az egész magyarság osztályra, foglalkozásra és felekezetre való különbség nélkül belefért. Bethlen reakciós múltját csak addig van joga felbolygatni a kritikának, amíg ezt a reakciót időszerűbb es tetszetősebb csomagolásban megkísérli visszacsempészni egy gyökeresen megváltozott korszakba. De senkinek sincs joga kevésbé hinni és bízni benne, mint amennyire Apponyi hitt és bízott, ha a kanizsai beszédben ez a nagy államférfi hosszas tusakodás után végre leszámolt múltjával s ugyanazzal a szilárd jellemmel, erős idegrendszerrel és következetességgel áll az újonnan felismert igazságok és célok szolgálatába, amellyel eddig az ellenkezőjüket szolgálta.

Ha Bethlen Saulusból Paulussá lett s valóban korrekatívumok, kikötések, megfontolások és aggályok nélküli vállalja a szociális tartalommal telített demokráciát, mi vagyunk az elsők, akik felesküszünk zászlajára. Kétségtelen, hogy senki sincs a magyar közéletben, aki nagyobb tehetséggel, nagyobb tekintéllyel és nagyobb guvernementalitással tudna élére állni az egyéni szabadságában korlátozott szellemnek a vállalkozásnak, az állami mindenhatóságtól és függetlenségtől megalázott polgárnak, az igazságtalanul üldözötteknek és megvetettekrvek, a jogtalanoknak, a földteleneknek, a kenyérteleneknek. Mi leszünk az elsők, akik fentartás nélkül megyünk utána, ha Bethlen István gróf is leszámol a »fentartásokkal«, s ráeszmél, hogy az igaz demokrata sohasem félhet attól a néptől, amelyért s amelynek nevében politikát csinál. S az igazi demokrata mindennél szenvedélyesebben hiszi azt is, hogy a nép önmaga ellen elkövetett bűneit nem a vezérek és a vezérlő osztályok, hanem csak maga a feleszmélt, szabad népakarat teheti jóná.

Budapest, 1937. június 4.

BETHLEN VÉGLEGES ARCA

Az őszinteség, amellyel a Darányi-kormány az elmúlt héten színt vallott a reakció mellett, sok tekintetben megkönnyíti a közvélemény megtartását. Ezentúl például senki sem fogja tájékozatlanul, vagy túlzott gyanakodással össze téveszteni a kormányt a forradalmi szélsőségekkel, sőt mindenki bizonyosra veszi, hogy a Darányi-kormány szilárdan eltökélte magát, hogy leszámol velük. Tekintettel azonban arra, hogy csak addig életképesek, amíg maguk is elhiszik, hogy a kormány titkos rokonszenvet táplál irántuk, abban a pillanatban esetleg rohamosan elenyésznek, ha tapasztalják, hogy a leszámolás komolyra megy. Még néhány bírói ítélet nyílas izgatók és nyílas röpiratszerkesztők ellen — s megtörténhetik, hogy az úgynevezett jobboldali szélsőségek el is tűnnek, nem is lesznek —, de itt marad helyettük a leszámolás. Megeshetik, hogy a Fichtebund csődbe kerül és Hetényi kiírta a titkos kommunistáknak a nyomdák írmagját is — de itt marad az új sajtótörvény, amely az időszakai sajtóban elkövetett bűncselekményeket is a gyorsított bíróság elé utalhatja, s amelynek egyik félreérthető szakasza »minden terjesztésre szánt nyomdatermék«, tehát a magyar könyv sorsát is az előzetes cenzúrától teszi függővé. Megeshetik, hogy a kormány néhány energikus rendcsináló gesztusától maguktól elszélednek a »rajongó fantaszták és lelketlen kalandoroké akik ellen a választójogi javaslat védekezik — de itt maradnak a korrektívumok, amelyek turbulens elemek helyett megint csak a magyar nép tömegeit zárják ki az alkotmányos jogokból. Megtörténhetik, hogy lealkonyodik a »fejbeverős és lármás antiszemizmus«-nak — de itt marad helyette egy zsidótörvény. A kormány joggal nem tűri, hogy a szélsőséges uszítók felelőtlenül odaigérjék a nincsteleneknek a földet, de itt marad az ügyesség, amely továbbra is vádat emel a talán pontatlan és szenvedelmes, de feltétlenül jóhiszemű népi írók ellen, akik a parasztkérdés megoldásának aktualitására tudományos formában föl hívják a figyelmet.

1919 óta következetesen ugyanez történt: a veszélyes állapot, vagy jelenség, amely a kivételes törvényeket és rendszabályokat szükségessé teszi, elmúlik, de az ellene való védekezés nemcsak megmarad, hanem az új jogszokás

és jogfejlődés egyik kiindulási pontja lett. A háború 1918-október harmincegyedikén ért véget, de a háborús kivételes törvény máig is pillére a hatalmi jognak. A kommunizmus 1919 augusztusában szűnt meg, de a kommunizmus ellen való védekezés másfél évtizeden keresztül jogcíme a nemkommunista polgári ellenzéki kritika és a közszabadságok korlátozásának is. Most a jobboldali forradalmi szélsőségek ellen hoznak kivételes rendszabályokat, ám úgy látszik, egy füst alatt a nem szélsőséges, alkotmányos és törvényes alapon álló ellenfél kritikai bátorságának is hosszú időre gátat akarnak szabni.

*

Nem vagyunk büszkék rá, hogy még az úgynevezett baloldalon is jóformán egyedül tiltakozunk a röp- és zugsajtóra érvényes cenzúra és gyorsított eljárás terve ellen, amelyből receptszerűen az egyetemes sajtószabadság reakciós korlátozásainak kell megszületniök. Bevailjuk, tiltakozásunk három hét előtt még a mi oldalunkon sem váltott ki osztatlan helyeslést: voltak, akik idegességükben és szorongatásukban az uszító sajtó ellen alkalmazandó leg-radikálisabb eljárást is szükségesnek tartották. A kormány félhivatalosai pedig azóta is állandóan ránkolvassák, hogy többek között a baloldal hisztériája érlelte meg a rendkívüli törvények elhatározását. A baloldal valószínűleg egyszer és mindenkorra ki fog gyógyulni az illúzióból, hogy sajtószabadság és részleges cenzúra megférnek egymással — ami pedig a kormánytól ránk kent hisztériát illeti: sohasem a szélsőségek miatt voltunk idegesek, mert a szélsőségek tömegerejét egy pillanatig nem tartottuk elegendőnek az alkotmányos rend megdöntésére. De idegesek voltunk a hosszúra nyúló és lekicsinylő passzivitás miatt, amellyel egyes hivatalos körök a meglévő törvények energikus alkalmazása helyett a szélsőségek tevékenységéről alig vettek tudomást. Sohasem idegeskedjünk azért, hogy a meglévő törvényeket új védelmi törvényekkel pótolják, csupán a régi törvények fokozottabb védelmét és határozottabb alkalmazást követtük s attól tartottunk, hogy egy megbokrosodott forradalmi népmozgalom veszélyeire való hivatkozással restaurálják azt a végképp idejét múlt kormányzati rendszert és metódust, amellyel tíz éven keresztül Bethlen István gróf kormányozott és legalább újabb tíz év politikai

bizonytalanságának és társadalmi feszültségének vetette meg az alapjait.

*

Mint a röp- és zugcenzúra kérdésében hangoztatott tiltakozásunk az »ellenzéki« Bethlen István grófról alkotott makacs különvéleményünk is nem egyszer ébresztett el-lentmondást abban a liberális és demokratikus közvéle-ményben, amellyel közvetlen kapcsolatot tartunk. Amikor nem fogadtuk mártírunkká azt a Bethlen Istvánt, aki boldogult Gömbös Gyulától csak visszakapta a választási in-zultusokat, amelyeket a tőle alkotott választójogi törvény és gyakorlat jóvoltából tíz éven át az ellenzéki képviselők és képviselőjelöltek végigszenvedtek. Amikor nem hittük, hogy Bethlen, a végkép kialakult és céltudatos államférfi effajta szeszélyes élmények és pillanatnyi indulatok hatása alatt megváltoztatja eredeti szemléletét és céljait. Csak jgyan, nem voltunk hiszékenyek s legfeljebb, ha tragikomikusnak éreztük, ahogyan Bethlent Debrecen refüzálta s ahogyan a balatonboglári piacon hangszóróba fojtották a szavát. Rá is olvastuk Moliéréből: »tul a voulu George Dandin«. Méla kétellyel olvastuk a becsületes, független nemzeti sajtó szabadsága mellett tett vallomását is, amikor a Gömbös-kormány belügyminisztere a Bethlenhez közelálló napilapot megfosztotta utcai terjesztési jogától: mégis csak ő volt az, akinek tízéves miniszterelnöksége alatt a kormány sorozatos-an vette el a lapoktól a kolportázsjogot és bírói ítélet nélkül betiltott és végképp megszüntetett független ellen-zéki sajtóorgánumokat. Amikor már-már úgy látszott, hogy Bethlen az alkotmányvédelem, a tiszta választás és a sajtó-szabadság bajnokává nő, akkor is tisztában voltunk vele, hogy csak alkalmilag és taktikailag sodródott egy frontra volt ellenzékével. Ezek az alkalmi és taktikai szövetségesek többé-kevésbé mégis demokratikus eszközökkel meggyő-zött tömegekbe eresztették gyökereiket, de Bethlen, ahogy később kiderült, még taktikai együttműködésre is csak la-zán és rövid ideig hajlandó azokkal, akik nem a tőle kreált és megfogalmazott »elitre«, a vezetésre predesztinált osz-tályokra, hanem valóban a tömegekre akarnak támaszkod-ni. Azzal is tisztában vagyunk, hogy személyi sérelmein kívül a Gömbös-rezsimnek is azért volt szenvedélyes ellen-fele, mert ha dilettánsán, torzan és látszatosan is, de a Gömbös-rendszer mégis a sokat emlegetett »magyar test-

vérek«-re, »széles néprétegekre«, »népi erőkre« akarta az új ezredévet felépíteni. De Bethlennek még világnézeti-
leg rokonszenves formában sem kell olyan rendszer, amely nemcsak a vezető osztályokra izolálja a politikailag számottevő közvéleményt, hanem a paraszttal, kisemberrel és munkással is számol. Bethlen ugyanezért ellensége az egyik cikkében »köldöknézőknek« csúfolt nyugati demokráciának — mert mindkettőhöz tömegek kellenek. Bethlen egyformán borsózik a szabad néptől, amelynek törvényesen szolgálni kell s a lenyügözött néptől, amelyet a diktátornak napról-napra attrakciókkal kell szolgálnia, hogy rá ne eszméljen lenyügözöttsége céltalanságára. Bethlen már a nemzetgyűlésben leszámolt a tömeggel: a paraszttöbbségű parlamentben megfosztana a parasztot saját titkos választójogától, elvetéltette vele a földreformot és hazaküldte az eke szarvához és a főszolgabíróhoz. Bethlen a magyar népet nemcsak az általános titkos választójogra, de a diktatúrára sem tartja érettnek.

*

Tíz év alatt a nagybirtok, a nagybürokrácia és a nagykapitalizmus »vezetésre predesztinált osztályaival« kormányozott — s tízéves konok ellenkezése a legérettebb reformokkal szemben utódait állította életveszélyessé nőtt nehézségek elé. Hogy ezek a nehézségek, Bethlen reakciós konokságának következményei rezsimje első szakaszában nem jelentkeztek, ezt nemcsak rendkívüli ügyessége magyarázza, hanem a néhány évig tartó mezőgazdasági konjunktúra s még ennél is jobban az állami és magánköleszőnők formájában beözönlött négy és félmilliárd pengő konjunktúracsináló és konszolidáló hatása. Az átmeneti jólét részben depolitizálta a társadalmat, másrészt elodázta a nagy szociális ellentétek megfeszülését, — hogy a bukása óta tartó hét szűk esztendő alatt ezek az ellentétek annál viharosabban jelentkezzenek s a megoldatlan földkérdés és az elintézetlen választójog idegen eszmék, forradalmi szélsőségek vonzási körébe kergesse azokat, akik — ha Bethlen 1921-ben földet és jogot ad nekik — ma békés, alkotmány- és törvénytisztelő parasztok és polgárok lennének.

A nyilaskeresztes mozgalom ügyes érzékkel elsősorban ezekre a földből és politikai jogokból kimaradt tömegekre vetette magát és az ifjúság töredékein kívül főképp

köztük ért el számbavehető eredményeket. Ezek a mindenfajta szélsőségek harmincadjára került, önhibájukon kívül gyülelésszé vált tömegek tehát elsősorban Bethlen István tízéves kormányzati számlájának passzívumai. Ha ma alkotmányt és termelési rendet veszélyeztetnek csak azért tehetik, mert a tízéves Bethlen-rendszer közigazgatási és rendészeti folyóüggé degradálta olyan társadalmi mozgalmak leküzdését, amelyeket az államférfíúi bölcsesség reformokkal fdejében levezet. S mondjuk meg őszintén azt is, hogy a szélsőségek megmozdulásáért felelősek azok a gazdasági tényezők is, amelyek nem eszméltek rá idejében, hogy hosszabb lejáratra nemcsak biztonságosabb, de üzletnek is biztosabb a dolgozó és fogyasztó tömegekkel szövetségre lépni s a fogyasztóképteleneket fogyasztói rangra emelni, mint kizárólag a tömegek feje felett szervezeten és erőteljesen, de izoláltan, és átmenetileg kiépített kormányzati rendszerrel kalkulálni. Csak az angol kapitalizmus eszmélt rá a háborúutáni Európában, hogy huszonegy óránál nagyobb határidőre is kell gondolkozni. A munkanélküliségélyre és a szociálpolitikába milliókat investált, hogy az osztályharcot megszelídítse. Csak az angol nagykapitalizmus vette észre a rendkívül egyszerű törvényszerűséget, hogy a kormányok változnak, de megmarad a »pauper immortalis«, a halhatatlan szegény, akivel a vezető osztályoknak áldozatok árán is ki kell építeni az állandópolitikai és szociális kompromisszum rendszerét.

A Darányi-kormány több mint egy éve tusakodik, hogy a Gömböstől örökölt »népi erőket«, vagy pedig a »nemzet vezetésére predesztinált« rétegeket válassza-e hátvédül. Az elmúlt héten nyilvánosságra hozott törvényjavaslatok alapján arra lehet következtetni, hogy az utóbbi mellett döntött. Nem véletlen, hogy Bethlen István gróf, aki eddig idejének nagyrészét a fővárostól távol töltötte s írásban és szóban ritkán szólt közbe s a parlamentben is előkelő vendégként viselkedett, — éppen most látja elérkezettnek az időt az aktivitásra. A felsőházi javaslat bizottsági tárgyalásán ő volt az, aki arra a reakciós álláspontra helyezkedett, hogy a felsőház ne csupán a kétkamarás rendszer második tényezője legyen, hanem annak a képviselőháznak ellensúlya, sőt szükség esetén megbénítója, amelynek e pillanatban Bethlen István is tagja. Amikor Kánya külügyminiszter a külügyi bizottság ülésén a hiva-

talos kommünikék szerint önérzetes, higgadt és minden irányban konciliáns expozét mondott, megint Bethlen István volt az, aki semmit sem tartott sürgősebbnek, mint Franco kormányának hivatalos elismerését. Franco tábornokról megoszlanak a pártpolitikai vélemények, de abban mindenki egyetért, hogy e pillanatban Magyarországnak nincsenek Spanyolországgal kapcsolatos sürgős érdekei, viszont semmi sem kívánatosabb, mint az, hogy távoltartsuk magunkat ettől a világkonfliktust leplező kérdéstől, melyben a nagyhatalmak ellentétesen vannak érdekelve, — s Magyarország, Kánya külügyminiszter szerint, minden nagyhatalommal barátságban akar élni. A választójog kérdésében a kormány sem tud homályosabb, körvonalozatianabb és gyanúsabb nyilatkozatokat tenni, mint Bethlen István, aki tulajdonképpen forgalomba hozta a »korrektívum« műszót, a jogkiterjesztéstől és a szavazás titkoságától való idegenkedésének szinonimáját. Ki érti ezt? Mi kezdettől értettük, mert Bethlen István sokkal öntudatosabb, konokabb és hűvösebb védelmezője osztályának, semhogy a kijegecesedett szemléletének és álláspontjának tett engedményei többet jelentenének pillanatnyilag szükséges látszatengedményeknél. Bizonyára sokan lesznek jobbról és balról, akik meg fognak róni bennünket, mert nem elégszünk meg azzal, hogy Bethlen saját szavai szerint, ellensége a lármás és fejbeverős antiszemitizmusnak. Bevalljuk, nekünk sokkal kevésbé fájdalmasabb, ha az elmaradt, elfogult, haladásellenes reakcióban vannak antiszemita tendenciák, mintha ezekkel a tendenciákkal megkergítik a népet és belehajszojják a mesterséges faji, vagy felekezeti villongásba, — nemcsak a rajongó fantaszták és lelketlen kalandorok, de a hidegfejúek is, akik a világnézeti háborúval akarják elterelni a népet az igazi hadicéloktól, amelyeket demokratikus öntudatraébredése után alkotmányosan és törvényesen elérhet. Bennünket nem zavar ha a klerikalizmus annak ellenére antiszemita, hogy a katolicizmust nem a zsidó, hanem az újpogány veszedelem fenyegeti. Azon sem csodálkoznánk, ha Bethlen István gróf vehemensebben ismételné meg emlékezetes beszédét, amelyben a galíciai beszivárgásokra először hívta fel újból a kormány figyelmét. A reakciónak mindenütt jellemvonása az antiszemitizmus, — Angliában is vannak reakciós antiszemita főurak és Franciaországban is van reakciós anti-

szemita klerikalizmus. De ha a népi politika valóban egyet jelent a nép polgárisításával, szociális igényeinek kielégítésével és kulturálisával — szóval a demokráciával —, akkor a népi politikát ugyanúgy kompromittálja az antiszemitizmusa, ahogyan a jobbágyság visszaállításának követelése, ha felvenné programjába.

*

Darányi Kálmán miniszterelnök a pártkörben elmondott beszédében kijelentette, hogy hajszányira sem hajlandó elhajolni balfelé. A demokráciát, amelyet a konzervatív kormányzat alatt álló Anglia most is vállal, sőt védelmez, a miniszterelnök bizonyára baloldalinak tartja. Örök kár, hogy a szélsőségek leküzdése után láthatóan azt az utat óhajtja választani, amelynek irányát az elmúlt héten publikáltreakciós törvényjavaslatok mutatják meg s nem az egész magyar nép törvényesen fegyelmezett, de alkotmányosan felszabadított erejére építi — ha nem is az új ezredévet, de a Bethlen István grófnál szélesebben és szociálisabban megalapozott s következményeiben kevésbé veszedelmes évtizedet. Kár, hogy a kormány annak az államférfinak bővölete alá kerül, aki kétségkívül egyik legnagyobbszabású alakja a háborúutáni magyar politikának, de tízéves kormányzását lezáró fiasco méretei olyannyira méltóak nagyságához, hogy példáját fentartás nélkül követni és sugallatának ellenállás nélkül engedelmessé válni, a legnagyobb kockázat vállalásával egyenlő.

Budapest, 1937. november 14.

ALÁZATOS TISZTELETTEL

Kopogott benyitott és kimondta a jelszót: »Alázatos tisztelettel!« Egyet pattintott hozzá a bokájával és már bent is volt, nemcsak a nehezen megközelíthető hivatali szobákban, de abban a bonyolult összetételű társadalmi alakulatban is, amely átmenetileg domináns szerepet játszott a közéletben s amelyet a tizenöt éves ellenforradalom vegyített eggyé a legkülönbözőbb és legellentétebb elemekből. Mint a földrengés után, amikor az összekeveredett

geológiai rétegekből új talajformációk képződnek, úgy született meg a történelmi és társadalmi változásokból az útkaszt, amelyet csak a felületesek azonosíthatnak az úri középosztállyal. A történelmi középosztály világosan elkülönül tőle, mértéktartó modorával és konzervatív erkölcsével. Ez az osztály ma is védi zártságát a betolakodóktól — s ha demokraták is vagyunk, a politikában és a törvény előtt a teljes egyenlőség hívei, mégsem tagadjuk meg a respektust ettől az emberfajától, amely egyéni és társaséletével, szellemi és szemléleti tájékozódásával és kényes lovagiasságával mindenben keresztül ragaszkodik osztályélete időszerűtlenségéhez. Egy »alázatos tisztelettel« semmiesetre sem lett volna elég, hogy a béli rabbi-házból az ajtón át egyenesen ebbe az osztályba lépjen be s ne csak belépjen, hanem ott is maradjon, karriert csináljon benne s jellegzetességeiben olyannyira túllicitálja, hogy jobb, mint az eredeti. A kasztnak, amelybe a háromszemeszteres műegyetemista-szénügynök az ajtón át a bűvös jelszó segítségével bejutott, csak annyi köze volt a történelmi középosztályhoz, hogy a belőle lekerült talajvesztett törmelékek adták hozzá a külsőségeket, amelyeket a velük keveredő parvenüelemek a nyegle arroganciáig és a komikumig eltorzítottak. Ezek az elemek: a háborús privátdineros úrisághoz és a háborús kockázathoz szokott tartalékos tisztek, akik nem találták meg újra a munkához, vagy az iskolához visszavezető útát; a történelmi katasztrófa hajótöröttjei, akiknek jól jött, hogy a hajó magával vitte a hullámsírba személyi és erkölcsi adataikat; kincskeresők, óvadékszedő gründolók, akik ráeszméltek, hogy egyesült erővel egy politikailag váratlanul legfontosabbá vált csoport segítségével könnyebb elérni egyéni céljaikat: jósvádájúak, jóvágásúak és öblöstorkúak s az úriság parasztból, vagy galíciai zsidóból jött első generációbeliei. Belőlük keveredett ez a reprezentatív típus, mely egy szép napon már nem elégedett meg a felelőtlen elemnek, a bajbajutott kurzusbankigazgatónak, vagy valamilyen mondvacsinált társadalmi egyesület vezetőjének szerepével, hanem a politikai fordulat jóvoltából feltört a fontos pozíciókba, a közgazdaságba és a parlamentbe is. Ettől a »dzsentrifikált« ob-sitosvéndiák-kispolgár-paraszt-zsidó gyúradéktól úgy idegenkedhetett az igazi dzsentrí, ahogy a patrícius bankár a sibertől, — csakugyan, a kaszt politikai inflációs jelenség

volt, amely ríkítóan eltúlozva utánozta eredetije külső magatartását, de a belső magatartásból nem vett át semmit. Az igazi történelmi középosztály átmenetileg szinte elmosódott mögötte s csak most mérhetjük le igazában a veszedelmet, amit irányító szerepek megszilárdulása jelentene. A magyar nép mégcsak nem is az uralkodó osztályokkal kerülne szembe, hanem egy klikkel, amelybe mindenki bejuthatott, aki megtanulta jelszavait és gesztusait és akinek volt elég eltökéltsége, hogy az érvényesülés, a pozíció hajhászás és a gazdagodás eszközeiben ne válogasson.

A bíróság ma megbélyegezte a kasztot Kaufmann Nátán Mózés személyében, de szerintünk a hamis születési adatok bevallásánál nagyobb bűnöket is elkövettek már ebben a kasztban ellenőrizhető vallással, circumcizió nélkül a közerkölcs, a közérdek és a közgazdaság ellen! A megbélyegzés az egész társaságnak szól, mely az »alázatos tisztelettel« émelygős köszönési formuláját meghonosította magyar nyelvben, de sohasem érzett semmiféle áldozatot sem a magyarsággal, sem a tehetséggel, sem az érdemmel szemben s sohasem tisztelte sem az igazi tekintélyt, sem az alkotmányt, sem a jogot, sem a meggyőződést. Ez a bírói ítélet mindenkit megbélyegez, aki hamis szellemi és erkölcsi adatokkal csempészte be magát a közéleti szerepbe s karrierje igazi apja a demagógia, igazi anyja pedig a közélet fokozódó erkölcsi vaksága volt. Köszönjünk el tőlük, minél gyorsabban, nem »alázatos tisztelettel«, mert a magyar nép igazi hajlama és jelleme szerint azokat a férfiakat is csak önérzettel és kritikával hajlandó tisztelni, akik valóban hivatottak, hogy vezessék.

Budapest, 1937. január 28.

S Z A K Á L L

Zsinóros lengyel-kabátot viselt, ólnyi magasra nőtt, bajuszát hegyesre fente, szakálla a mellét verte. Az utcán megfordultak utána a magyar filmekben nevelődött járókelők és mondták: Jókai-alak! Csakugyan, régi kastélyban élt egyedül, nagy kutyák között s öreg cseléd főzött és mosott rá. Ilyen torzonborzan festhetett a dacos különc,

Garamvölgyi Ádám, aki mindaddig nem hagyta el a kúriáját, amíg az abszolutizmus véget nem ért. Ez a különcc abban különbözött tőle, hogy közben el-elhagyogatta a kúriát, — nem azért, mintha az abszolutizmus egészen bizonyosan véget ért volna, hanem, mert időnként dolga akadt a Thököly-úti zaciban. Násfákat, kösöntyüket, kalárisokat rakott a zaciba a különcc, régi családi drágaságot, amitől még megmaradhatott volna Jókai-alaknak. A nagy regényíró is sokat foglalkoztatta a földjéről elkerült gentrynek a polgári szegénység felé vezető útja, amelyen ezek a családi ékszerek gyakran elhullottak. Amiben ez a különcc a megtévesztő különbségek ellenére mégsem Jókai-alak, a nem mellékes körülmény, hogy nem a Lublóváry, hanem a Vigyázó-család ékszereit rakta a Thököly-úti zaciba. Az Akadémia bízta rá a művészi és történelmi becsű kincseket, valószínűen a szakáll iránt érzett ösztönszerű vonzódásból. Múzeumot szervezett az ékszerekből az Akadémia s bár a városban százával akadnak állástalan diplomások, akik a régi magyar ötvösművészetből disszartáltak és képzett gyűjtemény-szakemberek, az Akadémia nem őket küldte ki a kastélyba, nyilván, mert nem volt olyan szőrzetük, mint az egykori fametszetnek. Ez a szakállas ember olyan volt, mintha leakasztották volna az akadémiái arcképcsarnok faláról. Illett az Akadémiához s úgy beillett a kutyáival és gazdasszonyával az ódon ritkaságokkal telezsúfolt elhagyatott kastélyba, mintha az ősi családi házat neki építették volna. Úgy is bánt a kastéllyal és kincseivel, mint sok kastélytulajdonos a sajátjával. Most rendőrkézre került, mert kifosztotta a kastélyt, kirabolta a családi ékszert s az Akadémia levéltárát olyan okmánnyal gazdagította, amilyennel valószínűen a világ egyetlen akadémiaja sem rendelkezik. Inkunabulák, kódexek a világ minden Akadémiájának fiókjában akadhatnak, de postatakarékpénztári zálogjegyük alighanem csak a magyar halhatatlanoknak. A londoni Royal Academy, vagy a párizsi Institut bizonyára szerét fogja ejteni, hogy ezeket a ritka félkéziratoakat tanulmányozza. A magyar Akadémia, amely most a szakállpuritánságot és megállapodottságot jelentő garanciája ellenére, akaratlanul bohémhírbe került, bizonyára világ-érdeklődésre tarthat számot.

De minden malícia nélkül kérdezzük: mi predesztinálta a különös úriembert a múzeumőrségre a szakállán ki-

vül? Amint halljuk, az összeomlás után került Budapestre. Azt is tudjuk, hogy valamikor a megye aranytollú főjegyzője volt, bizonyára képzett közigazgatási ember. Minden együttérzésünk a talajukvesztett, tragikus egzisztenciáké, akiket a történelmi fordulat egyénileg is elsodort, de nem titkoljuk, hogy a »messziről jött emberek«-kel szemben az utóbbi időben egyre megokoltabbnak tartjuk a köteles gondosságot, amikor állást, közszereplést, vagy közvagyonot bíznak rájuk. Nem, mintha alapvetően kételkednénk e sorsüldözött kategória megbízhatóságában, — de amikor ugyanennek a hétnek elején a bíróság egy másik »messziről jött embert® faggatott, aki a zavarosban tudatosan elmosta származása nyomait és a kapu alá kitett csecsemőnél nem több személyazonossági adattal országgyűlési képviselővé lett s ma a rendőrség letartóztat egy újabb »messziről jött embert«, aki kifosztotta és a zálogházba vitte a gondjaira bízott közkinccset, mégis csak több szkepszissel, alaposabb utánjárással kellene felülbírálni s legalább az erkölcsi megbízhatóságukat, ha már a szakképzettség, vagy a rátermettség szempontjait elhanyagolják. Kenyeres-Kaufmann, kitűnően tudta pattogatni a bokáját és hamisítatlan gentry-móddal keltett olyanfokú bizalmat és tiszteletet a reformnemzedékben, hogy hivatalos jelöltként mandátumot kapott, az öreg Lublóváry pedig megszerezte ugyanezt a bizalmat a szakállával és a paszomántjával a konzervatív öregektől, akik nemcsak a műben, de az emberben is korlátlanul oiznak, ha szakálla és vitézkötése van. Most egy héten kétszer is kiderült, hogy ennek a »messzirőljöttségnek« nimbusza s a hagyományos osztálybeli különbségek nem mindig csálhatatlanabbak, mint akár az a pesti tehetség, vagy az az alföldi tisztesség, amelyet csak eredmények és teljesítmények protegálnak. A Párt és az Akadémia megtanulhatják, hogy a nyegle úriság pakompartja. s a konzervatív megbízhatóság mellettverő bozótja eredeti szőrzetként is lehet erkölcsi álszakáll az időszerű svihákság ábrázatán.

Budapest, 1937. január 15.

A KILENCÁGÚ FORRADALOM

A gróf, akivel a magyar polgár régebben a politikában szembekerült, többféle erőt és szemléletet képviselt. Tisza a történelmi osztályok ép a jómódú polgárság és értelmiség együttműködésében megnyilvánult liberálizmust, amely azonban még megtorpant a paraszt és a munkásosztály határainál. Andrássy lényegében ugyanezt a sajátos »konzervatív« liberalizmust, de Tisza protestáns és udvarházi puritánságával világpolgár! színezettel, angolos parlamenti formalizmussal és németes tudományossággal. A liberalizmus jelentése a nagy államférfiak értelmezésében még viszonylagos és helyi volt; mindketten magától értetődőnek tartották, hogy a liberális rendben is a történelmi osztályoké marad a vezető szerep. A demokráciáig, a többségi elv érvényesülésének fenntartás nélkül való elismeréséig csak Apponyi fejlődött el élete utolsó szakaszában. Bölcséleti és tapasztalati alapon felismerte, hogy az évszázados családi kiváltságok a mai társadalmi és gazdasági életben időszerűtlen jogcímei a túlzott hatalmi befolyásnak és a vagyongegoszlás aránytalanságának. Ezek a grófok külön-külön korszakokat jelentettek, generációknak voltak részben eszményképei, részben a »végzet emberei« — de rajongóknak és ellenfeleknek egyformán az eszmét, vagy a közjogi elvet, vagy ha úgy tetszik, a világnézetet reprezentálták nagyszabásúan és személyileg szinte elvontan. A polgár lelkesedett értük, vagy gyűlölte őket, de sohasem gondolt rá, hogy politikai magatartásuk magyarázatát magánügyeik alakulásában keresse. Osztályhelyzetüket s osztályuk szellemét és erkölcsét megtestesíthették, de sem Tisza, sem Apponyi, sem Bethlen István pályáját nem irányították a birtokaik túlterhelését dokumentáló telekkönyvi bejegyzések, vagy a bedugult bankfolyószámlák. Mialatt osztályuk védelmüktől gazdaságilag megerősödött, ezek a grófok egyénileg többnyire leszegényedtek s majdhogynem adtak rá, hogy bukásukkor szegényebbek legyenek, mint amilyenek hatalomrajutásukkor voltak. S ez a grófi nemzedék legkevésbé arra gondolt, hogy a vagyont, amit a politikán elvesztett, a politikával szerezzék vissza. Ha eladósodtak, nem akarták párthíveikkel leromboltatni a bankot, hanem az utolsó fillérig fizettek, mert mindenfajta anyagi kötelezettséget olyan becsületbeli adósságnak tar-

tottak, mint a kaszinói adósságot. Ha alkalmazkodni próbáltak az új időkhöz és a nemesi évkönyvből kirándultak a kompasszba, sikertelenség esetén nem akarták tömegeikkel, vagy zselléreikkel kiirtani az eredményesen dolgozó ipart és kereskedelmet. Ha a sokezer holdakat, amelyeket a királyoktól kaptak, a modern gazdasági élet kockázatai veszélyeztették, legkevésbé arra gondoltak, hogy a földet azokkal a rongyos, éhes, műveletlenségükben durva milliókkal hódítsák vissza, akiknek a sokezer holdakon nem termett meg a mindennapi karéj kenyér sem. Bizonyos, hogy e régi grófi nemzedék sokszor értetlen és részvétlen volt a latifundiumok szélén tengődő jobbágyokkal szemben, de nem is jutott eszébe, hogy éppen nekik hirdessen kereszties hadjáratot és kaszára-bunkóra kapassa őket, amikor jött az izmaelita és kölcsönadott pénzt merte kérni.

A magyar arisztokrácia zöme ma is e nagy nemzedék erkölcsének hagyományörzője. De van egy töredék, amely sokkal messzebbre nyúl vissza hagyományokért: a romantikus századokig, amelyekben a kalmárok és kufárok a Kárpátok szűk völgyein keresztül ekhós szereiken Gácsországba jártak posztóért s az út egy hirtelen kanyarulatánál gyakran tanulmányozhatták a saját bőrükön az ősi sasfészkekből leránduló főurak radikális gazdaságpolitikai módszereit. Ezt a töredéket a politika az utolsó évekig csak harmadsorban, vagy egyáltalában nem érdekelte. Rábízta lenézett «politizáló magánosokra», hogy igazítsák el »a tisztelt polgárok és pahasztok dolgát«, mégpedig oly módon, hogy továbbra is biztosítsák kivételes vagyoni helyzetüket s életmódjuk és passzióik előjogait. Csak amikor ez a kivételes vagyoni helyzetük az intézményes közjogi védelem ellenére is mgingótc s régi nábobi életmódjuk és passziók folytatását megnehezítették polgárján összezilált pénzügyeik, fedezték fel a politikát, mint a magángazdasági "szanalás" romantikus eszközét. A kitűnő Zichy Tivadar gróf tíz év előtt, amikor még Németországban nem volt nemzeti szociálizmus és a privát anyagi zavarokhoz nem lehetett mozgósítani a Zinsknechtschatt jelszavával a népet, egyéni csődje után kénytelen volt előbb jazzkarmesterséggel, majd sztratoszférarepüléssel, végül erotikus regényírással segíteni magát. Kétségtelen, hogy ha még néhány évig lett volna kitarása, ma grófi nácivezér

lehetne és lehet, hogy Jurcsek Béla, vagy Zsindely Ferenc a pártértekezleten sürgetné, hogy a NÉP találja meg vele az együttműködés feltételeit. Szabadságharcos lehetne, mint osztályostársai, akik szintén nem közügyekért, vagy akár osztályérdekekért hozott áldozatokon mentek tönkre, hanem rosszul végződött privát üzleteken, spekulációkon, amelyeknek rizikóját a polgári spekuláns ezer éven át magától értetődően vállalja még a sásfészekből leránduló főurakkal szemben is, de ők ezer év óta a nemzettel akarják váltaltatni életmódjuk fedezetlen költségeivel és passzióik kifizetetlen számláival együtt.

Ezért álltak most is a szabadságharc élére, — ezért akarják megdönteni a polgári rendet, amelynek egyik pillére a Code Napóleon alapján kodifikált magánjog, benne a gyűlöletes szakaszokkal, amelyek magánjogi kötelezettségek tekintetében nem ismernek különbséget főurak, polgárok és pórok között. Vagy talán még inkább Széchenyi »Hitel«-e ellen folyik a szabadságharc, a nemcsak közgazdaságilag, de társadalometikailag is alapvető mű ellen, amely többek között leszögezte, hogy Magyarországon csak abban az esetben fejlődhet ki a modern és produktív gazdasági élet, ha az uralkodó osztályok is elfogadják az Európában érvényes üzleti szabályok és erkölcsök kötelező erejét.

»Némely magyar főurak többet ártnak hazánk hitelének, mint a szegénylegények« írja Széchenyi a »Hite!«-ben a Grassalkovich-féle külföldi kölcsönrel kapcsolatban, amelynek második évi részletét az egyébként bőkezű főúri mecénás már nem volt hajlandó törleszteni a bécsi izmaelitának. S amikor ez a Steinmetz nevű pénzügynök a bírósághoz fordult, a megyei bíróság is a gróf szuverén álláspontját osztotta. Nem tévedünk, ha feltesszük, hogy ezeknek a szép időknek restaurálása a főúri töredék szabadságharcának végcélja; nem utolsósorban ezért bontják ki napról-napra az ország legkülönbözőbb sarkaiban a forradalmi lobogót a kastélyudvarokon! Ezért nyúlnak át a közbeeső osztályokon, hogy egyenesen a gyűlevész proletáriátussal parolázzanak. Ezért mozgósítják az ország legszegényebb és legtájékozatlanabb tömegeit a polgári rend, a polgári törvény és a polgári alkotmány ellen! Ezért lesz hovatovább a kilencágú korona a sarlónál és kalapácnál és a politikától sokféleképen deformált keresztelnél

is félelmetesebb jelképe a törvényszíntől és dolgozó polgár szemében a magántulajdon és a személyi biztonság veszedelmének! A polgár, aki alulról várta a katasztrófát, rémülten eszmél rá, hogy a társadalom mélyében összegyűlt robbanóanyaghoz a feje fölül, az ősi sasfészekek őrtornyából vezetik a gyújtózsínort! A polgár, aki tudatában van a magyar társadalom elintézetlen szociális kérdéseinek és törvényes demokratikus mozgalmában a paraszt és a munkás helyzetének megjavításáért is harcol, egyre ijedtebben figyel, hogyan épül ki ez a történelemben példátlanul perverz front: a pénztelen és lelkiismeretlen mágnások és a kenyértelen és tudatlan mob szövetsége, amely ugyanúgy hadat üzen a konszolidált feudalizmusnak, mint a liberalizmusnak, a szocializmusnak, — a grófnak is, a polgárnak is, a gazdának is, a munkásnak is, — mindenkinek, aki nem akar robbantani, hanem szilárd talajt akar a lába alatt és a törvényesség, az alkotmányosság, a szociális fejlődés és az erők szabad versenye alapján próbálta megvédeni, vagy kiküzdeni és a többiekkel összhangba hozni jogait és érdekeit! A polgár rémülten látja, hogy az eladósodott ezerholdak hogyan állítják csatasorba ellene azokat a megvadított és becsapott koldusokat, akik éppen azért koldusok, mert egyetlen hold sem jutott nekik a sokmillió hold magyar földből! Hogyan mobilizálják a városi foglalkozások ellen azt a szegénységet, amely éppen a magyar földbirtokmegosztás s nyoiévanfilléres mezőgazdasági munkabérek miatt nem kapaszkodhatott fel a primitív ipari fogyasztó fokozatára! Hogyan uszítják a bankok ellen azokat, akik egy fillér hitelt sem kaphattak! Hogyan akarják a felvilágosodott könyvet és a haladó napilapot, az európai szellemet kiirtani azokkal, akik még semmiféle szellemmel nem jutottak kapcsolatba!

A polgár egyszer már megjárta: amikor a saját soraiból kerültek ki, akik átnyúltak a feje felett, sőt a proletáriátus feje felett is és a gyülevészekkel szövetkeztek ellene. Ez a grófi töredék, amelyről itt szó van, hajszálpontosan ugyanazt a szerepet tölti be a mai társadalmi és politikai fordulóponton, amelyet 1919 kalandor és veszett polgári dezertőrjei, akik a munkásság régi vezetőit túllícitálva, magukkal rántották a desperált tömegeket s velük együtt az országot a kommunizmus katasztrófájába. A polgár

azóta belülről is minden eszközzel védekezik osztályát robbantani akaró ellenségeivel szemben, ha le akarják téríteni a liberális demokrácia törvényes és békés útjáról — holott a polgár sokkal nagyobb mértékben és sokkal kevésbé a saját hibájából esett át az elmúlt másfél-kéttizedben a folyamaton, amely osztályhelyzete gazdasági feltételeit megrendítette. De a polgár nem vált máról-holnapra osztályt, mert a polgári osztályhoz való tartozás szellemiséget és erkölcsöt is jelent neki: a mai civilizált európai együttélés szellemiségét és erkölcsét. Ezt a szellemet és erkölcsöt védi most is utolsó erejével — nemcsak Marx Kapital-jától és Hitler Mein Kampf-jától, de szükség esetén a Góthai Almanachtól is! S ehhez a harchoz keresi a szövetséget a többi osztállyal, mert nemcsak neki érdeke, hogy a máglyán, amelyen a zöldinges Arisztidizmus el akarja égettetni túlterhelt telekkönyvi lapjait és kifizetetlen váltóit, ne hamvadjon el az egész nemzet a múlt átmentett értékeivel a jövő reménységével együtt...

1937 február 14.

SZEGÉNY PARASZTOK

Szegény parasztok állnak a bíró előtt, riadtan tagadnak, sunyin köntörfalaznak, egymásra tolják bolond és kegyetlen szándékaikat — vagy okoskodnak, tudálékoskodnak, összetévesztik a fillagóriát az allegóriával: a Habsburg-családot a Ranschburg-családdal. Szánnivalóan ijesztőek, nem annyira a nemzeti szociális forradalom, mint a nemzet szociográfiája szempontjából. Vastag és szertelen könyvek-nél többet beszél a három tárgyalási nap, amely leleplezésszerű adataival megokolja, hogy a szélsőséges agitátorvak miért van a magyar nép legelhagyatottabb rétegeiben sikere. A szegény parasztok értelmi színvonala és életkörülményei nemcsak a félintelligens és félkótya Böszörmény Zoltán trónpretendensi igényeinek visszhangját teszik érthetővé, de a mindenféle európai babonára és ázsiai vad-ságra való hajlandóságot is. Böszörmény tipikus esete a megkergült, tehetségtelen félirodal márnáik) s a normális úton nem érvényesült közéleti nyugtalannak, aki le nem közölt

verseiért és illetéktelen politikai és társadalmi ambícióinak teljesületlenségéért egy egész világon akar bosszút állni, De a parasztok, akiket ehhez a személyes ügyszöz mozgósított, büntetett előéletük és idült alkoholizmusok ellenére is csak a törvény betűi szerint bűnösök.

A törvény szerint való bűnösökön kívül ennek a bűnpernek megszületéséért felelős az egész magyar társadalom. Elsősorban a vezetők és a vezető osztályok felelősek azért, mert ebben az országban szörványosan még mindig előfordulnak a föld népének benszülötti fokon megrekedt gócai. Tizenhét év óta alig van másról szó, mint a parasztról: a parasztról, mint a nemzeti életerő ősforrásáról, a középosztály regenerálójáról s a nemzeti kultúra és művészet megújító inspirátoráról. Nem is vitás, hogy a magyar nemzet — ahogyan némelyek büszkélkednek vele — Herrenvolkból, úri nemzetből csak olymódon alakulhat modem európai nemzetté, ha az uralmon lévő rétegek a parasztot szociálisan és kultúrálisan alkalmassá teszik arra, hogy regeneráló és sugalló szerepét betöltse. De ezt a szerepét mindaddig nem töltheti be, amíg a választójogból, a civilizált életviszonyok minimumából és a legkezdetlegesebb műveltségből kizárt tömegei hol az elnyomott és meghunyászkodottan gyűlölködő szolga, hol a megveszejtett mezítlábas idegállapotában állnak szemben a többi osztályokkal s nemcsak a törvénnyel és az alkotmánnyal, de magával az állameszmével is. Ha már manapság a szociográfia nem kívánatos műfaj, akkor ne rajongjunk a kellenél jobban a paraszt-idillért s ne confundáljunk tovább az idegenből hozott »völkisch« misztifikációt: — íme, egy egész elrettentő Gyöngyös bokréta politikai östehetségekből!rf]em becsüljük le a paraszt nemzetformáló erejét, sőt minden demokratikus és szociális követelésünkkel ennek az erőnek kibontakozását siettetjük. Elsősorban a titkos választójogtól várjuk, hogy a nép sokhelyütt elvadult erejét normális szerepre fogja és alkotmányosan fegyelmezi. De ugyanilyen fontosnak tartjuk, hogy végre a kultúrpolitika is rávesse magát ezekre a góckra, amelyeket a Böszörmények és SzáTasiak még ínségénél is inkább a paraszt szellemi kezdetlegessége révén tudtak meghódítani. Hóman Bálint kultuszminiszter tevékenységi láza ellenére túlságosan specializálta magát a középosztály problémáira s még a kulturális problémáknál is inkább az egyetemi ifjúság és az állástalan

diplomások bankok és vállalatok keretén belül megoldható szociális kérdéseire — de talán nem ártana néha a falusi és tanyai iskolával és iskolán kívüli népneveléssel is intenzívebben foglalkoznia. A félrevezetett főiskolai ifjúság is sok mindent elhisz, de még Kémeri Nagyról is legfeljebb csak azt hiszi el, hogy vezér! Nem akarja mindjárt a rossz költőt és a félkótya népbolondítót királlyá koronázni, mint ezek a szegény, tudatlan parasztok, akiknek Klebelsberg legalább egyelőre hiába építtette a sokszáz iskolát...

Budapest, 1937. október 21.

URAK PERE

Ítélet csak a jövő héten, mi se ítéljünk tehát addig, amíg vád és védelem a legpontosabban nem tisztázzák, történt-e bűncselekmény a belügyminisztérium Vay Kázmér miniszteri tanácsostól irányított osztályán. Sőt: valljuk be, hogy ebben az ügyben már túladtunk szűzi izgalmainkon akkor, amikor a belügyminisztérium rendészeti osztályának főnökét talán ugyanazok a detektívek kísérték a főkapitányi ügyeletre, akik előző este ugyanabban a bárban voltak ügyeletesek, amelyben a miniszteri tanácsos puritánul borosüvegből itta a pezsgőt. Most tehát ne követeljük pathétikusan és ezredszer újra a közéleti tisztességnek az egész vonalon való helyreállítását, akár megsértették a vádlottak padján ülő urak, akár nem... Azóta .., azóta annyi minden történt: azóta kiderült, hogy a közpénzekkel való egyénileg legkorrektebb gazdálkodással is lehet nagyon komoly kellemetlenségeket okozni egy országnak, ha tehát a közvagyonot valóban károsodás érte a korrupciós bűnesetek révén, ez a veszteség etikailag kétségtelenül súlyosabb, viszont az etikai veszteséget majdnem ellensúlyozza, hogy 3 tiszta kézzel fölöslegesen elköltött közpénzek már nem százezrek, hanem százmilliók voltak. Bizonyos, hogy egy rendszernek, amely a múltat gyökeresen fel akarja váltani, a közéleti erkölcs némiképp eltolódott alapfeltételeit is revízió alá kell vennie, még pedig nem csak a kriminalitás szempontjából, hanem a noblesse obiige szempontjából is;

de mi most elsősorban nem a magától értetődő tanulságot akarjuk levonni a tárgyalás eddigi anyagából.

Bennünket megcsap ennek a pernek jellegzetes levegője, e dráma diológusainak színezete, akcentusa. Az emelvényen egy higgadt, tárgyilagos, európai külsejű és tónusú entellektüel: a bíró, a vádlottak padján pedig azok, akiket a mi sajátos szociográfiánk szerint »urak«-nak neveznek. Nem vagyunk kaszinó és nincs is szándékunkban diszkvalifikálni Vay Kázmért és társait, aminthogy ebben az esetben nem is azt értjük az »úr« fogalmán, amit az angol a gentleman-en, még kevésbé, amit a francia a monsieur-n ért. Ez az úriság nem feltételez eleve bizonyos erkölcsi tartalmat, mint az angol s nem is polgári megszólítási formula, mint a francia megfelelője. Ez az úriság főképp külsőség: modor, allűr, stílus, érintkezési és megjelenési forma és bizonyos alapfogalmaknak azonos értelmezése. Az öt vádlottat, szerintünk, ez az azonosság szorosabban köti össze, mint az ellenünk kibocsátott közös vádirat. Az öt vádlott például elméletben már akkor is tegeződött, amikor személyesen még nem is ismerte egymást, mert ez az úriság minden beletartozónak szinte születésétől előlegezi az érintkezési intimitás legnagyobb fokozatát. Ám, hogy ez a közvetlenség mennyire nem magától értetődő, különösen olyankor, amikor egy magasrangú közfunkcionárius egy állami szállítót elszámoltat, bizonyítja a bíró, aki ezt a tegeződést is a gyanút keltő motívumok közé sorozza. Holott a bíró a magyar középosztály elitjéhez tartozik és bizonyára ő is azok szerint a szokások, formák szerint érintkezik a vele egyívásúakkal, amelyek társadalmi körében kialakultak. De a bíró épúgy nem tartja természetesen, hogy a közpénzek felhasználásának hivatalos sáfárja és a közszállító között fennálló egészséges ellentétet a kardiális pertúval ki lehet küszöbölni, mint ahogy rendellenesnek tartja, hogy a közpénzek ellenőre úri becsület-szóra verifikálja a közszállító számláinak adatait s a jól sikerült elszámolás után együtt pezsgőzött vele a bárban. A bírót mindez a bűnper szempontjából érdekli, bennünket azonban akkor is érdekelné és nyugtalanítana, ha nem lenne mögötte bűnper.

Főlősleges hangsúlyoznunk, hogy a magyar köztisztviselőt nagyra becsülik s nemhogy nem általánosítunk, de kivételeseknek tartjuk ezeket a rendellenességeket. De

mégis — ha sok minden történt is azóta —, még emlékszünk egy Kolossváry Dénes nevű mohácsi árvaszéki ülnökre, aki úri pertuzással, úri becsületszóval, úri külsőségekkel pontosan százezer pengőnyi árvapénz emelt el a jóhiszemű polgármester tőzsomszédságában lévő szobából. A jóhiszemű polgármester álmélkodott a lehangosabban, amikor kiderült, hogy ez a jó táncos és jó ivó, ez a mestervadász és cigányos szépaszonyszelídítő, szóval ez a látszólag kifogástalan úr — mondjuk ki pórias nyersséggel — kilopta a város szemét. Kérlek alássan! — mondta mindennap legalább százhuszszor, végeredményében azonban nem kért, hanem kérés nélkül elvitte, ami elvihető. Nos, erről van szó: hogy ezeknek az »úri« jellegzetességeknek lehet szerepük a polgármester és az árvaszéki ülnök privát viszonyának kialakulásában, de ha a hivatalos viszonyban is szerephez jutnak — a mohácsi eset tanúsága szerint még egyáltalában nem jelentenek biztosítékot kellemetlen meglepetésekkel szemben. A hivatalos szobában vagy a hivatalos szituációban nincs jogosultsága az előlegezett osztály- vagy kaszt-jóhiszeműségnek, a közösség kockázatára manó gavallériának. A hivatalos érintkezésben nem lehet abból kiindulni, amiből a kaszinótag kiindul a kártyapartnerével szemben: hogy szintén kaszinótag, tehát nem játszhat hamisan. Aki a közpénzért felelős, nem lehet annyira hazard, hogy a pusztán úri látszatra vagy úri becsületszóra bízva a polgárok, parasztok és munkások keservesen kieroszakolt adófilléreit az ellenőrző éberség, a hideg pirosceruza helyett, amely szerint kétszer kettő osztálykülönbség nélkül négy.

*

Mégegyszer leszögezzük: mindez nem általánosítás, nem a legnehezebb időkben kipróbált köztisztviselői tisztesség érintése. De kivételképpen és szórványosan ez a típus is megtalálható és ezek a tipikus jelenségek is, az utóbbi évek sajnálatos bizonyosságai szerint. De még csak nem is a magyar történelmi középosztály attitűdje, amit itt megbolygatunk, nem is az úgynevezett dzsentrié, akiről legfeljebb azt lehet elmondani, hogy ebben a technikától, nemzetközi gazdasági kérdésektől, mai és holnapai szociális problémáktól telített korszakban némiképp időszerűtlenül őrzi egy történelmi előkelőségből és ruszticizmusból táplálkozó öntudat, modor, illemtan és temperamentum ha-

gyományait. Mindennek ellenére, mi, alulról jöttek sokat eltanultunk tőlük, anélkül, hogy akartuk volna: az ő konzervatív nobilitásuk példája legalább annyira hatott ránk, mint a művelt nyugateurópai polgáré. De az az úriság, amely különösen az elmúlt tíz évben itt eluralkodott, csak legfelületesebb külsőségeit őrizte meg ennek a jellegnek, legfelületesebb külsőségeit őrizte meg ennek a jellegnek, nyegle torzításaiban, a belső tartalmából pedig jóformán semmit. Az az úriság, amely itt a nyilvános helyeken, divatos restauratokban és bárókban és némely hivatalszobákban nyüzsgött és terpeszkedett, egészen sajátos jelensége volt ennek a sokféle betegségben szenvedő korszaknak. Főképp azok diktálták a hangját és iramát, akik az ismeretlenségből szinte minden átmenet és megokolás nélkül csináltak karriert, a közéleti pozíció váratlan arrivéi és a vagyon és a vagyonszerzés misztikusai. Lehet, hogy Vay Kázmért nem vesztegették meg — de ki tudott róla és érdemeiről, amelyek máról-holnapra a legfontosabb belügyi osztály és a pesti éjszakai hierarchia élére röpítették? Egy »felvilág« alakult ki itt egyidővel, egy ösztönösen, az azonosság alapján összeverődött rétegből, amelyben elmosódott az eredet és a felekezet különbsége, amelynek tagjai kölcsönösen megtermékenyítették egymást karakterükkel: a dzsentrí megtanulta a pesti argot-t, a pesti ember pedig megtanult úgy bánni a jazzdobossal, mintha nyáron vályogot vető brácsás lenne. Divatos nemtői, trubadúrjai és krónikásai voltak ennek a rétegnek, belőle alakult ki a kor aranyifjúsága, ez a tegeződő klikk foglalkoztatta kelleténél jobban a nyilvánosságot bravúrjaival, pezsgősmurijaival, nőügyeivel, divatjaival és egyre inkább a bűnpereivel. De hosszú ideig uralkodott az éjszakán s ami még nagyobb baj, a hozzátartozó beérkezettek révén kezdett egyre nagyobb hatalmat szerezni a nappalok felett is. A nappali kormány csak későn vette észre, csak akkor, amikor a volt belügyminiszter a parlament előtt jelentette ki: »Bevallom, ostobán jóhiszemű voltam«, hogy az éjszakai kormány fölöttébb intenzíven belefolyik a nappali kormányzásba. Lehet, hogy Vay Kázmér nem követett el semmiféle bűncselekményt, de nem lehet elvitatni, hogy ennek az éjszakai kormánynak ő volt egyik leghatalmasabb és legfélelmetesebb minisztere.

Nem vagyunk elbűvölve a Károlyi-kabinettől, de egy bizonyos: a miniszterelnök, ahogy csak így szemre meg lehet állapítani, még kevésbé érti meg és bocsájta meg az eltorzult úriságot, amelyből ez a mindannyiunk számára kényelmetlen per kerekedett, mint mi, akik igyekszünk minden emberi gyarlóságot azzal enyhíteni, hogy megkíséreljük magyarázni. Azt is tudjuk, hogy ez az úriság nem jellemző a magyar közéleti férfiak és a közfunkcionáriusunk túlnyomó többségére, de van annyira penetráns, hogy a tájékozatlanság révén azzá válhat. Éppen ezért úgy érezzük, hogy nem lenne utolsórendű szanálási feladat e szellem csökevényeinek kiirtása sem. A magyar közhivatal alakuljon át végre bürová, ahol az állam munkásai dolgoznak s az állampolgárokat kiszolgálják. A hivatalnokok Tegyenek előzékenyek az állampolgárokkal szemben, de ne túlozzák el egyoldalúan, hajlamaik, szubjektív érzéseik szerint ezt az előzékenységet és még a saját édesapjuknak se higyjék el becsületszóra, hogy a polgárság pénzével tisztességesen gazdálkodott, amíg el nem számoltatták. Nem lenne utolsórendű feladat polgáriasítani a magyar bürokráciának azt a — szerencsére — törpe töredékét, amely még mindig vagy a rég eldobolt kastély büszke ambitusaival téveszti össze a hivatalszobát, vagy pedig csak a business iránt való érzékének kifejlesztésével és a legmaibb élvezetek iránt tanúsított fogékonyságával dokumentálja a korral való együttthaladást.

Budapest, 1931. október 18.

MIKES-LEVÉL

Anno 1937. 2. Maii.

Édes Néném, kétszázkét évvel és huszonöt nappal Rodostóban bekövetkezett csendes és ájtatos halála után ma felállítják Urunk emlékművét országunk székvárosában. Amint hallom, fölöttébb hatalmas és arányos monumentum, mely bronzban, ménló hátán s minden férfíúi és hősi szépségben támasztja fel a Fejedelmet. Én nem néztem meg a szobrot a lepel alatt, édes Néném, s beval-

lom, vonakodom is megnézni. Utolszor Urunkat azon a nagypénteken láttam, amikor a rodostói ágyon, »három óra reggel Istennek adván lelkét, elaluvék — úgy halt meg, mint egy gyermek.® Nem tudom elfeledni ezt a hajnal, édes Néném, amelyen az öreg, nagyszakállas, bukott fejedelmi szabadságharcos idegenben, távol elveszett ügyétől, elidegenedett hazájától árvaságra hagyott bennünket. Nem akaródzik újra látnom deli férfiasságában, skófiumos és kócsagos ékességében s nemesvérű csődörén, — olyanként, amilyen akkor lehetett, amikor még nem ismertem. Amikor még csak a királlyal majdnem egyenrangú dús és dúskáló princeps volt — s nem, mint az én időmben, a szabadság fejedelme, lázadója és bújdosója, akinek végül se skófiuma, se kócsagja, sőt még lova sem, mert az exiliumba szállító hajóról kilépven, »a tatár hám« adott kölcsön lovat rogyadozó lábai alá.

Az utókor, édes Néném, nem művel bölcs, hasznos és igaz dolgot, amikor nagyjaink hírét szoborba faragván, vagy öntvén, nem azt jeleníti meg, miben nagyságuk betetőződött: akár szellemben, akár virtusban, akár bukásban és szenvedésben voltak nagyok. Ménlova, ékszere és kócsagja annak a császárnak is volt, aki Urunkat halálra kerestette, hogy karóba húzássá, vagy pallossal fejét vegye s azoknak a labanci főuraknak is, akik a Fejedelem földjén és marháim koncként osztozkodtak. De olyan magánossága, áruitatása, megkergettetése s a volt hívektől még a volt ellenségeknél is cudarabb bemocskoltatása s olyan halála, mint a mi Urunké volt, csak a magyar szabadságharcok bukott vezéreinek jutott osztályrészül! Ha szobrot állítottak neki, miért nem mutatták meg Krisztus példájára, a kereszten: martiriumában, amelyben a legnagyobb és a legtanítóbb? Mért ábrázolják diadalmas katonának, mintha birodalmakat hódított volna meg, mint Nagy Sándor, Nagy Károly, vagy Nagy Lajos? Miért hízeleg az utókor sajátmagának éppen katonai erényeinek apoteizálásával, amikor a Fejedelemnek sokkal nagyobb erényei voltak: nem dicsőséget, hanem jogot akart adni nemzetének, az egymással villongó felekezeteknek a vallási türelem lelki békéjét s karddal nem idegen földet szerezni, csak a saját földjén emberré tenni Esze Tamás mezítlábosait is! A Fejedelem nem volt kora legnagyobb hadvezére, de

senki sem volt nagyobb önzetlenségben, önfeláldozásban, a gazdagságról és a rangról való könnyű lemondásban és a nehéz harc és szenvedés végsőkéig való keresztényi vállalásában. Senki sem egyenjogúsította hozzá hasonló hittel az Isten és a haza eszményét a szabadságéval: »Cum Deo pro patria et pro libertate«, — Istennel a hazáért és a szabadságért — így fogalmazta meg a Fejedelem a politikai szentháromság dogmáját, amelyben egyik istenség sem uralkodhatik a többi nélkül. S ő hallotta meg a magyar történelemben a magasból először a jobbágy mélyben elvesző dalát, amely eddig a bocskoros nemesi udvarház tornácaig sem hallatszott el:

Nézd a német, lakóföldrünket
 Jaj, miként tépi!
 Nincsen immár országunkban
 Sem bor, sem kenyér!
 Mégis többet kér,
 Bőrében sem fér!

Én mondom, édes Néném, mindezekről sokkal nevezetesebb a Fejedelem, mint hullámos hajáról, kipödört bajuszáról, kócsagos kucsmájáról, s Ráró lováról! S ha már Ráró lovát feltámasztják, miért nem mutatják meg a lengyel határon, »őszi harmat után, nagy hegyeknek ormán*, amint a Fejedelem elhagyatva és elárulva sok vitéz hadnagytól menekül a német elő! s éppen volt hívei mutatják lova patkójának áruló nyomát a hóban? S még ha visszatért volna győztesen legalább a lelkekbe és az értelmekbe, — de lehet-e történelmi hitele egy robusztus hadvezéri szoborműnek, amilyenel a rómaiak tisztelték életben istenné avatott imperátorukat, amikor Rákóczi Ferenc szabadságharca kétszáz év után sem tudta meghódítani Magyarországot? Éppen a szoboravatás évében sokasodtak meg a szabadság ellenségei: a zsarnokság labancai, akik a magyar alkotmányt, sőt a magyar függetlenséget is elalkudnának az idegennek! S van-e ma a lelkekben szikrányi vallási türelem, amelyért a katolikus Rákóczi az eretnekek mellett is kardot rántott? S nem énekelheti-e ma is joggal Esze Tamás ükunokája a régi dalt: »Sem bor, sem kenyér, Mégis többet kér, Bőrében sem fér!«

Nem, édes Néném, én, a Fejedelem leghívebb hive, titkainak titoknoka mondom: Urunk holtában sem győzött. Ked tudja, megjártam Franciaországot is, mert a Fejede-

lem már akkor azt vallotta, amit kevesen, de hűségesen ma is hisznek némelyek, hogy a némettől csak a nyugattal való közösség révén menekedhet az árva, kevés magyar! Párisban, Versaillesben és St. Cloudban meglestem nemcsak az udvari ember szokásait, de megismertem a művészet szépségeit is, köztük az egyiptusi, a helléni és az itáliai szobrokét, amelyek a királyi kertek lugasaiban sorban állnak. Megtanultam megérezni, mi a mesteri és mi a kontár. S nem állítom, hogy az a fehérmárvány szoborcsoport, amely a Fejedelem szobrától keletre, félkörDen szegélyezi ugyanazt a teret, a görög, vagy az olasz mesterművekhez mérhető. Hallom, amikor felállították, a műbírálók fel is lázadtak esetlensége miatt, s még náluk is inkább a hazafiak, akiket vérig bántott, hogy a szoborcsoport nem lángoló héroszokat, hanem csüggedtfejű, gyászoló gyülekezetei ábrázol! A szoborcsoport, kedves Néném, minisztereitől körülvéve azt a Kossuth Lajost örökíti meg, aki Urunk nyomdokán haladva ugyancsak szabadságot akart adni a nemzetnek s földet és csizmát a magyar meztlábanak — s ezért ugyancsak bujdosó volt Törökországban s ugyancsak száműzöttként halt meg idegenben. Holtában hozták haza őt is, mint Urunk tetemét, kihűlve és veszélytelenül. A szobra nem pheidiaszi, vagy michelangelói remek, — de én mondom, kedves Néném, mégis az egyetlen igaz és őszinte emlék, amely ennek a városnak közterein lelhető! így kellene nálunk, édes Néném, márványba faragni azokat, akik a szabadságért és emberségért harcoltak s bukásukban végigjárták az áruitatás, a rágalom, a földönfutás és a magános szegénység minden poklát s ezt is hiába járták végig! Ez a gyenge szobrász zseniálisan ráeszmélt, hogy a bukott szabadsághősöket éppúgy nem lehet hadverő vezérek diadalmas páncéljában és ménlován ábrázolni, ahogyan Niobét sem lehet megeleveníteni a táncoló nimfa alakjában. Ezeknek nem jár diadalív a köztereken, hanem sírszobor, amely alatt, ha nem hamvaik, eszméik porladnak.

A téren, kedves Néném, még két szobor áll: az egyik az öregebb Andrassyé, a másik a fiatalabb Tiszáé. Ezek nem voltak kurucok, de labancok sem, mert mégis a mi legszentebb jelszavunkból, a »libertas«-ból faragták hazafiasságuk jelszavát: a liberalizmust. Ez a liberalizmus, ha nem is valósította meg Urunk és Kossuth úr szabadságesz-

ményét, de okkal-móddal mégis csak több joghoz, több kenyérehez, több méltósághoz, több műveltséghez juttatta a népet. Kalmárkodással, kézművességgel gyarapította s falvakból, várakból hasonló városokat épített, mint amilyeneket Frankhonba utaztamban nyugaton láttam! A fővárost is ez a liberalizmus építette nagyvárosná és széppé s e palotáktól kerített teret is, hol a mi Urunk szobrát ma felállítják! Nos, édes Néném, ezt a liberalizmust éppúgy megtagadták, meghurcolták, száműzték és hajszolták, mint a mi Urunk eszméit és híveit s ma is öklöt ráznak és kénkövet fűjnek, ha csak a nevét hallják! De érti-e ked, hogy csodálatosképpen még mindig a város fórumán állnak vezérei monumentumai? Párisban hallottam a Sálon de Refusés intézményéről, amelyben a mindenható zsűrinek ellenséges és szentségtörő műveket állítják ki daczból, akiket kiselejtettek, — a későbbi utókor sehogy sem fogja megérteni a furcsa ellentmondást, hogy korunk hivatalos közszellemének két leggyűlöletesebb ellenfele, a szabadság két nagy szektája, a demokrácia és a liberálizmus mért kapta meg egész székvárosunk legszebb terét kegyhelyül? Akár hiszi ked, édes Néném, akár nem: ott állnak egymás mellett a megvetett demokrácia és a levitézlett liberalizmus, a gyűlöletes szabadság: márványban és bronzban — s amiről még nem szóltam, édes Néném, ott a parlament palotája is, amely nemrégiben kis híján, szintén a Sálon des Refusés műtárgyai közé került!

Egyébként, édes Néném, az öregségtől, az időjárás-tól és a magánosságtól eltekintve, élek, ahogy élek. S »úgy szeretem már Pest-Budát, hogy el nem feledhetem Rodostót.« Rodostót, hol bús és szegényes exiliumban éltem s nem én vagyok az oka, hogy ezt az exiliumot Pest-Buda sem tudja velem teljesen elfeledtetni. Van belső exilium is, édes Néném, s az elfojtott hazai igaz szó és megbénított emberi és polgári akarat itthon is van olyan gyötrelmes számkivetés, mint idegen tengerparton várni, remélni és haldokolni. Igaz, a Fejedelem, kit utoljára kétszázkét év előtt ősz szakállal és viaszszárgán holtan láttam, itthon van: mától kezdve bronzban és ménlovon áll a tér közepén, mint egy győztes hadvezér! — Csak a libertás nem győzött még, csak a vallási türelemben nem békéiték még meg a lelkek? s Esze Tamás ükunokái még mindig mezítlábások! Én nem láttam Urunk szobrát, s vonakodom is látni;

De egyszer, egy csúf, viharos éjszakán, amikor lélek sem lesz a téren s még a szigorúan fürkésző és hallgatódzó rendőr is fedél alá menekül, kilopódzom és fülelek. Talán meghallom, hogy ezek a szobrok mit beszélnek egymás között, amikor azt hiszik, senki se hallja. De még magának sem írom meg, kedves Néném, hogy mit beszélnek, mert akinek nincs kardja, forgassa óvatosan a pennát.

»Mór itt hogy leszek és meddig és mint fog tartani üres erszényem, Isten tudja. De aki a fogat adja, talán ad hozzá harapnivalót is. De minekelőtte elvessem a pennát, arra kérem kedet, hogy a hozzám való szeretete meg ne fogyjon és egészségire igen vigyázzon. Jóéjszakát, édes Néném.«

1937 május 2.

A TŰZOLTÓ

Németországban a tűzoltókat kizárták a rohamosztágból, mert többször megesett, hogy mialatt rohamisakban, bamaingben és puskásan felvonultak a hazafias ünnepélyeken, a hátuk mögött egész utcasorok porig égtek. A tűzoltó kezébe valóban nem a Mauser-puska, hanem a qumipuska való. A Lohengrin-sisakos csővezetőnek az a feladata, hogy ott oltsa a tüzet, ahol ég s nem az, hogy megváltsa, vagy éppenséggel felgyújtsa a világot. Tegyük hozzá mindjárt, hogy a bölcs ráeszmélés, amely a német kormányban a kizárás szándékát megérlelte, nemcsak a tűzoltókra és nemcsak Németországra vonatkozóan helytálló. A világ túlnyomó részében a politika évek óta állandó mozgósítási állapotban tartja a társadalmakat, kezdve az elemi iskolától, ahol a világnézeti, faji és felekezeti elmentétek ugyanúgy elvonják az abc-től a hatéves gyereket, mint a tűzoltót a tűzoltástól, egészen a legmagasabb tudományokig, a kémiaiig, amely tápszerek és gyógyszerek helyett hadiszerek gyártására veti rá magát, sőt a filozófiáig, amely az örök dolgok firtatása helyett a hatalmon lévő közhelyek eszmei igazolásával kompromittálja szadunkat az utókor bölcsei előtt. Nemcsak a házsorok égnek le a politikától mozgósított tűzoltó másirányú elfog-

laltsága miatt, de elhamvad a termelés is, ha az ipar és az ipari munkás ahelyett, hogy megkeresné a kompromisszumos alapot, amelyen együtt dolgozhat, szembenálló rohamosztagokban egymás ellen fenekedik, ha a paraszt az őszi sarjúkaszálás helyett a bűnös fővárosok ellen való felvonulásokra egyenesíti ki a kaszáját, ha az intellektuel a tudomány és művészet ápolása, a jog és törvény jelesztése, az egyéniség védelme s a többi értelmes és erkölcsök emberi feladat helyett utcai rétorrá, plakátköltővé, a szellem eszközeivel szellemellenes jelszavak és tények agitátorává züllik. Termelés, forgalom, szellemi élet menthetlenül porig ég mindenütt, ahd e döntő funkciók politikától élkommandírozott szakembereit politikai kényszermunkára fogják és katonásdival, folytonosan nyüzsgő pártérettel s állandó közéleti izgalmakkal rabolják el tőlük egy emberöltő amúgyis rövidreszabott munkaidejét. »Bewegung ist alles — mondta a revizionista-szocialista Bernstein, aki a marxi tanok végső megvalósítása helyett fontosabbnak tartotta, hogy a tömegek állandó szellemi és technikai mozgásban legyenek. Ez a jelszó lehet programja egy utópista pártnak, amelynek csakugyan szüksége van rá, hogy tömegeit a bizonytalan messzeségbe kitölt végcélokhoz a pillanatnyi akciók lélektani hatásával és a részleteredmények sikerével kösse le, de nem lehet programja a nemzetnek, melynek történelmi hivatása és aspirációi mellett a napi célok és tevékenységek betöltésére kell koncentrálnia a legtöbb erejét, abból az egyszerű okból, hogy fennmaradjon. Az a nemzet, amelynek állandóan felülről diktálják a politikai emóciókat, tekintet nélkül arra, hogy a nemzet tömegei kényszerű szükségét érzik-e a demonstrálásnak és protestánsnak, a mindennapos politikai harcnak és a mindennapos politikai győzelemnek, a valóságos élet legfontosabb területein elkerülhetetlenül elveszti a csatát. A világháború sem pusztított annyit materiális és erkölcsi értékekben, mint a rákövetkező másfélévtizedes politikai mobilizáció, amely nemcsak az apát tépte el a hitvesétől, a fiút az anyjától, az egyetemi professzort a katedrától és a susztert a kaptafától, hanem, mint maga a legszömyűbb fegyver, a hadigáz, nem kímélte a gyereket, a nőt, az aggastyánt, sőt besorozta az untauglichot és a nyomorékot is.

Amilyen sorvasztónak érezzük egy ország temetői

csendjét, amelynek állandósult némasága és mozdulatlan-sága azt jelenti, hogy minden a hatalommal szembenálló cél, gondolat és osztály beletörődött a halálába, olyan ijesztőnek és frivolnak tartjuk a temetőt, amelyet »Paradeplatz«-nak használnak fel s az élet igazolására eleven statisztériát vonultatnak fel rajta, — árra. a kívülálló számára a pirospozsgásra festett statisztéria is sápad! kísértet járásnak hat. Nem az állandó és az állandóan heves akció bizonyítja egy ország vitalitását, hanem a spontán s mégis egyenletes, ökonomikus mozgás, amelyet nem is kell felesesen megszervezni, mert a testi és szellemi élet ösztönös és szükségszerű feladatai amúgy is diktálják a tempóját. Ha a folytonos cselekvés és folytonos akusztikai effektus lenne az életrevaló társadalmi együttélés külső bizonyítéka, akkor ebben a vonatkozásban a dzsungel vezetne, amelyben állandó a »Bewegung«, amely tele van csillapíthatatlan harci kedvtől égő rohamosztagosokkal, egymás rovására élni és érvényesülni akaró csoportok és fajták fogcsattogtató küzdelmével s nem azok a finom, békés északi államok, ahol még manapság is olyan néptelenek az utcák, mintha veszedelmes járvány pusztítana — holott csak arról van szó, hogy mindenkinek dolga van a műhelyében, boltjában, irodájában és földjén s ahol sokszor még manapság is olyan csend van, hogy kihallatszik az utcára a gépek motollálása, sőt a toll percegése is. Viszont ha itt mozgalmasság és lárma támad, akkor ennek észszerű, elemi és aktuális oka van s csak addig tart, amíg az ok meg nem szűnik.

S ez a lényege a kérdésnek: a társadalom igenis ve-gyen részt szüksége és kedve szerint a politikai és társadalmi küzdelmekben, de úgy és akkor, ahogy azt valódi érdekei és hangulatai parancsolják s ahogy ezt az egységes demokráciában meg is cselekszi. A demokrácia megadja a tömegeknek a teljes gyülekezési szabadságot, — de a demokratikus társadalom ezt a jogát csak akkor veszi igénybe, ha az ügyek és események, s nem a parancsnokok mobilizálják. Azokban az országokban, ahol az alkotmány szerint mindenki akkor gyűlhet, amikor jólesik neki, a tűzoltók változatlanul tovább oltják a tüzet s mint a gyerek-kori társasjátékokban »mindenki a saját mesterségét folytatja« — és csak akkor gyűlik, ha például kiderül, hogy egy orosz siber a politika vezetőférfiainak korrumpálása révén

fél országnak kilopta a szemét. Egy Stavisky-ügy kellett ahhoz, hogy például Franciaországban a tömegek nem előre megfontoltan, nem előre megszervezetten összeverődjenek s dalárda, zászló és készenkapott jelszavak nélkül, de az igazi harag indulataival és indulatszavaival felvonuljanak azok ellen, akik sorsukkal rosszul gazdálkodtak. A demokrácia csak a végső esetben fanyalodik a kritikának és a követelésnek e »dinamikus« módszerére, csak akkor, amikor már úgy érzi, hogy a békés, kulturált eszközök nem eléggé hatásosak. A demokráciában a társadalom előbb a szabad választás segítségével megbuktatja a neki nem tetsző kormányt, a parlament segítségével megváltoztathatja a hibás, vagy a változott viszonyokra nem alkalmazható törvényt s az esküdtbíróság segítségével megtorolhatja a bűnöket — és csak végső esetben kénytelen a brutalitásra: amikor a demokrácia intézményei veszélyesen eltávolodnak a demokrácia szellemétől és etikájától. Ám azt sohasem fogja megérteni a francia, vagy az angol ember, hogy miért kell glédába állnia és masíroznia olyankor, amikor dolgozni, szórakozni, művelődni vagy tüzet oltani szokás — mégpedig minden értelmes ok nélkül, csak azért, mert valaki megérkezik a városba, vagy mert valakinek születésnapja van, vagy mert valaki úgy megmondta a magáét a rádióban, hogy a csillagok is beleremegtek az éterben. A francia, az angol s — hála Isten — a magyar is, elolvassa az újságját, megbeszéli a világréső problémáit a társaskörében és kávéházában, amely többnyire azonos értékekkel telik meg, leszavaz az urnák előtt meggyőződése szerint, ha hagyják, hogy leszavazzon, s igenis, elmegy a csatába, ha a haza veszélyben van — de sohasem értené meg, hogy miért kell neki felvonulni, dalokat énekelni. Ezért van szükség demokráciára ott is, ahol nincs, mert a demokráciában az állandó diadalmi torgyőzelmi felvonulás, gombnyomásra járó erőpróba és megfélemlítési flotta-demostráció nem vonja el a tűzoltót az égő háztól — holott az ezeréves házak is leéghetnek, ha a tűzoltó benn a házban van elfoglalva harci dalok zengésével és csákánycsörgetéssel s a háztetőt elborító tűzről csak akkor tudja meg, hogy nem görögtűz, amikor már csak üszök és rom jelzi a ház helyét.. .

1934 szeptember 2.

A TÜZES NYELVEK HÁBORÚJA

Pünkösöd, a tüzes nyelvek ünnepe.. .

Vilaint, a franciát, aki egy év előtt, amikor a Babérok még nem nemzetközi hadihajók, hanem nemzetközi luxusgőzösök látogatták, kagylóra festett tájképeket, opálszínű mallorcai rózsafából készült olvasót, castagnettet, legyezőt és obszcén fotográfiákat árult a társasutasoknak, pünkösöd előtt néhány nappal felfalták a »tüzes nyelvek«. Repülőgép szállt a mallorcai kikötő fölé, a bombát, amelyet ledobtak róla, csak hallani lehetett: látni legfeljebb a tüzes nyelveket, amelyek magasra csaptak és sziszegő életvegséggel nyaldosták Vilain-nek, a franciának véréét. Nem volt éppen hálás cselekedet tőlük, mert Vilain-nek, a franciának, sokat köszönhettek: egyike volt azoknak, akik a konkurenciát, az apostoli tüzes nyelveket, amelyek húsz-harminc év előtt a keresztény világ minden fülének és lelkének érthetően hirdették az evangéliumi ígét, segítettek kioltani és elnémítani. Vilain, ahogy születése pillanatától fogva neve is jelezte, silány ember volt: szűkagyú, félművelt, vérmes, kveruláns gyüleléspolgár. Minden értelmes gondolattól megközelíthetetlen s minden regényes ostobasággal és ripacspózba burkolt gátsággal felforrtható. Vilain fanatikus volt; nem jogos, önző érdekek, erkölcsi eszmények vagy társadalmi és politikai elvek rajongója, hanem az utcán fölszedett hulladék-igazságok, az esőtől elmázolt plakátkinyilatkoztatások s a felelőtlen vad jelszavak részége. Nem volt vezér, még csak közkatona sem, akit fegyelmezni és dirigálni lehet. Uszítók újságjainak és röpiratainak volt olvasója s népgyűléseknek hallgatója és üvöltője, akinek a francia háborús párt csak utólag hallotta a nevét. Nem igaz, hogy Izvolszkijtől pénzt kapott, hogy a rue montmartrei kávéház előtt lesbe álljon. Semmi más nem volt Vilain, csak egyike a megmérgezett és felbujtott rajongóknak, aki alacsonyhomlokú butaságában és a demagógiától felszabadulva minden erkölcsi és polgári gátlástól, szóserint értelmezte, hogy »ütött az óra« s hogy »itt a cselekvés ideje« s hogy »hál a nemzet árulóira« — és így tovább! Lehet, hogy azok, akik napról-napra nagyobb adag gyűlölettel és hazugsággal mérgezték, maguk is kínosan meg voltak lepve, amikor ez az ismeretlen, szervezetlen fanatikus talán az előzetes haditerv

ellenére, korábban a kelleténél, vagy máshol és máshogyan elébük vágott és cselekedett. Lehet, hogy a vezetők már éppen alkudoztak, kompromisszumot akartak kötni, talán már a személyi kérdéseknél és a kárpótlást jelentő pozícióknál tartottak, — s akkor a népgyűlések hátsó soraiból hirtelen előlépett ez a senki, ez a hitvány Vilain és végrehajtotta a helyrehozhatatlant!

Igen, Vilain, a hitvány fanatikus, 1914 július 31-én úgy érezte, hogy ha Franciaországban mindenki gyáva, ráhárul a bátorság szerepe. A rvie Montmartrei kávéház terraszán nem keltett feltűnést, mert ugyanolyan áruházi kész ruhát és Girardi-kalapot hordott, mint a többi vendég, aki a kinakulában betért egy pohár hűsítőre. Még akkor sem akart senki hinni a szemének, amikor Vilain felállt s az ökléből apró tüzes nyelv csapott ki. A tüzes nyelv nem volt nagyobb, mint amekkora a mérges kígyó nyelve lehet. De néhány nap múlva ebből a vékony kígyónyi nyelvből dagadt óriásra a huszadik századi öslény, a világháború sárkánynyelve, amely közel öt évig nyaíta-falta az emberek, lovak és postagalambok könnyel, üszökkal és sárral összekeveredett véréét. Vilain megölte Jean Jaurést, aki gyűlölte a háborút és egy egész francia generációban nevelte nagyra ezt a gyűlöletet. A kevesek közé tartozott, akiknek talán sikerült volna megfékezniök a tébolyt, amely a vásárnap még békésen horgászó ingujjasokat is megvédította. Ha valakire, reá talán hallgattak volna, mert tudták róla, hogy becsületes, egyszerű, önzetlen, igazságos s mert tudták róla azt is, hogy a keze sem bértől, sem sarctól, sem láthatatlan aljas cinkosok kézfogásától nem piszkos. S amellet, az övé volt kora legharsányabban mennydörgő hangja, amelytől a szó szoros értelmében az árok széléről talán visszafordultak volna a vesztükbe rohanók, ha elkiáltja: Restez! Vilian, a hitvány senki, torkára forrasztotta a kiáltást. A tüzes nyelv kicsapott Vilian pisztolyából, amely állítólag előbb Garrosé, az automobilos banditáé volt s az ószeres a kimust^rált rendőri bűnjelek árverésén vásárolta. Nem túlságosan előkelő ősforrás: Vilain apacs-evolverének hatmilliméteres szájából indul el a végtelen történelmi tűz! Vilain banditapisztolyának és Princip franktirőr revolverének nászából fogantak a csodálatosan, rohamosan tökéletesedő és szaporodó messzehordó ágyúk, a lángvetőké a gázszórók, a tankok és az aknák. Vilain volt a történelem-

csináló, akiről a merénylet után se tudta senki, hogy ki ija, ki fia — ismeretlen kispolgár a tömegből, amelyet a Dreyfus-pör óta a fegyvergyárosoktól szubvencionált sajtónak és a gyűlölködően sovén és hidegen kalandor politikusoknak sikerült megörjíteniök a háborús revánsnacionalizmussal s a liberális és szabadkőműves zsidó nagytőke és szocializmus kiirtásának csökönyösen és lelketlenül hirdetett programjával, Vilainnek végül elég volt a beszédből; Vilain, aki az egészből éppúgy nem értett semmit, ahogyan nem ismerte az alkohol vegyi összetételét, amelytől részegen megverte a feleségét, önállósította magát, elsütötte az automobilos bandita revolverét és szívéen találta a földgömböt.

Másutt szobra lenne, de a franciák csodálatosképpen nem csináltak belőle nemzeti hőst, holott neki köszönhetik, hogy visszazerezték Elzászt. A franciák kirúgták maguk közül, mint a rühös kutyát. A franciák nemcsak hogy nem neveztek el róla utcát, hanem amilyen gyorsan lehetett, kiirtották a tudatukból, letagadták a gyermekeik előtt a gyalázatos nevét, amelyhez annyi özvegyesség, árvaság, rom, üszök és szegénység fűződik. Most, hogy halála híret hallották, borzongva és szégyenkezve csodálkoztak, hogy élt. Idegen kikötői élődsi lett Vilainból, aki kullancs koldusként tapadt a társasutasokhoz s akivel már nagyon is lehetett alkudni, ötödáron is odaadta a mallorcai rózsafüzért és az obszcén képes levelezőlapot! A végzettragédia, amely utolérte, nem járt neki, akit a butaság és az animális indulat nem tragikus hőssé, csak gonosztevévé avatott.

Pünkösöd a tüzes nyelvek ünnepe, annak tiszteletére, hogy a Szentlélektől megszállott apostolok elindultak, hogy hirdessék minden nyelven az isteni és emberi igazságot. Kevés pünkösöd akadt kétezer év óta, amelyen az apostolok tüzes nyelve hasonlóan a pusztába veszett volna. Vilain, korunk Vilainje, aki a mallorcai kikötői kullancs halála után is milliósámra tovább él, soha ilyen kevéssé nem értette és nem hallotta meg, mert még megközelíthetlenebb minden isteni sugallatnak és emberi igazságnak. Vilain nem is hallhatja az evangéliumi üzenetet, mert sok helyütt nem tűrik, hogy meghallja. A keresztény Európában néhol hatóságok fogják be az apostolok száját és autcdfé hamvasztja el az apostolok üzenetét. Vilain ma többnyire csak

a gyűlölködés, csak a rágalom, csak az uszítás és a butítás mérgezett nyelvének rikácsolását hallja s fegyverek vigyáznak rá, hogy ne jusson el hozzá semmiféle isteni vagy emberi hang. Ma is azt hallja folyton, ütemesen, gépiesen, parancsolóan a nap minden pillanatában, hogy ütött az óra, hogy le kell számolni a 'nemzet és a faj ellenségeivel — de mi lesz, ha megint idő előtt önállósítja magát, elhatározza, hogy elég volt a beszédből s elmegy egy ócskáshoz, hogy megvegye a gyilkos kimustrált revolverét? Akik beleüvöltének Vilain fülébe, hogy meg ne hallja az apostolok tüzes igéit és az értelem szavát, a rádiószónoklat vagy a népgyűlési beszéd után rendszerint visszaváltoznak gubernementális vagy diplomatikusan sima nyelvekké, amelyek Vilain háta mögött az utolsó pillanatilag hajlandók tárgyalni, megfelelő ellenszolgáltatásért, mert a privát óráikban rendszerint falánk nyelvek is! De Vilain, a fanatizált csöcselék, aki bedőlt s mindent elhitt nekik s akiről nem lehet tudni, hogy a so'kezer egyforma sereglő, masirozó és üvöltöző közül melyik szűk homlok és elborult szem mögött rejtőzik — Vilain kiszámíthatatlan és kivédhetetlen. Talán az utolsó sorban áll a népgyűlésen, vagy a kávéház terraszán lesben ül, vagy a város végén rajzol a palánkra. Semmi különös ismertetőjele nincs, amiből sejteni lehetne, hogy ő a végzetes senki, aki a következő pillanatban kiölti tüzes kigyónyelvét. Hivatásos demagógok, szubvencionált uszítók, politikusok és főurak, akik a pokol füzével olyan könnyea ügyességgel játszanak, mint a zabolátlan gyerekek este a gyufával és üzletes svihákok, akik éppen csak annyi tüzet akarnának felcsiholni, amennyi elég a pecsenyesütéshez: vegyétek tudomásul, hogy Vilain, a hitvány Vilain, akit meg rontottatok és társadalmi silányságából és erkölcsi alacsonyágából a közvélemény urává tettetek, már nem függ tőletek, hanem ti függök tőle. Itt jár köztetek az európai utcákon, részeg, eszelős tekintetével és zsebredugott kézzel, de már régen nem rajtatok múlik, hogy mikor ölti ki tüzes nyelvét; a polgárháború, vagy a világháború sárkánynyelvét, amelyre ti tanítottátok meg az apostolok nyelve helyett, amelyet ti kényszerítettetek rá osztályokra és nemzetekre egyetemes világnyelvként: az erőszak és a fegyver eszperantójaként! Mindnyájunk sorsa, a tietek is, Vilain, a félrevezetett, elcsúszott, kiszámíthatatlan és beszámíthatatlan Vilain kezében van!

Pünkösöd a tüzes nyelvek ünnepe s nemcsak a jó keresztények, de a jó európaiak szorongatott utóvédé is tisztán hallja a magasból az emberi nyomorúság mélységéből az evangéliumi üzenetet, amelynek ezúttal nemcsak áhítatot és ihletet, de elszántságot is kell ébresztenie. Nincs más út: a keresztény kultúra második ezredvének végén megint az első keresztények hitével és bátorságával kell hirdetni a tüzes nyelvek isteni tanítását, amely egyúttal a jóindulat a részvét, a békesség, a szabadság és a szellem földi programja is. Nincs más út: Vilaint pogányból ismét kereszténnyé kell tenni s csöcselékből emberré.

Budapest, 1937. május 16.

A ZSIDÓ

A Turul bajtársi szövetség, miután megtagadta a közösséget az egyetemi verekedőkkel, úgynevezett »józan, tárgyilagos« hangot ütött meg a zsidókérdésben: arra bízta tagjait, hogy ne bunkóval harcoljanak a zsidóság ellen, hanem semmisítsék meg gazdasági hatalmát. Ez a józanság és tárgyilagosság természetesen nem azt jelenti, hogy a Turul szövetség a szabad versenyben való lendületesebb és szívósabb részvételre inspirálja az ifjúságot. Ha ezt jelentené, még öröndetesnek is tartanók, mert ha talán kissé tudománytalan is, hogy egy ország gazdasági életében nem tőke és munka, nem egyének és egyéni teljesítmények, hanem felekezetek versenyeznek egymással, végeredményben csak hasznát látnók annak is, ha a konkurenciát a természetes motívumokon kívül még efajta érzelmi becsvágyak is fűtenék.

Senkinek sem árthat, ha a keresztény orvos, ügyvéd vagy mérnök le akarja húzni kollégáját képzettségben és szociális érzékenységben; ha a keresztény bankár több és olcsóbb hitelt nyújt, mint a zsidó; ha a keresztény gyáros jobb posztót akar gyártani, mint a zsidó gyáros s ha a keresztény kereskedő jobb és olcsóbb fűszert és lisztet árusít a zsidónál. Ennek a szabadversenynek terepe ma is nyitva áll, mert tudvalévően semmiféle törvény nem gátolja

a keresztény magyarságot, hogy orvossá, ügyvéddé vagy mérnökké képeztesse magát. Törvény, vagy kormányrendelet nem tiltja a keresztény banknak sem, hogy több kölcsönt adjon és kevesebb kamatot szedjen és sem a gyáralapítási, sem a kereskedői vagy iparüzési engedély megszerzésekor nem akadály, ha valaki kereszténynek született. Ismételjük, hogy a gazdasági életben a felekezetek szembeállítását mindenképpen tudománytalannak és természetellenesnek tartjuk és ez a szembeállítás csak akkor nem járna jóvátehetetlen károkkal, ha nem nyers hatalmi eszközök vagy már a starttól elzáró törvények, hanem csak az eredmények döntenék el a vitát! De a Turul szövetség, sajnos, nem erre a méltányos logikus megoldásra gondol, amikor arra buzdítja tagjait, hogy »üsd minden törvényes eszközzel a zsidó bankot, műhelyt, gyárat és kereskedelmi vállalatot, amely Magyarországon kegyetlen numerus nullusával kizárja a gazdasági életből a magyarságot«. A Turul szövetség ugyanazt a numerus clausust követeli a bankok, gyárak, sőt a közúti villamosvezetők szervezetében, mint a főiskolákon: itt is törvénnyel akarja megbénítani egy felekezeti hovatartozásának véletlenjénél fogva kisebbséggé kvalifikált csoport vetélkedését az eddig szabad pályákon.

Mindjárt meg is kérdezhetnék: vájjon csakugyan olyan fényesen beváltotta-e a főiskolai numerus clausus a hozzáfűzött reményeket, hogy tanulmányai és eredményei alapján most elérkezett az egész gazdasági és társadalmi életre való kiterjesztésének időpontja? Az Állástalan Diplomások Egyesülete, a Diplomások önszegélyező Egyesülete, az ingyencsúszások, a szellemi szükségmunkák, a népkonyhái és magánjótékonyági ingyenebédék felekezetek és foglalkozások szerint feldolgozott statisztikai adatai nem azt bizonyítják, hogy a magyar intellektuális középosztály kilencvenöt százaléka az öt százalék zsidóságtól meglátogatott tanulási szabadság révén sohasem látott virágkorát éli. De kár lenne újra és újra felsorolni az érveket, amelyek ma már az adatok és vélemények tömegével bizonyítják, hogy az élet nem respektálja az álképleteket, amelyeket a politika átmenetileg rákényszeríti: hogy nincs külön keresztény és külön zsidó középosztálykérdés, hanem van az egész világot átfogó, egyetemes középosztálykérdés, amelyet a nagytőke és a proletariátus között lebegő társadalmi

rétegében többé-kevésbé ugyanazok a válságtünetek jellemznek Angliában és Libéria néger köztársaságban egyaránt. Sőt tovább megyünk: ez az egyetemes középosztálykerdés sem önállóan kezelhető kérdés, mert függvénye egy, a szó szoros értelmében élet-halálkérdésnek, amely sohasem volt aktuálisabb, mint e percekben: — hogy mi lesz — nem is Európával, de az egész földgömbbel, fehérestől, feketéstől, keresztényestül és bramanistástól — szóval, hogy lehet-e még egyáltalában segíteni rajtunk?

A veszedelem dimenziói között lehangelően groteszkül hat, hogy egy lelkes magyar fiatalokból álló csoport pillanatnyilag nem ismer más veszedelmet, mint a zsidó veszedelmet. S még groteszkebb, hogy azt hiszi: ha a magyar bankokban, gyárakban és a magyar kereskedelemben csak öt százalék lenne a zsidó, akkor a magyar keresztény középosztály nem érezné azoknak a roppant erőknél kérlelhetetlen uralmát, amelyek olyan országokat is gazdasági és szociális romlásba döntöttek, amelyek még sohasem láttak eleven zsidót! De ismételjük, kár lenne értelmi érvekkel dolgozni; kár lenne megmagyarázni, hogy a tömegeknek a szabad pályákon való elhelyezkedését nem valamelyes raffinált tervszerűség, hanem egyszerűen a lehetőségek irányítják; kár lenne akár azzal a banális, de találó viccel megvilágítani a kérdést, hogy a zsidó fűszeres, de még a bankigazgató is szívesebben lenne hitbizományi majoresco, egyházi főméltóság, vagy akár csak főszolgabíró s nem rajta múlik, hogy nem pont ezeket a pályákat özönlí el! Nem folytatjuk az érvelést, mert ezt a kérdést, a zsidókérdést évezredek óta nem befolyásolják az érvek, sőt a tények sem. Kár bizonyítani az ifjaknak, ha például nem elég lenyűgöző bizonyítéknak a félelmetesen szomorú Dobutca, ahol zsidó proletártömegek laknak elképesztő zugokban és falusi nincstelenként felülmúló nyomorúságban — s ahol a bajtársi egyesületek tagjai nagy passzióval, de némi logikátlansággal szoktak tüntetni a — zsidó nagykapitalizmus túlzásai ellen! Kár bizonyítani, ha nem elég a zsidó ügyvédek és orvosok öngyilkossági statisztikája, ha nem elég a Turul szerint zsidóktól ellepett banktisztviselői pálya nyolcvanpengős havi fizetési átlaga és hivatalos munkanélküli arányszáma! Kár bizonyítani, hogy a kereskedők, a zsidók éppúgy, mint a keresztények, fizikai áldozatai egy következetesen kereskedelemellenes gazdasági politikának!

Kár lenne hatásosabban ecsetelni, hogyan festenek azok a bizonyos »zsidó« foglalkozások, amelyekben a keresztény társadalom nem érvényesül — a babona ma úgyis erősebb, mint a statisztika, a demagógia pillanatnyi hévben kipattant elméletei hatásosabbak, mint a valóság. Miért higyjük, hogy az írott szó többet érhet el, mint amit a bajtársak a saját szemükkel láthatnak napról-napra udvarra nyíló albérleti szobájuknak ablakából: hogy a zsidó cókómókját ugyanúgy elviszik adóban és adósságban, mint a keresztényét, hogy az elcipelt ruhásszekrénynek, vagy a kredencnek nincs felekezete és fajtája, s az öngyilkosok között mindenfajta különbség megszűnik az udvar véres keramitján! Nem lehet ott vitatkozni, ahol a fanatizált érzelmi állapot képtelenné teszi az értelmet arra, hogy a szenvedélyeket saját személyes tapasztalatával kontrollálja.

Az abesszin háború megindítása előtt Mussolini mondta egy angol lap tudósítójának, hogy »nem akar sivataggyűjtő lenni« — de a Turu¹ szövetség, úgy látszik, a magyar gazdasági élet sivataggá tett területeit követeli a feltörekvő ifjúságnak. Nem nyílt csatában, szabad versenyben, hanem egyoldalú hatalmi eszközökkel és radikális törvénnyel akarja kolonizálni ezeket a területeket, amelyeket azok sem tudnak megmenteni a terméketlenségtől, akik generációkon át művelték s keresztül-kasul ismerték és szakszerűen alkalmazták a törvényeiket. De a Turul szövetség programja előreláthatóan megvalósul.

A kereskedelem, a magánhivatal s a szabad intellektuális pálya előbb-utóbb magától kicsúszik — nem a zsidók, hanem a kereskedők, a magántisztviselők, az ügyvédek, az orvosok és a mérnökök kezéből, ha az idők nem változnak meg s nem változik meg bennük az a politika, amely agy bálványá emelt közösség-eszme érdekében feláldozza az embert, aki él és élni akar. A meghódításra váró pályákról napról-napra válogatás nélkül maguktól peregnek le az egzisztenciák s a rengeteg üres üzlethelyiséget, felborított íróasztalt, kiadó műhelyt és lebontott gyártelepet máris bárki anektálhatja minden különleges törvény protekciója nélkül. A kérdés csak az, hogy ezek a tönkrement és a rossz politikától tönkretett pályák a mai gazdasági és társadalmi rendben alkalmasak-e arra, hogy a fajmagyar középosztály gazdaságilag és szociálisan újjászülessék raj-

tuk? A kérdés az, hogy a sivatag hajlandóbb lesz-e búzát termelni a Turul szövetség felekezeti garanciájától?

De ezeket a gondolatokat kár újra elpergetni, mert nem a meggyőzés, hanem csak az előbb-utóbb elkerülhetetlen kiábrándulás adhat nekik utólagos hitelt és szuggesztivitást. Mindaddig számolni kell azzal, hogy a magyar ifjúság elvakult töredéke világpánik idején is ragaszkodik téveszméjéhez. Legfeljebb az a vigasztaló, hogy ez a téveszme nem hatol le mélyre, nem ragadja magával a magyar népmilliókat, melyek anélkül, hogy a főiskolákon módszeres gondolkozásra nevelték volna őket, csodálatosképpen tisztában vannak vele, hogy fajzsidók, éppúgy, mint a katolikusok és az unitáriusok, különböző osztályokra tagozódnak s ezeket az osztályokat törvényszerű szociális, vagyoni és kulturális ellentétek választják el egymást. Ezek tudják, hogy a zsidó bankigazgató és az eladósodott zsidó kereskedő között éppúgy nincs titkos komplot, ahogy nem éppen fajvédelmi manifesztáció, ha a nagybirtokos kiteszi a bérletből a kisparasztot, mert nem tudja fizetni az árendát. Sőt ezek azt is tudják, hogy a tőke — akárki irányítja is szerepét — mindig van annyira elasztikus, hogy a mindenkori közszellemhez önként alkalmazkodik s ha holnap opportunus lesz barna alkalmazottait szőkékkel kicserélni, vagy az alacsonyakat magasakkal — ebből a változtatásból nem csinál magának morális és lelkiismereti skrupulust és előzékenyen kiszolgálja a hatalom részéről, még csak nem is törvényesen, hanem udvarias vagy kevésbé udvarias célzások formájában támasztott igényeket.

Ezek tudják, hogy a zsidóság nem homogén tömb, nem raffinált szereposztású összeesküvés, amelyben nagykapitalista és kommunista egy húron pendül, hanem a társadalomban törvényszerűen elvegyült polgárság, vagy szegény, akit aszerint érnek a mai kor politikai, társadalmi és gazdasági eredetű hatásai, hogy az erősekhez, vagy a gyengékhez tartozik-e. S minthogy csak elenyésző töredéke tartozik az erősekhez — a zsidóság többsége osztozik a gyengeségre kárhoztatott magyar népmilliók napról-napra súlyosabb megpróbáltatásaiban és zsidó mivolta legfeljebb csak e magyar megpróbáltatások szorzószáma.

ZSIDÓ NAGYTŐKE

Jó lenne benfentesen, bizalomkeltően kezdeni: »Légy oly öcsém, figyelj ide, most nyíltan, kertelés nélkül akarok beszélni veled.« De ehhez a barátságos hangnemhez arra van szükség, hogy egy kis értelmi szünet álljon be az indulatok és szenvedélyek permanens pergőtüzében. Csak negyedóra, amikor nem a belédnevelt előítéletekre, a vezéredből készenkapott gyűlöleteidre, vad ábrándjaidra s tudálékos és tudományhamisító teoretikusaidra hallgatsz. Talán feleszmélsz, kicsit kiábrándulsz s közelebb jutsz azokhoz, akik ugyanúgy nem nyugszanak bele a megvállozhatatlanba, mint te, de minden változást a törvények törvényes úton való megjavításával, minden igazságtalanságot és egyenlőtleniséget az alkotmányos és a társadalmi szerkezet békés továbbfejlesztésével akarnak megérlelni.

De az is lehet, hogy meg sem hallgatsz, mert beléd dresszírozták, hogy nekünk, a túloldalnak, a liberálisnak és a demokratának nem lehet számodra mondanivalónk. Talán az lesz a nyegle válaszod, hogy ne tegezzünk, mert nem ettünk egy tálból cseresznyét és nem őriztünk együtt disznót. Nos, azt hisszük, éppen e jelképes szólamok adnak nekünk jogcímet ahhoz, hogy azoknak a rétegeknek nevében is, amelyeknek hangját és érdekét képviseljük, barátodnak és bajtársadnak érezzük magunkat. Akármilyen kínos és hihetetlen is neked: mégis egy tálból eszünk cseresznyét, ugyanabból a szűkreszabott, kicsorbult magyar polgári tálból és egyformán egyre kevesebbet. S többnyire nem a magunk, hanem a mások kondáját őrizzük s nem mi adjuk el külföldre a hasított sertést. Te is és mi is, polgárok vagyunk, intellektuelek, alkalmazottak s helyeztünk, ha a szemedre boruló köd nélkül vizsgálod, meglepően azonos. Úgynevezett egymásra utalt rétegek lennénk: óriás hatalmak közé szorult, élete és kenyere jogáért kétségbeesetten küzdő középosztály. A malomkő-hatalmak felül a nagykapitalizmus és a feudalizmus, alul a proletariátus — mindegyik határtalanul erősebb nálunk. Az egyik mértéktelen nemzeti és nemzetközi gazdasági erejével, a másik a történelmi jogcím és közjogi kiváltság nyomatékával megszilárdított anyagi és társadalmi hatalmával, a harmadik kemény és mobil tömegeivel, szervezettségével és százféléi váltható, de tisztázott fogalmakra épült szemléletével

és hadicéljaival. Mindegyiknek csak használ, ha mi, polgárok, intellektuelek, egymás közt megyünk öltre olyan elmentétek miatt, amelyek nem az értelemmel vagy az érdekeinkkel mérhető konkrétumok, hanem mítoszok, balhiedelmek, hamis látszatok nyomán támadtak. Rajtunk kívül mindenki csak nyer, ha rmj a levegőt jelentő azonos gazdasági és szociális céljainknál fontosabbnak tartjuk a levegőnél ritkább rögeszméinket és babonáinkat s ösztályunkon belül vívott harccal morzsoljuk el ösztályunk erejét.

A történelemben nem volt ritkaság a hatalmi taktika, mely egyforma érdekű rétegeket, amelyeknek homogén fellépése erőt és veszélyt jelent, úgynevezett ideológiák mérgező bedobásával egymásnak ugratott. A műveletlen és öntudatlan tömegek mindig hajlamosak voltak arra, hogy még a kézzelfogható sérelmeikből támadt indulatoknál is inkább hallgassanak a babonával való uszításra. A talán egyetlen, valóban nagyméretű magyar parasztfordalom az 1830-iki koleralázadás volt, amelyben az elkeseredett jobbágyokat nem a nyugati jobbágyfelszabadítások hírének terjesztésével lázították, de valaki ügyesen bedobta azt az »ideológiát«, hogy a kolera a zsidóktól megmérgezett kutak vizéből terjed. Beregtől a Dunáig tízezreket mészároltak le a megbokrosodott mezítlábasok. Előbb csak a zsidókat, holott akkor még nem is volt kartel — később azonban az urakat és a papokat is. A faluvégi gettók, a kastélyok és a parókiák lángja összefolyt a vörös felvidéki égboltozaton — de kétségtelen, hogy a lázadás ebben a céltalan vérengzésben és gyújtogatásban ki is adta a mérgét. A tömegeknek már nem maradt feszültségük és haragjuk, hogy mellékesen a jobbágyság felszabadításáért is harcoljanak. Egy babonától tízezrek veszték meg és egy babonától tízezrek veszték el, csak a társadalmi és termelési rend maradt változatlan.

Ezek az 1830-as lázadók azonban félállati sorban élő jobbágyok voltak, nem polgárok, intellektuelek, főiskolai hallgatók, örök mentségük, hogy nemcsak ebben az egyetlen babonában hittek, de a »vi!ágnézetük« volt a babona. Ezek nem tudhatták, hogy a kolera betegség, amelyet kórokozó terjeszt, mert nem volt iskolájuk, amelyben az önmagukról és a világról való tudnivalókkal együtt ezt is közölték velük. De neked nem mentség, hogy hiszed és vallod a babonáit s úgy lázadsz tőle, mint a mezítlábas anal-

fabéta. Neked nincs mentséged, ha elhiszed a babonát, hogy a kapitalizmus azért terjeszti a tömegek nyomorúságát, mert a zsidók megmérgezték a gépeket és a Wertheim-kasszákat, s neked nincs jogod elhinni, hogy a szocializmus csak azért feszegeti alulról a mai társadalmi rendet, mert a zsidók megmérgezték a derék, hazafias mesterlegények és zsellérek lelkét a nemzetközi osztályharccal. Neked tudnod kellene, hogy ezeket a nagy ellentéteket társadalmi és gazdasági fejlődés érlelte meg, ahogyan a múlt századokban a központi hatalom és az oligarchiák, vagy a hűbérúr és a hűbéres ellentéteit! Néked tudnod kellene, hogy a kapitalizmusnak ott is vannak elfajzásai, ahol, mint például Amerikában, nem éppen a zsidók a rerezentatív nagykapitalisták és a proletáriátus ott is csinál forradalmat, ahol mint például Spanyolországban vagy Mexikóban, alig akad zsidó! Neked tehát polgári színvonaladnál és intellektueli informáltságodnál fogva nem lenne jogod babonák sugallatára belesodródnod olyan mozgalmakba, amelyek semmivel sem indulnak ki valószínűbb és értelmesebb principumokból, mint a megmérgezett kutak koleraforradalma.

Légy oly öcsém, figyelj most ide. Előre bocsátom, nem azért foglalkozom főképp zsidókérdéssel, mintha zsidó politikát szolgálnék, vagy zsidó érdeket védenék. A mi politikánk nemzeti polgári politika s egyetlen érdekét védünk: a magyar nép közérdekét. De te vagy az, aki tizenöt év óta jóformán kizáróan egyetlen kérdés körül kavargasz, lángolsz, tüntetsz, reklamálsz, verekszel és lázadsz: a zsidókérdés körül! Te vagy az, aki a kommunizmus négy hónapját követő évtizedben kizárólag a zsidóságot tetted meg a forradalmak bűnbakjává, tekintet nélkül arra, hogy a kommunizmus elsősorban az úgynevezett »zsidó« kapitalizmust kergette ki bankjaiból és gyáraiból s tekintet nélkül arra, hogy a kommunizmus mindenkit megelőzően a zsidó kereskedő boltját vette el. Hiába magyaráztuk neked, hogy a forradalomért legalább is illogikus felelőssé tenni a forradalom áldozatait s hogy végy osztályokra tagozódott felekezetet, amelyben egyformán vannak gazdagok és szegények, konzervatívok és forradalmárok, nem lehet egységesen kirekeszteni jogokból s egységesen történelmi vesszőfutásra ítélni. Hiába érveltünk, te a babonára hallgattál! s miközben lángoltál, tüntettél és verekedtél és kikényszerítetted a nu-

merus clausus törvényt, amely a zsidókat öt százalék híján kizárta az egyetemekről, alig vetted észre, hogy bizonyos céltudatos és bűvös hatalmak másirányú elfoglaltságodat arra használták fel, hogy a nemzsidó magyar nép túlnyomó részét kizárják az európai értelemben vett önrendelkezés, a titkos választás jogából s elvetéljék a földreformot, amely az ezeréves magyar földtelenek millióit ismét kizárta a magyar földből! Mialatt el voltak foglalva a zsidók kommunista bűneinek megtorlásával, mások kényelmesen és szisztematikusan végezhettek a nemzsidó magyar demokráciával! Tíz évig büntetted a zsidók kommunista bűneit az antikommunista zsidó polgárságban és intelligenciában is, tíz évig nevezted a liberalizmust és demokráciát forradalmi zsidó szektáknak! Amíg végül bekövetkezett a fordulat, majdnem átmenet nélkül.

Németországban győzött a nemzeti szocializmus és jött a Gömbös-rezsim, a reformnemzedék s népi és faji mítosz, amely máról holnapra áttolta a zsidó bűnök súlypontját az antikapitalista forradalomért való felelősségéről a kapitalizmus visszaéléseiért való felelősségre. Az antikapitalista forradalom megtorlójából ekkor magad csaptál fel forradalmi antikapitalistának. Ahogyan 1919 után a zsidó bankárt és gyárost tetted felelőssé a zsidó kommunizmusért, most az elmerülő zsidó középosztályon, a kamarai díjjal adós maradt ügyvéden, a hólapátoló orvoson, a csődbe ment kereskedőn és a leépített magántisztviselőn, vedd el a port a zsidó nagytőke állítólagos bűneiért! 1932-ig a zsidó bankelnök is forradalmi gyanúban állott. 1932 óta azonban a kartelért és a kamatért felelős a zsidó ügynök is, egészen addig, amíg Paksnál ki nem fogják a Dunából! Nem veszed észre milyen égbekiáltóan komikus lenne ez a te harcod, ha nem menne életre-halálra? Nem veszed észre, hogy éppen azokban az években, amikor kommunistának tartottad a zsidókat, — mint az egész polgárság — néhány fellendült gazdasági év jóvoltából zsidó polgároknak is volt némi tőkéjük s kapitalistáknak számíthattak, de ma, amikor a nagykapitalizmus bűneiért teszed őket felelőssé, túlnyomórésztük pauperizálódott, az öngyilkossági statisztika élén halad, évről-évre elnéptelenedik s csak azért nem proletár, mert neveltsége és szellemisége még a polgársághoz köti? Nem veszed észre, hogy mint akkor, ma is beugratnak: ahogyan a tegnapi jómódú zsidó-

ságról elhittették veled, hogy kommunista, a mai gazdaságilag tönkrement zsidóságot kapitalista vérszopók szinte homogén kategóriájaként állítják elé. És akkor is és ma is elérték, amit akartak: hogy másról beszélj, mint amiről valóban beszélni kell, hogy másért tüntess és követelődj, mint amiért szükséges és érdemes lenne.

Ma a zsidó nagykapitalizmus az első számú közellenséged — nos, nézzük meg közelebbről ezt az ellenséget! Mi természetesen nem vagyunk demagógok s ha meg is gyanúsítasz, hogy mégis csak a kapitalizmus szolgálai vagyunk, elismerjük, hogy ennek a nagykapitalizmusnak jelentékeny történelmi érdemei voltak az ország gazdasági felépítése idusztrális és kommerciális megszervezése, civilizatórikus, sőt — a feudális állapotokhoz viszonyítva — szociális — felemelése terén is. S mai szerepét is életbevágónak, nélkülözhetetlennek tartjuk, ha nem is vitatjuk, hogy vannak túlzásai és időszerűtlenségei, amelyeket azonban ugyanúgy, mint a majdnem érintetlen feudalizmuséit, csak egy gyökeresen demokratikus és szociális népképviseleti politika tüntethet el. tehát polgárok vagyuraki s bár kellő kritizmussal, de a kapitalizmust fogadjuk el bázisul annak az igazságosabb és kiegyenlítettebb rendnek is, amelyben a tömegek életfeltételei megjavulnak s amely alkalmas arra, hogy a történelmi osztályokat felülről lefelé, a parasztot és a munkást pedig alulról felfelé polgáriasítsa. I Ám ez a szociálisan korrigált kapitalizmus szerintünk annál kevésbé lesz zsidó kapitalizmus, mert a mai sem az. Aki tudományosan vagy csak tiszta fejjel gondolkozik, nem ismeri a faji, vagy felekezeti tőke, munka vagy föld fogalmát — de ha mindenáron ragaszkodsz e dilettáns és alkalmi hipotézisekhez, fogadjuk el pillanatnyilag azokat! Nos, ha egy kicsit magad is tájékozódnál s nem hinnél vakon újságjaidnak, szónokaidnak és röpirataidnak, meglepetéssel venned tudomásul, hogy ez a zsidó nagykapitalizmus éppen leghatalmasabb és legexponáltabb tőkéivel másfél évtized alatt minden forradalmi kényszer nélkül felszívódott a keresztény magyarságba. Nem állítjuk, hogy a magyar népbe, de neked, akinek elsősorban a tőke faja és felekezete a fontos, adhat némi megnyugvást, hogy a magyar arisztokráciába és a zsentribe, amely beházasodás révén átalakította a zsidó nagytőke nagyrésztét törzsköcs és patinás magyar családi vagyonokká. Nézd meg a

magyar gótai almanachot s könyveld el megelégedéssel, hogyha magyar zsidó nagykapitalisták lemenői és oldalági elválaszthatatlanul összefonódtak a magyar történelmi osztályokkal s csak természetes, hogy az ivadékokon keresztül már ezeknek az osztályoknak érdekeit fogják szolgálni vagyonukkal is. S ahogyan a miniszterelnök néhány nap előtt elhangzott beszédéből is értesülhettél, ez a tőled még mindig zsidónak tartott nagytőke nem zsidó bankhivatalnokokat, magántisztviselőket és mérnököket ültet be a megüresedett állásokba, hanem elsősorban téged és társaidat, a kultuszminisztertől vezetett diplomás-kataszter alapító.

Vedd tehát végre tudomásul, hogy nincs zsidó nagytőke s ha ezekután is antikapitalista maradsz, nincs semmi jogcimed, hogy zsidósága miatt gyűlöld a tőkés A zsidóság többsége éppúgy mint a keresztényeké — csak o te tizenhétéves tragikus téveszméd miatt sokkal nyomorultabbul — a szakadék szélén harcol a végleges szociális megsemmisülés ellen! A zsidó lateiner, kereskedő, iparos és tisztviselő nemcsak e szakmák leltári, magától értetődő váltságával birkózik, hanem rádaásul annak az atmoszférának szörnyű nyomásával is, amellyel a te tizenhétéves félrevezeti, tájékozatlan gyűlöleted terhelte meg az amúgy is elviselhetetlenül túlterhelt magyar léghőrt! Vedd végre észre, hegy ennek a zsidóságnak sem Kun Bélához, sem Rotschildhoz nincs köze — csak hozzád lenne köze, a magyar polgárhoz, aki vele együtt őrlődsz a félelmetes malomkövek között s aki végeredményben ugyanazt akarod, amit ő: dolgozni, családot alapítani, családot fenntartani és békésen megöregedni — de azzal, hogy rosszfélé harcolsz, mert ellene harcolsz, azokat segíted, akik ezeknek a minimális polgári igényeknek kielégülését is meg akarják hiúsítani.

Ezt végre el kellett mondanom neked. Légy oly öcsém, ereszd le a gumibotot. Menj haza a józsefvárosi vagy ferencvárosi bús albérletbe és elalvás előtt gondolkozz egy kicsit.

1937 március 7.

A DENATURÁLT DIPLOMATA

Igazságtalan elfogultság lenne, ha négyéves mozgalmas és tevékeny hivataloskodás után nem ismernők el Hóman Bálint közoktatásügyi miniszter rendkívüli szorgalmát és sokoldalúságát, amellyel a szorosan vett kultúrreszorton kívül egész sor munkakörétől távoleső feladatot is vállalt. A legtöb kultuszminiszter belefáradt volna már a tanterv többszöri átalakításába, a közoktatásügyi szervezet gyakori átorganizálásába, a numerus clausus betartásának s a nemzeti színházi darabok erkölcsi és hazafias szempontból való sterilitásának ellenőrzésébe s a velünk barátságos államokkal kötött nagyhorderejű s a kulturkicszeréldést előmozdító egyezmények ünnepélyes megkötésébe is. S ha valószínű, hogy más kultuszminiszter szintén szíven viselte volna a diákjóléti kérdéseket s Hóman Bálinthoz hasonlóan igénybe vette volna megoldásuk érdekében osztályra és fele kezetre való különbség nélkül a társadalom áldozatkészségét, nem hisszük, hogy túlzott atyai aggodalma odáig terjedt volna, hogy azon túl is vállalja az ifjúság sorsáról való gondoskodást, amikor már kikerül szorosan vett hatásköre alól s problémája nem kultúrális és nem is ifjúsági, hanem egyik alárendelt részletkérdése az egyetemes magyar szociális problémának. Hóman miniszter dicséretes atyai túlbuzgalommal már az elmúlt évben is nem annyira kultúrpolitikai, mint szociálpolitikai szerepet vállalt az állástalan diplomásoknak az ipari üzemekben és a bankokban való elhelyezkedése terén s akciójának nemcsak itthon, de a külföldön is visszhangja támadt. Hazai vállalataink előzékeny udvariasággal megfelelő számú munkahelyet adtak az állástalan Hóman-ifjaknak, egyes utód országok pedig átvették az akció alap gondolatát és hasonlóan nem törvénnel, csupán a kormányhatalom intencióinak félhivatalos és nyomatékos deklarálásával sikerült elintézniük, hogy a magángazdaság munkahelyein ne a magyar kisebbségek, hanem szintén az ifjúság úgynevezett kívánatos elemei osztozzanak. A kultuszminiszter egyik korszakalkotó elődje, Haller István, a numerus clausus atyja, törvénye megszavazásakor önérzetesen kijelentette, hogy példáját rövidesen egész Európa követni fogja s ha tizenhét év előtt, amikor még voltak illúzióink Európáról, gúnyosan mosolyogtunk is a volt kultuszminiszter nemzetközi pretenzióin, ma már elment a

kedvünk a mosolytól.

Nem mosolygunk tehát, sőt őszintén bevalljuk, hogy nem vagyunk túlzottan büszkék az effajta magyar kezdeményezésekre, amelyek könnyedén kreálják a nem tárgyi, hanem politikai és érzelmi alapon nyugvó privigelizálás visszafelé sülő precedenseit. S mindezt azért bocsájtjuk előre, mert azt olvassuk, hogy a kultuszminiszter elismerése méltó túlbuzgalmában ismét átlépi kultúrpolitikai részortja körét és merőben újfajta szociálpolitikai ötlettel kísérletezik. Átképzésnek nevezik a kultuszminisztertől kezdeményezett tanfolyamot, amely október 15-től kezdve tíz héten keresztül az állástalan orvosokat, ügyvédeket és tanárokat átneveli kereskedőkké. Az »átképzés« szóban nem nehéz felismerni az új német terminológia műszavának, az Umbildung-nak fordítását, bár maga a terv originális és helyi jellegű és beleillik abba a reménytelen szociális kísérletbe, amely tizenhét év óta az egész nemzetre kiterjedő válságot egyetlen szűk területen, a középosztályban akarja megoldani, annak ellenére, hogy ez az osztály legfeljebb egyötödét teszi Magyarország lakosságának. Újra és újra megkísérik megkerülni az igazi feladatot: az egész szociális struktúra igazságos és egyensúlyos átalakítását. A numerus clausust is azért törvényesítették, hogy a zsidóság és másodrendű elemek lefaragásával leszűkítés és lehetőség szerint letompítsák a leginkább szembetűnő középosztály-kérdést, amelyből kétségkívül a legaktívabb és leghangosabb, tehát a hatalmonlévőknek legkényelmetlenebb elégedetlenség mozgalmi erednek. Évről-évre megnehezítették az egyetemi felvételt, egyre több elsőrangú anyagot zártak ki a tudósképzésből és a lateiner-pályákról és hamisan elképzelt szociális érdekből vállalták azt a kockázatot is, hogy a magyar társadalom nagy tömegei az apai színvonal alá dekultúrálódjanak s az ország szellemi életét lemarasztalják az európai versenyben, amelyben minden nemzet főiskolát végzett intellektuálisai megsokszorozott számával vesz részt.

A tárgyilagos bíráló tizenhét év óta hangoztatja, hogy nem orvosból, mérnökből, tanárból, tanítóból és ügyvédből van sok, hanem azokból az egzisztenciákból van kevés, amelyek megfelelő szociális, gazdasági és kultúrfokon automatikusan igénybe vehetnék ezeknek a művelt társadal-

makban nélkülözhetetlen szakembereknek munkáját. A tárgyilagos bíráló nem szűnik meg hangoztatni, hogy egy agrárországban nem a városban kell keresni a megoldást, hanem a földön. Amíg Magyarországon három és félmillió paraszt két-háromszáz pengő bruttójövedelemből él, magától értetődő, hogy a társadalomban nem jut hely olyan arányban, az ország népességéhez illő középosztálynak, mint Franciaországban, Angliában, vagy Skandináviában. Hiába hajtották végre tizenhét éven át több-kevesebb szigorral a numerus clausust és hiába ajánlottak az ifjúságnak az ügynevezett gyakorlati pályákat, újra és újra kiderült, hogy nem lehet olyan kevés latienor Magyarországon, hogy ne legyen belőle a kelleténél több. De ha a tanszabadság korlátozása helyett idejében törvénybe iktatták volna például a földreformot, ma nem lenne nincstelen nyilasveszedalem, de nem lenne intelligencia-túltermelés sem, mert hét-nyolcszázezer új és önálló exisztencia fejlődő kultúrigényéből és bonyolultabb életviszonyaiból a mai intellektuálisok duplája is megélhetne. És bizonyára nem kellene az ifjakat, akik nagy erőfeszítéssel betornászták magukat az egyetemre s kinyomorogták, kiverekedték maguknak a diplomát, tíz hét alatt átképezzék boltosokká és magántisztviselőkké, amivé miniszteri kegy nélkül is lehetek volna, ha nem keresnek protektort, hanem egyenesen beiratkoznak az izabellautcai kereskedelmi iskolába. Ha a kormány szociális érdekből fenntartja a numerus clausust és bagatelizálja a veszteséget, amely a magyar műveltséget az egyetemről kizárt tömegek dekultúrálásával éri, morálisan nem igazolhatná más, csak ha pályát és kenyeret tudna biztosítani azoknak, akiket a tömegek rovására beengedett az egyetemre. De egy törvényt fenntartani csak azért, hogy legyenek, akik ne tanulhassanak s azokat, akik tanultak és oklevelet szereztek, intellektuális feleslegként denaturalizálni, mint az euzinos búzát és tízhetes kurzusokkal kontárokka és dilettánsokká rögtönözni egy idegen szakma számára: a kultúrpolitika és a szociálpolitika együttes csődje.

S ha legalább ez a szakma, a kereskedelem virágzó lenne, ha munkáshiány lenne a szakmában, vagy ha olyan tempóban fejlődnek, hogy a tíz hét alatt rögtönzött munkacserőt is mohón felvenné! Csak Oroszországban csináltak meg

eddig valami hasonlót, az ötéves terv idején, amikor megfelelőszámú specialisták híján kéthónapos kurzusokon állítottak elő, vagy ha úgy tetszik, képeztek át ipari munkásokat mérnökké, s a teljesítményen meg is látszott, hogy kik végezték. De nálunk a kereskedelem vevőhiány és pénzhiány miatt s nem munkáshiány miatt panaszkodik. S ha a minisztert érdekli, kérje be az állami és a szakszervezeti munkaközvetítőtől az adatokat, hány ezer hivatásos kereskedelmi alkalmazott és magántisztviselő vár évek óta kilátástalanul munkaalkalomra s egy sincs közöttük, aki tíz hét alatt tanult volna ki egy épp oly bonyolult, mint komoly ismereteket és tapasztalatokat követelő szakmát. Ezek a hivatalos kereskedők tíz évig, vagy többször tíz évig dolgoztak már a szakmában/ s azért váltak munkanélküliekké, mert a következetesen kereskedelemellenes politika évtizedeiben a kereskedők nem tudtak kenyeret adni nekik. Valóságos rejtély, hogy a kultuszminiszter mért éppen a magyar kereskedelmet tartja olyan izmos szakmának, amely szükség esetén kibírja az altruizmust is, hogy közérdekből, vagy politikai opportunitásból a létszák felett is foglalkoztasson és fizessen máról holnapra átképzett orvos-vizesnyolcasokat és tanár-ügynököket? A kultuszminiszter végül is tagja annak a kormánynak, amelyet a kereskedő érdekképviseltek évek óta hiába ostromolnak, hogy mentse meg őket az államilag szubvencionált szövetkezetek konkurenciájától és a pártpolitikától kitenyészített egykézrendszer mohóságától, mert már nem bírják sokáig az egyenlőtlen küzdelmet, amelyben minden előny, kedvezmény, jelentékeny kereseti alkalom a kiváltságosaké és minden teher és kötelezettség a kereskedőé. Rejtélyes, hogy a kultuszminiszter mért éppen a legyengített, csódtól, öngyilkosságtól, demagógiától és a monopolistáktól megtizedelt foglalkozási ággal akarja átvétetni az intelligencia feleslegét? Svédországban is probléma volt a század elején a városi lakosság túlnépesedése, amit végül Innen-kolonizációval oldottak meg: igénybe vették a megváltható, felosztható és művelhető nagybirtokot, de hogyan akar áttelepíteni a kultuszminiszter egy kategóriát a lateiner-sivatagból olyan gazdasági területre, amelyen maholnap már nem terem fű s amely a szakképzett, tapasztalt és rutinban megöregedett kereskedők lába alól is kicsúszóban van?

Lehet, hogy a kultuszminiszter ennek ellenére meg

fogja találni az eszközöket, amelyekkel a tíz hét alatt átképzett diplomásokat rákényszeríti a kereskedelemre. A kereskedelem ebben az esetben bizonyára kénytelen lesz a tízhetes diletánsok kedvéért a tízéves szakembereket kitenni az utcára, — viszont az is igaz, hogy ezek a tízéves hivatásos kereskedők kívül esnek a diákjólét, az állástalan diplomás-kérdés és a generációmentés feladatkörén. S bizonyára nem fogják szaporítani a miniszter úr gondjait azok a funkciózavarok sem, amelyeket a rögtönzött kontároknak a kereskedelembe való nyomulása a magyar gazdasági élet lábadozó szervezetében előidézhetnek. De mégis csodálatos, hogy a miniszter, aki az intellektuális pályákon szerzett kvalifikációt hosszú évek eredményesen végigjárt iskoláihoz köti, nem érzi pedagógiai képtelenségnek, hogy az általa protegált átképzettek tíz hét alatt szerezhetik meg azt a minősítést, amelyet a közönséges, de valódi szakképzetteknek csak sok éves elméleti és gyakorlati ismeretszerzés után ad meg a törvény. S ha más nem, a pénzügyminiszter megmagyarázhatja a kultuszminiszternek, hogy amikor a középosztály intellektuális oldaláról áttelepíti a felesleget a középosztály kommerciális oldalára, kereskedelmi nyelven szólva: per sa'do semmi sem változik, — az egész csak könyvelési manipuláció, mely az egyik passzív tételt csak átvezeti a másik számlára. Az állami színházak igazgatói pedig felvilágosíthatják a minisztert arról, hogy ha a színház*ugyanazokkal a statisztákkal játszatja az első felvonásban a csempészeket, akikkel a második felvonásban a toreadorokat, — ezzel legfeljebb a távoli kakasülő primitív közönségében tud illúziót keltetni, de közelebről mindenki felismeri a különböző kosztümökben is ugyanazt az éhenkórász kórista-nyomorúságot.

Nem, ne csapjuk be magunkat ezzel az Umbildunggal, amikor amúgy is annyi fikcióval, álképlettel és mesterkéltén ránk erőszakolt kényszermegoldással fokozzuk társadalmi életünk irrealitását. Sem Hóman miniszternek, sem másvalakinek soha sem fog sikerülni a magyar középosztálykérdés, vagy ifjúságkérdés elkülönített megoldása, amíg a föld, a jövedelem és a közteher arányos és igazságos megoszlásának kérdése egyetemesen meg nem oldódik. A középosztály mindaddig a levegőben lebeg, amíg nincs alatta széles, életképes, igényes s igényeinek kielégítésére képes alapépitmény szabad kispolgárokból, parasztokból

és munkásokból. Nem állítjuk, hogy az Umbildung egyes kivételes esetekben nem jár eredménnyel, — szemünk előtt játszódott le néhány év alatt, hogyan képezte át a politikai konjunktúra az ország egyik legnagyobb és legsikeresebb kereskedőjévé a nyugalmazott huszárcapitányt, vagy a félhivatalos hírszolgálati iroda nyugalmazott szerkesztőjét. De amíg Hóman miniszter nem tudja az állástalan diplomásokat hasonlóan eredményes üzletemberekké átképezni, — nevezzen ki inkább több tanítót a falukra, több tanárt a túzlúfolt iskolákba s neveztesen ki a kormánnyal orvosokat abban a kétezerkilencszáz faluba, amelybe a statisztika szerint még nem jutott orvos, csak beteg. Mindenképpen hasznosabb ezeket a szembetűnő hiányokat pótolni, mint a rezorton kívül dicséretes buzgalommal, de ötletszerűen kísérletezni a szociális olajcseppel, amelyről eddig többnyire kiderült, hogy csak olaj a tűzre.

Budapest, 1937. szeptember 26.

NOBEL-DÍJAS ORSZÁG

Szent-Györgyi Albert Nobel-díja nemcsak magyar dicsőség, de magyar kötelezettség is. Nobel-díjas nemzettel lenni olyan szellemi rangemelkedés, amelyhez az ország kultúrpolitikájának és műveltsége átlagszínvonalának is fel kell nőnie. A C és P-vitamin felfedezője, akinek első között Hóman Bálint kultuszminiszter küldött lelkes gratulációt, kivételes és elszigetelt magyar fenomén marad, ha az egyetemes magyar kultúra számára nem hasznosítják pályája tanulságait.

Szent-Györgyi Albert professzor harmincnyolc éves koráig külföldi egyetemeken tanult és dolgozott. Nyilatkozataiban nyomatékosan hangsúlyozta, hogy elsősorban a nemzetközi tudomány segítségével érte el eredményeit. Előbb a weimari Németországban kutatott, ahol a húszas években még nem ismerték a faji tudomány fogalmát, de ahol annál több német dicsőséget jelentő Nobel-díjas mestere volt a nemzetközi tudománynak. Majd holland és angol egyetemek laboratóriumaiban ösztönözte a természet

új törvényeinek felfedezésére a »megismerés« vágya, — miközben saját vallomása szerint primitív anyagi gondokkal küszködött. Kérdés, mi történt volna abban az esetben, ha a német, a holland, vagy angol kultúrpolitika-törvénnyel védte volna saját törzsökös középosztálya szociális érdekeit a nem törzsökösnek a tudományos továbbképzéshez való jogától? Kérdés, mi lett volna Szent-Györgyi Albertból, ha anyagi küszködése idején nem Klebslsberg Kunóval, hanem a nagylelkű Hóman Bálinttal találkozik, aki szűkös anyagi helyzetére való tekintettel, esetleg felvette volna a szociális válsággal küzdő diplomások listájára és rátukmálta volna valamelyik kencegyárra, vagy tíz hét alatt átképezette volna kereskedővé? Kérdés, mi lett volna, ha a nyugateurópai kultúrpolitika is összetéveszti szerepét az ifjúság és a fiatal diplomások szociálpolitikájával s a szellemet alárendelte volna intellektuális foglalkozások faji, felekezeti és politikai szempontból való kontingentálásának?

Szent-Györgyi Albert Nobel-dija a magyar tehetség diadala, de ebben a diadalban döntő szövetségese volt a szabad nyugateurópai kultúra, amelynek tudományos intézetei mindenki előtt kitarják kapuikat, anélkül, hogy bárkit is érdekelne: honnan jött, ki ija-fija, mi az anyanyelve s hisz-e, vagy nem hisz valamelyik pozitív vallásban. Ez a nyugateurópai kultúra mindenkinek helyet ad a tantermek padjaiban, mindenki előtt megnyitja könyvtárait, laboratóriumait és csak utólag értékeli: amikor már rendelkezésére állnak a teljesítmények. Nyugaton is van diáknymor és akadnak állástalan diplomások is, de ezek csak a kultúrpolitika alárendelt karitatív problémái s nem állnak az egész nemzeti művelődés középpontjában. Legkevésbé arra hajlandók az európai kultúrnépek, hogy e szociális bajoktól megfélemlítve, elzárják a tanulás és a tudományos kutatás útját, — nem is saját fiatalságuk, de az egész világ ifjúsága előtt. A magyar kultúrpolitika ezzel szemben állítólagos szociális felelősségérzetből védekezik az intellektuális túltermelés ellen, amiből magától értetődően következnék, hogy a főiskolai végzettség privilégiumához juttatott töredékek társadalmi sorsáért is felelősséget kellene vállalnia. Nem utolsó sorban annak a csalódásnak tulajdonítjuk a főiskolai ifjúság radikalizálódását, hogy a kormány nem tudja vállalni ezt a felelősséget s nem biz-

tosítja azoknak, akik a numerus clausus betartásáért a leghangosabban agitáltak és a legdurvábban verekedtek, hogy a megcsonkított intellektuális kategóriában is ne a szabad verseny érvényesüljön s a paciens, a kliens és az építető ne azt juttassa kenyérhez, aki fajteória helyett jobban tudja saját tudományága elméletét s a gyakorlati politizálás szerszáma, a gumibot és a fokos helyet biztosabban kezeli tudományos műszereit. A kormány csakugyan nem felelős, mert az agytumoros nem fokossal, hanem sterilizált villanyfűrésszel operáltatja magát. De nem lehet felmenteni a magyar kultúrpolitikát a felelősség alól, hogy a magyar tudományosságot megfosztotta attól a lehető leggazdagabb rezervoártól, amelyből a valószínűség-számítás szerint sokkal nagyobb számban termelhetne volna ki nemcsak a kitűnő szakembereket, de az úttörőket és a felfedezőket is. Nem lehet lemérni a veszteséget, amelylyel kultúrpolitikánk a magyar műveltséget sújtotta, amikor ezrével utasította vissza a főiskolák küszöbéről az ifjakat, akiknek iskolai bizonyítványát bürokratikus aktaként kezelte s próbára sem tette képességeiket, hanem a társadalmi, vagy felekezeti hovatartozás alapján, rövid úton döntötte el, hogy alkalmasak-e a tudomány művelésére, vagy továbbfejlesztésére. Kiszámíthatatlan, hogy mennyi egyéni tehetség, nemzeti és nemzetközi szellemi érték ment ílymódon veszendőbe s ha nem ment veszendőbe, akkor nem a magyar dicsőséget, hanem idegen kultúrák értékállományát gyarapította.

Nem akarunk külön hangsúlyt adni annak a körülménynek, hogy a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert 1930-ig szintén külföldön dolgozott s nem állítjuk, hogy a zseni elkallódott volna, ha ezerkilencszázhusztól harmincig is hazai egyetemen folytatta volna kutató munkáját. Szent-Györgyi Albert bizonyosan akkor is felkutatta volna a C- és P-vitamint, amikor nemcsak az egyetemi ifjúság, de az egyetemi tanárok nagyrésze is a hallgatók fájának kutatásával volt elfoglalva. Archimedes a fegyverek előtt is körei mániákusa volt — s a zseniális Szent-Györgyiben bizonyára nem bénította volna meg a megismerés vágyát, ha hetenként többször be is verik laboratóriuma ablakait. De valljuk be, hogy az elmúlt másfél évtizedben Szent-Györgyi Albertén kívül az elpolitizált és feldúlt főiskola nem produkált egyetlen olyan tudományos eredményt sem,

amely nem is a Nobel-bizottság, hanem a semleges, de illetékes tudományos világ-közvélemény figyelmét felébresztette volna. Legyünk őszinték önmagunkkal szemben: Szent-Györgyi Albert teljesítménye »Einzelfall«, amely csak azt bizonyítja, hogy a magyar tehetség a gyülevészektől és tudatlanoktól megzavart laboratóriumokban és a hivatalos kultúrpolitika kultúrkorlátozó programmja és gyakorlata idején is a legnagyobb egyéni teljesítményekre képes. Szent-Györgyi egyéni diadala kétségkívül az egész ország dicsősége, de ez a dicsőség nem lesz termékeny, ha a magyar kultúra irányítóiban nem ébred fel a kötelezettség, hogy méltó legyen hozzá.

Bevalljuk, nem tartjuk éppen Hóman Bálint kultuszminisztert a legilletékesebbnek arra, hogy a kivételes magyar zseni dicsőségéből a hivatalos magyar kultúra nevében részt kérjen. Szent-Györgyi Albert szombaton korán reggel kegyeletos perceket töltött Klebelsberg szegedi sírjánál. Klebelsberg Kunó gróf minden szaván és cselekedetén meqérzett, hogy csak kényszerhelyzetben enged a napi politika terrorjától diktált tanszabadság-ellenes kultúrpolitikának s romboló hatását új tudományos intézmények, iskolák és egyetemek megteremtésével és külföldön élő kiváló tudósok — például éppen Szent-Györgyi Albert hazahívásával próbálta egyensúlyozni. Szent-Györgyi Albert akkor anyagi bajokkal küszködött, de Klebelsberg mégsem protegálta be egy textilgyárba, hanem egyetemi katedrát adott neki. Ám Hóman Bálint kultuszminiszter nem is kísérletezett hasonlóval, de — ő is szemmeltartotta a külföldet s valósággal tökéletesítette a cserediák-rendszert, nem beszélve a külfölddel kötött sorozatos kulturális egyezményekről, amelyek közül különösen a lettekkel való intenzív szellemi együttműködés kecsegtet nagy eredményekkel. A mostani kultuszminiszter nemcsak, hogy nem hozatott haza külföldi tudósokat, de könnyedén belenyugszik, hogy Amerikában húsznál több magyar egyetemi professzor praelegál s Londonban, Manchesterben és Cambridge-ben is akad tíznél több. Ki tudja, hazakerül-e Szent-Györgyi Albert is, ha ezerkilencszázharmincban Hóman Bálint a kultuszminiszter? Nem kellene-e vajjon most keserű szájjal és önváddal ünnepelnünk külföldön élő zseniális hazánkfia világgraszoló sikerét? Bevalljuk, mi is vezekelünk, amikor Klebelsberg szellemét idézzük, mert nem ismertük

fel idejében azt a nyugaturópai kultúrpolitikai tendenciát, amely a vicclaptémává torzított halbiológiai kutatóintézetben is megnyilvánult. Bocsánatot kérünk Klebelsberg szellemétől, mert sokalltuk az öncélúnak látszó műveltségre fordított milliókat, mialatt sokkal több milliót szórtak szét olyan célokra, amelyekből nem világraszóló nemzeti dicsőség, hanem a vissza nem térő pazarlás és a mérhetetlen erkölcsi kárt okozó közéleti visszaélés dicstelen jelenségei kerekedtek. Hálásak vagyunk Klebelsberg Kunónak, mert megmentett bennünket a hajszál híján bekövetkezett szégyentől, hogy ismét olyan magyar szerezzon világhírt a magyar névnek, akinek mindenütt van helye, csak saját hazájában nincs.

Az első magyar Nobel-díjból le kell vonni a legmesszebbmenő tanulságokat. Mindenekelőtt szakítani kell a szellemi magzatelhajtás rendszerével, amely a meg sem született képességet is megőli s véget kell vetni a magyar tehetség diaszpórájának. Le kell számolni azzal a kultúrpolitikai elvvel is, hogy a fiatal intellektuális középosztálynak elsősorban nem tudományt, hanem kenyeret kell adni. A középosztály-kérdés nem a kultuszminiszterre és az egyetemi tanácsra tartozik, hanem a parlamentre, amelynek olyan szociális és gazdasági törvényeket kell hozni, hogy a magyar társadalom megváltoztatott szerkezete, ahogyan más kisebb nemzeteké is, elbírja a tényleges szükségleteinek megfelelő s a mainál sokkal nagyobb méretű középosztályt is. A kultuszminiszternek kizárólag az a feladata, hogy az országot kultúrálja s egyrészt eltüntesse műveltségünknek a kaszáskeresztes tárgyaláson félelmetes valóságában megmutatkozott mélypontját s ugyanakkor eltüntessen minden akadályt, amely a szellemet felfelé való törekvésében megakasztja. Ahhoz, hogy méltóak legyünk a Nobel-díjas ország nevére és rangjára, nem elég, hogy végre van egy Nobel-díjas tudósunk, hanem meg kell szüntetni az óriási kulturális távolságokat is, amelyek a Szent-Györgyi Albert eredményeit kultúrpolitikák földhöztapadt szociális és politikai szempontjaitól és a magyar tömegek műveltségének átlag-színvonalától elválasztják, örömmel olvastuk, hogy a szegedi egyetemi ifjúság mámoros lelkesedéssel ünnepelte Nobel-díjas professzorát. Reméljük, hogy most végre saját maga dörzsöli ki szeméből a port, amivel elvakították s .maga dönti el a harcot, amely a

magyar főiskolákon a Szent-Györgyi Albertek lombikja — és a Kémeri-Nagy Imrék fokosa között folyik. A magyar kultúrpolitika vezetőin és az egyetemek professzorain múlik ez a harc, hogy az európai magyar szellem végleges felülkerekedésével végződik-e vagy a tudatlan uszítók és butítók tovább tarthatják-e a főiskolákon már-már domináló hadállásaikat. Mert ha nem vonják le Szent-Györgyi Albert dicsőségének gyakorlati tanulságait, akkor a nemzetközi orvosakadémia gazdagabb lett a C- és P-vitaminnal, da a szegedi professzor a magyarság szempontjából hiába szerezte meg a Nobel-díjat.

Budapest, 1937. október 31.

NÉGYSZÁZÉVES KAPUCINER

A nagyméretű, díszes és ünnepélyes csarnok, ahol most seregestől vagy található, polgártárs, építészeti elemeivel is érzékelteti, milyen történelmi intézmények keveréke. Hajói, oszlopai és ívei régi törvényházak modelljeit idézik, sőt ősi templomokéit, amelyek valamikor nemcsak a vallásos, de a profán közéletnek is egyedüli fórumai voltak. Megtalálod benne az antik fürdőházak motívumait, a thermákéit, amelyekben a víz szinte kevésbé volt fontos, mint az eszmélkedés és a csevegés a közügyekről és a művészetről, az élet és az arany múlandóságáról s a konyha és az ágy örömeiről. Sokszor színház, amfiteatrálisan elhelyezett karzataival, máskor hajó, amelynek kajütblakból nemcsak a valóság hullámverését, de a társadalom mélytengeri életét is látni, a burkolatos angol kastély, vagy Európátjárt maharadza hotelhaliból, fürdőszobából és pagodából kevert vadászlaka, vagy német fogorvos műtőteremből és géptehenészetből elegyített modern otthon-víziójának megvalósulása. Nem kétséges, hogy ezek az elemek többnyire művészietlenül, anyagszerűtlenül és célszerűtlenül keverednek s annak, aki először részletezi őket, komikusak, egy tájékozatlan és sekélyes közműveltség és közízlés bizonyítékai. Csakugyan, az egész úgy fest, mint ha egy hirtelen felcseperedett, patinátlan pénzhez jutott parvenű máról holnapra kapkodta volna össze, ami csil-

logó és különös a kezeügyébe esett. Tudom, polgártárs, magad is azt hiszed, hogy a csarnok, amelyben ülsz, alap-talan, rangtalan, hagyománytalan. E sajátos korban, amikor a genealógia népszerűségben a szociográfiával vetekedő tudomány, s mindenki, akiről a polgári évtizedekben már lekopott, előszedi és a telefonban is használja nemesi elő-nevét. kicsit talán restelledd is, hogy ilyen múlttalan és címertelen intézménnyel vagy mindennapos, szoros kap-csolatban. Bizonyára azt hiszed, hogy ha a kocsmában ül-nél Budán, vagy éppen a csárdában az Alföldön,' gyökeres népéletet élnél, nem beszélve a kaszinóról, melyben vágni lehet a történelmi levegőt, mint a szivarfüstöt. Valószínűen te is azt hiszed, hogy ezt a stílushabarcot ugyanazok a pol-gári liberális évtizedek improvizálták, amelyeket politikás-tól, közszellemestől, erkölcsöstől és szokásostól még azok is talminak és selejtesnek tartanak, akik nem akarják máról-holnapra alkotásaik és emlékeik írmagját is kipusztítani.

A kávéház, amelyben ülsz, polgártárs, évtizedeinkben sokaknak ugyanolyan megvetett, bomlasztó és idegen bot-ránykő. mint a parlament és a sajtó. A politikus, ha megbé-lyegzőt akar mondani, legyint és kávéházi pletykáról beszél. Az úr és a paraszt hiteles írója semmit sem vet meg jobban, mint a kávéházi irodaiméi'; s a nagybankár és az ipari kapi-tány, mint a kávéházi közgazdaságot. A kávéházat fitymál-ják, vagy megteszik bűnbakká, véleménye nem közvéle-mény, csak »duma« — de ha baj van, miatta van baj, mert ő terjeszti az álhíreket és a rémhíreket, ő csinál za-varokat a gazdasági életben s ő a menedéke minden nyugtalanító, bíráló, ellenkező gondolatnak és célnak. Sem-mihez nincs köze és mindenbe beleszól — állapítják meg róla — mint a »beszivárgott«, meg se melegedett idegen-ről. akinek nincsenek történelmi előzményei, szerzett jo-gai, sőt nincs erkölcsi polgárjoga sem. Az olasz fagyaltos, aki a velünk barátságos nemzet kánikulai követe, illeté-kesebb közvélemény, mint a te törzskávéházad, amelyben már a nagyapád is ott ült az ablaknál s amelyben, mióta mutál a hangod, nyilvános életedet éled.

Nos, húzd ki a derekad: közlöm veled, hogy a ha-mismárványos falakról, a gipszangyalokról és a maltersár-kányokról, a japán fürdőszobacsempékről és a rendeltetés nélkül való lila drapériákról — amelyeket Molnár Ferenc

valamikor a »rókafrász« gyűjtőnéven foglalt össze — négy évszázad tekint le rád! A kitűnő kulturhistórikus, Borsodi Bevilaqua Béla most írta meg közel kétezer oldalon kávéházad négyévszázados történetét, amely tulajdonképpen a te szűkebb értelemben vett történelmed, négy évszázad magyar polgárságának története. A magyar történetírás gyakran esett a hibába, hogy a magyarság múltjának eseményeit a történelmi osztályok történetével azonosította: a »nemzetével«, amelybe eredetileg csak a rendi Magyarország tartozott s amely csak az utolsó században vált a polgár és a nép gyűjtőfogalmává is. Ezért volt szükséges, hogy Acsády Ignác külön megírja a magyar jobbgátság történetét s ezért hézagpótló, hogy Borsodi Bevilaqua, ha nem is az Acsádyéhoz hasonló pretenzióval, a kávéház kulturhistóriájában megírta a magyar polgárság történelmi kibontakozását. Nos, húzd ki magad a kapucinemél, vagy a szódabikarbónánál, polgártárs és vedd tudomásul, hogy az intézmény, amelyben most ülsz, 1535-ben alakult. Kilenc évvel a mohácsi vész után, amelyet, miközben a kávéházban panaszkodsz közéleti bajaidért és kártyavesztéseidért, gyanútlanul és gyakran emlegetsz kézlegyintve. Négy száz két éves a kávéház, három évszázaddal öregebb, mint a Nemzeti Kaszinó s mint a kondorosi vagy a bugaci csárda. Alig fiatalabb Werbőczy Tripartitumánál, a rendi alkotmányból eredő közjogi intézményeknél — s jóformán az egyetlen alakulat, amelyet a polgárság saját-magának, saját szociális, szellemi és gazdasági közügyeinek keretében alkotott. S a várak, váraljak, kastélyok és jobbgátykunyhók korában jóformán az egyetlen városi elem, amely a keleti és nyugati urbánus kultúrák beszívargásának nyomát bizonyítja.

Négy száz éve ül a polgár a kávéházban s bár négy száz éve alig van komoly köze valamihez, de négy száz éve járhatja a száját. A kávéház e négy évszázad alatt sem volt architektúrái remekmű — sőt mindig kicsit zagyva, rikító és szedett-vedett, amilyen egy alulról rendszertelenül fel-törekvő, különböző rétegekből és foglalkozásokból össze-vegyülő osztály gyűlhelye. Utasoké, akik a négy világtájrról hozták magukkal éppen azt, ami vásár, szerencsejáték és áldomás közben a félszemnek a legkáprázatosabb. Minden kávéház építészeti keletkezése hasonlít valamelyest a velencei Szent Márk dóméra, amely a világ egyik legszebb építménye,

annak ellenére, hogy a kalózkodó és kalmárkodó polgárok mindent ráraktak, ami bizánci mecseteken, szerájokon és indiai pagodákon elbűvölte őket. A kávéház építészetében nem sikerült ilyen szerencsésen ez a parvenü eklaticizmus, de dús aranyozású cikornyáiban, ezüsttükreiben, oszlopokban s pazarló világításában gyakori neveltségessége ellenére is benne volt a nosztalgia valamifajta ismeretlen szépség után — hogy a polgárt legalább pihenő és szórakozó óráiban ne csak hasznos és köznapi dolgok vegyék körül! A polgár a kávéházban fedezte fel először a Tart pour Tart s a kávéházban eszmélt rá, hogy a világosság optimistább, vidámabbá és fürgébb értelművé teszi az embert. Amikor az első gőzhajó közeledett a pesti rév felé, a krónikás szerint az utasokat elragadta a dunaparti kávéház ragyogó gyertyafénye. A polgár a kávéházban ismerte fel a világosság testi örömét — de a kávéház volt számára a lelki, a szellemi és a társadalmi világosság első fényforrása is! A negyedik évszázad elején a Pilvaxban született meg a polgári szabadság és jogegyenlőség, a polgári sajtó) s a polgári Magyarország azóta is megvalósulatlan reménye. S a kávéházinál, az urbanitás palántájából nőtt ki később a nyugati értelemben vett Város! előbb ábrándoztak róla és agitáltak érte költők, ügyvédek, háziurak, boltosok és mesteremberek, akiknek akkor sem volt semmibe sem beleszólásuk, de addig fészkelődtek és hepciáskodtak, amíg tipikus kávéházi arroganciával kikényszerítették, hogy a városi és polgári szellem és igény is szóhoz jusson a történelmi és parlagi országban. Előbb volt a pesti kávéház s csak azután, az ő szájalásából lett a kórház, a színház, a népház — sőt nem utolsó sorban a képviselőház is! Addig járatta a száját, amíg a fecesegésből iskola, sugárút, közlekedés, ívlámpa, W. C. és köztéri szobor lett. S a kávéház válságos időkben sokszor ugyanaz volt a polgárnak, ami a dzsentrinek a megyeház: a nemzeti és osztályellenállás jóformán egyedüli bástyája!

Húzd ki magad, polgártárs, nem kell szégyenkezned a feketénél. Nem mondom, hogy nincsenek szellemileg előkelőbb, tájékozottabb, jobbmodorú, jobbízlésű fórumok, mint a te polgári törzskávéházad. A Tudományos Akadémia bizonyára jobban ért a tudományhoz, a Társadalomtudományi Egyesület a szociológiához, a Nemzeti Kaszinó az illemhez és a lovagiassághoz s a közgazdasági egyetem —

ha nem is a gyakorlati közgazdasághoz —, de bizonyára százszor jobban a közgazdasági statisztikához, különös tekintettel a nemzeti vagyon felekezeti megoszlására. A politikához is bizonyára jobban értenek az illetékes és beavott helyek, mint te, ott a kávéházban s az irodalomhoz is, akik az irodalmi kávéházból kimaradtak, hogy főúri szalonokba és irodalmi társaságokba járjanak. Nem állítom, hogy polihisztor vagy, kávéházi polgár, holott több újságot olvasol, mint a sajtóügysz, — de mégis benned alakul ki tévedhetetlen pontossággal az a közvélemény, amelyet minden felelős tényezőnek, miniszternek, polgármesternek, kodifikátornak minden nap ki kellene puhatolnia. Ami Angliának »az ember az utcán«, az vagy te Magyarországnak: »az ember a kávéházban«, aki anélkül, hogy biztosan és pontosan lenne informálva, biztosan és pontosan tudja, hol fáj s mit kellene tenni a fájdalom mai enyhítésére. Mert mindenről le tudtál szokni, polgártárs, csak egyről nem: a kávéházi szólásszabadságról. Otthon, a négy fal között, a családod előtt is óvatos vagy a véleménynyilvánításban, de ha belépsz a kávéházba, pillanatok alatt elragad a közéleti mámor és úgy járatod a szájadat, mintha a kávéházi vendéget is immunitás védené, akár a képviselőt. S én éppen ezért tartom egyik legfontosabb hazai intézményünknek a kávéházat: mert akkor sem tudja befogni a száját, amikor köröskörül mindenki suttog és hallgat! Macaulay írja, hogy Angliában is mindig így volt, sokkal nehezebb helyzetekben is, amikor egy könnyedén kimondott kávéházi szó miatt levágták a Towerben a törzsvendég fejét. De a kávéházat sohasem lehetett megfélemlíteni és elhallgattatni. A kávéház kimondja, amit érez és gondol s végeredményében a legszigorúbb, legtekintélyibb hatalomnak is csak használ, ha legalább egyetlen szelep van, amelyen a feszültség gőze kiszabadulhat. Ez a gőz polgári gőz, tehát nem veti szét a világot, de nem ritkán megmozgat valamit: felemeli a boszorkányüst, vagy ahogy békében mondták, a húsfazék fedelét, hogy mások is belelássanak és hozzáférjenek. Ha kormány lennék, külön törvénnyel engedélyezném a kávéháznak ezt az önkényesen igénybevett szólásszabadságot, ahogy a királyok megadták az udvari boldondnak az igazmondás jogát, hogy megtudják tőle az igazat, amit az udvaroncok konspirációja elleplezett elő-

lük. Húzd ki magad polgártárs és beszélj hangosan, ordíts, ha jól esik. A kávéház a tied, négyszázéves jogod van hozzá s négyszáz éves hagyomány, hogy elégedetlenkedsz és okvetetlenkedsz s mégis halálodig hűségesen és szenvedélyesen ragaszkodsz a törzsasztalodhoz és a törzsedhez — akárcsak a városhoz és az országhoz, amellyel amíg élsz, hasonlóan rajongó és ragaszkodó permanens perben állsz. Húzd ki magad, polgártárs s négyszáz éves történelmi öntudattal szidd a világitást, ha nem elég fényes, a szellőztetést, ha a zugokba nem juttatja el a friss levegőt és szidd a hanyag és goromba kiszolgálást is — ne csak a kávéházét, de szükség esetén az államét is, ha megfélelkezik róla, hogy te vagy a polgár, aki fizet: pénzzel, s ha kell, vérrel.

Budapest, 1937. április 26.

SZILVESZTER AZ ABBÁZIÁBAN

Pontban éjfélkor a lámpák kialudtak, a zenekar tust húzott. A vendégek felálltak és a sötétben szilveszteri hagyomány szerint énekelve köszöntötték az ismeretlen újesztendőt. Az ének nem volt éppen magasrendű zenei teljesítmény. Nem szervezett, többszólamú kar dalolt, hanem a közeli kerületek fejnaturalista polgársága, amely nem ismeri a kótát s évközben sem kedve, sem ideje az énekhez. Orvosok, ügyvédek, kereskedők énekeltek, többé-kevésbé eldohányozott rekedtes torokból és az aszszonyok bizonytalan visítással a kamaszfiúk komikusán mutáló fisztulahangjukon kísérték a férfiszólamot. Valljuk be, nem a Palaestrina-kórus énekelt az Abbáziában, de a dal művészi gyarlóságáért itt bőven kárpótolt a tolmácsolás önkéntelensége, az átélés bensősége, amelytől a dal valóban olyan esetlenül megható imának hatott a kávéházban, mint a paraszti zsoldár a falusi templomban.

Ezek az emberek a közeli kerületek polgárai, azok közül valók, akik a múltat és a jövőt talán a kellenél is jobban megbűnhődtek. Annyi bajuk volt az idén is; az ügyvédek új rendtartást kaptak, az orvosoktól még több beteget szívott el a mechanizált szociál-politika és a keres-

kedők sem voltak éppen a kor és a hatalmon lévők kedvencei. Nem csoda, ha saját magukért is énekeltek s talán éppen ezért volt az ének megindítóbb. Az ima az emberi gyarlóságnál fogva akkor a legforróbb, ha privát ügyben interveniál; legszenvedélyesebb az asszonyok imája, akik Szent Antal útján egyéni és családi kedvezményeket akarnak kieszközölni az Istentől. Ne rójuk tehát fel nekik, hogy a sötétben a maguk kis ügyeikre is vonatkoztatták az ének szövegét és ne titkoljuk azt sem, hogy nem imádkozni, hanem mulatni, sőt a maguk módján duhajkodni gyűltek össze. Bizony piros papírsapka volt a fejükön, amikor a nemzeti dal felhangzott és bor, sőt imitt-amott pezsgő is a poharakban. Évközben főként feketekávét és szódabikarbónát fogyasztottak a kávéházban s a múlt és a jövő helyett jelen, az aznap kérdése izgatta őket egészen a gyomorsavtúltengésig, — de ezen az estén fenkölt énekel és szokatlan szeszes italokkal stimulálták magukat a hitre, hogy a rossz széria Szilveszterkor véget ért s újévkor mindenkinek, a nemzetnek és nekik is, kezdődik a jó.

Nos, jól kezdődött. Amikor az ének végén tartottak, egy asszony velőtrázóan elsikoltotta magát s ugyanakkor a kávéház minden tájáról hátborzongató összevisszaságban megszólalt a rémület hangja. A vendégek össze-vissza gomolyogtak s mindenki kiabált, az asszonyok sírtak és ösztönszerűen tolongtak a kijárat felé. Szabályos pánik tört ki, a sseppeket letaposták, lakkcipőket tönkregyúrták, néhány kézujj véresen megszorult a forgójtóban. Szerencsére egy-két hidegvérű kerületi tekintély idejében és parancsolóan kihirdette: »Mindenki maradjon a helyén, nincs semmi baj!« A lámpák kigyúltak, a komolyabb katasztrófa végül csodálatosképpen elmaradt. Nem tapostak halálra sem asszonyokat, sem gyerekeket, holott az aránylag szűk helyre összezsúfolt ezer ember rémületéből könnyen kikerülhetett volna az újév első tömeghalála. Nem halt meg senki az Abbáziában, ellenben egyéb furcsaság történt. Mintegy jeladásra, 1937 január elsején, nulla óra egy perckor ezer budapesti polgár szeméből feltartóztatlanul megindult a könny. Sírtak az ijedtek és sírtak a hidegvérűek, a férfiak, a nők, a pincérek. Sírtak a kéményseprők, akik gyanútlanul betértek az utcáról, hogy szerencseseprójüket értékesítsék. Sírt a kukta, aki a konyhából behozta a kimosdatott felcifrázott malacot, sőt még a malac is sírt, kövér köny-

nyekkel. Újév első percében ezer budapesti polgár sírt az Abbáziában, nem szimbolikusan, mint az év minden napján a törzsasztalnál a nehéz élet miatt, hanem igazi könnyekkel. Újév első percében, miközben a polgárok énekeltek az Abbáziában, elpukkadt néhány tucat gázfiola, amelyben könnyfakasztó gáz volt. Hazafias fiatal emberek azt akarták, hogy a polgárok 1937-et sírással kezdjék és sikerült is megrikatni az Abbáziát. A rettenthetetlen felkelők szmokingba öltöztek, a szmoking zsebeit telerakták gáztartállyal és amikor eloltották a villanyt, halálmegvető bátorsággal eldobálták a bombát. Sikerült is egy idősebb hölgy lábán komolyabb égési sebeket ejteni és egy szőke hölgy hajáról lemaratni a festékeit s leleplezni, hogy valójában fekete. A többi ezren csak sírtak, megállíthatatlanul. Nem fontos, hogyan jöttek rendőrök végül, hogyan védtek meg a fiatalembereket a könnyező, de felocsúdott piros sapkás és szerpentinbe csavarodott polgárok és colgárnók dühe elől. De az egyik fiatalembernek olyan ábrándos, költői neve van, hogy meg kell állni nála. Balatoni Leventének hívják. A vezetéknevét a kedves tótól kapta, amelynek szívhezszóló mondakörét Kisfaludy dolgozta tel, keresznevétől pedig lehetne Vörösmarty egyik alakja, aki a honfoglaláskor barbárokkal harcolt, vagy szemtől-szembe párviadalt vívott egy márványkeblű várúrnő szeszélyéért. Ez a név, ha valakiben stilusérzék van, kötelez: ezzel a névvel damasszón szabja helyett bűdös folyadékot csempészni a köpeny alai s a nemzeti ének közben a sötétben, alattomosan, orvul idősebb pesti orvosok, ügyvédek és kereskedők enyhe molettségre hajló feleségei ellen könnyfakasztó háborút viselni az Abbáziában: nem helyes dolog. Ez a bűzharc nem a magyar hagyományból és fegyvertárból való, idegenből hozták át, olyan szellem arzenáljából, amely nem válogatós a jószagú vagy rossz-szagú eszközökben, nem törődik alkalommal, ünneppel, öreggel, asszonnyal, gyerekekkel, hanem mindenkifelett arra törekszik, hogy a polgárok féljenek és sírjanak. Nos, a polgárok, sírtak, de állapítsuk meg, hogy ezúttal nem a polgárok voltak a gyávák. Ezek az Abbazia-törzsvendég polgárok javarészt künn voltak a háborúban, tartalékos hadnagyok és közemberek, Teréz- és Erzsébetvárosi vitézek voltak és nem féltek a természetesnél és egészségesnél jobban a gáztól sem. A háború embertelen volt, de nem volt

férfiatlan. Aki polgár végigélte, semmitől sem irtózik jobban, mint a felesleges harctól, de ha harcra kényszerítik, sohasem nyúl a harc gyáva eszközeihez, sohasem támad sötétben a gyanútlanokra és az asszonyokra és a fiatal lányokra. Ezek az ifjak nem voltak a háborúban, nem volt alkalmuk valóban harcolni a hazáért, a fajtaért, a családért, férfimódon férfiak ellen. Eddig csak védtelen diákokat vertek meg az egyetemen, ha ők voltak többen és ha az ellenfél kezében csak könyv volt s az ő kezükben volt a gumibot. Nos, végre alkalmat kellene adni nekik, hogy megtanulják az igazi férfimunkát. A gumibotos manőverekből, a bűzbombás tréningekből elég volt: menjen végre a harc komolyra. Ha nem megy másképp, mi is benne vagyunk. Menjen el a fiatal emberek baráti köre a húsipari segédek jótékonycélú táncmulatságára és dobja el ott a bűzbombát, vagy menjen el a Terézvárosi boxolók piknikjére, vagy az Erzsébetvárosi birkózóklub teaestélyére és fakasszon ott könnyeket. Ezeken a helyeken színién békeszerető a közönség, de ha kell, nem veti meg a testi mérkőzést sem. Ezek alapján szintén békés férfiak, testi erejüket sportszabályokkal fegyelmezik játékosná, csodálttá, de szükség esetén hajlandók kioktatni a fiatalembereket férfias küzdelemből, sőt megtanítani őket néhány ily fogásra is. Tűrhetetlennek és szégyenletesnek tartjuk, hogy egy alapszabályban békés politikai és társadalmi légkörben élő országban nyegle suhancok esténként felkerekednek, hogy megrontsák elbűzölgék, könnybefojsák a polgárok ritka boldog perceit is. De ha mindenáron harc kell nekik, menjen a példaadás kedvéért komolyra a harc. Ne a diák szemüvegét üssék le huszadmaqukkal, ne a bácsik, nénik és médik ellen viseljenek polgárháborút görényszagú gázzal az Abbáziában, hanem azok ellen, akik ellen csülökre is kell menni. Még ennél is okosabb megoldásnak tartanánk természetesen, ha Balatoni Leventének és társainak a hatóságok olyan feledhetetlen leckét adnának törvénytiszteletből, hogy a garázdaság minden változatától egyszer és mindenkorra elmenjen a kedvük. Erre a leckére annál inkább szükség van, mert idejében meg kell akadályozni, hogy a rossz szójátékból katasztrófa: a bűzből tűz, a könnyből vér legyen. A belügyminiszter megígérte, hogy örködni fog a társadalom biztonságán — mi csak arra akartunk figyelmeztetni: nem szabad jelentéktelen incidenseket lebecsülni,

hogy ezer polgár sírva fogadta az újév első percét az Ab-báziában, az ammóniáktól és a gyűlölettől megmérgezett sötétségben.

1937 január 3.

ÚJLIPÓTVÁROS

Az Újlipótváros építőmestere, Ginczler Hermán, szanatóriumba vonult és ötven százalékra ki akar egyezni a hitelezőivel. Az építőmester a szükségesnél kisebb tőkével fogott a nagyméretű vállalkozáshoz, kölcsönpénzből és hitelből épített házat és amikor elkészült, eladta egy háziúrnak, vagy öröklakásokként parcellázta, az előrelátó polgári családapáknak, akik a saját fedelük alatt akartak lakni a budapesti Dérházban is. Nem vitás, hogy Ginczler Hermán spekulált és a spekuláció bizonyára ellenszenves jelenség, de anélkül, hogy az építőmestert menteni akamók, mégsem olyan szokatlan a gazdasági életben, hogy megokolná a szélsőjobboldal diadalmasan leleplező rajtaütését az úgynevezett liberális erkölcsön. Ginczler Hermán mentésére szóljon, hogy azért épített házakat, mert Budapesten lakásszükséglet van, — a Magyar Gazdaságkutató Intézet legutolsó jelentése szerint a fővárosi lakásoknak csak két százaléka áll üresen — nem egészen »levegő-üzlet« tehát, ha valaki Pesten lakástermeléssel foglalkozik. A hiba abban van, hogy az építőmester rosszul kalkulált, vagy spekulált s végül több volt a passzívája, mint az aktívája. Ez a hiba azonban ma megesik olyanokkal is, akik vérig sértődnek, ha akár üzleti, akár politikai szempontból kapcsolatba hoznák őket a liberalizmussal. Csak nemrégén történt éppen a szakmában, hogy egy közismerten jobboldali építész, aki egész sorát kapta meg a középítkezéseknek is, fizetési zavarokba került, ám a liberális sajtóban nem jutott eszébe senkinek, hogy e zavarokból a jobboldali üzleti erkölcsökre következtesen, sőt a liberális sajtó még akkor sem hördült fel, amikor kiderült, hogy az építész talpraállításához a hivatalos körök is segédkezet nyújtottak. A gazdasági szervezetnek kétségkívül káros és a hitelezőknek fájdalmas, ha az adós nem tudja

kifizetni, amivel tartozik, de egyformán káros és fájdalmas, ha a budai építész egyezik ki ötven percentre, vaagy az újlipótvárosi. Az sem tartozik a legkéjesebb hitelezői gyönyörök közé, ha Festetics Sándor gróf, a liberalizmus ostora, a nemzeti szocialista üzleti erkölcs szellemében köt kényszeregyezséget a hitelezőivel. Valljuk be, hogy a mai nagy válságban anyagilag bajbakerülni, kiegyezni és haladékot kérni nemcsak polgári, de kaszinói értelemben sem diffamáló. A Nemzeti Kaszinó és az Országos Kaszinó például senkit sem törölt tagjai közül, mert birtokára védettséget kért, vagy hitelezőivel egyezséget kötött. Mégkevésbé lehet valóságos politikai bűncselekménnyé felfűjni egy építőmester üzleti zavarait, amelyekről majd csak ezután fog kiderülni, hogy valóban több e bennük az inkorrekttség, mint egy kaszinóilag eltúrt úri, vagy főúri kényszeregyezésben.

Egy dolog azonban bizonyos: ha Ginczler cége össze is omlott, a házak, amelyeket épített, állnak s polgári családok százai laknak bennük. Ezek a házak vagyontárgyak és adótárgyak, de a náci lapok, sőt csodálatosképen még egyes középutas, ám meglepően finnyás újságok is felhasználják az alkalmat arra, hogy ne csak az építészen, de magán a városnegyeden is végigverjenek. A náci lapoknak esztétikai szempontból van kifogásuk a Váci-úttól a Dunáig terjedő városrész ellen. A szélsőjobbok oldal tenyeres talpasan gúnyolódik a fürdőszobás gettón, a középút a patinás körüti quartier patricius göggyével finoman elkülöníti magát tőle. Mi nem vagyunk sem szélsőségesek, sem patriciusok, csak pesti polgárok s kezdettől a lokálpatrióta örömeivel figyeltük a nyomortanyák, lehordott gyártelepek és leállított malmok helyén keletkezett városrész felcseperedését. Minden telek, amelyet a város közepébe fűrődő kültelekből a kőművesek elhódítottak, nekünk Budapest nagyvárosiasodásának újabb előretörése volt s ha hallottunk is az újlipótvárosi összkomfortos házak gyermekbetegségeiről: a vékony falakról, a nem túlságosan időtálló ajtókról és ablakrámákról és a süppedő parkettről, mégis a civilizáció ugrásszerű fejlődéseként értékeltük ezeket az új bérházakat, amelyek az új nemzedékeket kiemelték a rég ipesti bérkasznányákból, eltüntették a szomszédi perpatvar, a személtáda és a beteg oleander reménytelen erkélyét, a gantot; a barnaajtós, dohos előszoba helyett

megajándékozták a szép otthonról álmódó pesti fiatal-ságot, a hall kissé karikatúraszerű, de mégis csak illuziótkel-tő csarnokává — s padló helyett parkettel, oploskaszínú vi-rágminták helyett elefántcsontszínű falakkal s főképpen für-dőszobával, amelynek fényes nikkelcsapjai és porcellánból készült higiénikus felszerelése a körüti patriciusházakéhoz viszonyítva nem is civilizációnak, de luxusnak hatnak. A falak ugyan vékonyak és a szobák kicsik, — de a lakók mégis tisztább, levegősebb és nívósabb életet élnek ben-nük az állandó hideg-meleg víz miatt s a többnyire min-denütt megtalálható beépített vitrinek révén, amelyeket akarva-nemakarva meg kell tölteni könyvvel — s a sza-bad falakra is önként kívánczik valamifajta modern kép! A középutas újság fölényesen megállapítja, hogy új em-bertípus alakult ki ezekben a házakban, — nos, ez a típus nem a legrosszabb budapesti embertípus, mert a fővá-ros könyv, folyóirat, újság és színházjegy fogyasztásában annak ellenére az élen halad, hogy javarészt kezdő lateine-rekből, magántisztviselőkből s a mai családalapítás min-den nehézségével küzködő fiatal házaspárokból kerül ki. A fiatalemberek közül sokan valóban szarukeretes szemüve-get viselnek, — de eddig nem tudtuk, hogy a szarukeret nemcsak a szélsőjobbaldalon, hanem a patrícius közép-úton is gyanúktelő és maliciára inspiráló jelvény. Ezek a fiatalemberek nyilván az olvasástól lettek rövidlátók, éj-szakánként a rekamién, a modern higanyfénynél olvasták Thomas Mann új könyvét, vagy a Viharsarkot.

Mi tehát Ginczler Hermán kényszeregyezés ellenére a város egyik legderekből negyedének tartjuk az Újlipót-várost, ahol kevés pénzért apáiknál hasonlíthatatlanul ur-bánusabb és európaibb milióban élnek s ha ez a környezet építészeti-gyarló, mégis a régi kispolgári börtönből, lármából, masztaból és életkedvet sorvasztó millennium-mellékut-cából való kiszabadulást jelenti! A keramitos ud-var közepén elállíthatatlanul tocsogó vízvezeték helyett a Dunát, a gang oleaderei helyett a budai hegyeket, a pléhlavór helyett a színes fürdőkádakat és az összetolt ágyak, vagy a söberl helyett a ruganyos rekamiét — s a kerámiákat és a könyveket, amelyeket, mint a szellemi felfelétőrekvés szimbólumait, ugyanolyan elengedhetlen divat elhelyezni a vékonyfalú lakásban, ahogyan a barna-falú lakás nem is volt lakás a szülők fegyencé restaurált

krétarajzképe és a papírpálmaágot lengető néger nő szobra nélkül. Nem illik tehát középutas polgári oldalról fölnyeneskedni: kétszázötven pengős fix-szel végül is nem lehet palotát bérelni a Várban vagy villát a Rózsadombon. Mi függetlenül Ginczler Hermán kényszeregyezségétől, a pesti polgár meghatott szeretetével fordulunk az Újlipótváros eflé, amelynek szobáiban legalább esztétikusabb és higiénikusabb körülmények között folyik a polgári osztály elproletárosodása.

1937 november 4.

KEDVES KENYERES

a megszólításból sejtheti, hogy levelem nem lesz rosszindulatú, mert azon a vezeték néven szólítom, amelynek hitelességéért hol nyeglén, hol dadogva és verejtekezve, de szánnivalóan kevés meggyőző erővel küzd a bíróság előtt. Megtehetném, hogy most számonkérjem reformifjúkori és viharsarki botlásait, de egyrészt azért nem teszem, mert a reformifjúság és a viharsarok feledésre érdemes emlékét semmi kedvem feleleveníteni, másrészt nem lenne ember-séges a sokrendbeli bűncselekménnyel megterhelt vádlottat magánszorgalomból is meghajszolni. S azonkívül, bevallom, kedves Kenyeres, ha a bűnpártolás kockázatával is játszom, hogy a hétfői tárgyalás óta inkább részvétet érzek ön iránt, mint a leküzdhetetlen ellenszenvet. Nem, mintha a bíróság előtt tanúsított magatartása lenne rokonszenves. A nagyképű misztifikáció például, amellyel bizonyos kérdésekre majdhogynem »magasabb érdek«-ből megtagadja a választ, még a szép idők csökevénye, amikor benefntese volt bizonyos köröknek, amelyek általában a tőlük »magasabb érdekek«-nek vélt lázalmokhoz és üzletekhez akarták idomítani az országot. Katonás szójárásai, a »slussz« és a »zsídó vircsaft« sem járulnak, túlságoséin hozzá, hogy az émelyen és a komikumon, amit ügye ellenállhatatlanul áraszt, a szánalom pillanatokra felülkerekedjék. Én sajnálom önt, kedves Kenyeres, mert helyzete szorongatottabb, kínosabb, arcpirítóbb és tarthatatlanabb mint-ha panamával, vagy gyilkossággal vádolnák. A panamistá-

nak csak a lopás bizonyítékai ellen kell védekeznie s a gyilkos körömszakadtig tagadhatja, hogy a helyszínen talált revolver az övé lenne, önnek hetykén vagy izzadva védekeznie kell a vád ellen, hogy az apját Kaufmann Náthánnak és az anyját Kahan Ruchelnek hívták; okmányok és bizonyítékai ellenére ki kell tartania a talált gyermek bibliai legendája mellett s ön kénytelen az ős-Mózes születési történetét kölcsönkérni, hogy nem is a bíróságnak, és a közönségnek, de önmagának alátámaszthassa Miklós-volta ószövetségi csodáját, ön, kedves Kenyeres, kénytelen a vérvád határán mozgó mesével megvádolni a derék bihari zsidókat, akik állítólag hároméves korában erőszakkal elhurcolták a béli rabbi házából valamelyik szomszéd faluba, hogy operatív úton beiktassák Ábrahám nemzetségébe. Ez a nem túlságosan meggyőzően hangzó pechsorozat, amelyet páratlanul izgalmas gyerekkorából feltár, meglehetősen nélkülözi az epikai hitelt és a szerkezet igazi raffináltságát. Talán a leleménynek ez a szegényessége és ügyetlensége is hozzájárul, hogy sajnálom önt. Ha imaginárius életrajza valószerűbb, átgondoltabb, ravaszabban megkonstruált s a defenzívára alkalmasabb lenne, bizonyára nem írnám meg Önnök ezt a jóindulatú levelet. De ma, amikor láttam kínlódni és erőltetetten nekifeszülni saját adatai szorosrafonódott gubancában, kedvem lett volna odakiáltani önnek: ne csinálja tovább, vallja be, hogy a papa Náthán és a mama Rachel! Vallja be, hogy az operáció a normális időben és a normális módon szerencsésen sikerült! Most is azért írok önnek, hogy rá vegyem: essen túl rajta, könnyítsen magán. Mondja el lesütött szemmel a bírónak, hogy tizenöt év előtt eltévelyedett, elkapta a kalandor-léggör láza, végigjátszotta a kínálkozó szerepet, mint sokan mások, akik ugyanilyen kalandosan és illetéktelenül kerültek a felszínre, s ma sincs velük baj pozícióikban, mert ha semmi egyéb nem is, de a nacionáléjuk nem volt talmi. Mondja el, hogy sajnálja, ami történt; kérjen bocsánatot a tárpaiaktól és a magyar törvényhozástól, de főképp kérjen bocsánatot a béli rabbi-párttól, a derék Náthántól és a jóra való Racheltől, akik a szülői szeretetnek valóban bibliai példáját adták, amikor megtagadták önt, akiért bizonyára mindenben keresztül ma is rajonganak, hogy megmentsék a szégyentől és a bukástól. Emelje fel a hangját a legközelebbi tárgyaláson és próbálja megértetni a bíróval,

hogy az első kalandor-lépés hogyan indítja el az embert az úton, amelyről nem lehet visszafordulni, ha akar, sem; hogy a kaland első sikerei hogyan csábítják a vidéki fiatalembert a további vakmerőségre; hogy kalandos, de pénzcsináló ügyek, ötletek, üzletek, trükkök révén hogyan került kapcsolatba a hatalmas és befolyásos körökkel, akik az újonnan jött fiatalember nacionáléját olvasatlanul akceptálják, ha bizonyos irányban ügyeskezdő és ügyességéből mások is hasznot húzhatnak. Mondja el nyíltan, melyek voltak azok az erők, amelyek leleplezése után hosszú ideig megpróbálták tartani és védeni; kik voltak azok, akik a magyar országgyűlési képviselői rangját-tisztét annyira sem becsülték, hogy a hivatalos jelöltnek legalább a hiteles személyazonosságát megállapítsák. Hárítsa a felelősség egy részét a korra és a rendszerre, amelyben mindez lehetséges volt és amely állomásfőnököket és fakereskedőket kitoloncoltatok illetőségi helyéről, de önnek azt is elhitte, hogy nem apától és nem anyától és egyszerre több helyen született!

Ön élet-halálharcot vív egy névért, amit mi, szerencsésebb körülmények között egy koronáért megkaphattunk a békebeli belügyminisztertől — de higgye el, kedves Kenyeres, szükség esetén ki lehet bírni az eredetivel is! Mindenesetre nehezebb, fárasztóbb és sokszor fájdalmasabb is, mint gentrynek és reformifjúnak lenni és az is kétségtelen, hogy sok mindent újra meg kell szokni, amitől Kenyeresége virágkorában már elszokott. Da cserében az elmaradt pertukért s a maguktól nyíló hármassajtókért és egyéb úri örömeikért vége lesz a heccnek: visszakapja a lelki nyugalmit, a biztonságérzetét, a jóéltvágyát és az álmát és visszakapja a béli öregeket, akik példájukért megérdemelnék öntől, hogy aggkorukban támaszuk legyen. Essen túl rajta, kedves Kenyeres. Azt ajánlom jóindulattal, hogy a megmaradt bányával és a tízezer pengő készpénz vagyonával kezdjen új életet álnéven. Válassza a Kaufmann álnévet, amelyet németsége ellenére tömegesen viselnek szorgalmas, hasznos, önértetes, türelmes magyar polgárok, ítélet után rejtőzzék el köztük, a cím- és lakjegyzék rengetegében, kedves Kenyeres, legyen egyike a »névtelen« Kaufmanoknak s vállalja útjukat, amely nehéz, de egyenes út — ez a végző tanácsom, kedves Kenyeres.

Budapest, 1937. január 12.

A SZEGEDI GYORS

A szegedi gyors menetrendszerű pontossággal, délelőtt féltízkor befutott a nyugatira. Az utasok, akiket néhány nappal karácsony előtt Pestre hozott, azt hitték, hogy megérkeztek a végállomásra. Az utasok nem tudták, hogy a menetrend közben megváltozott és a nyugati pályaudvarból csatlakozó-állomás lett: átszállással a toloncházba. A vonat Szegedről jött, a tanyák és paprika városából, a leggyökeresebb magyarság lakóhelyéről és a C-vitamin városából, ahol a magyar kultúra elérte a nemzetközi kultúra legmagasabb csúcsait. Az utasoknak tehát pillanatig sem juthatott eszükbe, hogy magyarságuk hitelessége az ország fővárosában problémátikusává válhat s hogy ezt a problémát a hatóságok olyan eszközökkel akarják eldönteni, amelyek lehetnek ugyan törvényesek, de semmiképpen sincsenek összhangban a Nobel-díjhoz illő kultúretikettel. A szegedi gyors utasainak azonban nem volt idejük a meglepetésre és a kritikára, mert a hatósági közegek gondoskodtak róla, hogy ne késsék la a Mosonyi-utcai átszállást.

Javarészt a város kereskedelmi negyedeibe készültek. Azért jöttek, hogy bevásároljanak karácsonyra, megvegyék a családnak az ajándékot, vagy a nagykereskedőknél kiegészítsék vidéki raktárukat az aranyvasárnap »karácsonyi occasiójára«. Talán akadt köztük olyan utas is, aki az orvos-tanárhoz jött fel, hogy gyanús szédüléseinek okát és ellen-szerét megtudja, vagy esetleg valamelyik hivatalban meg-sürgessen egy aktát, iparendélyt, fellebbezést, vagy név-magyarosítási kérvényt. Lehetséges az is, hogy volt köz-tük lengyelhonos, zsebtolvaj, vagy körözött egyén — ám ez az emberfajta előfordulhat a riviérai Kék Expressz-szen és alondon—edinboroughi Arany Nyílon is. De sem ezeket az expresszeket, sem másfajta európai személyszállító vo-natokat nem várja végállomáson hordár helyett rendőr-kordon és taxi helyett a riadóautó és a tolonckocsi. A gyanús egyének lefűléseire mindenütt elég a pályaudvari detektív is, akiknek éppen az a mestersége, hogy az uta-sok közül biztos szemmel és a legnagyobb tapintattal kiemelje őket, anélkül, hogy feltűnést, botránnyt, vagy pá-nikot okozna a pályaudvaron. Nem, sehol sem szokás Európában rendőrosztaggal bekeríteni a gyorsvonatokat, mintha deportált fegyencek, vagy hadifoglyok érkeznének.

Most megint nem arról van szó, hogy a munka piac romboló és síboló beszivárgóknak helyet, vagy letelepedési jogot követelnénk, — sőt a legerélyesebb védekezést követljük velük szemben. De igenis megköveteljük, hogy az idegenellenőrzés technikájának hiányait ne azoknak a magyar állampolgároknak rendszeres inzultálásával és megálázásával ellensúlyozzák, akik már a nagy árvízkor is szögediesen beszéltek s évtizedek óta szavazók, adófizetők és megbecsült munkás polgárok a főváros különböző kerületeiben. A hivatalos nyilatkozat szerint összesen háromezer »beszivárgott« lappang Magyarországon, de a háromezer beszivárgott felkutatása céljából eddig közel húszezer embert vertek fel otthonában, sőt saját házában hajnali álmából s raktak fel az ágyból, vagy a gyorsvonatról a tolonckocsira.

Nekünk nem utolsó sorban az idegenellenőrzés szakszerűsége ellen van súlyos kifogásunk. Mit szólna például a főkapitány, ha detektívei olymódon akarnák kézrekeríteni egy bűncselekmény tetteit, hogy az egész utca, vagy az egész kerület lakosságát, ahol a gyilkosság, vagy betörés történt, felraknák a riadóautóra és beszállítanák a főkapitányságra, hogy kisorsolják belőle a tettet? Ennél talán mégis csak célszerűbb az idegenellenőrzés technikájának külföldi mintájú átszervezése, amellyel háromezer beszivárgottat meg lehet találni anélkül is, hogy előbb-utóbb egy egész ország lakosságát átrostálják a toloncházi szítán. Az egész magyar polgárságot háromezer beszivárgott miatt végeredményben mégsem lehet belegyömöszölni egy kucséber-zacsóba, amelybe az idegenellenőrzés időnként találomra belenyúlhat s ha a szám nem stimmel, addig vájkálhat benne, míg végre kijön a háromezer! A belügyminiszter az első éjszakai razzia alkalmával paragrafusokkal támasztotta alá az eljárás törvényességét, — s ha kitűnő jogászok is vitattik az idézett szakaszok hatályát, fogadjuk el, hogy nem történt törvénysértés. De ha nem történt törvénysértés, történt valami, ami szubjektíven a törvénysértésnél is fájdalmasabb. A magyar polgárság személyi szabadságának a legutolsó időkig volt egy íratlan »habeas corpus act«-ja, amelyet szokásjogként még a legrendkívülibb időben is tiszteletben tartottak. A tisztességes magyar polgár biztonságban érezte magát, mert tudta, ha nem sérti meg a törvényt, egész életében nem kerül kapcio-

latba közrendészeti hatóságokkal és intézményekkel. Eddig a becsületükre és renoméjukra kényes és hiú agg polgárok azzal a büszke tudattal haltak meg, hogy sohasem volt dolguk sem a rendőrséggel, sem a bírósággal. De használ-e a nemzetnek, a társadalmi nyugalomnak és az erkölcsi rend szilárdságának, ha most polgárok tízezreinek polgári méltóságán és emberi érzékenységén büntetlenül életfogytig tartó erkölcsi sebet ejtenek, — s mindezt azért, mert idegenellenőrzési határszolgálatunk és központi bürokráciánk a jelek szerint nem tud elbánni még háromezer jogtalanul Magyarországon tartózkodó idegen honossal sem?

A belügyminiszter jóakaraté és rokonszenves államférfi, de ezúttal mint volt közigazgatási bírótól kérdezzük tőle: lehet-e az idegenellenőrzési közigazgatás gyarlóságáért elvben egy egész ország lakosságát bizonyítékok és gyanukok nélkül a betolakodottság vádjával zaklatni, lehet-e az ő-vel beszélő zakkós, vagy briccseszes szögedieket és egyéb magyarokat a toloncházba erkölcsileg meztelenre vetkőztetni, hogy megállapítsák nem álöltözetes galiciánerek-e? De ha a belügyminiszter ezekután is ragaszkodik a rajtaütésszerű idegenellenőrzés módszeréhez, akkor okosabb, ha levonja a végső logikus következtetéseket és bevezeteti a belföldi utazásokhoz is az útlevél kényszert. Mindegy, hogy a belföldi útlevélkényszert is ugyanolyan egyedülállóan bizarr reform Európában, mint amilyen a városrészeket tallózó és a gyorsvonatokat bekerítő razzia, — de a polgárnak még mindig megnyugtatóbb az útlevél a szív felett, mint az egész úton rettegő szívdobogással a példátlan hatósági eljárástól, amely tulajdonképpen nem is bünt, vagy kihágást, sőt mégcsak nem is az utas »faji«, vagy érzelmi magyarságát, hanem csak egy negatívumot akar ellenőrizni: azt, hogy a Magyarországon született, Magyarországon adózó, Magyarországon lakó, magyarul beszélő polgár Magyarországon nem idegen-e?

Az idegenellenőrző hatóságoktól természetesen nem kívánhatjuk, hogy olyan tizedrangú érdekekre is tekintettel legyenek, mint amilyenek például a kereskedőkéi, akik egész éven át várják, hogy a vidéki magyarok karácsony hetében feljönnek a szegedj s a többi gyorsal és személyvonattal s a közterhektől és a szegénységtől elalélt boltokat néhány napra felébresztik ájultságukból. De a szegedi gyors utasainak toloncházi kalandja után bizonyára százszor meg

fogják gondolni a derék vidékiek, hogy felutazzanak-e Pestre s az áruház, a ruhakereskedő, az ékszerész, vagy a bazár helyett esetleg a toloncházból vigyenek magukkal egész életre szóló karácsonyi ajándékot. Másutt, például a fascista Olaszországban is, advent idején hetvenszázalékos kedvezményt kapnak a nagyvárosokba tartó utasok, hogy könnyebb karácsonyi vásárt csaphassanak, — nálunk azonban a karácsonyi vonatok túlsúfoltsága ellen már előre razziával védekeznek s nemcsak a galiciai, de a magyar beszivárgást is rendőrkordonnal akadályozzák meg Budapest küszöbén. »Békesség légyen földön embereknek és jóakarát mindenféle népnek és nemzetségnek!« — zengi a karácsonyi dal. Mi karácsony hetében sokkal kevesebbel megelégszünk: csak a Magyarországon élő népnek és nemzetségnek kérünk egy kis éjszakai békességet és nappali jóakaratot. Nem az idegenből betolakodottaknak, csak azoknak, akiket még tíz nappal karácsony előtt is éjszaka háborgatnak saját otthonukban és a karácsonyi vásárra és Örömré nehezen felszított optimizmusukban. Nem a beszivárgottaknak, csak azoknak, akiknek ezért az országért háborúban a vérük és a könnyük s békében a keserves, munkás izzadtságuk szivárgott s most nem értik, hogy saját házukban és hazájukban miért kérdik tőlük, hova valók?

Budapest, 1937. december 16.

MAGYAR MISZTÉRIUM

Mint a misztérium színpadán, két síkon pergett egyszerre a pécsi dráma előadása. A két szín élesen elüt egymástól és freskós aulája s a pécsi mozi cirádás, bársonyszólyás nézőtere, amely merevségében és cifraságában mennyországnak kissé valószínűtlen. A másik szín, a Thomenlárna már sokkal hihetőbben, realiztikusabban ábrázolja a poklot. Nem, senki sem állítja, hogy a pécsi egyetem aulájában és a pécsi moziban paradicsomi boldogság uralkodik. Az emberek Pécsen a föld felett is tele vannak jogos panasszal és a jogosnál több gondnal. Az öszülő férfiak reszketnek az öregkori ellátástalanságtól, a pelyhedző

barkójú fiatalok pedig lázadozva követelik az egzisztenciához, vagy a karrierhez vezető utat. Magyarak Pécs — mondta a régi óras reklámja — nos, elhisszük, hogy a régi órásmesternek már nincs igaza és Pécs sem mennyország a magyarak. De az elmúlt héten mennyország lett-e attól, hogy az ifjúság avatás közben félholtra vert három zsidó doktort s a Lovagias ügy című filmet leterrorizálta a vázsonról? Kinek lett jobb és könnyebb a magyar élet ezektől a hadisikerektől? Ki lakik jól attól, hogy három zsidó fiatalember megint tele van kék foltokkal s a kedves Hunyady-film helyett valamilyen amerikai csacsiság pereg a pécsi mozi perolinós sötéttségében? Egyáltalában, kinek lett jobb a gumibot tizenöt éves suhogtatásától? Milyen magyar sebeket gyógyítanak meg a sebek, amelyeket a zsidó koponyákon ütöttek? Ki tud többet az egyetemekről elzavart zsidók tudatlanságától s kinek jutott több kliens, paciens, munkaalkalom a mások kenyértelenségéből? Tizenöt éve folyik ez a színház ugyanazon a síkon s ha újra és újra ki is derül róla, hogy a valóságtól és értelemről elvonatkozott haszontalan rémdráma, de mindig akad új dramaturg, aki tovább bonyolítja.

A dramaturg ezúttal kétségkívül a nyilasmozgalom. Érezni a sekély cselekményen, hogy kik azok, akik írnyítják. A pécsi színpad felső síkján természetesen most is a zsidó Lucifer ellen folyik a harc, — ezúttal ördögi praktikával egy magyar színdarabból magyar filmet mert gyártani, hogy megmérgezze vele a magyar faj lelkét! A bárgyú nyilastalálékonyosság most egy filmet használt fel arra, hogy négy magyar főiskola ifjúsága a nemzeti és keresztény eszme védelmében megbénítsa a tudományos munkát, agresszív ultimátumokat szövegezzon, külpolitikai érdeket veszélyeztessen, egyetemi tekintélyeket romboljon s törvénytelenül marokra fogja a bunkót. Ha jól tudjuk, a Lovagias ügy című filmben a kitűnő Kabost pofonvágják — nos, ezért a színpadi pofonért verték véresre Pécssett a zsidó diákokat. A pofonból kerekedett kispolgári lovagias afféért lovagiatlankodott Pesten a filozopterek, Debrecenben a gazdászok túlereje a védtelen zsidó kisebbséggel szemben! De szerfelett naivak és tájékozatlanok lennénk, ha elhinnők, hogy valóban ez az ártatlan filmvígjáték forralta fel az ifjúság harcias szenvedélyeit! Sokkal inkább hajlandók vagyunk elhinni, hogy a miskolci epizód adott új

lendületet a pécsi, a pesti és a debreceni bonyodalmaknak. Tipikusan nyilas színvonalra vall, hogy éppen egy otrombán mesterkélt alkalmat, egy steril és jellegtelen film bemutatóját ragadnak meg, hogy az ifjúsággal átvitessék a miskolci dúltságot és zabolatlanságot a négy egyetemi városra és magára az egész országra! A zsidó és nem zsidó magyar Filmlucifer eddig ötvennél több jó vagy rossz, de magyar filmet gyártott, miközben megteremtett egy vadonatúj magyar iparágat, amely sok ezer száznak ad kenyeret. Egészen az utolsó hétig ők is bele-törődtek, hogy valahol nem verekesznek és üvöltöznek, hanem dolgoznak, mégpedig eredménnyel. Talán meg is nézték, talán meg is taposták a lepedőn a zsidó mételet. De most nyilván megkapták egy nem is túlságosan rejtélyes világnézeti központból a parancsot, hogy ezentúl nem szabad taposni, hanem fel kell háborodni s bunkóval neki-esni. Miskolcot mindenáron folytatni kellett s egyéb híján itt volt a film, amelyben, mint évek óta mindig zsidó színészek és színésznők is játszanak. Az egész kampány ötlete leginkább Dücsönére vall: neki vannak folytosan elintézetlen ügyei a filmszínésznőkkel, ő követel állandóan energikus fellépést a náci népgyűléseken Alpár Gitta és Gaál Franciska ellen. De akárki is terjesztette ki a világnézeti harc frontját a mozilepedőkre, mégis elképesztő túlzás, hogy más konkrét ok híján, egy sérelmessé felfújít filmbemutató erőltetett ürügyével napokra felforgassák nagy magyar városok rendjét s veszélyeztessék annak a polgárságnak személyi és vagyonbiztonságát, amelynek adója az egyetemeket, önkéntes áldozatkészsége pedig a diákjóléti intézményeket felekezeti, vagyis ha úgy tetszik, faji különbség nélkül fenntartja.

Az imént azt írtuk: más konkrét ok híján, — de vizsgáljuk meg tüzetesebben, nem akad-e mégis az ifjúságnak valamelyes konkrét oka, ha nem is a lovagiatlan verekedésre és egy magánvállalat üzleti ügyeibe való erőszakos beavatkozásra, de a világnézeti és érzelmi alapon való fajvédelmi szolidaritásra? Futamodásnyira az egyetem aulájától, ahol kékre-zöldre verték a zsidó doktorokat s a mozitól, amelyben nemzeti szempontból közveszélyes film ellen lázadtak, nyílik a Thomen-táma szája, a pécsi misztériumdráma színpadának másik síkjáé, amely valóban olyan sö-

tét és kegyetlenül mély, akár maga a pokol. Nem vagyunk sem fajvédők, sem szocialisták s nem vagyunk szentimentálisak sem, — de rossz volt az álmunk és a lelkiismeretünk a víziótól: hogy kétszázhatvanegy eszeveszett s a tőke helyett sokkal inkább önmaga ellen lázadó magyar bányász a föld alatt akart éhen halni, mert nem bírta a föld színén a lassú éhhalált! Mi is elítéltük a törvénytelen eszközöket, amelyeket ezek a nyomorúságos keresztény magyarok élet-halálharcukban igénybevettek, de nemcsak a humanitás, hanem a tárgyilagosság is azt sugalta, hogy melléjük álljunk és sürgezzük pokoli életviszonyaik javítását.

Sokszáz kilométerre élünk Pécstől, egy világ választ el a nemzetközi és nemzeti szocializmustól — de a figyelmünket és izgalmunkat semmiféle nemzetközi vagy nemzeti film sem tudta egy pillanatra elterelni a szörnyüségéről, hogy kétszázhatvanegy ember önként befeküdt a sírba, mert nem egészen alaptalanul azt érzi, hogy nincs helye a magyar föld színén. De örök szégyenük a pécsi fajvédő háborgóknak, hogy egyetlen szavuk és gesztusuk sem volt e halálraszántak felé: mialatt csonttá-bőrré asszott keresztény magyarok egymásután loccsantak arccal az agyagos bányavízbe, Gaál Franciska és Kabos Gyula ellen vezettek rohamot! A zsidó filmkapitalizmus ellen izgattak és harcoltak, miközben kődobásnyi távolságra a valóban idegen osztrák nagytőke — mondjuk szeliden: — nehézsége — keresztény fajmagyar munkások százait sodorta a kétségbeesett illegalitásba és a halál révére! Egy rikantásuk sem volt értük, egy suhogtatásuk sem, még kevésbé pontokba szedett ultimátumuk vagy fenyegető röpcédulájuk! Eszükbe sem jutott, hogy a belvárosi aszfaltról letérjenek a bányatelep térdig érő sarába s ha úgy tetszik, faji alapon követeljék az életmentő több bért és kenyeret keresztény fajmagyar testvéreiknek. Amikor a csendőrök — bizonyára a bányászok törvénytelen magatartásáért — három faj magyar munkást szíventaláltak, ők azzal voltak elfoglalva, hogy törvényellenesen félholtra verharom zsidó doctorandust, akik éppen arra akarták letenni fogadalmat a rektor kezébe, hogy minden körülmények között megtartják a törvényt. Most végre alkalmuk lett volna szemtől-szembe találkozniok az igazi nagykapitalizmussal, de el voltak foglalva a moziban, a lepedőn üldözték a ma-

gyar faj ellenségeit, a derék magyar színészeket és színésznőket, akik — szerintük talán — szintén bűnrészesek abban, hogy a fajmagyar diplomások nagy része a tizenöt-éves numerus clausus ellenére is állástalan, a fajmagyar földművesek nagy része a tizenötéves parasztpolitika ellenére is földtelen s a fajmagyar ipari munkások százai inkább önként akarnak éhenhalni, mint hogy halálra éheztessek őket! Ezúttal nem a biciklisták, hanem a filmszínészek az okai mindennek, — csak éppen az a kődobásnyira füstölő nagytőke nem oka semminek, amely szabályosan ismétlődő időközökben évek óta minden télen leszállítja a magyar társadalomnak, ugyanannak a szociális tragédiának, a tárna öngyilkosjelöltjének uszító szenzációját! Csak az az idegen nagytőke nem, amely Pécssett hatalmával és befolyásával nagyon is otthon van ahhoz, hogy tanácsos szembeszállni vele, de amely lehet, hogy nem egészen a saját hibájából, évek óta a Mecsekalja keresztény magyar proletáriátusát olyan bérekért és olyan körülmények között dolgoztatja, hogy az öntudatos polgárnak, a kapitalistának is — önvédelemből kell tiltakoznia ellenük, mert az egész ország elégedetlen és kétségbeesésre hajlandó dolgozó tömegeit lázítják! De a nyilasokra jellemző, hogy programjuk könyörtelen rendszabályai alól frivol alkalmisággal kreálnak kivételeket: Miskolcon is felosztották a nagybirtokot, de Festetics gróf negyvenezer holdját érintetlenné deklarálták! A zsidó nagyipart is meg akarják semmisíteni Pesten és egyebütt, de Pécssett ebből a nagyiparrelenes programból kizárólag az elzsidósodott filmipar ellen való energikus fellépés megvalósítását tartják szükségesnek olyankor is, amikor kétszázhetvenegy fajmagyar vonaglik az éhségtől a bányagödörben.

Íme, így fest az ő fajvédelmük, ilyen az ő nemzeti szocializmusuk! A pécsi kettős színpadon az egész ország drámáját játszották: a felső síkon a forradalmi zavarra spekuláló karriervadászok, elfajzott főurak, a félintelligencia ádámcsutkás demagógjai és a lepénzelt sajtóprofesszionizmus vadítja a gyülevész proletáriátust és az ifjúságot a nemzeti és gazdasági valóság hamis vetületei, alapítalan látszatai ellen, — ugyanekkor maga a nyomorúságos magyar nép haldoklik a gödörben, nemcsak a bánya, de a tízezerholdak zsellérsorsának mélységeiben is. Csak be-

ugratni, bajba kergetni tudják, de amikor élet-halálról van szó, nincs hozzá egy résztvevő szavuk, egy segítő mozdulatuk sem! Az országnak elég volt a két síkon pergő színházból. Ha tiltakozva mosolygott a pécsi kegyes hölgyek színházi cenzúráján, amellyel a családi erkölcsöt ártalmatlan színdaraboktól akarták megvédeni, egyetlen törvénytisztelő polgár sem akad, aki tiltakozik, ha a kormány a politikai és a szociális erkölcs védelmében ezt a szimulán rémdrámát energikusan és véglegesen leparancsolja a műsorról.

1934 február 28.

TESTVÉR!

A Hunyadi-téri verekedésből támadt bűnügy főtárgyalásának tízéves fiú a koronatanúja. Az elnök felszólítására a következőképpen adta elő, amit látott: »A bácsi elővette a bicskáját — mondta — és beledöfte egy nyilas testvérebe. A kisfiú vallomásának hitelét kizárólag a bíróság ítéheti meg, de maga a tanúvallomás kész marasztaló ítélet a mindenre eltökélt szélsőséges propaganda felett. Ez a propaganda mindig ott kereskedik, ahol legkisebb az értelmi ellenállás és a legkönnyebb a kezdetieges indulatok felszítása. Ezért veti magát a gyerekekre. Ezért hódította meg a Hunyadi-teret is, Budapest e legsüggesztőbb közterét, amelynek vigasztalanságát az sem csökkenti, ha alkonyati hangzavarán a gyermeklárma uralkodik. A Hunyadi-téri gyerekek a kültelekkel érintkező környék rosszul táplált, rosszul öltözött és korai munkától elcsigázott kiskolásaiból, inasaiból és kifutóiból kerülnek ki. Mindaddig, amíg a közelben nem nyílt meg egy párhelyiség, késő estig olyan szenvedélyesen rúgták a rongylabaát, mintha életük minden kietlenségéért ebben a passzióban kerestek volna kárpótlást. A Hunyadi-tér fiatalságát a múltban legfeljebb ha egyetlen pártvillongás dúlta fel: hogy melyik csapat lesz az év futballbajnoka? A sport e mezitlábosait nem érdekelte a politika és ha ők érdekelték a politikát, legfeljebb annyira, amennyire minden lelkiismeretes politikai mozgalomnak kötelessége a proletárgyerekek testi és

lelki nyomorúságával szembenézni. Bizonyos, hogy addig nem is akadt politikai párt, amely az utca porában futballozó gyerekek közt terjesztette volna tanait, még kevésbé, amely a játék közben kerekedett gyerekháborúba beavatkozott volna s világnézeti háborúvá duzzasztotta. A ligetben és a tereken minden időben — a mi időnkben is — pillanatok alatt kirobbanhatott a háború egy vitás gól, vagy egy földhöz vágott diáksapka miatt, de a rokkant parkőr botjának suhogása, vagy a fenyegetően lassan közeledő őr kardjának csörgése elég volt a terep pacifikálásához, lamióta az újfajta politika a játszóteret is bevonta stratégiai koncepciójába, lett a tavasszal is sivatagi terézvárosi és erzsébetvárosi közterekből csatatér, melyet nemritkán a bot és a bicska nyomán serkedt igazi vér is öntöz. A kultuszminiszter elhessegette az iskolák környékéről a politikai gyermekrontókat, de bizonyos, hogy sem ő, sem másfajta hatalom nem vigyázhat minden tízévesre, aki úgy veszi fel az utca porából az elhullatott jelszócsonkokat, mint az eldobott cigarettavéget s ugyanúgy kész mindjárt ököltre is menni érte. Sem a hatóságokat, sem a kormányhatalmat nem lehet hibáztatni, ha lassanként a magyar indiánpolitika préríjévé vadul minden liget, tér és gruncf Budapesten, mert ezt a harciasságot nem lehet már megbékíteni a Hunyadi-téren s a többi játszótérekben, legfeljebb, ha még a Kossuth Lajos-téren lehetne... De, ismételjük, nem hibáztatunk senkit, sőt a gyerekeket sem hibáztatjuk, amikor az elhullatott eszmeconkokat bajuszos férfiak és szakállas öregurak is felszedik, sőt mellreszívják. Csak sajnáljuk szegény fiúkat, akiket jóformán az anyjuk szoknyájától ragad el és gyakran vérbeli testvéreiktől idegenít el a nyilas testvér, hogy a legszörnyűbb háborúra nevelje őket: a testvérharcra...

1938 augusztus 3.

A SZIGET

Uram,

megkaptam levelét, amelyben azt kérdezi tőlem, hogy ebben az eddig érvényes közösségeket és kötelekeket átértékelő korszakban hova tartozzék, hol keresse meg a helyét? Azt írja, hogy ma is közvetlenül átérzi a kultúr-emberiséghez való szellemi és erkölcsi tartozását; a szülők sírja, a bátyja háborús sírja, öntudata, nyelve és legtisztább vonzalmái a magyar nemzethez és földhöz kötik; osztályhelyzete, ízlése és szokásai a polgársághoz, — de ezeket ez elszakíthatatlannak vélt kapcsolatokat az ön ragaszkodása ellenére, egyre inkább széttépik a tények, ön konokul ragaszkodik a kultúremlékhez, de mit tegyen, ha a kultúra és az emberség gyakorlatilag semmit sem jelentenek a mai Európában? Ön éppúgy nem tudna más lenni, mint magyar, ahogyan nem tudna tüdő helyett kopolyával lélekzeni, — ennek ellenére kétségbevonják, osztályozzák, kigúnyolják a magyarságát, ön testestől-lelkestől polgár, de vitatják a polgári szabadsághoz, a polgárt jellemző individualitáshoz való jogát s lassankint gazdaságilag is arra a szintre csúszik, amelyen alul nincs polgár, csak proletár, ön azt írja, hogy mióta ezek az életét determináló külső és belső viszonylatok napról-napra gyorsuló tempóban tempóban bomladoznak, úgy érzi magát a megszervezett társadalomban, mint akit máról-holnapra kivetettek a hajóból egy pusztaszigetre az Óceán közepén s hiába adja le a kétségbeesett fényjeleket az éjszakában...

Ne haragudjék, tisztelt uram, ha megmondom, hogy a hasonlat, amellyel krízisét érzékelteti, nem túlságosan újszerű, de mégis alkalmat ad nekem arra, hogy szintén nem túlságosan újszerű, sőt talán nagyon is régimódi választomat ráépítsem, ön hajótöröthöz hasonlítja magát, akit részvétlenül, sőt ellenségesen sorsára bízna s aki a gyűlölködő tenger közepén kizárólag önmagára van utalva, — nos, vizsgáljuk meg reálsan, mit kell és mit lehet csinálni a szigeten? Bizonyára diákkora óta nem olvasta Defoe Robinsont, holott ez a könyv éppen azoknak íródott, akiket régi kötelekeiből kiakolbolított, és a civilizációtól megfosztott a hirtelen katasztrófa s akik ellenséges emberi indulatok és természeti erők között az utolsó talpalatnyi földön újra felépítik maguknak az elveszett tár-

sadalmat s megteremtik maguk körül a civilizáció nélkülözhetetlen erkölcsét és légkörét. Robinson nemcsak az angol farm külsőségeit, mezőgazdasági módszerét és a gregoriánus naptárt plántálta át a szigetre, de a békesség, a hűség, a gyengédség és a nagylelkűség erényeit is, amelyekkel lelkileg fehéreberré avatta a vadembert, — mert voltak idők, amikor a fehér embert ezekről az erényekről a bőre színén is inkább fel lehetett ismerni.

A sziget, uram, ahol most meg kell vetnie a lábát: az ön otthona. Tudom, hogy huszonnégy éve, mióta elment a háborúba, nem tudott újra végképp letelepedni. Nem ön az oka, hogy a négy fal nem a védelmet biztosító vár, a polgári idill színtere és a család abroncsa. Valamikor a nemzet és a társadalom az otthonok és családok szilárdágán épült fel, de a háború óta a nemzeti és társadalmi élet egymást követő vad áramlásai otthonok és családok ezreinek roncsait sodorják magukkal. Tudom, hogy sokkal több múlt azon, mi történt a fórumon, vagy csak az utcán, mint a? ön családfenntartó erején, Nem vádolom tehát, uram, ha esetleg nem tudta az otthonát olyan szilárddá, bensőségessé, harmonikussá építeni, mint a régi apák. Nem ismerem személyi körülményeit, ám lehet, hogy az ön házatája is sokkal inkább hasonlít szociális és idegviharoktól letarolt puszta szigethez, mint családi fészekhez. De ha van négy fala, amelyet még meg tud támasztani, gondoljon arra, hogy egyre inkább kiszakadva a kultúremberiség közösségéből, örök vonzalma és áldozatai ellenére kirekesztve a nemzeti egyenjogúságból és a szabad polgár és az önálló egyéniség legfőbb emberi öröméből és méltóságából ez az otthon az egyetlen vitathatatlan terület, amely megvetheti a lábát, ahol változatlanul a maga módján lehet kultúrember, magyar ember és polgár! Válaszom így hangzik, uram: menjen haza, hozza rendbe az elhanyagolt otthont, gyűjtse össze az asztal körül a szétzilált családot s abban a »vérségi« közösségben, amelyet semmiféle erőszakos hatalom nem téphet szét, hirdesse és ápolja tovább ideáljait, ön azt kérdi, hol keresse meg a helyét, — nos, üljön az asztalfőre, ültesse maga köré elszéledí fiait és lányait és nevelje őket régimódi kultúremberekké, magyarokká és polgárokká. Organizálja meg belőlük azoknak a nagy közösségeknek és kötelékeknek miniatűr mását, amelyekből ki kell szakadniok és re-

kedniök a külvilágban. Nincs más hátra: mindazt, ami a társas együttélést Európában a XIX. század kultúremberéhez méltóvá avatta s ami kinn a harctéren és az utcán a XX. század negyedik évtizedének végére semmivé vált, — át kell menteni a családba és feltámasztani és kultiválni a négy fal között, még akkor is, ha a falaknak is fülei vannak. Meg kell barátkozni a gondolattal, uram, hogy mindnyájunknak, akik eszményeinkhez ragaszkodunk, elszigetelten és kirekesztetten, saját erőnkől kell legalább az otthon szigetén megteremteni azokat a szellemi, erkölcsi és érzelmi feltételeket, amelyek nélkül nem tudunk és nem is akarunk élni.

Kétségtelen, uram, hogy a szigetek partjait gyűlölködő hullámok ostromolják s a imái nagy tengerrengésben ezerszámra el is süllyednek a szigetek. De amíg a sziget egyetlen újnyira kiemelkedik az áradatból, nem szabad földelni a reményt, hogy az utolsó pillanatban mégis feltűnik a horizont szélén a fehér hajó, amelyen békésen és együtt utaznak a legkülönbözőbb nyelvű, színű, fajú és felekezetű emberek, amely felveszi a fedélzetére a hajótörötteket is és a megszeliíthetetlen kanibálokon kívül mindenkit, aki a szabad és művelt emberiség közösségébe és kötelékébe haza vágyik.

Menjen haza tehát, uram, a gyűlölködő fórumról, a megbokrosodott utcáról, gyűjtsa meg penáteszei oltártűzét: a kultúráét, a magyarságét és a polgári szabadságét. Ne hagyja kialudni a tüzet az otthon szigetén, hogy a fehér hajó árbóckosarából idejében észrevegyék jeladását...

Budapest, 1938. március 20.

JÉZUS VAGY BARABBÁS

Főtisztelendő úr,

e szép húsvét ünnepét választottam alkalmul arra, hogy feleljek »helyreutasító« és gúnyorgó támadására, amellyel engem szerényen, de csökönyösen vallott eszméimért megleckéztetett. A húsvétot azért tartom időszerűnek a közünk egyoldalúan támasztott vita elintézésére, mert úgy érzem, hogy ezen az ünnepen a kereszténység ősi, b

evangéliumibb formában él azokban is, akik a hétköznapokon inkább hatalmi szervezetként, vagy politikai bázisként értékelik és alkalmazzák. E szép húsvéti ünnep szerintem mindenkit közel hoz az igazi Jézushoz, nemcsak a felekezeti kerestényeket, de minden emberséges, erkölcsös, tisztességes embert. A passió és a feltámadás tanulásában és katharizálásában ugyanúgy részes lehet mindenki, ahogyan a profán tudomány áldásos eredményeit nemcsak a tudós, de a tudatlan is élvezheti. S aki a meggyalázott és megfeszített igazság feltámadásában olyan törhetetlenül hisz, ahogyan mi hiszünk, elsősorban a nagyhét példáján edzi meg hite erejét.

Engem is a húsvét inspirált most arra, hogy minden csalódás és bukás ellenére még megingathatatlanabban higgyek azoknak az értelmes, erkölcsös, emberséges és szabzd eszméknek és céloknak feltámadásában, amelyeket ma megköpdösnek, megkorbácsolnak, elnémítanak és megsemmisítenek s azoknak az egyéneknek és embercsoportoknak szörnyű, de termékeny szenvedésében, akiket joguktól és létfenntartásuk jogától megfosztanak, s akiket Főtisztelendő úr is sajnálatosképpen a gúny és megvetés szokatlanul éles szavával illetett. Néhány hét előtt e lap hasábjain azt üzentem a végzetesen megzavart, tanács-talan polgároknak, akik régi érzelmi és társadalmi kapcsolatokból kirekesztve a bántatlanság talpalatnyi helyét keresték a világon, hogy a fórumról és az utcáról, hol mindenkinek útban vannak, mennek haza otthonaikba, hozzák rendbe a családot s ápolják tovább a négy fal között a humanitást, a műveltség és az európai magyarság kultúráját. Azt üzentem a szegény, megnyomorított, megszegényített embereknek, hogy a rájuk szakadó gazdasági és szociális katasztrófa ellenére, fejlesszék tovább türelmüket, gyarapítsák ismereteiket és könnyítsék el lelkivilágukat, — s Főtisztelendő úr ezt az éppenséggel nem kihívó, nagyon is mértéktartó programot használta fel arra, hogy ellenreformátori modorral és malidéval célba vegye. Elsősorban is kétség bevonta, hogy ezeknek a soroknak egyáltalában van lelkiviláguk, majd meggyanúsított azzal, hogy az erényt és e melandólikus lelki programot sohasem fedeztem volna fel, ha a történelmi változás »nem kólint főbe«. Nem vagyok járatos a teológiában, Főtisztelendő úr, de ismerem a katolikus egyház fejének s

magyar főpapjainak tisztítóerejű és vigasztaló szózatait, amelyekből kiderül, hogy e nagy keresztényeknek a kereszténység nem ott végződik, ahol az egyházi hierarchia, az egyházi vagyion, vagy a keresztény napipolitika. Ezek a nagy papok a keresztényi felebaráti szeretetet, részvétet és jóhiszeműséget kiterjesztik minden élőlényre, — s még a vad szigetek négerétől sem vitatják el, hogy benne is Isten lelke lobog. Főtisztelendő úr az első katolikus pap, aki emberi lélek és emberi lélek között olyan megkülönböztető rangsort akar felállítani, amelyet a vér mítoszának pogány prófétái test és test, faj és faj között.

Nos, ha így lenne s valóban lelki szegények lennének, az a Krisztus, aki a hegyi beszédben éppen a lelki szegényeket fogadta testvéréül, semmiesetre sem sújtana le rájuk a gúny és a megvetés szavával, mely különben is hiányzott isteni szótárából. De ön sem vetné meg s gúnyolná ki őket, Főtisztelendő úr, ha végigjárna az szomorodott és elcsendesedett otthonokat, amelyekben ezek a »!elki szegények« milliószer tragikusabban szenvednek a zsidótörvény gyakorlati csapásainál az érzelmi, polgári és kultúremberi megaláztatás nyomán kerekedett lelki katasztrófától. Ha ön, Főtisztelendő úr, kételkedik abban, hogy ezeknek az embereknek lelkük van, olvassa el a hetvenhét éves magyar zsidó tanító hozzám intézett levelét, amelyben azt írja, hogy huszonegy éves korától ötezer magyar gyereket tanított meg magyarul írni és olvasni s most nincs egyéb vágya, mint szegényében és csalódottságában megtérni a magyar anyaföldre. Olvassa el Főtisztelendő úr a hadiözvegy levelét, amelyben megírja, hogy férjét 1914 augusztus 27-én eltemették Galíciában, fiát tengerentúli gyarmatra kergette a numerus clausus, de mindez együttvéve nem gyötri úgy, mint a legfrissebb lelki seb, amely a zsidótörvényt követő napon érte, amikor középiskolás unokája mellé nem volt hajlandó többé leülni az iskolapadba a kis keresztény szomszéd, akivel eddig harmonikus és lelkes barátságot tartott. Százával tudnék önnek, Főtisztelendő úr, prezentálni bizonyítékokat, amelyekből kiderül, hogy ezek a megbélyegzettek elsősorban nem a sokat emlegetett »pozíciókat« siratják, hanem a közös szellemi és lelki hazát, amelyből az ön gúnyja és megvetése kíséretében most expatriálják őket. Nem vagyok illetékes arra, hogy az egyház felkent papját »helyre-

utasítsam«, de sehogysem keresztényhez méltó magatartás a megvetés és a gúny kövével megdobálni azokat, akik már csak azért sem dobhatnak vissza kenyérrel, mert lelki és szellemi hazájukkal és polgári méltóságukkal egyidejűleg — elveszik tőlük a kenyерüket is.

Főtisztelendő úr, 1938 év előtt, amikor a vagyonukért aggódó farizeusok és hatalmukat féltő papi fejedelmek vasárnaptól vasárnapig ráuszították a tudatlan és szegény népet a názáreti Jézusra, Pontius Pilátus, a római helytartó az utolsó pillanatig »ki akarta fogni a szelet a vitorlából« s a hidegen céltudatos és forrófejű vérszomjasoknak felajánlotta váltságdíjúl Bar Abba, köznyelven Barabbas nevű gyilkos életét. Ez a Barabbas a nacionalista guerilla-vezér álarcában, közönséges haramiaként veszélyeztette a bibliai ország erdeit és sivatagjait. A római helytartó részvétet és rokonszenvet érzett a názáreti Jézus iránt, mert ráeszmélt, hogy a hatalmasok bűnbakja, akit a szegények és gyengék dühének kiszolgáltatnak az igazi bűnösök helyett. Barabbas keresztneve is Jézus volt, a helytartó tehát abban reménykedett, hogy az utolsó pillanatban talán sikerül megtévesztenie a kapuját döngető, ablakai alatt üvöltő csöcseléket. Két Jézus között választhatott a nép 1938 év előtt, de azzal a tragikus következetességgel, amellyel megveszejtett idegállapotában mindig az ártatlan és az igaz vérét követeli a gonoszé és a hazugé helyett, akkor is Barabbast szabadította meg és a Názáretit hajszolta a vesztőhelyre. S bennem, Főtisztelendő úr, mióta tudom, hogy Barabbast is Jézusnak hívták, folyton erősebb a gyanú, hogy a föld tele van szeretetre, nagylelkűségekre és az igazság befogadására képtelen emberekkel, akik Jézus követőinek tartják magukat, de 1938 év óta végzetesen össze-tévesztik a két Jézust, a názáretit a Barabbassal. Akik fegyverrel támadnak a fegyvertelenekre, erőszakkal elveszik felebarátaik ökrét, szamarát, szellemi és erkölcsi javait, amelyeket verejtékükkel és agyukkal megszereztek, akiknek diadal a mások bukása, büszkeség a mások szégyene, erő a mások gyengesége, lakoma a mások éhsége, — csak tévedésből járhatnak a Názáreti templomába, — mert messterük megváltozhatatlanul a Barabbas Jézus marad

Önök is tudnia kell, Főtisztelendő úr, hogy a keresztény világnak nevezett földterületen sokhelyütt e végzetes névcsere megtévedt szektáriusai bitorolják a keresztény-

ség nevét és jogcímét s nemcsak a szabadságot, a kultúrát és erkölcsöt, de magát az eredeti názáreti kereszténységet is végtelenséggel fenyegetik, önnök is tudnia kell, Főtisztelendő úr, hogy Barabbas Jézus »keresztényei« éppen azt az istentelenséget és embertelenséget zúdíják az emberiségre, amelytől a Názáreti vérével akarta megváltani. Az emberiség jobbik fele évek óta keresztényi megadással túri a názáreti Jézust detronizáló Barabbas Jézus parancsuralmának intermezzóját az égi és földi igazság végső győzelmébe vetett hittel várja a kegyetlenség és eszelősség végét, ön tudja, Főtisztelendő úr, hogy a Názáreti hány hűségese és lángoló követője került a keresztre a római vérvádtól, amely azokra fogta az emberáldozat pogány rítusának fortéimét, akik az embdt'i élet szentségében is az Istent tisztelték! ön tudja, Főtisztelendő úr, hogy a Názáreti hány hűségese és lángoló hívét tépték szét a vadak a cirkuszban, amikor Nero, Róma égésének bűnbakjaivá avatja őket! S bizonyára olvasta, Főtisztelendő úr, Tacitus római történelmének ama passzusát, amelyben a cirkuszi vérengzésről a következő jellegzetesen tömör mondattal mond véleményt: »Vile damnum. Silány kárnak nevezte Tacitus ama keresztényeknek tömeghalálát, akik az oroszlánok és hiénák véres fogai előtt sem pártoltak el a názáreti Jézustól a Barabbas Jézushoz.

S most ön mondja, Főtisztelendő úr a zsidókról, akiket a törvény megfoszt emberi méltóságuktól s kenyerüktől és gyermekeik kenyerétől: Vile damnum. Silány kár azoknak a zsidóknak erkölcsi, szellemi és szociális megsemmisülése, akiknek ugyanúgy egyedüli bűnük, hogy zsidók, ahogyan az első keresztények egyedüli bűne volt a kereszténység. Silány kár — mondja Főtisztelendő úr, a Názáreti egyházának felkent papja. Még a lelkes lény rangját sem engedélyezi a zsidóknak s gúnnal és megvetéssel kíséri a régi érzelmi és társadalmi közösségből otthonukba való exodusukat is. Nem csodálkoznék, Főtisztelendő úr, ha a pogány-latin Tacitus után a mohamedán Enver pasa szelleme is megihletná önt, ha mindjárt az ifjú törökök hadügyminisztere nem a zsidókról, hanem az örmény keresztényekről mondta kiüzetésük előtt az interveniáló Morgenthau amerikai nagykövetnek, aki történetesen zsidó is volt, a következő kegyetlen és lelketlen szellemességet: »Az orvos nem tárgyal a pestis-bacillussal!« Mert ne le-

gyünk feledékenyek, Főtisztelendő úr: nemcsak az ó-korban, de az új-korban is akadtak a hatalom és a parancshatalom erejével rendelkező személyek és rendszerek, amelyek nem zsidók, hanem keresztények pusztulását tartották silány kár-nak! Akik a keresztényektől is elvitatták lelkivilágukat s a keresztények aránytalan szorgalmának, vállalkozó kedvének gyümölcsét és asszonyaiknak, gyerekeiknek életét is kiszolgáltatták az éhség farkasának és a hajléktalanság sivatagának.

Mi nem hisszük, hogy a káröröm keresztényi tulajdonság s hogy a megalázottak és megszorítottak katasztrófája felett érzett élvezet kielégülés paphoz méltó indulat. Szeretjük Verhaeren ikerversét: A szelíd papot és a szilaj papot. Főtisztelendő úr magatartása inkább a szilaj pap költői jellemzéséhez van közelebb. Nem vonjuk kétségbe, hogy az egyház szolgájának is joga van a szilajságra és a tiltakozás dörgedelmeⁿ a bűnösök komor megfélemlítésére. Maga a názáreti Jézus is korbácsot ragadott és szilaj hangon kergette ki a templomból a kufárokat. Meg is értenők, ha Nyisztor főtisztelendő úr szilajsága a kufárokat a hatalom és a vagyon mértékteleneit korbácsolná, — még antiszemitizmusát is megértenők, ha különválasztaná a zsidók között a lelketleneket, a részvétleneket és mértékteleneket azoktól a kézi és szellemi munkájuk után élő kisemberektől, akikből az apostolok is kikerültek. Megértenők, ha Főtisztelendő úr azoktól vitatná el lelkivilágukat, akik valóban nem bizonyították be, hogy a szellem, a dolgozók, a Igyengák és a jogtalan szegények iránt teljesítik a Törvénynek a felebaráti szeretetről szóló parancsát. De miért szilaj Főtisztelendő úr azokkal szemben is, akik mindig kisebbek és gyengébbek voltak annál, hogy bárkinek ártalmára lehettek volna, de elég erősek ahhoz, hogy egy ország védelméből, építőmunkájából, terheiből és áldozataiból erejükön felül kivegyék a részüket s akik együtt a nemzsidó dolgozókkal és szegényekkel végigkínlódták apokaliptikus korunk szörnyűségeit? Miért szilaj Főtisztelendő úr azokkal szemben, akik zsidókként sohasem szolgáltak semmiféle zsidó érdeket, hanem a magyar keresztények legelhagyatottabb, legszegényebb, legboldogtalanabb tömegeinek szociális felemeléséért, földjéért és iskolájáért hevültek? Miért szilaj Főtisztelendő úr azokkal szemben is, akik korunk legnagyobb keresztény írójának,

a francia Mauriac-nak megítélése szerint zsidókként is keresztényebbek Barabbas Jézus keresztényeinél? »Ha valakinek szeretet van a szívében — írja Mauriac —, nem tőle függ, hogy szolgál-e Krisztusnak. Aki azt hiszi, hogy gyűlöli őt, neki szentelte az életét. Mert Jézus álöltözetben és álarcban ott van az emberek között. Ő rejtőzik a szegényekben, a foglyokban, az idegenekben, a nemkívánatos elemekben, Sokan, akik hivatalosan szolgálják, sohasem tudják, hogy van, de sokan, akik még névről sem ismerték, meghallják az utolsó napon azokat a szavakat, amelyek megnyitják előttük az öröm kapuit«. — Kérdezzük: miért szilaj a Főtisztelendő úr azokkal a zsidókkal, azokkal az idegenekkel és nemkívánatos elemekkel szemben. akik ha nem is szolgálják hivatalosan Krisztust, neki szolgálnak, mert szeretet van a szívében?

Nem akarom a zsidók érdemét és mártíriumát túlozni. Nem állítom róluk, hogy mindnyájan büntelenek és saját hibájukon kívül szerencsétlenek. De bizonyos, hogy üldözöttek és elesettek, akikkel szemben a názáreti Jézus irgalmat tanúsított s részvétet és segítséget parancsolt akkor is, ha mindnyájan bűnösök. S az is bizonyos, hogy bűnüknél sokkal nagyobb bűnökért büntetik őket, hogy a hatlamosok és gazdagok évezredes bűnbakjának szerepére ismét alkalmasak legyenek. S bizonyos, hogy nem keresztény pap feladata tehát, hogy amikor igazságért és részvéért szomjaznak, Főtisztelendő úr is azok közé szegődjék, akik ecetes vízzel megitatják őket. Polgári jogaikra és munkájuk eredményeire most gördítik a követ, — de nem hisszük, hogy a názáreti Jézus felkent papjának feladata, hogy segítsen a poroszlóknak!

Főtisztelendő úr többízben is gúnyolódva állapította meg, hogy a történelmi változástól »főbekólintva«, csak kényszermegoldásként ajánlottam a kétségbeesetteknek az otthonukba és lelkevilágukba való visszavonulás programját. Most töredelmesen bevallom, hogy ezt a gondolatot önkényesen átvettem, elplagizáltam az egyházatyák egész sorától, de leginkább Faulhaber bíborostól, aki egyik pástorlevelében azt parancsolja a katolikus híveknek, hogy a kereszténység örök lángját mentse át a megzavart fórumról és a gyűlölködő utcáról a családba, Isten országát találják meg a lélek világbirodalmának végtelenségé-

ben. A bíboros-érseket néhány év előtt szintén »főbekölin-totta« a történelmi változás s talán nem kell bizonyítanom, Főtisztelendő úr, hogy vele szemben is elhangzott a szilaojk vádja: híveinek nincs is lelkiviláguk s otthonukban a zárdák celláiban nem Krisztus kultuszát, hanem a legképtelenebb bűnöket üzik!

E szép húsvét ünnepén imígyen válaszolok Főtisztelendő úrnak. Nemcsak a megtámadott jogcímén, de azért is, mert keresztény papok, bencés szerzetesek voltak első lelki és szellemi nevelőim, ők nyitották meg szememet először, hogy megismerjem az igazi kereszténységet, amelynek végcélja csakugyan az egy akol, egy pásztor, de — ezt az aklot nem drótsövény és nem poroszlók szuronya fogja őrizni! ők tanítottak meg arra, hogy eljön az idő, amikor a »szellemi dolgok birodalma már nem hatalomnak, hanem szabadságnak nevezi magát! Amikor a kereszténység, a demokratikus érzés győzelme lesz, az egyszerű, békés szívek felvirradása és uralomba iktatása a szépnek, ahogyan ezt a nép értelmezi.« S ők tanítottak meg arra, hogy tévedhetetlenül meg tudjam különböztetni a názáreti Jézus szolgáit Barabbas Jézus eretnekeitől akkor is, ha Jézus nevében tagadják is meg Jézust a történelmi fordulatot jelző nem is harmadik, de első — trombitaszóra.

Egyébként béke legyen velünk.

1938 április 17.

JÉZUS A FÖLDÖN

Lejött a földre s először az ország felé vette útját, ahol emberként született s csodagyerekként tanított a zsinagógában s ahol a hegyen beszélj s a hegyen megfeszítették. Volt benne valamilyen emberi érzékenyülés és lelkendező kíváncsiság, amikor a tengeren száraz lábbal közeledett a part felé, amelynek járványsárga sivárságát megszépítette az emlék. Mégis csak hazai part volt s nem messze tőle a szálló- és olajlankás Galilea. Sohasem volt nacionalista, még csak lokálpatrióta sem: az első pillanattól mindenkié volt s mindenkit magához fogadott. A néger királyok idegen dörmögését éppúgy megértette, ahogyan

nem érzett osztálykülönbséget a pásztorokkal, holott Istene fia volt: Ő volt az Úr s a pásztorok csak nincstelenek. Nem voltak nemzeti, faji és vallási előítéletei. A totemimádó hegyi barbároknak, a bálványaikból is kiábrándult művelt és cinikus görögöknek és a nyers és nyegle rómaiaknak ugyanúgy felajánlotta gyengeségét, szellemének világosságát, az egyént és a társadalmat megfélemező és felszabadító erkölcsét, mint gyógyító irgalmát a nyavalyatörőnek s a leprásnak és tisztító bocsánatát az esett nőnek.

Csak a farizeusokat és kúfárokat rekesztette ki végtelen szívéből, — azokat, akik fogolyként őrizték a Törvényt, hogy csak nekik szolgáljon s uralmuk és zsebelésük jogát igazolja. A római katonának, aki a kereszten átszúrta a szívéét, megbocsátott, annál inkább, mert ahogyan ezt kései apostola, Renan feljegyezte, nem sokkal a megfeszítés után maga is kereszténnyé lett. A római helytartónak is megbocsátott: végül is vérben-vasban felnőtt katona volt, akinek mestersége és virtusa a birodalom és a fennálló rend ellenségeinek megsemmisítése. A vargának is megbocsátott, aki vasárnap pálmával tüntetett mellette s pénteken arculköpte: végül is a jogtalan, törvénytudatlan, törvényen kívül élő gyülevész mindenkor üres gyomrának, bús és buja indulatainak és gálád, vagy félkegyelmű uszítóinak játéka. Mindenkinek megbocsátott, aki nem tudta, mit cselekszik. Csak azok iránt nem érzett enyhülést, akik nagycin is tudták, hogy a kiváltságosok címerévé és a kúfárok cégtáblájává szentségtelenített kőtábla hatalomforrását miképpen kell megtartani s hogyan lehet a csürhét vasárnaptól péntekig olyannyira megkergetni, hogy maga pusztítsa el a törvényt, mely neki tesz igazságot és neki juttat nagyobb kenyeret.

Most, hogy száraz lábbal a part felé haladt, velük szemben is megengesztelődött, mert az alkonyaiban a tenger nehéz gőzén áttörő üde hazai illatok felvidították. Ám, amikor a partra ért, a vízmosásból kilépett egy burnuszos katona s fegyverét mellének szegezve ezt kérdezte: »Ki vagy?« »Jézus vagyok, Názáretből!« felelte meglepetten, da nyugodtan. »Zsidó vagy?« »Én az Ember Fia vagyok.« — mondta — »és mindenki testvérem!« A katona ekkor hozzálépett és végigtapogatta. »Van-e fegyvered?« — tudakolta keményen. — »Fegyvertelen vagyok« — felelte Jézus — »s vesd el te is fegyveredet. Ne felejts el, aki

fegyvert ragad, fegyver által pusztul el.« »Honnan jössz, idegen« — kérdezte gúnyosan a katona. »Hol álmodtad végig az éveket, hogy nem tudod: Galibában, Madridban és Sanghájban az asszonyok, a csecsemők és a gyerekek is elpusztultak a fegyvertől, holott sohasem ragadtak fegyvert! Menj tovább, te pacifista, de defetista! Menj és dobasd el népeddel fegyvereit. Ez a föld arab föld — de te nem vagy erről a világról való«. S ő tovább ment és még soká hallotta a katona csúfolódását...

Felérkezett a hegyre, melyet, mint a bárányt a gyapjú, sűrűn elleptek az olajfák. Ekkor a sűrűből megint előbukkant egy acélsisakos katona és fegyverét mellének szegezve kérdezte: »Ki vagy?« »Jézus vagyok, Názáretből!«

— mondta csendesesen. »Arab vagy?« »Én az Ember Fia vagyok s minden nép és nemzetség a testvérem! Most haza akarok menni Galibába, ahol születtem!« »Nem mehetsz Galileába!« — mondta zordon a zsidó katona — »Galileában háború van, az arabok el akarják rabolni ősi földünket.« »Én békét viszek Galibába.« »Galilea hadizóna, csak a kormányzó írásos engedélyével mehetsz oda, idegen.« »Hol lakik a kormányzó?« kérdezte Jézus. «Jeruzsálemben» felelte a harcos. Késő este volt, amikor megérkezett a kormányzó palotájához. Csendesesen kopogott, az ablak kinyílt és a kormányzó megkérdezte: »Ki vagy?« »Jézus vagyok, Názáretből! Haza szeretnék menni Galibába.« »Galilea hadszíntér, nem mehetsz Galibába. Talán fegyvert vinnél Galibába?« »Nem fegyvert, hanem békét.« »Te vinnél békét, amikor még az angol királyi kormánynak sem sikerült?« »Beszelnék hozzájuk és ők meghallgatnának.« »Most a fegyverek beszélnek« — mondta az angol kormányzó és becsapta az ablakot.

Jézus csüggedten lehajtotta a fejét. Kétezer évvel a hegyi beszéd után még mindig csak a fegyverek beszélnek?

— kérdezte majdnem hitét veszítve küldetésében. A koponyák hegyének lejtőjén ment felfelé, hogy magába mélyedjen és új terveket szőjjön a helyen, ahol emberi sorsa beteljesedett. A koponyák hegyén ezen az estén is, mint kétezer év előtt, poroszlók csörömpöltek, mindjárt körül is vették a gyanús magánost s kérték írásait. «Nincsenek írásaim» — mondotta Jézus. — »De megtudhatjátok az írásból, hogy ki vagyok!« A katonák azonban a bevándorlási engedélyét követelték s hiába bizonygatta, hogy minden

őse ezen a földön született, apja tisztességes, adófizető ácsmester volt, s ő itt tanított, gyógyított és szenvedett. Kivitték a kikötőbe, hajóra rakták, amely indulóban volt a másik part felé. Bizonyos, hogy ott maradhatott volna s elmehetett volna Galileába is, mert erősebb volt minden katonánál, — de most a földön járt s megadta a császárnak, ami a császáré. S még mindig hitt nagy példája várásában, ezért nem vette igénybe égi hatalmát.

Amikor azonban a hajó kikötött Európában, a templomok keresztjét sem látta a szuronyok magas, szoros kerítésétől. Egy katona itt is megkérdezte tőle, »Ki vagy?« »Jézus vagyok, Názáretből!« »Van-e pénzed és mifajta?« »Nincs pénzem.« A katona átkutatta ruháját és diadalmasan felmutatott egy fényes rézpénzt, amelyet Jézus a fedélzeten kapott egy gyerektől, akivel a viharban játszadozott, hogy rémületét eloszlassa. A csillogó rézpénzt, ruhája redői közé rejtette és megfélekedezett róla. Most a katona rátámadt. »Idegen pénzt akartál becsempészni?« »Nekem minden pénz idegen!« — mondta Jézus. »Milyen nemzetiségű vagy?« — kérdezte a katona. »Minden nép és nemzetség a testvérem!« »Szóval internacionalista vagy?« — dördült rá a katona. Nem is engedte be a városba, amelynek legmagasabb épülete a templom volt, kupoláján a kereszttel. Engedelmesen tovább vándorolt, mert még mindig megadta a császárnak, am a császáré. De minél messzebbre jutott a tengertől, annál lesújtottabban tapasztalta, hogy a keresztény templomok keresztjei tompán fénylenek s az utcákon és a törvényházakban kempős, horgas és nyilaskeresztek villognak, mintha minden országban önállósította volna magát az Isten, vagy feltámadtak volna a halott pogány istenek. Határtól határig vándorolt. Elnéző vagy részeg poroszlók egyik kapun beengedték. Gonosz és fanatikus poroszlók a másik kapun kizsuppolták. Meglakta a fogdákat és a drótsövényes táborokat. Volt országokban, ahol több az ember, mint a házfedel, de rendszerileg tilos a hajléktalanság. Ahol több a nyomorúság, mint a kenyér és az alamizsna, de tilos a munkanélküliség és a koldulás. Őt is elzavarták a templomok lépcsőjéről, ahol Ő meg akart hálni, mert végül is az Ő házának lépcsője volt. Sokszor istállókban bújt meg a poroszlók elől s megbékélve pihent meg az ökör s a szamár mellett, aki most is olyan szelíd és meleg volt, mint Betlehemben.

De harmadnap az istállóba is betörték a poroszlók és elhajtották a barmokat, mert bár törvény tiltotta a gyomorkorgást, az emberek mégsem laktak jól csak azzal, hogy felfalták egymást. Néha megállt az utcán vagy a téren és megpróbálta újra elmondani a hegyi beszédet, de lesujtottan vette észre, hogy már a gyermekek és asszonyok sem értik. A gyermekek és az asszonyok is csak a fegyver beszédét értették és maguk is fegyverrel beszéltek. Fegyver volt a hatalmasok kezében s az elnyomottak rongyaik alatt fegyvert fejtegettek. A vezérek torkából ágyú üvöltött s a szegények nyelve, mely egyelőre hallgatott, olyan éles és hegyes volt, mint az éjszakai tör.

Ekkor elhatározta, hogy ezentúl nem tér ki minden poroszlónak és nem is beszél tovább, hanem cselekszik. Leglángolóbb hívét látogatta meg, a főinkvizitort, aki nyomban felismerte és térdre borulva ezt mondta: »Uram, nagy az én boldogságom és dicsőségem, hogy meglátogattál engem!« »Békét hoztam!« — mondta Jézus. »Békét a szegények és gazdagok, a gyengék és az erősek között, akik mindnyájan testvéreim.« Uram! — mondta alázattal a főinkvizitor, — mi is békét akarunk. De az iszap nem kerülhet a víz fölé!« »Én elsősorban a szegényeknek és a gyengéknek hoztam békét, mert nekik a béke is elég békétlenség: ők szenvednek a forró mezőkön, a tárnákban és a műhelyekben s nekik jár a kenyér és a hal!« »Uram, az élet nem menyegző. Más az eszme és más a valóság.« »Ne feledd el, én az Ács Fia vagyok.« »Te vagy az úr, uram és ők a szolgák.« »Azt akarom, hogy békesség legyen mindenféle népnek és nemzetségnek!« — parancsolta Jézus. »Uram, — sóhajtott a főinkvizitor, — élt egy havas, távoli országban valami Dosztojevszkij nevű prófétád, aki megjósolta találkozásunkat. Azóta folyton rettegek tőle. De meg kell mondanom neked, Uram, hogy minden összeomlanék a világon, ha csak a te igazságod és irgalmad lenne a dolgok pillére. Leghűségesebb szolgád vagyok, Uram, de újra fel kellene, hogy áldozzalak, ha gyengeséget hirdetnél, amikor erősnek kell lenni!«

A cellában hirtelen nagy világosság támadt; a téren kigyúltak a máglyák s odahallatszott a világ minden halál—hörgeése és hurrája, fégyver- és aranycsörgése, — minden sírás, jajveszékélés és fogaknak csikorgatása. Ekkor Jézus búcsú nélkül elhagyta a cellát és amikor elhaladt a mág-

lyák előtt, pillanatig arra gondolt, hogy újra feláldozza magát. De ráeszmélt, hogy nem érdemes. Ez a sárgómb megérett az apokalipszisra. Felnézett a csillagokra, amelyekre az Atya nem plántált el embert, csak hullóket és őslényeket s most azt kérdezte: »Mi a különbség az egymást fojtogató kígyók s az egymást letaposó mammutok és az ember között?« Kiáltani akart az Atyának, hogy ezt a veszett, felesleges bolygót, amely nem világít, hanem elsötétíti a világűrt, mérges bogyóként morzsolja szét az újjá között. De mégsem törődött bele, hogy kétezer évig hiába beszélt és hiába halt meg a hegyen. Kell lennie valakinek, akiért érdemes volt, kell lenniök a Keresztény Európában keresztényeknek is! Elhatározta, hogy utolsó próbát tesz: elindult a tengerparton, átkelt a nagy hegyeken és éjfélre csendes faluba érkezett. Csak ekkor tudta meg, hogy születésnapja van, mert a falusi templomból kihallatszott az éjféli mise orgonája. Nem lépte át a templom küszöbét, tovább ment a holdfényes, havas utcán és megállt egy fehérre meszelt ház előtt, melynek tiszta ablakán kiszűrődött a barátságos világosság. Benézett az ablakon; komoly, őszszakállas, olvasásba elmerült férfit látott a kályha mellett és egy őszülő fiatalasszonyt, aki éppen aludni vitte a gyermekeit. Belépett, a férfi leültette, nem kérdezte, honnan jött, mi a neve, a fajtája, hite, — csak azt kérdezte tőle, hogy éhes-e? Nem evett, de megtudakolta a férfitől, mi van a könyvben, amit olvas. A könyv Pasteur életéről és munkájáról számolt be, és Jézus mindjárt tudta, hogy a könyv emberséges, tehát keresztény olvasmány, mert akiről írták, a szenvedést enyhítette. »Miért szenvednek és szenvedtetik egymást az emberek« — kérdezte a házigazdától. »Mert szegények, ostobák és betegek« — mondta a szakállas férfi. »Mivel lehetne megváltoztatni őket?« »A szellemmel és a társadalmi berendezkedés tökéletesítésével.* »Mi a szellem?« »Az igazság, a műveltség, az ízlés és a szabadság.« »És mi a társadalmi berendezkedés tökéletesítése?« »Az erősek mértéktelenségének, a gazdagok mohóságának megfékezése, az éhes betegek, gyerekek, öregek és tudatlanok istápolása. Hajlék, föld és szerszám mindenkinek, aki használni tudja.« »Ön keresztény?« — kérdezte Jézus. »Humanista vagyok« — felelte a házigazda. »Orvos?« »Igen, orvos vagyok.« »Úgy vélem, ingyen gyógyítja a szegényeket.« »Megte-

szem, amit tennem kell és lehet, ha meddón is, mert a seb, amelyet ma bekötözök, holnap kiújul a korbáctól, vagy a fegyvertől, vagy az ember öngyilkossági mániájától.» »En is orvos vagyok« — mondotta Jézus. »Már bélpoklosokat is meggyógyítottam. Mi lenne, ha mi ketten összefognánk, hogy meggyógyítsuk az embert?«

A ház előtt ekkor nyújtott asszonyi sírás hallatszott és ők kisiettek a sötét utcára. Zselléraszszony dőlt félájultan a falnak, mert rájött a nehézőra. Ölbevették az asszonyt s bevitték a rendelőbe. Jézus ajánlkozott, hogy asszisztál a szülésnél. Narkotizálta az asszonyt, végigsimította gyöngyöző homlokát, mire fájdalmas sikítása elnémult. Karácsony hajnala volt, fiú született, egy zselléraszszony fia. A gyerek rémülten és gyűlölködve sírt, mint minden ember, aki erre a világra születik. Jézus ekkor az orvoshoz fordult és ezt kérdezte: »A tudomány kétezer év alatt sokat haladt. A fegyverek tökéletesebbek, mint az Isten verése. De miért nem sikerült senkinek megváltoztatni, hogy az ember sírva jöjjön a világra?« Az orvos így felelt: »Ebben a sírásban benne van a földi sors nyomorúságának minden előérzete. Az emberiség legkülönbjei sem értek el többet, csak letörölték a könnyet, de nem tudták elállítani. Az ember még mindig nincs megváltozva, uram.«

Ekkor Jézus elhatározta, hogy csodát művel. A gyerekek fölé hajolt, s az újszülött abba hagyta a sírást és rámosolyodott. Az orvos csodálkozva állapította meg, hogy a csecsemő nevet. Ekkor Jézus elköszönt az orvostól. »Furcsa ház ez, uram, — mondta búcsúzóban, — itt nincs semmifajta kereszt, de nincs fegyver sem.« »Ön rájött valamire, uram: az emberiséget nem a magunk és mások vérenek kiontásával és nem a könnyek szent folyadékká avatásával, hanem a vérontás és a könnyözön elállításával meg kell váltani. Ne adjuk fel a reményt: Látja, — a gyerek mosolyog.« »Igen, — mondta az orvos, — talán a gyerek, aki ma születik! Ő talán megismeri a szeretetet, az igazságot, a békét és az egészséget. Az ágyúk karácsony éjjel is dörögnek a hegyek között és ledöntik a templomtornyokat, de lehet, hogy ez az újszülött azért mosolyog, mert belelát a jövőbe...«

A gyermek mohón csámcsogott a zselléraszszony melében. Az orvos felesége húslevessel etette meg az anyát.

Az orvos az ablaknál állt és nézett a távolodó után, akii rejtélyesen eltűnt a tengerparti ködben. Az orvos természettudományos világnézetű ember volt s a csodától sem lett távoli kegyhelyek és kegyes gyülekezetek látogatója, de most mégis közel érezte magát Jézushoz. Ő pedig lassan lépdelt a vízen s rendbeszedve földi élményeit, megállapította, hogy senkihez sem érezte magát közelebb, mint a humanistához, aki ember maradt az embertelenségben. — A humanistának igaza van, — mondta. — Újra kell kezdeni az egészet a ma született csecsemőnél! Aztán testetlenül a magasba emelkedett s visszanezett a sötét csillagra: egyetlen reménykeltő fényt látott, a zselléraszony fiának nevető szemét, amelyben halványul és bizonytalanul az a lélek derengett, amelyet az Atya adott kölcsön az embereidnek s amelyből tolvaj lámpát csinált a gonoszság és gyűjtogató csóvát az örület. S amikor felért az Atyához, aki már az egész sárgömböt vissza akarta lökni az őszödbe, erre a gyermeki mosolyra hivatkozva eszközölte ki a kiábrándult Istentől, hogy a bűnös és boldogtalan csillagnak még egy évi próbaidőt engedélyezzen.

Budapest, 1937. december 25.

ÍGY MÚLIK EL...

Nekünk nem újság a kivilágos kivirradtig tartó választási tor. Húsz év óta megszoktuk, hogy a mindenkori bérsajtó és kortes-statisztéria mindan választás után eljárja Kinizsi Pál csüördögölőjét, hóna alatt a tarfejű pogányok, az ellenzéki pártok tetemével. A pünkösdi választás eredménye után természetesnek tartjuk, hogy ez a győzelmi tánc az eddigieknél is duhajabb és magabiztosabb, mert a mámoros hangulatot kevésbé zavarja a lelkifurdalás — lévén a mostani győzelemben semmi szerepe a közigazgatástól és némely választási praktikától megkorrigált hadiszerencsének. A győzelem vitathatatlan s valljuk be, nem sokat módosított volna rajta, ha a fővárosi előljáróságok közegei nagyobb szolgálatkészséggel segítik jogaikhoz az adófizető polgárokat, s ha a falvakon és tanyákon végképp elmaradtak volna a kísérletek, amelyek a nyíltszavazás romantikus

fogásait sokhelyütt még össze akarták egyeztetni a titkos választással.

Állapítsuk meg, hogy győzött a Teleki-féle alkotmányos szélső jobboldal, az Imrédy-féle szélsőjobboldali kor-eszme s ne kicsinyeljük le a forradalmi szélső jobboldal ha nem győzelmet, akkor sikeres csatát jelentő előretörését sem. A győzőknek magátólértetődő joguk az is, hogy a maguk módján csináljanak »maguk-áldozást.« Mi tehát meg-értjük, hogy a győzelmi táncot nehezen tudják abbahagy-ni. Sokkal nehezebb azonban megérteni: miért ropja a táncot velük együtt a Keresztény Gazdasági Párt, amely a győzők oldalán nagyobb vereséget szenvedett, mint a le-győzöttek? Miért hajtogatja napról-napra a magyar klerikal-feudalizmus sajtója: Elsöpörtük a baloldalt! — amikor párt-ja a keresztény kurzus huszadik esztendejében a legkisebb töredékként vonul be a keresztény népi nemzeti megúj-hodás parlamentjébe?

*

Nehogy félreértsenek bennünket: nincs senki, aki io-jálisabban értékelné az egyház egyedülálló hatalmát a lel-kek fölött s civilizatori és békéltető szerepét, mint a ma-gyar liberális és demokratikus polgárság. Tudjuk, hogy ennek az országnak ezeréves történetében a kereszténység ugyanolyan nélkülözhetetlen államépítő tényező és ben-sőséges érzelem volt, mint a nemzeti függetlenség eszmé-je és a szabadságvágy. Tudjuk azt is, hogy európai kultú-rát a kereszténység adott Magyarországnak, ismerjük és csodáljuk a nagy papok galériáját; Gellért püspököt, a magyar renaissance nagy klerikusait, a hadvezető Tomorit, a nyelvalkotó Pázmányt s a legújabb kor nagy egyházfőit: a szabadelvű történetíró Horváth Mihályt, a felekezeti béke primását, Vaszary Kolost és Gieswein Sándort, aki a leg-fenköltebben békítette össze a kereszténységgel a szocializ-must. Azt is tudjuk, hogy Magyarországon már a háború előtt sem lehetett politikát csinálni a keresztény szellem közreműködése nélkül, ha a pártok nevében a keresztény-ség nem is szerepelt díszítő vagy agitációs jelzőként. Váj-jon lehetett-e például nem-keresztény az a liberalizmus, amelynek egyik kormányában a kereszténypárt mostani el-nöke, gróf Zichy János kultuszminiszter volt, s amelynek másik kormányában a kereszténypárt vezéralakja, Ester-házy Móric gróf Vázsonyi Vilmossal, sőt az azóta disz-

kvalifikált Károlyi-párttal koalícióban a miniszterelnöki pozíciót töltötte be? Vájjon nem voltak-e ezek a keresztülkaskul keresztény politikusok akkor is keresztények, amikor liberálisok, sőt majdnem radikálisok voltak? Nem, Magyarországon a múltban sem lehetett és hisszük, hogy ezen túl sem lehet a kereszténységet kikapcsolni az ország bármifajta életmegnyilvánulásából. De azt állítjuk, hogy a kereszténységet inspiráció és erkölcs helyett a politikai kortéjzia s a kíméletlen egyéni és csoport-érdekharc eszközeként felhasználni nemcsak nem keresztényi cselekedett, de vég-eredményében sikertelen is.

*

Amint mondtuk, a klerikál-feudális sajtó a választás reggelén három egész képviselővel a háta mögött mindenkit túlkiabálva hirdette: Elsöpörtük a baloldalt! Nos, kétségtelen, hogy ők is segítettek elsöpörni az ellenzék nagyrészét, de még ennél is eredményesebben separték el — önmagukat. Húsz éven keresztül sepregettek — el-separtek rengeteg existenciát, vállalkozókedvet, kulturértékeket, s mindig többet sepergettek a mások, mint a saját házuk előtt. Amíg most jött az új seprő s kiderült, hogy olyan jól seper, hogy őket is elseperte. Újból hangsúlyozzuk: nem az Egyházzról, nem a kereszténységről van szó, amelyet mélységesen tisztelünk, hanem arról a keresztény politikáról, amelynek húszéves tevékenysége csak a mindenkori csákyás és csákyaelles kormányok nagyon js reálpolitikai csere-támogatásának pozitívumában s még ennél is inkább a nem keresztények ellen való gyűlöletkeltésben és jogaikra, kenyerükre és becsületükre törő politikai hajsza negatívumában merült ki. Amíg most végre kiderült ,hogy kormányt támogatni jobban tudnak a profeszszionista kormánypartiak s a nemkeresztények ellen gyűlölködni és életre-halálra hajszozni őket jobban tudják azok, akiket még náluk is kevésbé feszélyez a keresztény hit és erkölcs mellé való formai lekötöttsége.

Nagy reverendával hódolunk továbbra is a magyar egyházfejedelmeknek, bár bevalljuk, kezdettől a hitetlenek közé tartoztunk, akik például a zsidótörvénnyel kapcsolatban nem tápláltak vérmes reményeket előreláthatóan magasrendű, de teológiai és diplomáciai szempontoktól élesen körülhatárolt magatartásuk iránt. Tudtuk, hogy bár

részvételjesek és megértőek lesznek a dialektikában, ezeket a nemes indulatokat majd csak fenntartásokkal engedik érvényesülni a zsidótörvénnyel szemben való konkrét állásfoglalásban. Elismerjük, hogy az egyházfejedelmek speciális magyarországi közjogi állásuknál s a rájuk bízott közhasznú vagyonnál és földnél fogva nehezebb helyzetben voltak, mint például a francia Verdier bíboros, aki a világi vagyon minden nehezéke nélkül vonzóereje teljességét csak a lelkek meghódításának szentelhette — a francia demokráciával, sőt a népfronttal való jóindulatú egyetértésben. Elismerjük, hogy más a helyzete a belga Mercier bíborosnak is, akinek hősi patriotizmusa kiemelkedő történelmi tény s aki az ő lelki uralma alatt álló belga katolicizmussal a liberálisokkal és a szociálistákkal való koalíciójában védelmi meg a nemzet függetlenségét, s népe szabadságát és a humanitást. S a holland, az angol és az amerikai katolicizmus egyházfejedelmeit sem állítja az ottani politika hasonlóan kínos és kényes kérdések elé, mint amilyen a magyarországi zsidótörvény volt. Nekik módjuk van nem a szélsőjobboldali koreszmével, hanem a liberális humanitással, a világi kultúrával és a demokratikus államberendezkedéssel kompromisszumot kötniök — mégpedig olyképpen, hogy e kompromisszum révén az egyház befolyása állandóan növekszik a világi dolgokban is, sőt a világi hatalomban és közvéleményben szövetségest kap a sokhelyütt járványossá vált új pogányság ellen való szellemi küzdelemhez.

*

Ismételjük, tudjuk, hogy a magyar katolicizmus tőként politikai hagyományai, s mai helyzete és szerepe lényegesen különböznek nyugati testvéreitől, éppen ezért legképtelenebb álmainkban sem merül fel a lehetőség, hogy a liberalizmussal, a demokráciával, vagy éppen a szocializmussal akárcsak átmeneti közös célok megvalósítása érdekében együtt működhetnék. Viszont azt sem tudjuk elképzelni, hogy olyan »keresztény« politikát, amely a pronoszírozott keresztény sajtóban és budapesti törzsfőnökök és listavezetők beszédeiben és módszereiben megnyilvánult, Krisztus király országának megvalósulásához vezető úttörésnek tartanak. Bizonyára nemcsak mi, de a katolicizmus felkent egyházi vezérei is lesújtottan állapítják meg, hogy annak a keresztény pártnak, amelyet 1922-ben a

kiváló Andrassy Gyula gróf elnöklete alatt még száznál több keresztény politikus képviselt, most sikerült elérnie azt, ami semmiféle liberalizmusnak, szabadkőművességnek, szocializmusnak és lajczizmusnak nem sikerült — hogy a keresztény tömegek húsz év alatt elkótyavefyélődtek és és szétszóródtak olyan mozgalmakban és pártokban, amelyekben a kereszténység legfeljebb csak hangzatos jogcím ahhoz, hogy keresztény egyének és csoportok nem-keresztények szerzett jogain és a telebaráti szeretet törvényein keresztül gazdaságilag érvényesülhessenek. Ezek a pártok és mozgalmak nemcsak kisiklottak az egyház ellenőrzése és sugallata alól, de idegen mintáik hatása alatt antiszemitáként is gyakran egyenesen egyházellenesek. S a legijesztőbb, hogy tömegeik tekintélyes részét éppen az egyház égisze alatt folytatott keresztény sajtópropagandának és népgyűlési demagógiának köszönhetik. Hogy a kalocsai érsekesség katolikus népe nyilas képviselőt választott, s hogy a Dunántúl ősidők óta katolikus választókerületei, a torz-keresztesek ölébe hullottak, nem annyira az idegen eszméket hirdető forradalmiságnak, mint annak a »keresztény« sajtónak tulajdonítható, amelyet az utolsó hónapokban már nagyító üveggel sem lehetett megkülönböztetni a nacionalszocialista röplapoktól.

*

Nem hisszük, hogy az egyház érdekében való volt, hogy a keresztény tömegek nagyrésze átsodródott a ketőskeresztől a nyilas és horgos kereszthez, s hogy a klerikális sajtó, amely ezért a rohamos eltolódásért elsősorban felelős, az egyház lelki vagy akár gazdasági hatalmának érdekét szolgálná. Állítjuk, hogy még a bérsajtónál és a nyilas röplapoknál is nagyobb szerepe van a keresztények forradalmi eltántorításában annak a kegyeskedve uszító sajtónak, amely az utolsó másfél évben jóformán semmi más érzést és indulatot nem tudott elplántálni a katolikus tömegekben, mint az antiszemitizmus furoriját, nyilván abban a feltevésben, hogy akárcsak a kormánynak, az egyháznak is meg kell kísérelnie a szelek kifogását a vitorlából. Megcsinálták a »Kék ke reszt«-mozgalmat, abban a hiszemben, hogy az ifjúság radikális részét a nyilas programhoz hasonló célokkal és ígéretekkel magához tudják láncolni. Nem számoltak azzal, hogy a radikalizált tömegeket vad szenvedélyek lendülete automatikusan a lé-

nyegében azonos mozgalmak legradikálisabb változatához sodorja. »Ha lúd, hát legyen kövér« — mondja a közmondás s a k/ékkeresztes diáknak, s a kalocsai parasztnak lélektanilag elkerülhetetlenül be kellett »zupálnia« a nyilasokhoz, mert ezeknek semmibe sem került — legfeljebb a misztikus külföldi pénzforrásoknak —, hogy akár a világ leggigászibb lúdját Ígérjék meg nekik. Nem vagyunk szociáldemokraták s nincs közünk a szakszervezetekhez, amelyek lehetnek társadalomszemléleti ellenfelek, de amelyekről véletlenül éppen Magyarországon az elmúlt húsz esztendőben objektíven meg kell állapítani, hogy tapodtat sem mozdultak az alkotmányosság talajáról, sőt, maguk dobták ki soraikból azokat, akik illegalitásra hajlottak. Am az úgynevezett klerikális sajtó évek óta jóformán egyebet sem cselekedett, mint ostromolta és bontogatta őket, s napról-napra a kormányt és az ügyészt hívta segítségül. Altruista gazdasági vállalkozásaik csődjét, amelyhez hasonlóan az úgynevezett keresztény kurzus alatt tömegével érte a különböző keresztény szövetkezeteket és bankokat, felhasználta a politikai vezetők személyi diszkreditálására s végül sikerült is azzal a váddal elhódítania a »marxisták«-iól a proletárok tízezreit, hogy a zsidó vezetők híznak a keresztény munkások fillérein.

De kérdezzük: mi haszna volt ebből a propagandából az úgynevezett keresztény politikának, amely a szociáldemokráciától elpártolt munkástömegből egyetlen szavazatot sem kapott, ezzel szemben belőle került ki a fővárosi és pestkörnyéki tizenkét nyilas mandátum? Nem, a proletár, akit antiszemita uszítással eltántorítottak a szocializmustól, nem állt meg az EMSzO-nál, vagy a KALOT-nál, hanem nyílegyenesen betorkolt az Ádrássy-út hatvanba, mert ő is a legkövérebb lúdra vágyott. Ahogyan 1918-ban a Károlyi-párt és a radikális-párt propagandája végül a Visegrádi utcának kedvezett, mert ha formai fenntartásokkal is, de állandóan idomult a Visegrádi-utca programjához, ugyanúgy volt most az úgynevezett klerikális sajtó útegyengetője és felhajtója a »zöld láz«-nak. »Elsepertük a liberalizmust!« — rivalta ez a sajtó, holott valójában csak hatszázezer zsidó jogait, kenyerét és ételét segített elseperni. De valójában átseperte a keresztény tömegeket s a még mindig törvénytisztelőbb, alkotmányosabb

— s ha a külföldi példákat vesszük alapul, az egyházzal szemben milliószor lojálisabb szociáldemokrata munkásságot — a törvényellenes forradalom káderébe.

*

Ez a tanulság kínálkozik a magyar keresztény politikának az eddigi taktika nyilvánvaló csődjéből, amelyet a kereszténypárt három képviselőre apadt létszáma mér. Mondhatná valaki, hogy végeredményében a kormánypárt is keresztény nemzeti politikát hirdet, — de ha Teleki Pál gróf intranzigens kereszténységét és törhetetlen alkotmányosságát szilárd pontnak tekinthetjük is, de ki tud biztosat arról, amelynek egész sor képviselő tagjáról rebesgetik, hogy már most a kettős kereszt és a horogkereszt között ingadozik? Bizonyos, hogy az egyház hivatott vezéreinek, akik közeli tragikus példákból okulhatnak, milyen végzetes következményekkel jár a kereszténységre, ha az elvakult sajtó és politika az igazi ellenség helyett azokra a pártokra és mozgalmakra irányítják közvéleményük harci dühét, amelyek, bár nem felekezeti, de minden szabadságért, tehát az egyház és a lelkiismeret szabadságáért is hajlandók együtt harcolni mindenkivel, akinek a szabadság élet-eleme, — revideálnuk kellene politikai programjukat, és ellenségeiket.

Ami pedig a liberalizmust illeti: fizikailag nem seperték el, mert a liberális párt, amely húsz év óta állandó defenzívában van, még mandátumállományát is megtartotta, ellentétben a keresztény párttal, amelynek húszéves állandó offenzíva után sikerült önmagára megsemmisítő vereséget mérni. Még kevésbé seperték el a liberalizmus eszméjét, amely mandátumok nélkül is tovább él, — mert az ember szabadságvágya épp oly kiölhetetlen, mint az evangéliumba vetett hite, amely nem a politikai pártok kereszténységétől függ.

Budapest, 1939. június 4.

TISZA

Húsz éve, hogy megölték Tiszát. E húsz év alatt nemcsak szerepének értékelői és egyéni tulajdonságainak varázsától máig is frissen lenyűgözött hívei, de korabeli ellenfelei is lemérhették a veszteséget, amellyel a forradalmi golyótól kioltott élete a magyar nemzet életét elszegényítette. Hívei, a nemzeti hagyományoktól korlátozott szabadelvűség gyérülő utóvédéi, joggal állítják, hogy a forradalmak után Magyarország két évtized alatt rengeteg tévelygést, erőpocsékolást, irreális csapongást és póruljárt dilettáns kísérletet megtakaríthatott volna, ha Tisza István, aki a háborút megelőző évtizedekben a nacionalizmus és liberalizmus századvégi formáját és céljait markánsan képviselte, nem volt megkönyékezhetetlen a valóságos szükségyszerűségek részéről s a háború után nacionalista és liberális elveit és módszereit bizonyára a legidősebben alkalmazta volna.

Kortársai, akik túléltek az összeomlást, elsősorban Apponyi Albert gróf, örök példával bizonyítják, hogy a liberális korszak nagy nemzedéke nyomban a katasztrófa után elvégezte magában a belső revíziót. Egyikük sem akarta saját politikai múltja dogmáit rákényszeríteni a megváltozott nemzetre és társadalomra, hanem levonta a tényekből, kényszerekből és korszerű igényekből a tanulságot. Magának Apponyi Albertnek éppenséggel az a szerep jutott, hogy e tanulságok felismerésére időnkint figyelmeztesse a háborúutáni felelős tényezőket is, akik a változásokból helytelen és veszélyes tanulságokat vontak le. Tisza István grófnak bizonyára hasonló szerep jut, ha testileg túléli a katasztrófát. Sorsa, amely nemzete és nemzedéke végétét demonstrálja, annál tragikusabb, mert ez a nagy építő ereje teljében éppen akkor dőlt ki, amikor rajta kívül álló okokból minden, amit egy tevékeny és nemes évszázad épített, összeomlott. A háború, amelyet nem akart, szétépte a monarchiát, feldúlta a kiegyezés után teremtett magasrendű kulturális és gazdasági szervezetet. Az ő nagy egyéni ereje és erélye sem volt elég ahhoz, hogy a monarchia rozsdás abroncsát lerázó sokféle nemzetiség forradalmi szeparatizmusával eredményesen szembeszálljon. De bizonyos, hogy magának a magyarságnak s a magyar földnek a katasztrófán való átmentéséhez életbevágó szük-

ség lett volna rá. S még inkább a forradalmak után, amikor a szenvedélyektől mobilizált társadalomban a kormányzó mellett csak évek múlva bontakozott ki vitathatatlan tekintély, aki az eszméket és az eszközöket olyan illetékes-séggel fogalmazta és szabta meg, hogy a nyugtalanság és szertelenség alkotmányosan engedelmeskedett neki. Kétségtelen, hogy az élő Tisza István 1919 augusztusában megelőzte volna évek eszmei zavarát, céltalan garázdálkodását, hamarabb (megszüntette volna a bizonytalanságot, a rendtelenséget. Frázisokat lecsapoló retorikájával idejében ártalmatlanná tette volna a légnemű jelszavakat és a jogrendnek ez a hideg fanatikusa, aki egy legalaposabb ismerője volt az angol parlamenti precedenseknek, azonnal visszahódította volna az utcától, a kupaktanácstól és az alkalmii szervezetektől a magyar törvényhozásnak a szuverén vezető szerepet. De az is bizonyos, hogy a háború után nem állt volna útjukba azoknak a közjogi, gazdasági és szociális követeléseknek, amelyeket a harcoló nép joggal támasztott birtokon belül levőkkel szemben.

*

Közeli barátjától tudom, hogy 1916-ban magánbeszélgetésben ezt mondta: »A háború, amelyben az egész nép résztvesz, valójában forradalom a meglévő állami, gazdasági és társadalmi rend ellen. Fegyvert adtunk a kezükbe azoknak, akiknek jogban, szabadságban és kenyérben követelnivalójuk van rajtunk. Ezt a követelést teljesítenünk kell és teljesítjük is, — de most a legnagyobb államférfiúi feladat, hogy ezt a forradalmat hogyan tudjuk a győztes, vagy elvesztett háború után a fejlődés békés medrébe kanalizálni.« Tisza tehát tudta, hogy az adósnak fizetnie kell. S ha a háború alatt szembe is szegült a radikális reformokkal, már nem annyira az osztályvédelem, mint a harcban álló milliók elpolitizálásától való aggodalom vezette. Kétségtelen, hogy egy háborús front belpolitikai mozgalmak szabadjárá eresztése révén bekövetkező széttagolásának könnyen a hadviselés eredményessége adhatja meg az árát, — ha mindjárt nem egészen jogosulatlan az ellenkező álláspont sem, hogy éppen a jog kiterjesztése és a kenyér biztosítása hat lelkesítőbben a jogtalan és nincstelen népre.

Ezt a kérdést most ne döntsük el. De, még ha a

második feltevés lenne is valószínűbb, bizonyos, hogy a forradalmak utáni Tisza nem lett volna akadály a sem az általános titkos választójognak, sem a földreformnak, sem a szociálpolitikának. Úgy és olyan reális formában valósította volna meg, ahogyan nem a csalódott, gyűlölettől, bosszútól és az önmagával való elégedetlenségtől fűtött ország átmenti indulatai és hangulatai, hanem a tartós belső egyensúlyhoz vezető fejlődés törvényei megkövetelték. Sohasem kötött volna kompromisszumot illegális erők hátvédjével rendelkező klikkekkel. Nem koaléált volna a társadalmi nyugtalanság hullámaitól véletlenül felvetett korifeusokkal, ellenőrizhetetlen hősi érdemből karriert kovácsoló mártírokkal, akik ma is élnek és hála Isten, egészségesek, vagy ide-oda tévelygő irodalmárokkal, akiket a mindenkori politikai konjunktúra egyformán ditirambusokra inspirál. S az is bizonyos, hogy a tévedésekért, amelyeket valójában az egész nemzet követett el, a legszorongatottabb taktikai helyzetben sem háritotta volna a felelősséget egyes kipécézett kategóriákra. Ugyanazzal a tragikusan száraz őszinteséggel, amellyel a háború őszinteségét bejelentette, kimondta volna azt is, hogy »peccatur intra et extra muros«, — s hogy a közös bűnöket közös munkával és áldozattal kell jóvátenni.

*

Így látják ma Tiszát az ellenfelek is, akik a forradalom gőzében rosszul látták s beleestek a háborúutáni korszak vezető-mániájába: a bűnbak keresésébe mindenki bűnéért. Az elmúlt húsz év alatt Tiszáról alkotott megrögzött ítéletét revideálta a baloldali radikalizmus is, amely sokszor valósággal visszasóvárogta azt az államférfit, aki, amilyen kemény és konok elvi ellenfél volt, olyan engedelmes és lojális, ha az alkotmány és a törvény parancsolt. Ezek a régi ellenfelek csak az elmúlt húsz év alatt tudták igazában értékelni, milyen »szabadelvűség« volt az a Tisza-reakció, amely a négyéves háború alatt sem mozdult a parlament talajáról, a legkényesebb pillanatokban nem szüneteltette a törvényhozás irányító és ellenőrző funkcióját. Ezek az ellenfelek csak ma mérik le nem is a toleranciát, hanem az angol mértékkel mérhető alkotmányos lojalitást, amellyel »a konok és erőszakos« miniszterelnök tisztelte a pártkereteket s a háborús kivételes rendeletek birtokában

is olyan liberalitással értelmezte a szabadságjogokat, hogy a sajtó, a gyülekezés s az egyesülés szabadsága a hadviselés érdekeinek szemmeltartásával jóformán békebelien korlátlan volt.

* * *

Ezt a nemzedéket, amelynek talán Tisza volt a legnagyobbja, a kaszinói szabályoknál is inkább kötötte a »noblesse oblige«, hogy az alkotmányellenes és törvénytelen eszközökkel elérhető siker helyett inkább a bukást válassza. Ez a nemzedék, ha a legcsekélyebb kétsége támadt akármelyik alkotmányos tényező bizalmában, vette a kalapját, — mint Tisza a gyöngyösi tűzvész napján és otthagyta a hatalmat. De nem hagyta abba a munkát, közemberként segíthetett az ellenfélnek az egyetemes nemzeti érdekek védelmében, vagy a kontradiktórius vita kritikájával. S tekintélye nem is attól az erős kéztől és félelmetességtől függött, amellyel a hatalmat az egész nemzettel és külön-külön minden egyénnel éreztetni tudta. Tekintélye sokszor éppen akkor gyarapodott, amikor önálló véleménye és függetlensége kedvéért fel tudta áldozni a hatalmat.

*

Csakugyan, a magyar államférfiak közül talán senkinek sem volt nagyobb tekintélye hatalomban és hatalmon kívül, mint Tisza Istvánnak. Bár az egész vonalon az igazi tekintélyek kultuszának híve volt, de sohasem tévesztette össze a hatalom helyzeti energiájából táplálkozó mumus ijesztő és bénító hatását az auktoritás magátólértető, tiszteletet parancsoló erejével. Tisza tudta, hogy a tekintélytiszteletnek nem a rettegés, a suttogás s a hajbókoló bizantinizmus a különös ismertetőjele. Tisza tisztában volt azzal is, hogy például az abszolutizmus alatt a hazátlan és hatalomtalan Kossuthnak sokkal nagyobb tekintélye volt Magyarországon, mint a pesti Bezirkernek. Azt is tudta tehát Tisza, hogy a tekintély és a szabadság nem ellentétek. Őszinte tekintélytisztelet csak a szabadság önkéntességében bontakozhatik ki. Az igazi tekintély-kultusz olyan szuverén ítélete és érzése a társadalomnak, mint a művészi értékelésé. Az oktrojált tekintélytiszteletnek csak annyi értéke van, mint a színházi klakknak. Senkisem tudta ezt jobban Tiszánál, aki egyrészt gyémántkemény értelme fő-

lényével, mélységesen megvetett mindenféle klakkot, másrészt a rend és a fegyelem alkotmányos eszközökkel való biztosítása mellett szabad alkalmat adott a társadalomnak, hogy önként válassza ki a tekintélyeket, amelyeknek alárendeli magát. Tisza idejében vblt tekintélytisztelet, de nem volt tekintély-mítosz és tekintély-kényszer, sőt a tekintély szabad választásának joga lehetővé tette, hogy a Tiszáéval ellentétes felfogású tekintélyek is érdemükhöz illő tiszteletben részesüljenek. Ebben a szabadságban kijárt tekintélytisztelet Andrássy Gyulának, Apponyi Albertnek, Wekerle Sándornak, Eötvös Lóránt bárónak, a fizikusnak, Jókai Mórnak, a költőnek, — a politika és a szellem legkülönbözőbb árnyalatú vezető egyéniségeinek. Bizonyos, hogy nem a tekintélytisztelet elaprózódása miatt következett be a katasztrófa. A monarchia összeomlásának okait jobbról és balról számtalanszor feltárták, de egyetlen tudományos értékű motiváció sem tulajdonítja a túlságosan sok szabadságnak és a túlkevés tekintélytiszteletnek a katasztrófát.

*

Tisza, aki 1914-ben ellenezte a háborút, mert nem látta biztosítottak a győzelem tárgyi feltételeit, tekintélye erkölcsi erejével érthetően nem tudta feltartóztatni sem az összeroppanást, sem a forradalmat. De az összeomlás romjai alá csak a teste került, — tekintélye húsz év után nemcsak volt híveiben, de volt ellenfeleiben is évről-évre növekvő tiszteletet ébreszt. Még húsz év után is jóformán naponként felteszik a kérdést legellentétebb oldalakról: Mi lett volna, ha Tiszát nem találja a golyó? S mi lenne ma, ha Tisza élne?! Most, amikor két évtizeddel a katasztrófa után elkövetkezett a részleges jóvátétel s magyar föld és magyar nép kerül vissza hozzánk, nem ártana a tekintély és szabadság egymáshoz való viszonyának precizizálásakor figyelembe venni a Tisza Istvántól megszabott dozírozást. Ne felejtjük el, hogy azoknak, akik húsz éven keresztül idegen Gessler-kalapot voltak kénytelenek megsüvegelni, legalább annyira szükségük lesz a szabadságra, amelyben fellélegezhetnek és magyarul elkurjantathatják magukat, mint a fegyelmet és rendet tartó tekintélyre, amelyet tisztelhetnek.

Budapest, 1938. október 30.

AZ ŐSÖK OKMÁNYA

Imrédy Béla lemondásának személyes oka van, nem lehet tehát belőle a közeljövő politikai eshetőségeire következtetéseket levonni. Mindent számbavéve, nincs is okunk rá, hogy a miniszterelnök távozásától lényeges rendszerváltozást várjunk. Akik utána jönnek, vagy jöhetnek, politikai és szemléleti ellenfeleink, akiből ez a megrendítő élmény még nem csinál liberálist, vagy demokratát. Akárki veszi át Imrédy Béla örökét, bizonyára kitart a jobboldali politika mellett s ezért a baloldalnak veszélyes lenne alaptalan illúziókat táplálnia, vagy éppen lelkendeznie. De ugyanilyen megokolatlan lenne, ha a másik oldalon kétely nélkül kitartanának a »koreszme« mellett, amelynek a magyar nemzetet már-már sikerült leszármazási, illetve faji alapon széttagolnia. Bizonyos, hogy van benne valami végzettszerűen tanítóerejű, hogy annak a politikának képtelensége, amely hovatovább nagyobb közjogi jelentőséget tulajdonított a nagyszülők származási okmányainak, mint a magyar alkotmánynak, éppen az intranzigensen fajvédő miniszterelnök esetében derült ki. Ha valakinek, kétségkívül Imrédy Bélának kellett volna saját példájával leghibátlanabban bizonyítania, hogy nemcsak a fanatikus keresztény nemzeti hazafiasságnak, de az évszázadok óta itt élő magyar zsidóság magyartalanításának és kenyértelenítésének jogcíme is a zsidómentes keresztény tisztavérűsége. Aki számtalanszor hangoztatta, hogy a magyarság és a zsidóság között lelki hasadás van, amelyet az asszimiláció sohasem tud áthidalni, attól a közvélemény magától értetődően elvárhatta, hogy nem ősei asszimilációja révén vált benne ilyen szélsőségesen exkluzívva a magyar faji öntudat. Mi elhisszük Imrédy Bélának, hogy csak a lemondását megelőző drámai pillanatokban tárult fel előtte az egy-nyolcadrész zsidó eredet lesújtó bizonyossága. Elképzelhetetlennek tartjuk, hogy ez az európai tekintélyű szakember és kifogástalan gentleman megtagadta volna őseit, vagy származása adatainak ismeretében hasonló kérlelhetlenséggel mondott volna ítéletet az őseivel egy felekezethez tartozó magyar zsidók felett. De most, hogy minden kiderült, neki is el kell ismernie: a zsidó vérkeveredés sem zárja ki, hogy a zsidóvérűnek magyarrá való asszimilálódása néha túlságosan is jól sikerül. Amikor Imrédy Béla

saját szépapái és szépanyái okmányait revideálta, el kell végeznie magában a sokat emlegetett belső revíziót s meg kell állapítania, hogy a zsidó ősök vére azt is lehetővé teszi, hogy valaki olyan korban, amikor a korszellem tévedése a legszélsőbb antiszemitizmust avatja az igazi hon-szerelem próbakövévé, még a tisztavérűek tájvédelmének is lehet vezére.

Megértjük, hogy Imrédy Béla nagy lelkiválságon esik át, amikor okmányából kiderül, hogy voltak ősei, akiknek egy évszázad előtt született bűnük volt, ami ma fajvédő nacionalista szempontból a legfőbenjáróbb bűnnek számít. De legyünk igazságosak: elsősorban az Imrédy Bélától kezdeményezett és irányított politika felelős azért, hogy ezek az okmányok most előkerültek. Nemcsak a baloldal, de a magyar konzervatív jobboldal tekintélyes része is az első pillanattól kezdve tiltakozott a szándék ellen, amely penészes matrikuláktól, levéltárak mélyétől és falusi rabbinátusok főliánsaitól kérte számon a mai magyar állampolgár teljesjogúságának minősítését. Mi szüntelenül is hajtogatjuk, mióta ez a nemhazai érdekekből és igényekből! támadt szélsőséges követelmény jelentkezett a magyar közéletben, hogy ne bolygassuk az okmányokat, hagyjuk békében pihenni a nagypapát és nagymamát s ha fel akarjuk állítani a hazafiasság értékskáláját, vegyük alapjául a mai magyar embernek a nemzethez való hűségét, tettekkel és áldozatokkal igazolt bizonyítékait, a magánérdeket a közérdekkel összeegyeztető teljesítményeket, a tehetséget Sem nekünk, sem másoknak nem jutott volna sohasem eszünkbe, hogy például Imrédy Bélának, a Nemzeti Bank volt európai formátumú elnökének okmányai között kótórásunk. Csak a magyar nemzetgazdaságnak tett világszerte megbecsült teljesítményeit értékeltük, függetlenül attól, hogy ősei honnan jöttek ide, mióta éltek e földön és milyen templomban imádkoztak. Ez a nemzet sohasem állta útját a hasonulásnak s a felekezeti hovatarozás magánügyében sem látta akadályát a magyarsággal való lelki, szellemi és testi összeforrásnak. A pesti mozikban most vetítik Sacha Guitry filmjét, amely francia pajzánsággal, de magávalragadó patriotizmussal demonstrálja, hogy nemcsak a Bourbonok, Orleansok és a Bonaparték, de a Marat-k és a tricoteus-ök keveredése révén is hogyan lett végül minden mai francia mindenrendű és rangú régi fran-

cia leszármazottja. Valamennyinek egyetlen jelszava van: »Vive la France!« Valahogy ilyesféleképen voltak a dolgok nálunk is, ahol az érzelmi vonzalmakat és családalapítást a múltban csak egészen szűk rétegekben irányították előre meghatározott szempontok, egyébként minden fenntartás és mérlegelés nélkül keveredett ősmagyar a frissen jöttél, autochton a betelepítettel, sőt beszivárgottal, keresztény a keresztyénnel, sőt a skizmatikussal és a zsidóval. Ez a föld sajátos vonzóerejével, szépségével, dicsőséges és tragikus múltjával, mindenki, aki letelepedett rajta, magához idomított és faji eredetre való különbség nélkül, minden mai magyarnak magyar ősokeket nevelt. Egy kis licenciával módosítsunk a római jog közismert szólamán: az ő mindig bizonytalan, — ne zavarjuk tehát sírjaikban a nagyszülőket és dédszüloket, hagyjuk a nagymamát s foglalkozzunk minden szenvedélyünkkel, értelmünkkel és áldozatunkkal az Anyával: Magyarországgal. Hagyjuk az ősokeket és hagyjuk békében azokat, akik istápolják, akik dolgoznak érte s akik minden pillanatban hajlandók megvédeni életük árán is, ha valaki kezét emel rá. Csak azokat bélyegezzük meg és azokat rekesszük ki, akik belőle akarnak élni, akik kicsalják vagyonkáját, akik a vénét szívják s akik méltatlan és boldogtalan házasságokba akarják behajszolni.

1939 február 16.

NEM VÁRUNK...

Akik most csúfolódó kárörömmel ráfogják az ellenzékre és az ellenzéki sajtóra, hogy Imrédy Béla távozásától rendszerváltozást vártak, ismét függetlenítik magukat a tényektől. Ami például bennünket illet: a volt miniszterelnök lemondása napján óva intettünk mindenkit az egyszerre naív és veszedelmes föltevéstől, hogy a kormányelnöki személysere az eddigi irányzat megfordulását, vagy akárcsak számbavehető elhajlását jelenti. Nem kétséges, hogy mi is nagy respektussal köszöntjük a miniszterelnöki székből az európaihírű tudóst s a Felvidéket tudományos fegyverzetével visszahódító államférfit. De ugyanúgy nem táplálunk politikai szándékaival szemben liberális és demokratikus

szempontból optimista illúziókat, ahogyan hivatalbalépésekor Imrédy Bélától sem vártuk »eszméink győzelmét« csak azért, mert szintén európaihírű pénzügyi tekintély volt. Nincs kártékonyabb önámítás, mint államférfiak világosan érthető kijelentéseit önkényesen érdekeink és vágyaink szerint átértelmezni, s az őszinte szóról elhinni, hogy tulajdonképpen chiffre, amelyet másképp kell olvasni, mint ahogyan írták. Imrédy Béla is megfogadta programbeszédében, hogy folytatja a Darányi-kormány politikáját és senki sem vonhatja kétségbe, hogy folytatta is. S ha most Teleki Pál gróf leszögezi, hogy az Imrédy-kormány politikáját folytatja s reformtörvényeit, a zsidótörvényt és a föld-reformtörvényt vállalja, a mi oldalunkról a legalaptalanabb derűlátás lenne, ha kételkednénk e program egyértelműségében.

*

Nem titkoljuk természetesen, hogy semmit sem kívánunk inkább, mint a rendszerváltozást, de tudjuk, hogy korunkban a rendszerek nem csúsznak el narancshéjon. A leépített miniszterelnök genealógiai szépséghibája még nem ok arra, hogy az egész rendszer ráeszméljen programja és szerepe időszerűtlenségére. Már pedig rendszerváltozás csak akkor következhet be, ha az uralmon lévőkből kiábrándult nemzetnek alkalmat adnak arra, hogy alkotmányos úton új kormányzati programot és új vezető egyéniségeket válasszon, vagy pedig a fennálló rendszert megtestesítő felelős vezetők, megérezvén a kiábrándulást, ideébenj és önként adják tovább helyüket és szerepüket. Minderről természetesen most nincs szó. Csupán az történt, hogy Magyarország két európai tekintélyű vezető egyénisége helyet cserélt s ami még kicserélődött, legfeljebb a generációk, az idegrendszerek, a temperamentumok. Bizonyos, hogy személyi tulajdonságok felcserélődése nagy változást jelenthet olyan korszakban, amikor még a nyugati demokratikus államokban! is a cselekvés joga és a felelősség terhe jóformán egyedül a kormányelnököké. Chamberlain, vagy Daladier személyes tulajdonságaitól ma majdnem több függ, mint a parlamentek összetételétől, — nem a demokratikus rendszer, hanem kizárólag a módszerek tekintetében. Ha Angliának nyugtalan és fanatikus miniszterelnöke lett volna, ugyanaz az angol külpolitika amelynek irányzatától Chamberlain sem tér el,

merőben más módszerekkel igyekezett volna elérni ugyan-
ezt az eredményt.

*

Magyarországnak eddig nyugtalan és fanatikus miniszterelnöke volt, aki e személyi tulajdonságai szerint választotta meg módszereit is. Ezzel szemben Teleki Pál gróf se nyugtalan, se fanatikus. Azért joggal vállalhatja Darányi és Imrédy keresztény jobboldali programjának továbbfejlesztését, mert tulajdonképpen ő volt ennek a programnak guvemementális előfutárja: az ellenforradalom első miniszterelnöke, aki az úgynevezett korszellemet és a kor szenvedélyes mozgalmait politikai rendszerre higgasztotta. Bizonyára nem is véletlen, hogy csak akkor vállalt ismét aktív szerepet, amikor a Bethlen-korszak alatt viszonylagosan kevésbé radikálissá enyhült rendszer visszatért a huszas évek intranzigenciájához. Do Teleki ennek az intranzigenciának érvényrejuttatását már a huszas években sem a fanatizmusnak, hanem a felelős tényezőknek s a törvényes módszereknek tartotta fenn. Nem esett abba a hibába, ami Imrédy Béla távozásának, vagy ahogyan jobboldali lapok írják: »személyi tragédiájának pirinyó származási szeplőjénél is inkább oka: hogy az utcai demagógiát félhivatalos demagógiával akarta pacifikálni. Teleki 1920-ban százszázalékosan megtestesítette az ellenforradalom eszmei és gyakorlati erélyét, de hűvös eréllyel számolt az ellenforradalom kinövéseivel, a felelőtlen túlbuzgókkal és a politika álruhájában bűnözőkkel is. Az ellenforradalom szellemét és programját egészében átmentette rendszerébe, de a kezdeti ellenforradalom romantikus módszereinek hadat üzent: minden törvényadta fegyverrel kényszerítette rá a felelőtlenekre a parlamentáris kormány akaratát.

Ez a teljesítmény sokat jelentett akkor, amikor a nehezen tápászkodó ország életkedvét, munkakedvét s a föld felé való tekintélyét helyre kellett állítani. S ma is nagyon sokat jelenthet, ha Teleki Pál miniszterelnöksége akár a legintranzigensebb keresztény, nemzeti, népi, fajvédő és jobboldali politika megvalósításának módszerében szakít Imrédy Béla elhibázott módszerével, amely a parlamenten kívüli tömegekben keresett közvéleménytámasztékot, a parlamenti küzdelem kiszámíthatatlan esélyeivel szemben,

ahelyett, hogy elfogadtatta volna a zabolátlan tömegekkel, is a parlamentet egyedül illetékes közvéleményként.

*

Teleki Pál gróf miniszterelnöksége tehát nem rendszerváltozást, hanem módszerváltozást jelent: minden bizonynyal a totalitárius módszerrel való kacérkodás helyett a pars pro toto-nak, a parlamentek feltétlen respektusát. Aki eredetét, politikai neveltségét, európaiságát számbaveszi, elképzelhetetlennek tartja, hogy akármilyen nehéz helyzetben is hajlandó lenne megkerülni, vagy éppen félredobni, maga a parlamentáris módszer nem zárja ki a törvényhozás tévedéseinek, sőt igazságtalanságainak lehetőségét. A parlament sem csalhatatlan: hiszen megszavazta a Rákóczi és Kossuth hontalanításáról szóló törvényeket is. Ugyanígy megszavazhatja az új miniszterelnöktől átvállalt zsidótörvényt is. Ám mi mégis azt mondjuk: inkább egy átmenetileg tévedő parlament, mint akár a legnagyobb tekintélyuralom. Ahol parlament volt, ott a nemzetek nagyobb katasztrófák nélkül mindig jóvá tudták tenni hibáikat, amelyek csak lusztrumok, választástól választásig uralkodó többségek hibái.

Kérdezhetné valaki: mit segít a zsidótörvény miatt szélnek eresztett és szélnek eresztendő tízezreken, ha nem parancsuralom, hanem a parlament többségi akarata veszi ki szájukból a falatot? Nos, ha ez a parlament nem is segít, megmarad a remény, hogy segíteni fog a következő. Ha az apákat meg is fosztja jogaiktól és kenyerüktől,; megmarad a remény, hogy rehabilitálja a fiúkat, ahogyan oly sokszor rehabilitálta a hazaárulókká és nemzetrontókká bélyegzettek utódait. Ahhoz, hogy a magyar zsidósággal történő irgalmatlan Justizmordot idővel felmentéssel végződő perújítás korrigálja, elsősorban fenn kell maradnia ennek a nemzetnek s a nemzet életereje minden korszakban attól függött, mennyire tudta saját életformáit megvédeni. Amit fenntartás nélkül hiszünk, — hogy Teleki Pál gróf még keresztény nemzeti, népi politikájának rovására is hajlandó lesz áldozatot hozni abban az esetben, ha ez a politika alkotmányos berendezkedésünk alapvető intézményeit követeli áldozatul s idegen kormányzati módszerekkel próbálja gyengíteni az ország ősi, történelmi erejét, amellyel függetlenségét megtartotta.

*

Nem rendszerváltozást várunk tehát, hanem a parlamentáris kormányzás módszerének az elmúlt háromnegyed esztendő gyakorlatánál intenzívebb és tőkép meggyőzőbb alkalmazását. Bár a mai képviselőház pillanatra sem volt akadály a szükségyszerű, sőt az úgynevezett közhangulat nyomása alatt született reformszándékoknak, az elmúlt kilenc hónapi, éppen keresztény, nemzeti, népi oldalról nyíltan lekicsinylő propaganda folyt ellene. Amit Teleki Pál gróf miniszterelnökségétől elsősorban várunk, hogy ezentúl nem fogják félhivatalos helyekről is dobutcai alkotmányvédőkké bélyegezni azokat, akik a piactérnél, a Vigadó nagyterménél autentikusabb politikai porondnak tartják a parlamentet. Igen, a parlament fokozottabb kultuszát, nagyobb tiszteletét várja a közvélemény Teleki Pál miniszterelnökségétől s azonkívül a közéletben már-már kivesző parlamentáris hang visszatérését. Elsősorban' annak a sajtónak és agitációnak az imparlamentáris hangtól való megtisztítását, amely éveken keresztül azt a látszatot keltette a közvéleményben, hogy a kormányok kedve és ízlése szerint való. Ha Imrédy Bélának, aki a gentlemann-szellemet akarta belevinni a magyar közéletbe, nem sikerült szándékát megvalósítani, talán sikerülni fog Teleki Pálnak, az arisztokratának, a tudósnak és a tanárnak, hogy a keresztény nemzeti jobboldali dialektikára rákényszerítsen valamit a főúr nobilitásából, a tudós tárgyilagosságából, a tanár erkölcsi felelősségérzetéből azokkal szemben, akiket értelmileg és lelkileg irányít. Lehetetlen, hogy Teleki Pál gróf továbbra is tűrje, például a lovagiatlanságot, amellyel hónapokon keresztül szóban és írásban napról-napra felesleges vadászszenvedélyből agyonhajszolták a magyar zsidóságot, amelyet magának a törvénynek betűi amúgy is untig eléggé megsebeztek. Ha a miniszterelnök vállalja is elődjeinek zsidótörvényét, — bizonyosra vesszük, hogy lesz benne annyi humanitás, hogy megkíméli ezt a nyolcszázezer magyar állampolgárt a kelletténél több lelki szenvedéstől.

*

íme, nem vártunk tehát rendszerváltozást Imrédy Béla távozásától és Teleki Pál gróf hivatalbalépésétől. Legfeljebb, ha a kétértelműségek és fölöslegesen nyugtalanító izgatottság, a lihegő és tajtékzó hang s a feleslegesen és embertelenül megalázó módszerek végét. S ha még várunk

valamit, legfeljebb azt, hogy a miniszterelnök tudomásul vegye, amit a geográfus jól tud: emberek és embercsoportok nem azért cseppentek a földgömb valamelyik pontjára, hogy tervszerűen megrontsák őket, hanem, mért a politikánál, a gyűlöletnél és a mohóságnál is nagyobb hatalmak a természeti erők és nem utolsó sorban Isten végzése odavetette őket. Ha a miniszterelnök vállalja is elődje zsidótörvényét, a geográfust végül talán mégis gondolkodóba ejti. Mai formájában ugyanis nem földrajzi, hanem csillagászati megoldás, mert hatszázezer embert jóformán kitaszít az űrbe.

1939 február 19..

MENJÜNK TOVÁBB

Méltóságos Úr,
megkaptam levelét, amelyben közli velem, hogy «mindenki unja már a zsidókérdést és a zsidótörvényt» s különben is, Shaekespeare-rel szólva, »kár könnyet hullatni a kiömlött tejbe«. Levele konklúziójaként arra ösztönöz, hogy csináljak propagandát a »menjünk tovább, mintha mi sem történt volna« jeligének. Levele hatása alatt előszörban csütörtökön késő délután megálltam Méltóságod rózsadombi villájának aranydárdás kapuja előtt s vagy negyedóra hosszat elismeréssel követtem tekintetemmel a kertészszollóval végzett gyors és szakavatott mozdulatait. Méltóságod széles szalmakalapot, kék proliinget, ceignadrágot és szandált viselt s amikor ollót csattogatva megpihent a piros pünkösdi rózsáktól tüzelő ágyás előtt, napbarnított, egészséges, jóötvenes arca a természettel intim kapcsolatot tartó egyszerű magyar ember derűs megelégedését sugározta. Később alkalmam volt megállapítani, hogy Méltóságod szereti a virágot is. Eszemágában sincsen, hogy kétség bevonjam a rousseaui életszemlélethez és a bukolikus passzióhoz való jogát. Azt sem vonom kétségbe, hogy a kert közepén álló neobarokk villa is joggal megilleti, mert nem ebül szerezte, hanem vállalkozói kedvével, textilszakértelmével és szorgalmával. Méltóságod ősei évtizedek előtt posztógyárai alapítottak, ön tovább fejlesz —

tette a vállalkozást s fontos és szolid közszükségleti cikkeket termel ma is — a kapitalista rendben tehát senki sem veheti rossznéven, hogy a tisztos polgári haszonból vagyont gyűjtött és kertes villát építtetett a Rózsadombon. Legkevésbé e sorok írója tartja károsnak vagy bűnösnek ezt a folyamatot, mert szentül hiszi, hogy a magyar szociális kérdést nem oldaná meg, ha a rózsadombi villákat lerombolnák, vagy kívánatosabb tulajdonosok nevére íratnák át a telekkönyvben. Bizonyos, hogy Méltóságod villája és a kültelki tömegszállások s a tibolddaróci, szomolyai és kis—tállyai barlanglakások mintha nem ugyanazon a kontinensen épültek volna. De mégsem hiszem, hogy ennek a fájdalmas és félelmetes és szégyenletes ellentétnek első-sorban, vagy éppen egyedül Méltóságod gyára, vagyona, vagy luxusa az oka. Nem ismerem el az ön kizárólagos felelőségét a magyar szegénységért s bizonyára nem ismerik el a szociológia, a gazdaságtudomány, sőt a politika némj tárgyilagosságra hajló művelői sem. De ne tagadjuk, hogy a tanulatlan és elégedetlen tömegek szociális forradalmasításának legalább olyan hatásos propagandaeszköze az ön neobarokk villája és szép autója, mint a csöcselék számára kevésbé konkretizálható fajiság, vagy világnézet. Az uszításban, amelynek állítólag a Darányi-kormány a zsidótörvény beterjesztésével akart gátat vetni, ezek a luxustárgyak már nem is néhány tucat gazdag ember, hanem az egész zsidóság átlagos életszínvonalát szemléltették — sőt, mintha maga a zsidótörvény indokolása is ezekből a vilákból és autókból merítette volna a zsidóság aránytalan gazdasági túlsúlyának megállapításához a legfőbb jogcímet.

Méltóságos Ur, mi az utolsó hetekben az ön levélbeli figyelmeztetése nélkül is kevesebbet foglalkoztunk a zsidókérdéssel és a zsidótörvénnyel. Nem azért, mintha belenyugodtunk volna igazságtalanságaiba és kevésbé éreznők át nagy tömegeket érintő tragikumát — de mert tudjuk, hogy egyelőre minden további jogi, erkölcsi és érzelmi argumentum falra hányt borsó. S nem utolsó sorban azért sem, mert egy héten keresztül, amíg a pápa legátusa Budapesten tartózkodott, az igazi kereszténységnek olyan légkörében éltünk, amelyben az efajta kenyérfosztó és szégyenletes törvény lehetősége is valószínűtlenül hatott. De most- hogy éppen Méltóságod közli velünk, hogy únja a zsidókérdést és a zsidótörvényt, igenis visszatérünk rá.

Mindenekelőtt felhívjuk Méltóságod figyelmét arra a körülményre, hogy a hivatalos lap hétfői számában megjelent szöveg szerint a kenyérfosztó és megalázó szankciókat — némiképp logikátlanul — nem a villa- és autótulajdonosok viselik, hanem azok, akik a bérház szoba-konyháját eddig is csak élet-halálharcra tudták megtartani s akiknek a tantusz kétfilléres áremelése után a villamos is luxus volt. Ez azonban még nem jelenti, hogy Méltóságod, akit a törvény nem érint pillanatnyi érdekeiben, hanyagul napi-rendre térhet a kérdés felett, vagy éppen unhatja a kérdést. Még kevésbé jelenti, hogy Méltóságod végképp kiszabadult az erkölcsi obligóból azokkal szemben, akik nem utolsó sorban az ön, elismerem, tisztos munkával szerzett, de az elvadított és az elégedetlen tömeg szemébe-tűnő vagyonának, villájának, autójának, életvitelének estek áldozatul. Mindenkinek inkább joga van unni a kérdést s mindenki könnyedebben tovább mehet, mint ön, Méltóságos úr, aki kétségtelenül nem oka, de a demagógiától felnagyított ürügye tizenöt — hússzezer kisember egzisztenciális katasztrófájának. Legyünk tisztában azzal, Méltóságos úr, hogy a könyvelő, a pénztáros, a nosztrifikálatlan orvos, a kamarai hátralékos ügyvéd a kisiparos és a kereskedő-segéd pozíciója sosem volt oly irigylésreméltó, hogy a tudatlanok szociális forradalmisága érdemesnek tartotta volna megostromolni. Ezek a láthatatlanul gürcölő, hajlongó és loholó kisemberek sohasem tudták volna megérlelni azt az állítólag életveszélyes közhangulatot, amelynek a Darányi-kormány végül kénytelen volt feláldozni a jogegyenlőség gyönyörű elvét. Nem vitás, hogy Méltóságodnak a magántulajdoni elidegeníthetetlen tulajdona a gyára, villája és autója és szabad joga a hozzájuk illő életmód és kedvtelés. De valamirevaló erkölcsi rendben ehhez nincs joga: spleenesen elfordítsa fejét, amikor a zsidótörvény ollója az ön iránt demagógul és dilettánsán ébresztett gyűlölet eredményeként úgy nyes le tizenötezer élő fiatal hajtást a gazdasági és szociális élet fájáról, ahogyan csütörtökön délután Ön nyesegette őszibarackfáiról az elszáradt galyakat. »Non ragionam di lor, ma guard e pássa« — ne beszéljünk róluk, hanem nézzünk rájuk és menjünk tovább — mondja Vergilius Dantenak. — De beszéljünk csak róluk, vegyük szemügyre irgalmatlan sorsukat és — ne menjünk tovább — mert elsősorban Méltóságod er-

kölcsi kötelessége, hogy vagyona és embersége teljes erejével segítségükre siessen, mielőtt valóban alvilági árnyakká oszlanak.

Mi kellően értékeljük Imrédy miniszterelnök filozofikus és erkölcsi célkitűzéseit s különösen nagy hatással volt ránk eucharisztikus beszéde, amelyben a család belső megerősítésének szükségességét hirdette. Sajnálatosképpen azonban egyetlen beszédében sem hallottunk arról, hogy valamiféle emberséges, keresztényi szándéka lenne azzal a tizenötezer családdal, amelynek az ötéves terv végén programszerűen olyannyira le kell gyengülnie, hogy végül szétszédjen az utcán, ahová kirakják. A miniszterelnök urat egyelőre nem foglalkoztatja ennek a tizenötezer magyar családnak gondja — többek között tehát azért sem lehet Méltóságodnak és sorstársainak továbbmenniük, sőt továbbbrogogniuk és a rózsadombi kertészkedéssel ellensúlyozniuk a zsidótörvény nyomán támadt unalmukat. Szerintünk nyugodtan aludni sem lehet addig, amíg ezzel a tizenötezerrel szemben nem teljesítik akár erejükön felül is ezután is kötelességüket — ha úgy tetszik, váltságdíjául annak, hogy nyugodtan és derűsen kertészkedhetnek a pünkösdi rózsák közepén, mialatt ez a tizenötezer ember félig eszelősen járja a forró utcákat, vagy tanácstalanul hajol távoli földrészek térképe fölé, hogy akad-e még egy mocsár, amelyet le kell csapolni vagy szűz föld, amely eddig még a bennszülötteknek se kellett...?

Nem, mi sohasem ejtjük ki ezt a tizenötezer élő homokzsákot a léghajóból. Nem feledkezünk meg róluk akkor sem, ha nem beszélünk róluk és nem únjuk panaszaikat és sebeiket. Sőt, annyira nem únjuk a kérdést, hogy Méltóságod levele nyomán vettük magunknak az indiszkrét bátorságot és megtudakoltuk: miképpen hajtotta végre saját vállalkozásában a nekünk javallt »menjünk tovább« jelíget? Megtudtuk, hogy méltóságod nemcsak hogy »továbbment«, de jóval messzebb ment, mint amennyire a zsidójavaslat kodifikátorai legrózsásabb optimizmusukban elképzelték. Méltóságod öt hét alatt százszázalékosan végrehajtotta azt az átszervezést, melynek lebonyolítására a törvény öt, sőt az ön esetében tízéves átmeneti időt engedélyezett. Megtudtuk, hogy méltóságod, mint rózsadombi Rousseau-tanítvány, öt hét alatt már vissza is vezette minden zsidó alkalmazottját a természethez: a ligeti vagy a

köztéri padokhoz. Amikor a kormány, ha nem emberségből, de a termelés zavartalansága érdekében hosszabb időt adott e fájdalmas folyamat perfektuálására, Méltóságod túlbuzgalmában árjább akart lenni az árjánál, abban a feltevésben, hogy jobbfelé vagy éppen a szélsőjobb felé mulhatatlan érdemeket szerez. Mi azonban meg vagyunk győződve arról, hogy a legszélsőbb fajvédő is csömört érez e túlbuzgóságtól, amelyből nem az ön gulgasinntségére, hanem visszataszító szociális érzéketlenségére következett, amely vélt üzleti előnyért skrupulus nélkül hajlandó átlépni a vele éveken keresztül összeforrt emberi sorsokon.

Tudom, hogy az ön magatartása nem általánosan jellemző. A magyar vállalatok nagyrésze már csak a munka érdekében is mindaddig ragaszkodik bevált alkalmazottaihoz, ameddig lehet. De az ön kivételes érzéketlensége mégis alkalmas arra, hogy a keresztény társadalom jobberzésű elemeiben is megvetést ébresszen azok iránt a tulajdonságok iránt, amelyeket a szélsőjobboldali sajtóban demagóg általánosítással legcsúfabb zsidó tulajdonságoknak szoktak nevezni. Mert amikor ön az antiszemita törvénynek túlbuzgó gyorsasággal és gyökerességgel engedelmeskedik, a jóérzésű keresztényekben is elvetheti a gyanút: hátha igaz, hogy a szervilizmus, a törleszkedés és a kapitalista ridegség zsidó jellemvonások? Mindezt meg kellett írnom önnek, Méltóságos úr, már csak azért is, hogy a zsidókérdés és a zsidótörvény nyomán ezentúl ne unatkozzék túlságosan. Ígérem, hogy a jövőben is mindent el fogok követni, hogy unalmát elűzzem. Nem zsidóvédelemből, de áthatva az eucharisztikus kongresszus keresztény oktatásától: Pacelli bíboros felejtethetlen szózatától, amely szerint: »mindan anyától született embernek joga van az éleihez és a szab'dsághoz« — tahit a zsidó magántisztviselőnek, kereskedőnek, orvosnak, ügyvédnek és proletárnak is. Tudom, a kongresszus előtt Méltóságod leghőbb vágya volt, hogy rózsadombi villájában vendégül lásson valamilyen külföldi egyházfejedelmet. Örök kár, hogy ez a vendéglátás elmaradt, mert Krisztus e felkent szolgájának talán hatásosabban sikerült volna felébresztenie önben azokat a keresztényi kötelességeket, amelyek keresztény országban a zsidónak zsidókkal szemben is teljesítenie kell.

Mi is azt mondjuk, Méltóságos úr: mindenki dolgozzék, keményen tovább a munkahelyén, akit hagynak dol-

gozni. De Önnek van legkevesebb joga megfélekedzni a tragikus tizenötezerről, aki dolgoznék, de nem dolgozhatnak, mert nem a villája és autója, hanem a munkája bűn a nemzet ellen...

Budapest, 1938. június 5.

FENYŐ MIKSA

Fenyő Miksa távozott a gyáriparosok érdekképviselőiből, amelynek diplomatája és gazdaságpolitikai dialektikusa volt. A magyar irodalom bizonyára hasznát látja e visszavonulásnak, mert a kiváló essayista, kritikus, publicista és félelmetes polemikus ezentúl sűrűbben fog megszólalni. Nem, mintha Írói jelentősége elmosódott volna sokévtizedes gazdaságpolitikai szerepe mögött. Érdemeit a Nyugat megteremtése, az új irodalmi és szellemi erők megszervezése és az Ady-Babits nemzedék jelentőségének elfogadtatása körül mindvégig számontartották s Casanova-könyvét, amely egyike az úttörő magyar-román biográfiáknak, a százödeleji irodalmi megújulás egyre inkább elmerülő korának nemes nyelvemlékei között őrzik. S különben is: literátor Fenyő mindvégig jelen volt az érdekképviselői és politikai megnyilvánulásaiban: stílusának artistikuma, a nagy irodalmi, szociológiai és bölcséleti erudíció s az intellektuális szenvedélyesség a legjelentéktelenebb gyakorlati részletkérdések kommentálásában, vagy vitájában is kiütőközött. Valaki egyszer maliciózan ezt mondta róla: »Egyik kezében a lanttal, másik kezében az agrárollóval védi a hazát.« A gúnyos tréfa, amely az irodalmárság és az ipari érdekvédelem összeférhetlenségét akarta komikusán demonstrálni, mégis egy nagyszerű kultúrhistoriai fejezetet mondott el balladikus tömörséggel.

Magyarországon valóban volt egy korszak, amelyben az ipari és a kereskedelmi tőke, e rideg realitások, szoros közelségben éltek látszólagos ellenpólusokkal, a művészi és szellemi mozgalmakkal. Ez a közelség nemcsak azt jelentette, hogy a kor nagypolgára a szellem és a szépség iránti respektusból és a szubjektív élvezet kedvéért vállalta a mecénási szerepet, hanem azt is., hogy gazdasági és tár-

sadalmi gesztióban közvetlen hatásuk alá került A polgári irodalom és művészet körülbelül egyidőben indult és párhuzamosan nőtt fel a polgári-városi iparral és kereskedelemmel és különböző jellegük és szerepük ellenére, volt egy közös inspirációjuk: a kultúrát terjeszteni, az emberi igényeket fokozni, az ízlést fejleszteni s a haladás ütemét gyorsítani. Az irodalom és a művészet akaratlanul is propagandistája volt a modern gazdasági életnek, mert a társadalmat magasabb életformák nosztalgiájával, új és új szükségletek kielégítésének vágyával nyugtalanította. Az ipari és kereskedelmi fejlődés pedig ugyanekkor növelte az ízlésben és anyagilag felvevőképes közönséget, amelyre az író, a művész és a gondolkodó ösztönző és fenntartó közvéleményként számíthatott.

A tőke és a szellem e nem éppen kompromittáló szövetségét fejezte ki pozíciójában Fenyő Miksa, — a háborúutáni évtizedekben természetesen egyre időszerűtlenebből. Távol áll tőlünk, hogy elhallgassuk: a magyar ipari nagytőkének mindig voltak a szellemnél fontosabb és gyakorlatiasabb szövetségesei is. Ezek a szövetségesek: elsősorban a mindenkori politikai hatalommal és az uralmon lévő rétegekkel való kapcsolat, — pillanatnyilag bizonyára közvetlenebb és biztosabb tényezői voltak az ipar érdekvédelmének, mint akármilyen másfajta fegyverbarátság. Ami a háború előtt, amikor maga az államhatalom sem volt szellemellenes s a gondolat és a művészet szabad fejlődését a nemzeti érdekek gyarapodásaként ítélte meg, nem volt összeférhetetlen, hogy a politikailag és társadalomeszméletileg lojális tőke intellektuális és művészi területen aktív rokonszenvet tanúsított a haladó szellemi és művészi áramlatok iránt. Lamartine írja, hogy »az állam közérzés és közgondolkodás dolgában mindig elmarad néhány évtizeddel a társadalom mögött«. Az ipar együtt működött az állammal, de közérzésben és közgondolkodásban a társadalommal osztozott. Ugyanakkor, amikor az uralmon lévő liberálkonzervatizmus egyik politikai pillére volt s törhetetlen híve Tisza Istvánnak, — Fenyő Miksa a Nyugat-ban élesen polemizálhatott a Tisza István lapvezérségében megjelent Magyar Figyelő-vel.

*

Vannak, akik állítják, hogy a nagytőkének efajta szelle-

mi és érzelmi szembefordulása politikai és gazdasági magatartásával: a kapitalizmus finom lelkiismeretfurdalását fejezi ki. Ennek a lelkiismeretfurdalásnak következményei a kulturális áldozatkészség s az emberbarátság. A háború előtt a lelkiismeretfurdalás csillapításának e módszerei látványosan elegendők is voltak ahhoz, hogy a nagytőkét polgári szempontból ne vádolhassák dickenszi sivársággal és részvétlenséggel. Fenyő Miksa nagy érdeme, hogy fontos helyén megtanította ezeknek a kötelezettségeknek teljesítésére azt a tőkést is, aki nem eszmélt rá önmagától, hogy a szellem tiszteletét és a szabad és időszerű szellemtől propagált humanitást — ha másért nem — defenzív érdekből vállalnia kell. Ennek a kölcsönhatásnak jelentősége természetesen abban az arányban csökkent, amilyen arányban a gazdasági élet és a szellemi élet az államhatalom függvényévé vált. Ma, amikor Fenyő Miksa távozik, a szellemi szabadság határait a szellemtől jóformán teljesen idegen fenntartások és feltételek drótsövényei szűkítik, a gazdasági szabadság pedig egy nagyszabású elgondolásában is kiszámíthatatlan tervgazdálkodási kísérletnek van alárendelve. A tizenkilencedig század két legnagyobb szerű alkotóenergiája: a szabad gondolat és a szabad vállalkozás, egymás után bukott el, hogy helyet adjon az irányított gondolatnak és az irányított gazdálkodásnak. Felmerül a kérdés, hogy ezt az irányzatot, amely szerintünk nem egy új korszak tartós, vagy végleges, hanem az átmeneti korszak kényszerirányzata, nem lehetett volna-e több előre látással, biztosabb tájékozódással s főképp idejében tett engednényekkel megelőzni? Mondjuk meg őszintén: a szellem nem előzhette meg, mert majdnem két évtizeddel előbb veszített el szabadságát, mint az a nagypolgárság, amelynek kulturális fegyverbarátja és lelkiismereti ellenőre volt.

*

A nagykapitalizmus a háború után már nemcsak politikai támasztékot adott a mindenkori államhatalomnak, de közérzésben és közgondolkodásban is alkalmazkodott hozzá. Kidobta a léghajóból azt a polgári szellemiséget, amely zavarta az uralmon lévő rétegekhez való felemelkedésében.

Holott a polgári szellemiségnek nem alamizsnára, hanem a művelt magyar polgárság ösztönzésére és szolidaritására lett volna szüksége, hogy nagyobb ellenállóképessé-

séggel védhesse meg szabadságát s nagyobb súllyal állhasson a polgári érdekek mellé, amelyeket már régen nem azonosított a korlátlan kizsákmányolással és korlátlan kasszonszerzéssel. Ám a polgári szellem azért veszítette el átütőerejét, azért degradálódott szerepe a szintén magárahagyott kispolgár sérelmeinek és elnyomorodásának tolmácsolására, mert a nagypolgárság nem ismerte fel idejében, hogy egy fronton kell maradnia saját természetes szövetségeseivel és kompromisszumot kell kötnie saját természetes ellenfeleivel: elsősorban a munkássággal. Az ellenforradalom kezdetén módjában lett volna az ancienregime helyett a földreformista magyar demokráciához csatlakozni, de óvatosságból s a történelmi fordulóponthoz jelentőségének fel nem ismeréséből, vagy talán csak sznobizmusból a másik oldalon próbálta megvetni a lábát. Itt követte el önvédelmi szempontból is a végzetes hibát, — mert az arányosan megosztott magyar földbirtokon kialakult négyszázezer önálló egzisztenciára többek között olyan magátólértéktető ipari szervezetet építhetett volna, amelynek rentabilitását a társadalom egészséges struktúrája biztosítja s amelyet sem a nagyagrárok, sem a demagógia nem vezethettek volna üvegházi iparnak. Nem szólva arról, hogy a kielégített nincstelen parasztságot soha többé senkinek sem sikerült volna jobbról, vagy balról a Városban megtestesített mobil tőke ellen forradalmasítani. De sorozatos taktikai hibákat követtek el akkor is, amikor a munkaidő és a munkabér szabályozásának alulról jelentkező követelését meggátolták, amíg felülről kényszerítik rájuk. Hasonló tévedése volt az önvédelmi taktikának, amikor szembefordult a munkanélküliség esetére való biztosítással, amellyel már Károlyi Gyula gróf akkori miniszterelnök is megbarátkozott s ezzel megnövelte azt a lumpenproletariatust, amely most a szélsőjobbaldali forradalmiság mindenre kapható »Stosstruppeje«.

*

Mindezt el kellett most mondani, amikor Fenyő Miksa távozásával a magyar ipar történetének egy korszaka lezáródik. Tudjuk, hogy mindazt, amit elmondtunk, Fenyő Miksa nálunk is jobban tudja, s nem rajta múlt, hogy ezek a történelmi méretű érdekvédelmi akciók nem történtek meg idejében. A magyar ipar egy évszázad alatt hatalmas civilizatórikus munkát végzett, valóban európaiat alkotott

s olyan gazdasági és szociális erőforrásokat adott a nemzetnek, amely nélkül a megcsonkítás évtizedei szinte elképzelhetetlenek. De Fenyő Miksa Roosevelt-tanulmánya bizonyítja, hogy a nagyipar érdekképviselőjének diploma-tája és politikai ügyvédje mindig tisztában volt azzal, hogy az igazi érdekvédelem: előbb engedni és leadni önként, mielőtt minden veszendőbe megy.

Távozása egybeesik azzal az időponttal, amikor a kapitalizmusnak nemcsak a jobboldali és baloldali antikapitalisztikus irányzatokkal, de saját mulasztásának következményeivel is meg kell küzdenie. Mi ellentétben a köz-hellyé vált jóslattal, amely dátumra ígéri a kapitalizmus összeomlását, bizonyosra vesszük, hogy meg fog újhcdni: a New Deal és más revizionista-kapitalista elgondolások szellemében. Fenyő Miksa ezentúl csak író lesz s a költők értékelése és irodalompolitikai viták mellett most már feszélyezetlenül megírhatja azt a könyvet is, amelyben ki-oktatja a kapitalizmust: hogyan kell megvédenie önmagát egyes kapitalisták kicsinyessége, rövidlátása, konoksága, sznobizmusa s a változó idővel szemben tanúsított gya-nútlanysága ellen.

Budapest, 1938. november 20.

BÚS-POLGÁR AKCIÓN

A kormány törvényesen szabályozza a városi és falusi munkásság szabadidei jókedvét. Alighanem Antal István propaganda-államtitkár leleményét dicséri az ötletesség, amely a Vigmunkás-mozgalom nevet adta e szociálpolitikai kísérletnek. Bevalljuk, nehezen tudjuk elfelejteni a pasztellképeket, amelyeken kiváló festők a fontainebleau-i erdőben, vagy a Themse és a tenger partján saját guszтусuk szerint örvendező, hentergő, sportoló és flörtölő munkások irányítatlan pihenését ábrázolják. Köztudomású, hogy a munkás szabadidejének vidámságát mindennél jobban biztosítja a civilizált életszínvonalhoz illő munkabér és nap-szám, amelyből a munka folytatásához szükséges testi kondíció fenntartásán kívül a privát örömeknek, sőt a gyarló szenvedélyeknek is jut némi felesleg. Ahol ez a munkabér

eléri a megfelelő szintet, ott nincs szükség hatósági kedvderítésre, mert mindenki saját hatáskörében is elő tudja állítani az élet elviseléséhez nélkülözhetetlen minimális örömmennyiséget. De a szabadidei örömet szerintünk éppen, a közösségi társadalmakban kellene legprivátabb ügyként respektálni. Az együttes munka s politikai és társadalmi menetelés később-hamarabb gépiessé váló ütemében sokszoros jelentőségük van azoknak a pauzáknak, amelyekben az egyén végre minden külső kényszer nélkül maga szabhatja meg a kedélyét. Elvben tehát nem lelkesedünk túlságosan a társadalom központosított vidításának intézményéért, amely lényegében nem egyéb, mint a »mosoly munkatábor«, a keep smeling egykézrendszere. Ám lehet, hogy a gyakorlatban mégis lesz némi haszna, mert ha a propaganda animójára és vezényszavára is, de rákényszeríthet az arcokra a mosolyhoz hasonló grimaszt. S ezekben az irgalmatlanul szomorú időkben a legkényszeredettebb marionett-mosoly is jóleső enyhülés az ország mai arckifejezésén, amelyen egyrészt az acsarkodó és mohó gyűlölet, másrészt a kétségbeesés vonásai uralkodnak.

*

Higyjük el tehát, hogy a munkás vigadni fog, de — mi lesz a polgárral? Nem vitás, hogy a zsidótörvény, a világtörténelem egyik legnagyobbszabású szabadidőakciója, amely nagy tömegeknek örökre meghosszabbította, sőt maszületett csecsemőik számára a bölcsőtől a sirig kiterjesztette a weekendet. Ezeknek a polgároknak, akikre a szélsőradikális francia negyvenórás munkahetet túllicítálva, rákényszerítették a nullaórás munkahetet, ezentúl csak szabadidejük lesz s a törvények és rendeletek mindjár,, megszabták örök szabadidejük hangulatának és kedélyének színezetét. Megint hangsúlyozzuk: nem egyoldalú felekezeti szempontból ítéljük meg az utolsó hónapokban kibocsátott törvények és rendsietek következményeit. Változatlan meggyőződésünk, hogy a magyarság önmagát gyengíti s amúgy is bonyolult gazdasági és szociális helyzetét állítja felesleges komplikációk elé, amikor a szakképzett értslmiségek zömét sirig tartó »vigmunká«-ra ítéli. Meggyőződésünk az is, hogy a keresztény magyar társadalom ma sem tartja összeegyeztethetőnek a kereszténységgel, hogy ezeknek az életfogytiglan szabadságra küldött tízezreknek sorsa annak el-

lenére sem okoz törvényes gondot senkinek, hogy az utolsó pillanatig résztvettek a nemzeti termelés munkájában, vállalták a közterheket s a honvédelem kötelezettségét. Hiszszük, hogy a magyar társadalom keresztény elitjének ma sem természetes, hogy a munka jogától megfosztott családfenntartók és gyermekeik tragikuma még karitatív intézkedés erejéig sem ihleti meg a keresztény szociálpolitikát: a kenyértelenítő törvény kárpótlásaként legalább egy morzsatörvény lelkiismeretfurdalásáig! Ellenkezőleg, a vegetatív pusztulást megakadályozó morzsatörvény helyett az elmúlt héten kibocsátottak egy rendeletet, amely szinte a végső határig a létfenntartás tilalmi zónájává nyilvánította a morzsaszerző munka majdnem minden területét is.

Nem vagyunk hajlandók a szélsőjobboldali és kormányfélfhivataíós sajtó »vígmunkásainak« újabb humorra alkalmat adni azzal, hogy az iparszabadság felfüggesztésével kapcsolatban alkotmányisérelelről panaszkodunk. Nem mi tehetünk róla, hogy az »alkotmányvédő« manapság jobboldali sajtónk görbe arcú, csámpás lábú vicclapfigurája hogy a »középutas« antiszemitizmus újjászületett lapja is elvitatja a liberális és demokratikus oldaltól az alkotmányvédelem jogát. Meddő kísérlet lenne kimutatni, hogy az iparszabadság megszüntetése nincs összhangban sem a zsidótörvénnyel, sem a rendeletben megjelölt törvényszakaszokkal. Tudjuk, hogy a közjogi véleményeltéréseket már régen nem az érvek vitája dönti el. Nem appallálunk tehát alkotmányra, törvényre, — de még mindig bizakodással fellebbezünk ahhoz a gentlemanszemlehez, amely mellé Imrédy Béla miniszterelnök összegyűjtött beszédei egyik legszebb darabjában lekötötte magát. Nyíltan és őszintén kérdezzük s nyílt és őszinte választ kérünk: ha a kormánynak és rendszerének végcélja, hogy ebben az országban a zsidók húsz százaléka híján semmiféle munkával ne kereshessék meg a kenyerüket, nem kár-e cseppenként adagolni a kenyértelenítő intézkedéseket? Nem embersége-sebb-e a hosszú egzisztenciális siralomházban való retteg-tetésnél a gyors bizonyosság is?! Ha már eredetileg is az volt a cél, hogy az állásokból és kamarákból kiakolbólított zsidók ne képezhessék át magukat fűszerezésekké, pincsesze-nesekké, vagy villanszerelőkké, — nem lett volna-e sokkal férfiasabb és őszintébb magában a zsidótörvényben kodi-fikálni? Miért kellett várni ezzel! a rendelettel, amíg a köny-

velők, levelezők, orvosok, ügyvédek ezrei, keservesen elbúcsúzva eredeti hivatásuktól, amelyhez évtizedes tanulás, szorgalom és nemes szenvedély kötötte őket — hozzáláttak a kis egzisztenciát biztosító mesterségek és szakmák kitanulásához — s most egyetlen rendelet a pusztá élet folytatásának ettől az amúgy is tragikus zuhanást jelentő reményétől is megfosztja őket?

*

A félhivatalos magyarázat szerint a rendelet éppen azt akarja megakadályozni, hogy az értelmiségi pályákról kirekesztettek előntsék az ipart és a kereskedelmet. Mi a miniszterelnök gentleman szellemére appellálva kérdezzük: mit öntsenek el, ha nem ezeket a legkisebb, legszerényebb polgári munkaalkalmakat? A köztisztviselői pályákat, vagy a közjogi fogalommal deklarált magyar földet, amelyből egyetlen holdat sincs joguk megszerezni? Vagy azokat az idegen országokat, amelyek többek között azért sem fogadják be őket, mert ősünk nem azon a földön éltek, dolgoztak, temetkeztek, hanem ezen a földön s nem azokért a határokért harcoltak, hanem — Magyarországért. A félhivatalos magyarázat attól a veszélytől is tart, hogy ezek az értelmiségi pályákról kiszorítottak kellő tőke nélkül kezdenének ipari és kereskedelmi vállalkozásokhoz. De a miniszterelnök bizonyára tudja, hogy a kereskedők és iparosok nagyrésze, magyarok, svábok és zsidók a gazdasági élet hőskorában többnyire azzal a bizonyos »öt forinttal jöttek fel Pestre. A százéves cégalapítók nem a Nemzeti Önállósítási Alapból építették fel az ország ipari és kereskedelmi szervezetét, amelyben most — legalább a kormány feltevése szerint — helyre lehet állítani az egész magyar társadalom megbillent egyensúlyát! Hát igen, sokan az elődök közül a füttyülővel kezdték s az utódokból kereskedők, iparosok, bankárok, értelmiségi munkások, ügyvédek és orvosok lettek. De nem bizonyos, hogy ez az eredményes feltörekvés mindenképpen bűnös manipulációk gyümölcse, ahogyan nem volt feltétlenül bűnös manipulációk eredménye a parasztból lett értelmiségiek és középosztálybeliek érvényesülése sem, ha mindjárt elődeik a pásztorfurulyával vagy a dudával kezdték is! De micsoda »népi« rendszer az, amely csírájában megakadályozza, hogy va-

laki alulról kezdje s amely vagyoni cenzushoz köti a proletár polgáriasodáshoz való jogát?

*

Még fantasztikusabb, hogy a rendelet megakadályozza azt is, hogy a füttyülő elődök utódai, akiktől a törvény má-ról-holnapra elvette saját munkájukhoz való jogukat, leg-alább az ükapai füttyülőhöz térhessenek vissza — mert még a házaló igazolványok megoszlásában is érvényesítik a társadalmi egyensúlyosítás arányszámát! Ha végül a pusztá kenyérért ráfanyalodnának, a Justiniánuson, Verbőczyn és Csemegin nevelődött jogásznak, a Lenhossék Mihályoktól és Korányi Sándoroktól nevelt orvosnak s a többi értelmi-ségieknek még ahhoz sincs joguk, hogy azzal fejezzék be, amivel elődeik kezdték? Kérdezzük: füttyülniök sem szabad többet, csak táncolniok?

*

Nem, elképzelhetetlen, hogy keresztény és európai rezsím vállalja a saját lelkiismerete, a kultúrvilág és a történelem előtt a felelősséget az erkölcsért, a módszerért, amely a megszervezett társadalom közepén egy embercsoporttól szisztematikusan elveszi a kezdetleges életfeltételek megszerzésének utolsó lehetőségét is. Imrédy Béla összegyűjtött beszédeinek olvasása után csak megerősödött bennünk a feltevés, hogy ez a metódus nem lehet összhangban a keresztény világnézettel, a művelt humanitással és az úrisággal, amely a miniszterelnök államférfiú pályáját inspirálja s amelynek a pozitív kormányzati cselekedetknél is döntőbb terephordója a legyőzött ellenféllel vagy az ellenfélle deklarált, kiszolgáltatott rétegekkel szemben való nagylelkű és lovagias magatartás. Itáliai útján Imrédy Béla miniszterelnök bizonyára viszontlátta Michelangelo remek szobrát, a Győzelmet, amely a győztest akkor ábrázolja, amikor a legyőzött ellenfél megsemmisítése előtt az utolsó pillanatban utoléri a részvét és a szkepszis. A hatalmi csoportok és a kérlelhetetlenül szembenálló elvek mai élet-halál küzdelmében nem appellálunk érzelmi monumentumokra s nem ébresztjük föl a számtalanszor megelevenített, pusztulásra ítélt otthonok, reménytelenségre született gyerekek, terméketlenségre kárhozott izmok és agyak vízióját. De Michelangelo győztesének arcára kiült

töprengés saját vallomása szerint Napóleont is meghökken-
tette s még ma is figyelmeztető jeladás minden hősnek és
államférfinak, hogy éppen abban a pillanatban kételkedjék
leginkább diadalma értékében és értelmében, amikor a
legyőzött gyengesége leginkább csábít a győzelem ki-
aknázására.

Budapest, 1938. augusztus 28.

NYÍLT VÁROS

A tyúktolvaj villámgyorsan átvette magát a kerítésen,
lelőtte a csendőrt, felvette a csákóját és öt embert küldött
percek alatt a másvilágra. Őrült suhanc becsengetett a
doktorkisasszony lakásába, elsütötte pisztolyát és az or-
vosnő holtan vágódott el a szőnyegen. Egy ismeretlen
férfi éjjel után minden szó és ok nélkül egész sor békés
járókelőbe merítette bicskáját. A három bűncselekmény
közös jellegzetessége, hogy a halál olyan váratlanul és vé-
letlenül sújtott le gyanútlan és védtelen emberekre, mint
a nyílt városok asszonyára és gyerekére, aki történetesen
belekerült a repülőgép gyújtógránátjának hatáskörébe. A
babonások, sőt a természetfeletti magyarázatra hajlamos
tudósok is hisznek a sorozatosság törvényszerűségében,
hogy bizonyos jelenségek egyidőben egymásután megis-
métlődnek, mintha a kozmosban, vagy az emberi lélek-
ben divatjuk, vagy szezonjuk lenne egyes katasztrófa-típu-
soknak, vagy gonosz és veszett indulatoknak. Mi nem
hiszünk a babonában, sőt boldogult Paul Kammerer Gesetz
dér Serié-jében sem, bár hátborzongató a következetesség,
amellyel az utolsó években az effajta szörnyűségek egy-
mászt követték. Mindjárt meg kell állapítanunk, hogy a
bűn és az örület, az ököljog és az ámokfutás összetalál-
kozásából keletkezett rémtettek statisztikája nálunk szeren-
csére még mindig kedvezőbb, mint más országokban, de
hozzánk is gyakrabban átcsapnak annak a végsőig fel-
hevített légkörnek villámai, amelyben ma az emberiség
nagy része gazdasági nyomorúságtól, lelki bizonytalanság-
érzetétől és szellemi tájékoztatlanságáról egyre ingerülte-
ben és rémültebben él. A múlt hét »véletlen« támadói is

abban a világban élnek, amelyben az ember ösztöneit és beteg lelkét politikai, társadalmi és szellemi áramlatokként felismert, vad hatalmi törvények bújtogadják, sőt nem ritkán történelemcsináló erőként használják fel azokat. A három örült és bűnöző nálunk még társadalomellenes lény, de például egy délamerikai forradalmi országban mindjárt nem az, ha ugyanezt a bűnt nem egyéni akcióként, hanem a közösség nevében és valamilyen eszmei motivációval követte volna el. Az effajta örült, vagy bűnöző, ha egyéni furorját alárendeli valamilyen kollektív rögeszmének, vagy irányító akaratnak, manapság hős és az ifjúság ideáljává is válhat. Ezeknek az azonos jellegű bűnöknek és örülteknek tehát nincs babonás, vagy misztikus magyarázatuk: közös magyarázatuk a régi polgári erkölcsi rendnek és XIX. századi humanitásnak megrendülése, amíg az »új idők« dörömbölő eszméi nemcsak a nemzeteknek a nemzetekhez, osztályoknak az osztályokhoz, a hatalomnak a társadalomhoz, de az egyének az egyénhez való viszonylatát is magukhoz vadították. Addig bontogatták intézményesen az ösztönök és idegek gátjait és addig tépázták és diszkreditálták a tételes törvényt és emberi jogot, amíg a felszabadított és céltudatosan üzemesített ösztön foglalta el az értelem és az érzés és a szervezett erőszak, a törvény és a jog szerepét. Bizonyos, hogy az a fehér ember, aki még mindig a régi világ nemzetközileg elfogadott jogrendjében és erkölcsében bízik és e valaha megingathatatlan garanciáktól várja élete, javai és munkája védelmét, már a kultúrvilág nagy területén is olyan kiszolgáltatott, mint az utazó, aki fegyver helyett a nagy Brehmet vsizi magával az őserdőbe.

A lélekбúvárok meggyőzően bizonyítják, hogy a mai elvadultság okait a világháborúban kell keresni. Hovatovább azonban eljutunk oda, hogy szükségesnek érezzük az újkori história e legnagyobb méretű katasztrófájának rehabilitálását. Iszonyú mézárulás és rombolás volt, de idestova történelemhamisításnak és Justizmordnak számít, ha befejezése után húsz évvel még mindig ezt a négy évet tesszük íneg minden gazság és betegség bűnbakjává. Tízmillió halott, nyomorékok, özvegyek és árvák s az elpusztított értékek és szépségek mérhetetlen roncsa marad utána, de most, húsz év után, csüggedten meg kell állapítani róla, hogy mégis az emberiségnek jóformán utolsó tömegvon-

zalma volt, amelyben véren e tűzön keresztül némiképp érvényesült a jog, a humanitás és a keresztény erkölcs feszélyeztető ereje. Volt genfi egyezmény, amely tiszteletben tartatta a betegek, az asszonyok, a gyerekek, a vének és a műemlékek érinthetlenségét. S aki mégsem respektálta, körömszakadtáig tagadta, ahelyett, hogy diadalként kérkedett volna vele a világ előtt. Az ellenfelek, akármilyen ádázul estek is egymásnak, csata után megadták egymás halottjainak a tisztességet: kinek-kinek saját rítusa szerint, még a zulukaffernek is! A legyőzött fogoly, aki letette fegyverét és megadta magát, a következő pillanatban ismét bántatlan ember volt, akinek az ellenség fedelet, ruhát és ennivalót adott, s emberséges módot arra, hogy családtagjaival levelezzen s hazája nyelvén azt olvassa, amit akar, esetleg újságot írjon sorstársainak és a hazai színműirodalomból kedve szerint összeválogatott repertoárral színházat játsszék. Akit a világháborúban legyőztek és foglyul ejtettek, attól senki sem követelte, hogy átpártoljon, megtagadja, amiért harcolt. A fronton, a csatatereken könyörtelen öldöklés folyt, de el kell ismerni, hogy akárki volt az úr a lövészároktól tizenöt kilométernyire lévő területen, a paraszt földje a paraszté maradt, az ügyvéd diplomája az ügyvédé, a kocsmáros italmérési engedélye a kocsmárosé. A világháború volt az utolsó tömegmozgalom, amelyben a fegyvertelen polgárt, ha nem vétett a hadviselés érdekei ellen, a hatalmi viszonyok ide-oda hullámozása közben is megvédték a nemzetközi jog és a magánjog és az emberi tisztesség törvényei. Városokat és falukat tarolt le az ágyútűz, de a falak között, amelyek megmaradtak, békében hagyták, aki folytatni akarta munkáját s nem bolygatták sem világnézete, sem faja, sem felekezete miatt. S az irgalmatlan értékpusztítás közepette is uralkodó elv volt, hogy ha valakitől elvettek valamit, jogot támaszthatott a kártalanításra. Nem, még a gondolat is szörnyűség, hogy propagandát csináljunk a háborúnak! Csak meg akarjuk mutatni véres tükrében ezt a mai »békét«, amely nemcsak a békebeli béke keresztény erkölcsét és tisztességét, de még a világháború szikrányi jogi, morális és érzelmi hagyományait is megtagadta.

Soha többé háborút! — hajtogatjuk ezután is, de pironkodva meg kell mondanunk, hogy a világháborúban az ember még emlékezett nagy kötelezettségeire s irtózva

szégyenkezett saját bestialitását. Bizonyos, hogy lelkiismeretfurdalást érzett, ha védtelen hajlékokat kellett eszeveszetten megostromolnia. Nem, a világháború alatt olyanmilyira nem volt dicsőség a nyílt városok bombázása, hogy aki megtette, kétségbeesetten magyarázkodott és mosakodott a véres világ előtt is! Soha többé háborút! — de micsoda béke az, amelyben a nyílt városok klinikai negyedeit bombázzák, mialatt a betegek szabadon kószálnak az utcán, becsengetnek az orvosnőkhöz és lelövik, vagy osztályok és felekezetek kiirtására konspirálnak a föld alatt és az emeleteken? Micsoda béke az, amely mindenütt a világon tömegével tenyészti a fegyveres örülteket és bűnözőket, amely tyúktolvajból szörnyet és a tyúkprókátorból véres harcra buzdító néptribunt csinál s amelyben a polgár sohasem tudhatja, melyik pillanatban csap le rá a bomba: ha nem is a nitroglicerinnel, vagy mérgező gázzal töltött! Micsoda béke az, amelyben olyan kegyetlen a háború, hogy nincs irgalom a legyőzöttel szemben?

A múlt hét három hasonló bűncselekményének bűnöse még nem bizonyítja, hogy ez a békétlen béke magát a magyar lelket végzetesen feldúlta. Ám azért nemcsak bűnügyi, de társadalomlélektani szempontból is komolyan szemügyre kell venni őket. A miniszterelnök, aki eddigi beszédeiben több ízben hangsúlyozta a társadalom lelki krízisével való gyógyító foglalkozás fontosságát, bizonyára fel fogja ismerni, hogy ezekben az elszaporodott rokonbűncselekményekben távoli szörnyűségek, délamerikai és egyéb exotikus forradalmak — vagy ahogyan a kultuszminiszter mondta — indián példák pedagógiai hatása nyilatkozik meg. S e bűncselekmények motivumai között fel kell fedezni azoknak a belföldi forradalmi törekvéseknek hatását, amelyek a tudatlanoknak, a szegényeknek és a bűnözőknek akár ma kiszolgáltatnák az életet, a javakat és a civilizációt. A pápa az elmúlt héten tiltakozott a nyílt városok bombázása ellen — nos, a magyar polgár otthona és munkahelye hasonlít a nyílt városhoz, amely állandóan a következő pillanat veszedelmeitől retteg. Hisszük, hogy a miniszterelnök, aki keresztény misszionárius hevével hirdette ígéit, végkép eloszlatja ezt a rettegést azzal, hogy az erőszak és az örület terjedését ott állítja meg, ahol megtévesztően a »dörömbölő új eszmék« formájában bátorítja az egyéni és kollektív tébolyt és kriminalitást. A belügy-

miniszter csütörtöki beszédében megnyugtatta a polgárságot, hogy ezentúl nyugodtan alhat. Hosszú hónapok álmatlan rettegése után valóban itt az ideje, hogy a polgár abban a tudatban hajthassa le a fejét, hogy lakása nem védtelen nyíli város, hanem olyan vár, mint az angol polgár háza, amelynek a megingathatatlan polgári jogrend strázsál kapuja előtt.

Budapest, 1938. június 12.

A MORZSÁK

A nagyobb Magyarországért vívott eredményes küzdelem heteiben önként alárendeltük politikai különállásunkat a nemzeti egységnek, amelyet a hétköznapi részletekre vonatkozó jogos bírálatunkkal sem akartunk megzavarni. Vállaltuk ezt az önfegyelmet, annak ellenére, hogy a szélsőséges lapok pontosan e történelmi heteket használták fel arra, hogy a kormányi, elsősorban annak fejét napról-napra olyan hangon leckéztessék és terrorizálják, amilyen hangra a magyar újságírás a forradalmak idején sem vete-medett. Vállaltuk a hazafias egység kedvéért az önmérsékletet, annak ellenére, hogy a nyilas sajtó a kormányfő ellen intézett példátlan támadások mellett kartelben uszított a kormányhoz állítólag közelálló sajtóban az osztályok, felekezetek és foglalkozások békéje ellen, nyilván azért, hogy a történelmi hetek ne szakítsák meg sajátos sajtó-erkölcsének folytonosságát. Úgy éreztük, hogy amikor történelem csinálódik, a hivatásos történelemkrompomittalók bűntársaivá lennének, ha velük foglalkoznánk egymillió hazatérő magyar s Rákóczi és Klapka tanulsága helyett. Most sem vesszük fel velük a méltatlan polémiát, — de a diadalmas történelmi akció első fejezetének lezárulása után ismét elfoglaljuk őrhelyünket azon a poszton, ahova liberális szemléletünk és az eszmei irányításunkra és érdekvédelmünkre szorult társadalmi rétegek állítottak bennünket. Mindenesetre rábízzuk a miniszterelnökre, aki a NÉP párt-értekezleten elmondott beszédében hangsúlyozta, hogy a keresztény nemzeti szellemű sajtón kívül nem tűr meg más, annak eldöntését, hogy a nyilassajtó és a kormányhoz

állítólag közelálló sajtó a Felvidék nagyheteiben milyen mértékben testesítette meg a keresztény nemzeti újságírás ideálját?

Nem hadakozunk tehát sem visszamenőleg, sem ezután a szélsőjobboldali sajtóval. — Ám az önként vállalt kritikai passzivitás alól felment bennünket, hogy a miniszterelnök is elérkezettnek látja az időt az új belpolitikai kormány-programm részletes ismertetésére. Nem kezdjük a kritikát mindenáron való okvetetlenkedéssel. Némi megnyugvással állapítjuk meg, hogy a miniszterelnök határozottan lekötötte magát az alkotmányos, parlamentáris kormányzás mellett. Erre a megnyugtatóra kétségkívül szükség is volt, mert az utolsó hetekben nemcsak a közvélemény tájékozatlan és álhírekkel félrevezethető része táplált kételyeket a miniszterelnök további kormányzati tervei iránt, hanem előkelő helyeken, sőt a hírek szerint a miniszterelnök közvetlen közelében is felmerültek bizonyos nyilván félreértésből eredő aggodalmak. Továbbra is fennmarad természetesen a kérdés, hogy a parlamentnek a miniszterelnöktől bejelentett technikai egyszerűsítés tervei nem esnek-e magának a parlamentizmus lényegének rovására, amelyet tudvalevőleg felettébb nehéz elválasztani szabályoktól és szokásoktól. Ma is valljuk, hogy a törvények, amelyek egy nemzet sorsát irányítják, vagy éppen megváltoztatják, nem mindig akkor a legtökéletesebbek, ha rekordidő alatt kerülnek tető alá. Törvények, amelyek nem a mai közhangulatnak és nem egy bizonyos osztálynak, vagy klikknek, hanem valóban a történelemnek, készülnek, megérik az ellentétes vélemények mérkőzéséhez; s a különböző érdekek és igények tisztázásához szükséges hetek időpocsékolását. Bármennyire különbözik is azonban a miniszterelnöknek a parlamentarizmusról alkotott egyéni álláspontja a parlamentarizmus nagyobb teljességéhez ragaszkodó jobb- és baloldali alkotmányhű csoportokétól, — fontos, hogy a miniszterelnök hitet tett az elv és az intézmény mellett, amely így fennmarad s ha átmenetileg esetleg megváltoznék is a funkciója, legalább megőrzi helyzetét energiáját, amellyel máról-holnapra visszaszerezheti eredeti szerepét. A magyar parlament már túlélte számtalan kísérletet, amely nélküle és ellene akarta kormányozni a magyar népet, vagy látszattá s üres jelképpel kívánta degradálni a kormányzat és jogrend kardjának és pajzsának hatalmát a nemet életében.

A miniszterelnök megnyugtatta a közvéleményt, hogy reformterveit a parlament elé akarja terjeszteni. Mi, liberális-demokraták annál nagyobb elégtétellel üdvözöljük e reformterveket, mert azonosak a hosszú évtizedeken keresztül meddön hangoztatott követeléseinkkel. Szociálpolitikát, a földbirtok és a közterhek és a jövedelem arányos megosztását már akkor követeltük, amikor még ismeretlen volt a »népi« politika, de a hivatalos politika a demokratikus posztulátumokban látta a nemzetellenes felforgatás jelszavait. Azóta e követelések az egész felelős magyar közvélemény követeléseit s bizonyára a parlament többségéé is, amely hitünk szerint semmiféle akadályt nem gördít a reálisan megvalósítható újítások, javítások és igazságtételek törvényesítése elé. A parlamentet a nyiltválasztásban elkövetett eredendő bűne ellenére már megtanították annyi valóságérzékre az idők, hogy minden reformot megszavaz, amely megelőzi a forradalmat azzal, hogy lebontja az időszerűtlen reakciós maradványokat, ha mindjárt nem is nyitja ki a forradalom előtt a kaput azzal, hogy engedményeket tesz a demagógiának. Nagy kár, hogy a miniszterelnök a valóban nagyszabású reformok részletezése helyett eddig csak a zsidótörvény reformjának irányelveit ismertette kimerítőbben. A miniszterelnök szerint a Felvidék visszacsatolása révén visszakerült többletzsidóság szükségessé teszi az eddig itörvény revízióját s e reform mindent megelőző aktualitását olyan sürgősnek tartja, hogy nyomban reaktíválta a NÉP emlékezetes zsidóbizottságát. A bizottságnak most az a feladata, hogy kidolgozzon egy reformot, amely a megnagyobbodott országban az eddiginél is kisebb részt juttat a munkához és a pusztá élethez való jogból a zsidóknak. Minden tiszteletünk a miniszterelnöké, de meg kell mondanunk, hogy ez a reform nincs összhangban a magyar nemzet legszebb hagyományaival. Valahányszor a magyarság nemze'i aspirációi megvalósultak, a nemzet megnövekedett önbizalmának és örömeinek elsősorban nagylelkűségével: jobbagyok, zsidók, nemzetiségek felszabadításával, igazságtalanságok jóvátételével fejezte ki. Először esik meg most a magyar történelemben, hogy a megnövekedett nemzeti öntudat és lelkesedés nem oldja fel a szomorúságban, szegénységben s megalázkodásban fejlődött elfogultságokat. Nem mondjuk el újra az első számú zsidótörvény ellen meddön felsorakoztatott érveket és

bizonyítékokat. Ám liberális lap vagyunk s hivatásunk és kötelességünk, hogy tiltakozzunk, amikor a felekezeti megkülönböztetés, igazságtalanságát még nagyobb igazságtalansággal akarják tetézni.

A Felvidékkel olyan zsidóvallású magyarok is visszatérnek, akik ha húsz éven át kisemberként kénytelenül éltek egy idegen ország szigorú rendjében, de többségükben magyarok maradtak, magyarul nevelték gyerekeiket, lelki és kulturális fővárosunk Budapest maradt s nem lehetett eltántorítani őket magyarságuktól. Kérjük a miniszterelnököt: élje bele magát egyetlen percre annak a felvidéki magyar zsidónak a lelkiállapotába, aki alighogy szabad lett és lelkendezve kitűzte a piros-fehér-zöld kokárdát, máris fel kellett hogy cserélje a sárga folttal s akinek az idegenben keservesen szerzett kenyér helyett most a törvényes kenyértelenséggel kell itthon szembenéznie. A bizonyítékokat hónapokon keresztül igazságuk ellenére is reménytelenül csépeztük, — most csupán azt kérdezzük a miniszterelnöktől, nem lehetne-e mégis megváltoztatni a reformok sorrendjét s előbb adni a keresztény magyar kenyérteléneknek kenyeret onnan, ahol van s csak azután elvenni a magyar zsidó kisexisztenciáktól törvényesen azokat a morzsákat, amelyeket emitt-amott még meghagytak nekik?

1938 november 17.

BÚCSÚ

Isten veled Mihály, — szép karácsony napján búcsúzóom tőled, elmegyek népcsoportnak. Nem én akartam, — állítólag te akarod s a törvény csak akaratod engedelmes végrehajtója. Azt mondják, te követeled, hogy neked adjam nemcsak a szerszámomat, kenyeremet s a helyemet a Nap alatt, de a magyarságomhoz való jussomat is. A törvény — törvény: odaadom, Mihály. Kívánom, hogy ne csak a tőlem elvett kenyérből, de a tőlem elvett magyarságból is több jusson neked.

Kilencvennégy százalék szintiszta magyarság és szintiszta kereszténység szabadul fel most Magyarországon. Szívből

óhajtom, hogy ezt az eszmei hódítást legalább becsüld meg annyira, mint az újonnan szerzett közgazdasági pozíciót, amellyel hazánk társadalmi és gazdasági egyensúlyát hatályosan helyreállítod. Ezentúl zavartalanul lehetsz majd magyar és keresztény, mert a zsidók, még ha akarnák, sem avatkozhatnak többé bele, hogyan kell magyarnak lenni a hagyományok és az alkotmány szellemében és az alkotmány szellemében és hogyan kell kereszténynek lenni az Evangélium szerint.

Ha a múltban csakugyan bűnösök voltunk, most megbűnhödtük a jövendőt is. Ha bűn volt várost építeni, ipart, kereskedelmet, műveltséget teremteni, emberi jogot, szabadságot, egészséget védeni, ezerszer megszenvedtünk érte. Ha mással nem, ezzel a törvénnyel Kiegyenlítettük a számadást.

*

Mindezt azért írom meg neked, Mihály, nehogy valaha is eszedbe jusson a jövőben hibáinkkal leplezni a hibákat, bűneinkkel megokolni a bűnöket. Mi kiállunk, Mihály, mert kiállítottak bennünket. Ezentúl népcsoport vagyunk, — nyíltan és törvényesen bevehetetlenné, kártékonnyá minősített salak. Rendben van, Isten veled Mihály. Hogy bennünk, az értelmükben, az érzelmeikben s a családunkban most mi történik, — nem tartozik másra. S ha mégis beszélek veled róla, azért teszem, mert szomszédok és gyerekkori pajtások voltunk Komáromban. Együtt jártunk a református elemibe és a katolikus gimnáziumba s együtt vonultunk be az ezredhez, amely református, katolikus, sőt zsidó ezred is volt, — bár akkor az egyszerűség kedvéért csak magyar ezrednek nevezték. Utoljára Zlocov felett voltunk együtt, augusztusi éjszaka, — patrullban egymás mellett csúsztunk hason és ugyanarra az útemre vacogott a főgunk. Azóta sem láttalak s nem is hallottam rólad mindaddig, amíg most hírül nem hozták, hogy te is azok között vagy, akikre a törvény, mint a fajmagyar keresztény közvéleményre hivatkozik s akik a törvény révén a mi munkánk, kenyerünk és emberi jogaink árán akarnak fajmagyarabbá és keresztényebbé lenni.

*

Idehallgass, Mihály! A közös gyerekkorra való tekintettel megmondom neked, mielőtt elbúcsúzom tőled: hason csúsza láttuk egymást utoljára, de azóta sem csúsztam

hason s ezentúl sem fogok hasoncsúszni. Nem fogok morzsákért könyörögni tőled azon a földön, amelyen — ugyanúgy, mint a »népcsoport« százezreinek — évszázadok óta éltek-haltak őseim, és amelynek védelmében nagyapám, aki a bibliai Jakab nevet bírta, 49-ben, nagybátyám, aki a bibliai Dávid nevet bírta, az olasz háborúban, másik nagybátyám, aki a germán Miksa nevet bírta, az okkupációban s jómagam, aki árpádházi királyok nevét bitorlóm, — a világháborúban harcoltunk. Nem bizonyítgatjuk ezentúl, hogy van annyi jogcímünk magyarnak lenni, miből a Bach-huszárok, vagy az olasz foglárók unokáinak. Tudomásul vesszük, Mihály, hogy először koldúst, aztán népcsoportot csináltok belőlünk, — mi koldusként és népcsoportként engedelmesen félreállunk az utatokból. A miniszterelnök rosszalja a könnyű városi életmódot, — nos, tudd meg Mihály, hogy a mi városi életmódunk már régen nehezebb, mint a halál könnyebb módjai. Ha szemet szúrt, hogy nyüzsögtünk, mindenütt ott voltunk, mindenkit túlharsogtunk, — ezentúl nem tesszük, Mihály. Nem manifesztáljuk minden pillanatban a hűségünket sem, — még csárdást sem táncolunk, mert úgyis ránkfogod, Mihály, hogy mind ez csak alibi, amellyel meg akarunk téveszteni benneteket. De ahogyan a művelt és szabad magyar évtizedekben privátügyünk volt a zsidóságunk, ezentúl az lesz szigorú privátügyünk, hogy magyarok vagyunk. Kenyeret, jogot el lehet venni tőlünk, de semmiféle törvénnyel és hatalommal nem lehet megakadályozni bennünket abban, hogy azonosítsuk a magyarságunkat a Rákócziéval, a Kazinczyéval, a Kossuthéval, a Petőfiéval, az Aranyéval, az Eötvös Józsefével, az Ady Endrével és a Szent-Györgyi Albertével. Ezeket a magyarokat nem lehet rövid úton elvenni a népcsoporttól, mint az íróasztalait és a választójogot. Ezt a magyarságot ugyanúgy nem kobothatod el tőlem, Mihály, ahogyan én sem vehetem el tőled az Ószövetséget, amit a zsidók adtak neked, a matematikát, amit a görögök, Shakespeare, akit az angolok, s Goethét, akit a németek. Rendben van, Mihály, megadjuk a császárnak, ami a császáré. Olyan tiszteletben tartjuk a százalékszámokat, mint a régi zsidó kabbalisták a sors rejtélyes számait. Ám, abban sem neked, sem a kormánynak, sem az utcának nincs beleszólása, hogy úgy legyünk magyarok, ahogyan akarunk: ahogyan a kultúr hagyományok s a szegény magyar nép

íránt érzett forró testvériségünk kialakította bennünk ezt a megmásíthatatlan öntudatot.

*

Mindezt nem azért mondom el neked Mihály, hogy karácsony reggelén elérzékenyítsek s az utolsó pillanatokban kételyeket támasszak benned: helyes-e, okos-e, magyar-e, keresztény és európai dolog-e szélnek ereszteni bennünket csak azért, mert most olyan szél fúj, amelytől a pelyva is több kíméletre számíthat, mint a mi életünk, s gyermekeink és asszonyaink sorsa? Ne pislogj kényelmetlenül, Mihály. Nem akarok a könnytömlőidre appellálni, mert már régen tudom, hogy nincs groteszkebb kísérlet, mint a politikai és másfajta érdekharcokban arra figyelmeztetni valakit, hogy csecsemők, asszonyok és aggastyánok is vannak a világon. Szinte kínálkoznék, hogy bibliai-méretű tragédiánkat kapcsolatba hozzam a mai ünnep hőisével, Krisztussal és emlékeztesselek az ácsmester és családjának menekülésére Názáretből Betlehembe... De bár a »népcsoporthoz« tartozom, sokkal mélyebb bennem a tisztelet a Názáreti iránt, semhogy ebbe az életétől, halálától és tanításaitól végtelenül távoleső politikai ügybe, akár példálódzó, allegorikus formában is belekeverjem. Ha voltak, akik stílusosnak érezték, hogy ezzel a törvénnyel Krisztus születésnapja előtt két nappal ajándékozzák meg a keresztény magyarokat, mi tisztelettel és tapintattal elkülönítjük a karácsonytól. Nem akarlak tehát meghatni, Mihály és nem akarok már meghatni és megkönyörülni senkit. Nem lamentálunk és nem rimánkodunk, — s ha százszor is olvastad, hogy szervilisek, alattomosak, szégyentelenekek vagyunk — most minden megalázottság és kicsiségi tudat nélkül, emelt fejjel a sorsot vállalva lépjük át a láncot, amellyel a magyarságtól törvényesen elkülönítették bennünket. Jogainkért, igazságunkért, magyarságunkért, európaiságunkért harcolni s a magyar nép több jogát, több kenyerét és több műveltségét kiküzdeni mindig hajlandók voltunk, de nem kérünk többé a jogból, amely egészen a miénk volt, alamizsnát

Felteheted rólunk, hogy nincs bennünk faji előítélet. Jó Isten egyenrangú teremtményének tartunk minden embert. De ha népcsoport is vagyunk! s ha zsidók is vagyunk, nem vagyunk cigányok, akiknek az a mesterségük, hogy

hízelkedve és hajbókolva kinek-kinek fülébe húzzák a kedvenc nótáját és utána tányérozzanak.

*

Isten veled, Mihály, gyerekkori pajtásom. Átléptem a láncot, amelyet őseid a magyarság dicsőségére és biztonságára egyszer már széttéptek, mert jól tudták: minden lánc alkalmas arra, hogy határtalanul megnőjjön és bilincsként csavarodjék az egész nemzet testére. Most elmegyek az útdából, Mihály, s ezzel meg is bűnhődtem minden bűnömért. Kívánom, hogy a jövőben ne kerüljön sor új bűnbakkeresésre. Még egyszer megkérek: ne felejtsd el, hogy kikapcsolódtam, mert kikapcsoltál a nemzet életéből, nem irányíthatok, nem lelkesíthetek. A jövőben a cselekvés joga kizárólag a tiéd és a nemzettel szemben való felelősséget nem háríthatod többé ránk, ha kényelmetlen a vállalása. A mi közjogunk csak annyi, hogy harminc nappal az általános választások után külön gettó-urnába dobhatjuk a szavazócéduláinkat. De megmaradt továbbra is a szuverén jogunk, hogy népcsoportként a zsidó fajként is magyarok legyünk ott, ahol senki sem látja. Paradoxon, hogy egy népcsoporttá nyilvánított rétegnek ezentúl Magyarországon jóformán titokban, legalább is a lélek és az otthon katakombájában kell ápolnia magyarságának hitét. De hidd el, hogy ez a paradoxon nem is olyan paradoxon. A szabad és európai magyarság kultusza évszázadokon keresztül until eléggé megszokta a katakombát.

*

Isten veled, Mihály. Most elválnak s talán találkozunk máshol vagy egy másik világban, de lehet, hogy egy másik Európában.

EGYEDÜL

Körülnézünk és jóformán egyedül vagyunk. Egyike laptársainknak, amelyekkel évtizedeken keresztül testvéri munkamegosztással szolgáltuk ugyanazt a patriotizmust, szabadságot és civilizációt, nem állta tovább az egyenlőtlen versenyt, amelyben a politikailag, tehát anyagilag is függetlenségre törekvő sajtó eleve csatavesztésre van ítélve a dús köz- és magánrezervákból táplálkozó hatalomközei sajtóval szemben. Egyedül maradni a porondon manapság nem jelenti a létfenntartási harc könnyebbségét, sőt az eddiginél is keményebb erőfeszítést. Aki figyelemmel kísérte a szélsőjobboldal győzelmi táncát, tisztában lehet vele, mennyivel fokozottabb veszélyeztetettséget jelent számunkra, hogy hovatovább mi vagyunk az utolsó lábönálló ellenfél. Természetesen számolunk az eddiginél is vehemensebb ostrommal s vállaljuk a még gáttalanabb gyűlöletet is — de legkevésbé magunkért, az újságíró kenyeréért. Nekünk az újság sohasem volt arra való, hogy az újságírónak akármilyen áron kenyeret adjon, aminthogy az újságírónak — ha valóban az — nem lehet kenyerere a függetlensége és meggyőződése árán szerzett kegyelemkenyér. Szerintünk az újságírói kvalifikációnak még ma is fontosabb feltétele ezzel az akármilyen kenyérral szemben tanúsított finnyásság, mint a keresztlevél, vagy a tőlünk is nagyrabecsült tűzharcosi és rokkantsági bizonyítvány. Nem, semmiféle megreformált sajtóetika nem tudott bennünket eltéríteni a rögeszmétől, hogy az újság hivatása nem a hatalmonlevők kegyencévé, fülbehúzó cigányává, vagy mindenre kapható kortesévé válni, sem a nábob üzleti prospektusává, sem a sekély közízlés és a demagógiától felgerjesztett utca sarki személyévé. Mi ezentúl is, jóformán egyedül megkíséreljük létjogosultságunkat abból a jogcímből meríteni, hogy a magyar társadalom túlnyomó többségének akkor is szüksége van ránk, ha nemcsak a hatalmasoknak és a hatalomra törekvőknek vagyunk feleslegesek, sőt gyűlöletesek, de az átmenetileg megtévesztett magyar társadalom többségének is. Ma tömegekkel gyűlöltetik meg a szabadságot és a nyugati műveltséget — de mi mégis megpróbáljuk újra és újra rájuk tukmálni, mert szerintünk ezeknek a tömegeknek mindennél nagyobb

és sürgősebb szükségük van az eddiginél sokkal több szabadságra és civilizációra.

*

Szerepünket úgy fogjuk fel, mint a járványorvos, aki az életmentő orvosságtól babonásan és agresszíven irtózó beteg ágyánál minden kockázat ellenére kitart, vagy mint a misszionárius, aki egyedül veszi fel a hit harcát a hitetlenekkel és varázslóikkal. Mi is lenne a világból, ha az orvos a magánosság szorongatottságában megtagadná az orvostudományt és a misszionárius az evangéliumot? Maradunk tehát a helyünkön és betöltjük szerepünket, ameddig fizikailag lehetséges. A magyar társadalom szabadságát, műveltségét kenyerénél és életénél többre értékelő százezres elitjével a hátunk mögött, sok fiasco után is csökönyösen próbáljuk megkönyékezni azokat a szegény embereket, akik még nem ismerték fel a szabadság és a civilizáció egyénileg hasznosítható értékét sem. »Ignoti nulla Cupido« — a latin közmondás szerint az embernek nincs vágya az ismeretlen után. «Fel akarjuk gerjeszteni a magyar népben a szabadság és a civilizáció teljességét, az elementáris igényt a demokratikus intézmények, a magasabb életszín és a szellemi fölemelkedés iránt.» Tudjuk, hogy jóformán egyedül vagyunk, sőt a kelletténél jobban egyedül, mert mialatt a szélsőséges pártok egyesülnek, a kormány és pártja hatalmas szervező kampányra készül s a kormányhoz — remélhetően egyoldalúan közeledő — szélső fajvédő nyílt és titkos társaságok párttá tömörülnek, a totalitásellenes ellenzéki pártok változatlanul nyári álmukat alusszák. Politikai front ennyire még nem hagyta magára a sajtóját, s lassan-lassan nemcsak az ország közvéleményével veszíti el a kontaktusát, de — a kormánnyal is. Nemcsak hogy nem bírál és ellenőriz, de az ellenzéki politikának a közelmúltban jóformán egyedüli aktivitásáig a »Treuga Dei«-ig sem erőlteti meg magát.

*

Egyedül vagyunk tehát és azt is tudjuk, hogy az ibsenj aforizma igazsága: az erős legerősebb egyedül, csak akkor érvényes, na az egyedülálló erkölcsi erejének nem a nyers fizikai erő az ellenfele. De mi pusztá erkölcsi erőnkkel felfegyverezve sem hátrálunk meg, s nem hallgatunk a szélsőjobboldali sajtóra, mely gunyorogva azt tanácsolja,

adjuk fel a liberális demokrácia és a humanitás veszett (jegyét és »illeszkedjünk«. Hisszük, hogy még má is a leghatalmasabb erőforrás a gyengék, a jogtalanok, a megbélyegzettek és a szegények Istentől és történelemtől támogatott igaza. Továbbra is ebből a forrásból merítünk a győzelmi táncot lejtő és illeszkedésre invitáló sajtó forrásai helyett: sem a közpénzből, sem a mazochista magánpénz rémült gavallériájából, sem a demagógiától beugratott tömeg szomorú fillérjeiből nem akarunk erőt kölcsönözni. Tolakodó fogadatlan prókátorai maradunk ezután is a magyar nép minden rendű és rangú, fajú és felekezeti jogtalanainak, megbélyegzetteinek és kenyérteleneinek. Hiába akarnak bennünket beszorítani a felekezeti gettóba, nem tudják leszűkíteni a terepet: az egész magyarság »életterét« — amelyen a szabadság és a civilizáció szellemi és normális hadműveleteit sok csatavesztés ellenére tovább folytatjuk. Nyugodtan vállaljuk a gúnyt és a gyanúsítást, mert a zsidóságot ért jog- és kenyérfosztó igazságtalanokkal, minden szellemi, jogi és morális érveléssel szembeállunk. De talán sohasem írtuk volna le a »zsidó« szót, ha a jobboldali politika nem állította volna a zsidóságot minden magyar kérdés, majdhogynem a magyar sors centrumába. Irtunk volna kapitalizmusról, szocializmusról, feudalizmusról, dzsentriőről, polgárságról, diktatúráról és demokráciáról, de amikor a nacionalista sajtó többször írta le a zsidó jelzőt a magyarnál, valóságos statisztikai gyáva-ság lett volna, ha mellébeszélünk, szinonimákkal operálunk s nem kelünk nyíltan védelmére egy kategóriának, amelyre nyíltan rárakták a felelősséget a háborúért és a békéért, a kommunizmusért és a kapitalizmusért, a földnélküli paraszt békebeli kivándorlásért, a földnélküli paraszt háborúutáni földtelenségéért. Egyik évben a drágaságért, másik évben a búza »zsidóspekulációból« letört áráért, a törvénytelen gyermekek születéséért és a magzatelhajtásért — a világ és az ország minden nyomorúságáért. Mindenfajta katasztrófa-politika keserves következményeinek bűnbakjává nem mi jelöltük ki a zsidókat, akik nekünk csak egy sokrétű, sokféle osztályhelyzetű, műveltségi fokú s most mégis egységesen szenvedő felekezet a többi magyar felekezetek között. De igenis, liberáldemokrata és civilizált szemléletünk kötelez bennünket, hogy védelmére keljünk annak a rétegnek, amelyre a kor önmagával való

elégedetlenségének, a gazdasági és szociális válság lelki betegeinek és a kalandorok felforgató és harácsoló törekvéseinek minden indulata és cinizmusa összpontosul. Ugyanígy kiálltunk volna a luteránusokért, akiket a császári rendelet máglyahalálra ítelt. A katolikusokért, akiket a protestáns Anglia száz év előtt majdnem a magyar zsidótörvénnyel azonos jog- és kenyérfosztó szankciókkal sújtott. Ha a rabszolgakereskedés idejében írtunk volna újságot, Lincolnért lelkesedtünk volna. Dreyfus idejében a züllött francia vezérkar bűnének bűnbakjává kiszolgáltatott őrnagy mellett — még akkor is, ha igaz, amit Clémenceau mondott, hogy az egész Dreyfus-ügynek maga Dreyfus volt az egyetlen szépséghibája. Meri ezekkel a nagy konfliktusokkal és a kultúrvilág lelkiismeretétől korszakalkotóvá növelt kis epizódokkal szemben való állásfoglalás különböztette meg minden időben a kor igazságos, értelmes, önálló ítékezésre képes emberét a fanatikusoktól, a cinikus réalpolitikustól, a gyanútlan lelki szegényektől, a svihákoktól és a csöcseléktől.

*

De mi nemcsak az általánosított és specializált vádak alapján elítélt zsidóságnak keltünk védelmére, hanem a magyar nép tisztánlátását is meg akartuk védeni az antiszemitizmus ellen, amely mint a repülőgép mesterséges felhője, ellepi történelmi fejlődése és ösztönös tájékozódása útját és elhomályosítja valóban időszerű hadicéljait. Növekvő aggodalommal figyeltük, hogyan szorítja háttérbe a kor-jelszó, a kor-babona és a kor-rögeszme az igazi korszellemet, amely már a háborúelőtti korban sürgetően jelentkezett: a nép szabadsághoz, földhöz, kenyérhez, kultúrához, egészséghez való jogának programját. »Korszerűbb forradalmi eszközökkel még nem akadályoztak meg földreformot« — mondta legkiválóbb történetírónk egy beszélgetésben — s ha ez a megállapítás nem is illik a kormány módszereire, annál inkább illik a szélsőjobboldaléra, hogy a mindent elsőprő forradalommal az evolúciót akarja megállítani. Mindent ígér, hogy annyit se kellene adni, amennyit a békés és természetes fejlődés már megértelt. Totalitást ígér, szóval az egészet — csak azt a kenyeret, szabadságot és civilizációt nem, amely nélkül a magyar nép élete nem európai nemzeti élet.

*

Az Imrédy-kormány nagyon határozottan szeparálta magát rendészetileg ezektől az irányzatoktól. Hisszük, hogy a nagy elvi és metodikai különbség, amely eddig is elválasztotta tőlük, ezentúl csak szélesedni fog. S hisszük, azt is, hogy a magyar kormánypolitikának, ha ezt az országot meg akarja menteni, egészen a demokráciáig — ha úgy tetszik, a keresztény nemzeti demokráciáig — kell eltávolodnia és elkülönödni attól az irányvonalától, amely néhol akarva-akaratlanul párhuzamosnak látszik a szélsőjobboldaléval. Addig is — jóformán egyedül vagyunk és a szélsőjobboldal és a kormányfélhivatalos sajtó hengegése és lekicsinylése ellenére nemcsak hogy nem érezzük szálnalmasnak magányosságunkat, de büszkék vagyunk rá. Ennek az országnak múltjában vannak dicső elődeink, akik ugyanilyen reménytelennek látszó körülmények között tartottak ki makacsul és egyedül elveszett ügyek mellett — miközben ugyanúgy bagatellizálták, kinevették, meggyanúsították és denunciálták őket a hatalomhoz tartozók magasságából és a demagógia mélységéből. Reménytelen magánosok voltak, — de akik most vigyorogva győzelmet ünnepelnek, mert jóformán egyedül vagyunk, gondoljanak arra, milyen egyedül volt Vidor Hugó Guerneseyben s milyen magánosán harcoltak az 1857-es francia totalitásos gyülekezetben a demokráciáért és a civilizációért Carnot, Gouchaux, Cavaignac, Olivier és Darámon: öten .milliók ellen — s végül mégis nekik lett igazuk. Mi mindennek ellenére őszintén kívánjuk, hogy ne jöjjön el még egyszer az idő, amikor a magyar nemzetnek mentőtánúként megint néhány magányos újságra és államférfira kelljen hivatkoznia, akik a rövidlátás korszakában magukravették az előrelátás ódiumát...

Budapest, 1938. augusztus 14.

AZ ELMARADT HÚSVÉTI CIKK

Uram,

nagypénteken kaptam meg levelét, hogy nem írja meg Húsvéti cikkét, amelynek e hasábokon kellett volna megjelenni. Tudomásomra hozta, hogy ráeszmélt tehetetlenségére, mindenfajta aktivitás meddőségére s kétségbeesésében és gyógyíthatatlan erkölcsi csömörében elhatározta, hogy visszavonul minden politikai tevékenységtől s ezen túl gyümölcsfái nemesítésének, méheinek, latin és görög olvasmányainak s családi vagyona biztosításának szenteli idejét. »Abban a talán nem jelentéktelen körzetben — írja levelében —, amelyben munkámmal, és gyarló szellemi képességeimmel sikerült évtizedeken keresztül hasznosan irányítanom az úgynevezett közvéleményt, néhány hónap óta fokozatosan kicsúszik lábam alól a talaj. Egyre szembetűnőbb volt, hogy azok, akik közdolgokban és az egymással torlódó események és jelenségek megítélésében illetékesnek ismerték el véleményemet, előbb kételkedtek, majd gyanakodtak, végül nyíltan szembeszálltak velem. S ami végkép elvette kedvemet a további szerepléstől, hogy a tegnapi még higgadt, többé-kevésbé értelmes emberek ugyanazokat a falra való jelszavakat, megszegyenítő érveket, eltorzított tényeket és meghamisított adatokat vagdossák a fejemhez, amelyekkel a bujtogató sajtodemagógia és a pártkörtézia dolgozik. Megrettenve állapítottam meg, hogy milyen reménytelen ezzel a folyamattal az én eszközeimmel szembeszállni. S amikor még azt is le kellett nyelnem, egyik stuccolt bajsza alatt mormogó volt hívemtől, hogy magyar keresztényként magyartalan és keresztényietlen ügyek védője, sőt bérence vagyok, végkép megérlelődött bennem az elhatározás, hogy visszavonulok a szerepléstől, amely nekem sohasem hozott sem címet, sem rangot, sem üzenetet, hanem mindig csak áldozatomba került. De ha nem is lennék finnyás a rágalmakkal szemben, akkor is elvonulnék, mert a magamfajta magyar és keresztény számára egyelőre itt nincs tennivaló. Ám bízom benne, hogy — ha szabad magamat közéjük soroznom — az úgynevezett tekintélyek elvonulásának lesz némi morális hatása. Ha nem azonnal, akkor belátható időn belül felébreszti az elcsábítottak jóra való többségében a kételyt: rendjén van-e vájjon az a keresztény nemzeti közélet, amelyből éppen

azok vonulnak vissza önként, akiknek a keresztény nemzeti politikában való szerepét nem évtizedekre, vagy évszázadokra szóló ígéretnek, hanem kézzelfogható eredmények igazolják? Ha szabad a kicsit a nagyhoz hasonlítanom: hivatkozom Deák Ferencre, aki a garázda Forintos Györgyök elől elvonult Kehidára s passzivitásával térítette észhez a magyar közéletet. Én is ezt a megoldást választottam s ha az én passzivitásomnak nem is lesz akkora hatása, elhatároztam, hogy mindaddig nem írok, sőt, ha tovább így megy, nem is olvasok...«

*

Így hangzanak annak a levélnek fontosabb mondatai, amelyben Ön, a magyar konzervativizmus egyik európai kiválósága közölte velünk, hogy nem írja meg, mert nem érdemes megírnia a húsvéti cikket. Nem tagadjuk, keserűen mondtunk le a neves államférfi és kiváló stilisztika írásáról, amely éppen szerzője jelentőségénél fogva lett volna alkalmas arra, hogy a levélben emlegetett Deák Ferenc húsvéti cikkének emlékét némiképp felelevenítse. A húsvéti cikk helyett nem maradt számunkra más hátra, mint hogy a levéllel tiszteletteljesen, de nagyon őszintén vitába szálljunk. Nem kétséges, hogy a szellemi fensőbbségét és éberségét s erkölcsi épségét megőrzött közéleti embert ma nagy megpróbáltatások, méginkább meglepetések érik. A magyar társadalom sokban hasonlít a járványos városhoz, amelyben az este még egészséges emberen reggelre hirtelen kitör a kórság. Mindenki tapasztalhatja, hogy akik tegnap még józanul láttak, ítélték és szóltak, szinte átmeneti nélkül félrebeszélnek, a lázban össze-vissza kiabálnak, elszakadnak minden ismerettől, valóságtól. Mindenki tapasztalhatja, hogy a gyakran higgadtan gondolkozó, megfontoltan tájékozódó egyént is pillanatok alatt hogyan kapja el a tömeg hulláma s hogyan veti bele magát az opportunisták hullámba, azzal a hátsó gondolattal, hogy aki a másik parton, a siker, a karrier másik partján ki akar kötni, annak együtt kell úsznia az árral. Természetes, hogy mindez az eszmékhez hűségesekek és az erkölcsileg finnyások számára kiábrándító, sőt utálkozató is. De engedje meg, nagybecsült uram, hogy kimondjam vádoló véleményemet: mindez nem ok arra, hogy akiknek személy szerint hivatásuk hitelükkel, tekintélyükkel és példájukkal helytállniok, akár érzékenységből, vagy finnyáságból, akár a történelmi pre-

cedensekre hivatkozó erkölcsi taktikából elvonuljanak s az utolsó hátaikat is lerombolják az ár előtt. Ami a Deák Ferenc passzivitására való utalást illeti, figyelembe kell venni, hogy a passzivitás talán alkalmas módszer a hibák, bűnök, igazságtalanságok katasztrófa-rendszere ellen való demonstrációra és lassú és szívós diszkreditálásukra. Deák Ferenc, vagy a regénybeli Garamvölgyi Ádám a már befejezett tények ellen küzdöttek a passzivitással, — de most az Önhöz hasonló tekintélyeknek az a történelmi hivatásuk, hogy fokozott aktivitásukkal megelőzzék utolsó pillanatban a befejezett tényeket. Ezt a történelmi szerepet adta fel ön, uram, amikor elhatározta, hogy passzivitásba vonul s amikor nem írta meg a húsvéti cikket, amely pedig Európa e lélekzetelállító «különös, különös» pirosbetűs ünnepén esetleg kiszámíthatatlanul mélyre és messzire halatszott volna. De még ha a húsvéti cikk pusztába kiáltó szózatként szállt is volna el, akkor sem tudunk manapság reménytelenebb és terméketlenebb magatartást a passzivitásnál. Ön elfelejti, nagyrabecsült uram, hogy olyan korszme csillagzata alatt élünk, amelyben erkölcsi gesztusokkal harcolni éppoly hatástalan, sőt groteszk, mintha valaki a nizzai virágcsata mügéivel és mimózáival venné fel a küzdelmet a tankok és a lángszórók ellen.

Az ön visszavonulása esztétikailag lehet szép, de — egyedüli eredménye, hogy méginkább megkönnyíti és leegyszerűsíti azoknak a dolgát, akik az ön ellenkezésével szemben mégis csak kénytelenek lettek volna nyomosabb és választékosabb fegyverekhez folyamodni, mint amilyenekkel a közönséges csáklásokat, bérenceket, liberál-demokratákat és zsidókat elintézik. Azzal, hogy ön, nagyrabecsült uram, nem akar egy szalmaszálat sem gördíteni a kormány útjába, amely úton a kormányt nemcsak nem szándékozik követni, de amely utat a kockázatokkal és veszélyekkel teli útnak tartja, nemcsak hogy nem riasztott vissza senkit az úttól, hanem elhárította az útból a még töprengők, kétkedők skrupulusait is. Nem szólva arról hogy a szalmaszál, amelyet ön, nagyrabecsült uram, az úton keresztbevetett volna, véletlenül éppen az a szalmaszál volt, amelyről a fuldoklók azt hitték, hogy belekapaszkodhatnak, mielőtt elmerülnek.

Húsvét ünnepén, lehetetlen nem okulni a Passióból, amely minden nagy- és kis-igazság bukásának és diadalának minden nagy- és kismártírumnak és rehabilitációnak egyetemes példázata. A Krisztus megfeszítéséért való felelősség kérdése állandóan foglalkoztatja az egyházatyákat, a művészeket, sőt a jogászokat is. Talán legemberibben, Thornton Wilder, az amerikai katolikus író okolja meg ítéletét. Wilder szerint legkevésbé a nép csúfolta és köpködté meg nagypénteken, amely vasárnap pálmát lengetett s felismerte istenségét, megmaradt tehát a lehetőség, hogy pénteki tévedését a következő vasárnapon jóváteszi. A nép csakugyan olyan, mint a természet elemei: egyik nap pusztít!, s a másik nap felépíti, amit elpusztított. A tömeget éppúgy nem lehet felelősségre vonni, mint a felhőt, amely ma jeget ont s /holnap felneveli a kalászt és a kertekben a szelíd virágokat. Mai távlatból Wilder szerint nem felelősek a papi fejedelmek, a kufárok, a farizeusok sem, akik meg voltak győződve arról, hogy a Galilei hamis próféta, nem Isten küldötte s az igazság, amelyet hirdet, jogos érdekeit, jogaikat s a templomban bérelt árusítóhelyeik rentabilitását veszélyezteti. Sem a nép, sem Kajafás nem tudták, hogy mit cselekszenek, nem tudták, hogy az emberiség fennállása óta a legnagyobb igazságtalanságot követik el. Az igazán felelősek Wilder szerint azok, akik az első pillanattól kezdte az utolsó pillanatig tudták, hogy az igazságot feszítik meg; s akik mégsem szóltak, holott szólhattak volna s nem cselekedtek, holott lett volna módjuk, hogy cselekedjenek. Az igazán felelősek azok, akik szalmazsálat sem raktak keresztbe a Golgota útján, hanem házaikba és kertjükbe elvonulva, passzívan túrték, hogy minden beteljesedjék. Az igazán felelősek azok, akik felismerték az igazságot, de megelégedtek annyival, hogy felismerték s nem szálltak szembe az igazságtalansággal. Az igazán felelősek azok, akik nem cselekedték, amit Pál apostol követelt Timoteustól: »Hirdesd az igét, állj elő vele alkalmas, alkalmatlan időben. Ints, feddj, buzdíts teljes béketűréssel és tanítással, mert lesz idő, mikor az egészséges tudományt el nem szenvedik, hanem a saját kívánságaik szerint gyűjtenek maguknak tanítókat, mert viszket a fülük. És az igazságtól elfordítják az ő fülüket, de a mesékhez odafordulnak. De te szenvedj, szolgálatodat teljesen betöltsd«.

Igen, én vádolom önt, uram, aki nem írta meg a hűvéti cikket sem s nem rak keresztbe egy szalmaszálát az úton s úgy érzi, hogy egyelőre minden aktivitás meddő, ön a felelős. A szegénységtől, világvége-hangulattól megbetegített tömeg nem tehet semmiről, mert nem tudja, hogy mit cselekszik. A demagógok sem felelősek, mert a demagógia természeténél fogva kizárja a felelősséget. Nem felelősek a politika fanatikussai sem, akik minden időben korlátlan irányító szerephez jutottak volna, ha az Önhöz hasonló józanok és felelősek normális időben nem ellensúlyozzák hatásukat és nem korlátozzák akciószabadságukat. De ön felelős uram, mert éppen azóta, amióta az idők nem normálisak, egyebet sem tesz, csak elvonul. Nem kicsinylem le az elévülhetetlen érdemeket, amelyek az ön konzervatívan haladó politikájához és személyéhez fűződnek. De már régebben meg akartam önnek mondani: semmi sem alaptalanabb, mint a büszkeség, amellyel közölte velem, hogy 1914-ben, a háború kitörésekor is elvonult mert előre tudta, hogy ebben a vérengzésben nekünk, magyaroknak nyernünk nem lehet, csak vesztenünk. 1918-ban is elvonult, mert előre tudta, hogy a forradalom, melynek vezetése gyakorlatlan és gyenge kezekbe csúszott, katasztrófával végződik — s nem utolsósorban azért végződött katasztrófával, mert ön elvonult uram, ahelyett, hogy kvalitásaival, politikai rutinjával és személyi tekintélyével megállította volna a rohanást a semmibe. De elvonult ön 1919-ben is, mert, bár régebben volt keresztény és nemzeti politikus bárkinél, nem azonosította magát a kilengésekkel, — holott talán az ön súlyos tiltakozása visszalendíthette volna az ingát egyenletes pályájára. Minden kényes és kényelmetlen helyzetben elvonult s Imég büszkén rá is mutatott, hogy utólag mindig önnek volt igaza. Csakugyan, ön mindig tudta, hogy mi az igazság, de a döntő pillanatban, amikor az igazságot megcsúfolták, újra és újra ráeszmélt, hogy meddő és kilátástalan személyileg kiállni az igazságért s kockázatot vállalni az igazságtalanság ellen folytatott harcban.

Ön nem szólt, holott szólhatott volna. Nem cselekedett, holott cselekedhetett volna — ezért tölthették be szavukkal szinte korlátlanul a fórumot, akik az egészséges tudományt nem szenvedik s ezért cselekedhettek korlátlanul azok, akik nem tudták, hogy mit cselekszenek, vagy akik

nem törődtek azzal, hogy mik lesznek cselekedeteik következményei. Az ön sorozatos elvonulása az oka, hogy a nemzet legkritikusabb időszakában — kivéven a jobbról és balról ma is megtalálható keskeny elit-réteget — aránytalanul nagy szerephez jutottak a közélet belső termeiben s a döntő elhatározások pillanatában a szószátyárok, a tudálékosok s a tudatlanok, a politikai professzionisták s a rögtönzött szakemberek és tekintélyek. Mégis, amikor a húsvéti cikk megírására felkértem, azt hittem, végre elérkezettnek látja az időt, hogy nyíltan szóljon és bátran cselekedjék. A magyar nemzet legszebb reménységeinek részletes megvalósulása s ugyanakkor a magyar társadalom lelki, szellemi, gazdasági, szociális struktúrájának kiszámíthatatlan kockázatokkal fenyegető megváltoztatása — s mindez egy világpolitikai tektonikus földrengés idején — feltevésem szerint legkevésbé az önhöz hasonló tekintélyeknek adja meg a jogot, hogy passzivitással »harcoljanak« minden történelmi, társadalmi, gazdasági és indulati erő szertelen aktivitása ellen. Ha valaki, ön az, aki tudja, hogy mi a magyar igazság, sőt azt is tudja, hogy mi a magyar igazságtalanság, amely most hatszázezer hűséges és hasznos magyart el akar pazarolni — és azt is tudja, hogy melyek a magyar nemzeti függetlenség igazi biztosítékai — s ön az, akinek kötelessége lenne hangosan kimondani, amit tud. De ön most sem szól, ahogyan nem szólt 1914-ben, 1918-ban, 1919-ben. Most is elvonul s ezért felelősebb ön a kótyagos tömegnél, a demagógoknál és a fanatikusoknál: mert tudja, hogy mit nem cselekszik. Finnyásan, csalódottan, anélkül, hogy próbára tette volna erejét, átengedi a terepet és — mossa kezeit. A magyar utókor ezért ílél majd szigorúbban önről azoknál is, akik nem negatív, hanem pozitív hibákat és bűnöket követtek el. S a »keresztény« politika korszakánál majd önre olvassák rá János jelenéséből: »Tudom a te dolgaidat, hogy te sem hideg nem vagy, sem hév. Vajha hideg volnál, vagy hév. Így, mivel iangymeleg vagy, sem hideg, sem hév, kivetlek téged az én számból!«

*

Mélyen fájlalom, hogy a húsvéti cikket nem írta meg, nagyrabecsült uram. Elmaradt a nagy emóció, amelyet titokban reménykedve vártunk, hogy megbékítse és összeforrassa a nemzetet, ön, aki talán hivatott lett volna arra,,

hogy ezt a nagyszerű feladatot elvégezze, elvonul s nem szól, nem cselekszik, nem ír s még csak nem is olvas. De ahogyan a kakas nélkül is megjön a hajnal, húsvéti cikk nélkül is van húsvét. Nem a langymelegek, hanem a magyar nép hideg értelme, forró hazaszeretete és emberszeretete fogja végképp valóra váltani a magyar feltámadás művét és győzelemre vinni az igazi kereszténységet, mint írva van: »Atyámfiai, ne legyen személyválogatás a ti hitetekben, mi haszna atyámtiai, ha valaki azt mondja, hogy hite van, cselekedetei pedig nincsenek?« »Senkit se szidalmazzanak, ne veszekedjenek, gyöngédek legyenek, teljes szelídséget tanúsítván minden ember iránt.« »A balgagat vitatkozásokat azonban és a civakodást kerüld, mert haszontalanok és hiábavalók.« »Irgalmasságot akarok és nem áldozatot...«

Budapest, 1939. április 9.

ÁRPÁD HALÁLA

Írhatnék beszélgetéseimről itteni neves emberekkel, közölhetném írók és tudósok lehangolt jóslatát a kultúra reménytelen jövőjéről. Elemezhetném a francia bel- és külpolitikai tablót, amely sohasem volt kuszább és paradoxabb, mint most, e világkrízist állítólag megelőző pillanatokban. Beszámolhatnék az Abetz-ügyről s Poiriernek, a Figaro nemzetellenes üzemek miatt őrizetbe vett munkatársának hirtelen haláláról, vagy a híres jósnök horoszkópjairól, amelyek a délutáni lapokban háború és béke felett döntenek. A valóságnak megfelelően kezdhethetném ezt a cikket azzal is, hogy kétszáz angol bombavető repülőgép berregése közben rovom e sorokat, mert kora reggel óta a hotel felett kárognak a piszkos-fekete monoplánok, amelyek mintha magukkal hozták volna London minden kormát. De bocsásson meg nekem az olvasó, ma nem tudok a világ e fontos és félelmetes dolgairól írni. Tegnap délután, februári hidegben és októberi esőben kinn voltam a clarmarti temetőben, ahol eltemettük a hétéves, budapesti születésű, magyar anyanyelvű és állampolgárságú, izraelita vallású Weisz Árpádot. Weisz Árpádot már nem ismer-

hettem meg, de apjával évtizedekig ugyanabban az oktogontéri kávéházban voltunk törzsvendégek, s idővel bemutatkozás nélkül is köszöntöttük egymást. Az idősebb Weisz gépészmérnök volt a hasonlónevű pestkörnyéki mammutgyárban s 1938 szeptemberében, amikor az első zsidótörvény sugallatára állásából elbocsátották, feleségével és Árpád nevű fiával kiköltözött Párisba, hogy munka után nézzen.

Párisban már járt a Weisz-házaspár, — nászúton voltak itt, s az Opera környékén kis, nem drága, úri hotelben töltötték el közös életük első tíz napját. Most azonban kinn, a világ végén, a fűvészkert környékén Mme Boulard forradalomelőtti négyemeletes szállodájában béreltek mansardszobát, amelynél szűkebb, sötétebb, levegőtlenebb, emberi lakásra időszerűtlenebb még Párisnak ebben a muzeális fertájában is ritkán található. Ebben a hotelben csak a nap bizonyos kiszámíthatatlan óráiban működik a vízvezeték és a villany, s nemcsak, hogy lift nincs, de az egész toronyszerű épület elférne egy pesti bérház liftaknájában. Itt telepedett meg Weisz gépészmérnök, akinek Pesten háromszobás összkomfortos lakása volt egy rendkívül csöndes, újlipótvárosi utcában, mert gyenge idegzetű és rosszalvó felesége nem állta az utcai zajt. A legnaposabb szoba természetesen Árpádé volt, mesebeli freskókkal a falon, játékokkal és képeskönyvekkel a fehér polcon. Miután Weisz gépészmérnök a világ egyik legnyomorúságosabb fedele alatt a párisi eső elől biztonságba helyezte feleségét és gyerekeit, akik egyébként nem titkolták rémült idegenkedésüket a környezettől, — elindult, hogy megszerezze a rendőrprefektúrán a munkavállalási engedélyt. Tavaly szeptemberben még nem voltak a maihoz hasonló szigorított letelepedési feltételek Párisban, s Weisz gépészmérnök három hét alatt meg is kapta az iratot, amely feljogosította, hogy Franciaországban dolgozzék. A három hét alatt, amíg az okmány után szaladgált, megismerte a párisi lehetőségeiket, s már nem is próbálkozott vele, hogy saját szakmájában helyezkedik el. De hallott róla, hogy mérnökök, akik munkásként kezdik a gyárban, idővel feldolgozhatják magukat az irodában. Sorbaállt tehát Issy-les-Moulineuxben a repülőgépgyár felvételi irodája előtt s harmadnap alkalmazták galvanizálósnak.

Párisban emberségesen fizetik az ipari szakmunkát,

s Weisz gépészmérnök, aki ettől kezdve felváltva, nappali, és éjszakai turnusokban dolgozott, a hónap végéig 1200 frankot keresett. Ez az összeg alatta van az átlagos francia létminimumnak, de Weisz gépészmérnök, abban a reményben, hogy előbb-utóbb felkerülnek a mérnöki státusba, szilárd lélekkel berendezkedett az átmenetinek hitt szükségére. A felesége jómódú vidéki úrilány volt, húsz-ezer pengő hozományt kapott s otthon a jólkereső közép-osztály asszonyainak nem luxuriózus, de kellemes életét élte. Érthető, hogy a munkássorsba való lecsúszás, a kevés havipénz és a szörnyű hotel és a hontalanság nyomasztotta különben sem könnyed és derűrehajló kedélyét. Ha Weisz gépészmérnök vigasztalóan lelkendezett a jövőről, eleinte csüggedten, később egyre ingerültebben juttatta kifejezésre pesszimizmusát. De mégis vidéki úrilány volt s jó házi-asszony is, — s bár otthon szakácsnőt tartott, most maga főzött spirituszégőn, maga mosta az olajos munkásingeket és a gyerekfehérműt a vízvezetéknel, amelyre sokszor órákig kellett, várnia, amíg rejtélyes szeszélyében csepegni, majd minden előzmény nélkül zuhogni kezdett.

A gyerek nem értette a változást, sokat bögött és sokat komiszkodott. A séták, amelyekre az asszony napközben, mialatt férje a gyárban dolgozott, magával cipelte, meggyötörték és agyonfárasztották a hétéves Weisz Árpádot, akit izgatott és dühösített, hogy miért fakad sírva az anyja, inkább haragosan, mint szomorúan a külvárosi Szajna-parton, ahol a megdőlt öreg házak mintha csak a jeladásra várnának, hogy bele vessék magukat a vízbe. Nem értette, miért ráncigálja magával az anyja kíméletlen gyors tempóban, anélkül, hogy lenézne hozzá, vagy magé elé nézne. A gyerek nem értette, hogy miért állnak meg néha a külvárosi mozi előtt, ahol az asszony gyűlölködve nézett farkasszemet a Prejeanok-kal, Boyer-kal, Gabinekkal, a francia film pesti kedvenceivel, akik Párisban elérhetetlenek voltak számára, holott otthon minden valamirevaló filmet megnézett a körüti elsőhetes moziban. Itt sohasem jutott el a moziba, mert az olcsó helyárák is fölborították volna az 1200 frankos havi költségvetést. Igen, a házastársak rosszul éltek, veszekedtek és egymást vádolták. Az asszony hol haza akart utazni a reggeli vonattal, ho! a Szajnába akarta vetni magát. A fiú ilyenkor lemenekült Mme Boulard-nak, a hoteltulajdonosnőnek bureaujába, a főzelék- és ágyszagú hagyományos szobába, ahol három öreg macska váltogatta helyét az íróasztalon, a lábasórán és az össze-

csukható vaságyon, amelyben éjjel a mindenes aludt. Mme Boulard kedvelte a gyereket, a gyerek mégjobban kedvelte a macskákat, Weisz gépészmérnök, a galvanizálómunkás rettegve és szégyenkezve imádta a családját, Weisznéről viszont lerítt, hogy már nem szeret senkit és semmit: csak meghalni szeretne.

Az asszony legszenvedélyesebben a hotelszobát gyűlölte. Beköltözésük napjától felvette a harcot évszázados dohával és maszatjával. Naponként többször megtisztította az ablakot, amelyet óránként bepiszkított a meg-meg-eredő párisi eső. Felvikszelte a parkettát, amelynek kockái meglazultak, mint az öreg utcaburkolaté, s rései porral tömődtek tele, hogy a szem szinte kereste a gyomot. Smirglizte a rozsdás kandalló rezét, dézsák újabb rozsdarétegeket tudott felszínre hozni. A ruhásszekrénybe keregetett tükör foncsorát, amelyben Weisz gépészmérnök ágaskodva és élesen jobbrafordított fejjel borotválkozott, addig dörzsölte, amíg a tükröző felületről alig maradt valami. Ez az asszony, aki tehetetlenül vergődött a hazátlanság, az otthontalanság és a deklasszifikáltság súlya alatt, utolsó emlékezőként és utalásként régi életére legalább a piszokból akarta kimenteni magát és a családját. Így kezdődött a szerencsétlenség. Ha azelőtt lehetett némiképp megokolni takarítói szenvedélyét, tél elejétől ez a szenvedély mániává fajult. A gépészmérnök meg nem vett észre semmi gyanúsat, — különben is sokkal fáradtabban, s egyre nagyobb büntudattal tért haza a hotelszobába, s elfogta az önvád, hogy nem tud segíteni rajtuk. Az asszony most már reggeltől estig gépies, görcsös mozdulatokkal állandóan pucolt, sepert, súrolt, vagy mosott valamit, ült az asztalnál és tízedszer újra smirglizte a késeket és a villákat; kitisztította a Pestről hozott fehér- és antilopcipőket, amelyeket sohasem húzott fel Párisban. Szidolhoz hasonló tisztítószere aránylag tekintélyes pénzt költött és ahol valamilyen rézgombot talált, nekiesett és annál lázasabban dolgozott, minél reménytelenebb volt kicsiholni belőle a halvány csillogást. A mansardszoba ablaka alatt húzódott az esőcsatorna, amelyben nagyranőtt a hulladék, — kilépett az ablakon s az ijesztő mélység fölött separte az utcára az évtizedek óta háborítatlanul gyarapodó szemetet. Majd felfedezte mániájának a gyereket s naponkint háromszor goromba súrolókefével csutakolta, hogy a gyerek sikoltozott s a bőréből kiserkedt a vér. Végül egy este, amikor

Weisz hazajött a gyárból, az asszonyt a szekrény tetején találta, amikor éppen az időtől, füsttől, penészgombától bőrré impregnálódott tapétát mosta olyan ádázul, hogy a barna papír legöngyölődött a falról. A gyerek szerencséire lenn volt a macskáknál, — nem kellett végignéznie, ahonnan Weiszné, miközben a gépészmérnök leemeli a szekrényről, ököllel és körömmel a papa arcába vág s rúgja, harapja, ahol éri. A gépészmérnök nagynehezen az ágyra dobta s csak annyi ideje volt, hogy kiugorjon az ajtón s bezárja, mert az asszony nyomban felpattant s most már edényekkel és székekkel bombázta az ajtót. Lent a hotelirodában Mme Boulard elájult, a mindenes elszaladt a legközelebbi orvosért. Ezen az estén Weisznét beszállították a charentoni elmegyógyintézetbe.

Weisznek, a galvanizálómunkásnak reggel természetesen el kellett menni a gyárba. A gyerek most már egész nap a macskák és Mme Boulard társaságában élt. Mme Boulard másnap reggel az egész utcának elmesélte a tragikus esetet. Meg kell állapítani, hogy a jó franciák, ismeretlen kispolgárok búbajos gyengédséggel vették körül a fiút, akinek az anyja a hontalanságtól, a szegénységtől, a szennytől megőrült. Francia asszonyok, akik bevásároltak a közeli boltokban, megálltak egy pillanatra és beadtak a gyermeknek egy banánt, vagy egy tábla csokoládét. A gárahagyatott gyerek aztán kikerült az utcára és vidáman csatangolt a környék gosseaival. Vasárnaptól vasárnapig elfelejtette a szomorú viziteket, amelyekre az apja magával vitte Charentonba, a búskomorságba esett asszonyhoz, aki már csak ritkán ismerte fel őket. így telt el félesztendő, felesleges részleteznem mit pusztított ez a szörnyű félév Weisz főmérnökön, aki 42 éves korára nemcsak galambösz lett, de az arcáról eltűnt minden vonás s a szeméből minden fény, amely a polgári eredetre és a szellemi foglalkozásra emlékeztet.

Amikor négy nap előtt megszólított a rue Mongeon, nem ismertem meg, mert, ismétlem, felületes ismerősöm volt Pesten és sohasem vettem alaposabban szemügyre. Fáradt, izgalommentes hangon mondta, hogy a közeli katolikus gyermekkórházból jön, ahová Árpádot tíz nap előtt bélcसारodással beszállították. Kétszer már megoperálták, holnap operálják harmadszor. Az orvos azt mondja, van remény, bár mindnyájan Isten kezében vagyunk. De való-

jában bizonyosra vehette, hogy a gyerek felgyógyul, mert végül felcsillanó érdeklődéssel megkérdezte, mi újság otthon, mi van az Abbáziában. Sőt arra is megkért, telefonáljak az anyjának, hogy jól vannak, de az Isten szerelmére — ne mondjam meg neki, hogy mi történt velük. A mamának minden héten azt írja, hogy mérnöki állása van a gyárban, s a felettesei nagyon szeretik. Ezt azért kell minden levélben hangsúlyoznia, mert a mama szerint az alkalmazottnak nem követelőznie és harcolnia kell a többséggel, hanem be kell hízelegnie magát a szeretetébe. Megígértem, hogy megnyugtatom a mamát, aztán elváltunk.

Tegnap reggel csöndes, száraz hangon közölte velem, hogy Árpádka meghalt, ma délelőtt 5 órakor van a temetése Clamartban. Azért hívott föl, ha nem veszem rossz néven, hogyha esetleg a fülembé jutott, ne mondjam el otthon a mamának, mert a mama elutazásuk előtt éppen azért könyörgött nekik térdenállva, hogy hagyják nála Árpádkát, amíg... A mamának nem szabad megtudni, hogy Árpádka nincs többé. A temetésen a papon kívül öten voltunk, Weisz, Mme Boulard, Marthe a mindenes, a feleségem és én. Weisz keményen nézett maga elé, hangoosan és görcsösen csak Mme Boulard és a cseléd zokogott. A fiatal francia zsidó pap, rövid, banális beszédet mondott a hazájától messze sodródott magyar fiúról, aki, ha idegen földben pihen is, Istennél mégis otthon lesz. Aztán elföldelték a Weisz-gyereket s a pap, miközben a temető kapuja felé lépdeltünk, megkérdezte tőlem, hogy milyen név felel meg franciául az Árpád névnek? Megmagyaráztam neki, hogy Árpád csak magyar név: a honfoglaló fejedelemé, aki a magyarokat bevezette mai hazájukba...

Nem szeretnék szentimentális lenni, igaz történetet írok. De el kell mondanom, hogy amikor a temetőből hazajövet betértünk egy bisztróba, először a tulajdonos és a felesége léptek az asztalunkhoz s kondoleáltak Weisznek, majd amikor elmondták kiszínezve a törzsvendégeknek Árpádka halálát, a vendégek is sorra Weiszhez járultak s néma kezét ráztak vele. Aztán hazakísértük Weiszet, Mme Boulard lefeküdt az ágyba s rázta a sírás, de volt rá gondja, hogy felrendelje a péksegéd unokaöccsét. Az első szörnyű éjszakán együtt aludt Weisz főmérnökkel, nehogy kárt tegyen magában.

Ezt a történetet főképpen azért írtam meg, mert néhány hét előtt, egyik jobboldali lapban, riport jelent meg arról, hogyan élnek ezek a pesti Weiszek Párisban, hogyan teszik tőrhetetlenné a közelükben élő franciák életét, hogyan gerjesztenek gyűlöletet házigazdájukban arroganciájukkal, mocskukkal, hogyan zsúfolódnak össze sokadmagukkal egyetlen szobában s ennek ellenére, hogyan tesznek tönkre tipikus pesti rossz modorukkal virágzó párisi luxuskávéházakat. Hogyan maradnak adósak ugyanannak a patronnak a lakbérrel, akikre rábízzák súlyos kisibolt ezreik és ékszereik értékesítését. Nos, hát a valóságban ez történt Weiszékkel Párisban.

Szégyenemben és felháborodásomban mindenáron meg kellett tudnom, ki volt az a szélsőjobboldali tudósító, aki Weiszék ocsmány és vidám párisi torz és gonosz életéről képet adott a keresztény közvélemény egy részének. Nem nyugodtam, amíg ki nem nyomoztam, hogy a szélsőjobboldali lap párisi riportját egy Pestről már régebben elkerült segédszínész és táncosnő küldte lapjának. Igenis, tartozom Weisz mérnöknek, a Reanult galvanizáló munkásnak, az őrült asszonynak Charentonban és a hét éves Weisz Árpád emlékének azzal, hogy leleplezzem a magyar közvélemény előtt: ki volt az, aki a hazájukból és osztályukból kiszorított szerencsétlen emberek, felbomlott családok irgalmatlan nyomorúságából és megsemmisülés felé vezető menthetetlen végzetéből is rágalmakat és otromba humoreszket gyártott egy újságnak, hogy azokat, akik otthon élnek, az eddiginél is több jogcímmel lehessen gyűlölni és a szégyenpadra ültetni.

Budapest, 1939. július 30.

KŐÉRT KENYÉR

Vér folyt Budapest utcáin, halottja és sebesültje van szeptember elsejének és mi mélabús részvétellel állapítjuk meg, hogy az első pillanattól hangoztatott következtetéseinket igazolták az események. Eredeti álláspontunk természetesen az volt, hogy semmi ok sincs a békés utcai demonstráció és gyűlés megakadályozására, amennyiben a munkásság vezetői a rendért felelősséget vállalnak. Viszont a rendőri és belügyminiszteri tilalom elhangzása után minden erőnket latbavetettük, hogy a munkásságot meggyőzzük a szembeszegülés céltalanságáról. Hogy ez a szembeszegülés céltalan volt, már ma kétségtelen, Senkinek sem használt, hogy a kórházak tömvék, hogy halott van és a rendőrségi fogdák megteltek. Amit augusztus 28-án lapunk vezetőhelyén megírtunk, szó szerint bekövetkezett. »Ha — amitől óvjon bennünket a sors —, akármifajta összeütközésre kerülne sor a szélsőséges elemek és agent provocateurök révén —, a kormány újabb jogcímet szerezne a »forradalmi veszélyből« szabadságellenes intézkedéseinek fenntartására.« Az összeütközés megtörtént és egészen bizonyos, hogy nem a szervezett, komoly munkásság, hanem a szélsőséges elemek révén. Aki polgár a kora dél-előtti órákban látta az üzemek munkástömegeinek felvonulását, azzal a nyugodt tudattal folytathatta az útját, hogy a demonstráció nem lő túl célján: seregszemléje lesz annak a hatalmas munkástömegnek, amely a kormány gazdaságpolitikájával elégedetlen s meg is elégszik annyival, hogy erejét méreteivel demonstrálja. Hogy a békés tüntetés a szélsőséges elemek révén fajult el anarchikus kísérletté, kétségtelenül kiviláglik abból a tényből is, hogy a tömeg egy része szociáldemokrata vezérek ellen is tüntetett, sőt a Szakszervezeti Tanács titkárát inzultálta. A szociáldemokrata munkásságot tehát nem lehet felelőssé tenni az excesszusokért, mert a közénk furakodott extrémisták legalább olyan ellenségei az ő politikájának, mint az államhatalomnak.

Egy szempontból kétségtelenül logikátlanul járt el a szociáldemokrata vezetőség: a kormánytilalom után, amely lehetetlenné tette a felvonulás megorganizálását és kézbentartását, előrelátható volt, hogy a munkásság békés szándékait megbontja a bolsevista agitáció felelőtlen és lelketlen

suhanc-szellem. Ezzel számolnia kellett a szociáldemokrata pártnak is, — ahogy mi számoltunk —, s ha a belügyminisztert nem tudta meggyőzni arról, hogy közös érdek a demonstráció legális és áttekinthető keretek közé való szorítása —, inkább le kellett volna mondania az elvi szempontból kétségtelenül nagyfontosságú lépésről, semhogy a munkásság ama részét is kitegye a karhatalmi megtorlásnak, amelynek a tüntetés elfajulásához semmi közjé s olyan helyzet teremtődjék, amely a polgári lakosságot, mely teljes szimpátiával kíserte a munkásság akcióját, a rombolással és pánikkal elidegenítse .

Más lapra tartozik, hogy a tüntetés rendőri engedélyezése esetén mi történt volna. A mi véleményünk szerint semmiesetre sem történtek volna a maihoz hasonló, jóvátehetetlen események, ahogy ezt például az engedélyezett debreceni tüntetés sima lefolyása bizonyítja. De ha a rendőrség, illetve a belügyminiszter mindenáron hatalmi kérdést, szóval politikumot akart csinálni az esetből, a szociáldemokratáknak ki kellett volna térni a munkanélküliség kérdésének elpolitizálása elől. A szociáldemokratáknak nem voltak hatalmi céljaik a tüntetéssel: csak munkát, csak kenyeret követeltek —, nem volt tehát semmi célja, hogy az eleve elveszett küzdelembe beengedjék tömegeiket. Ismét augusztus 28-i vezércikkünkéből idézünk: »A szociáldemokrata párt éppen mérsékelt, mindig demokratikus magatartásával és a bolsevizmus ellen való harcospogandájával cáfolta meg a külföldi és belföldi közvélemény előtt a kormány-argumentumot, hogy Magyarországon az akut forradalmi veszély teszi lehetetlenné a titkos választójog, az esküdszék és a többi demokratikus biztosíték bevezetését — s ha szeptember elsején csak a legcsekélyebb oka lenne rá a kormánynak, bőségesen kiaknázná a reakciós pártidiktatúra múltbeli és jövőbeli igazolására. Nincs célja, hogy a munkásság a kormány politikai pozícióját indirekte megerősítse a közvélemény ama részében, amely esetleg elhinné, hogy a kormány energikus beavatkozása nem munkát követelő kétségbeesett egzisztenciák, hanem a polgári rendre törő forradalmárok mozgalmát törte le —, amikor a polgári társadalom e pillanatban éppúgy érzi a kormány szuverén politikai és gazdasági tehetlenségének következményeit, mint a munkásság.« Ezt írtuk öt nappal ezelőtt s attól tartunk, hogy nemcsak az eseményeket érez-

tük meg előre, de politikai konzekvenciáikat is jól látjuk. A mai események kiválóan alkalmasak arra, hogy a kormány kevesebbet beszéljen a munkanélküliségről és egyre többet a »forradalmi veszélyről«, amellyel esetleg az eddiginél is krudélisebb rendszabályok életbeléptetését okolja meg nemcsak a kődobáló bolsevista gyűlévészek, de — a demokrácia ellen is. »Nekünk, pajtás, úgysis mindegy, farkas esz meg, ördög esz meg, de megesznek bennünket.« — írta a magyar demokrácia nagy költője, Ady Endre —, csakugyan a demokrácia az, akit akár jobbról, akár balról induljon el az anarchia, elsősorban igyekeznek felfalni. Ezt mi tapasztalati alapon előre bejósoltuk s nemcsak a polgár bőrét és nyugalját, de a demokráciát féltettük elsősorban úgy a felforgatóktól, mint a jobboldali demagógiától, amely most ismét felteszi a kérdést: »Ennek a népnek adjunk mi titkos választójogot és esküdtiszéket?«

Most nem akarjuk részletesen megmagyarázni, mi mindent előzött volna meg a demokrácia, s mi minden történt volna ma is másképp, ha a nép birtokában lenne szabadságjogainak — de a demokratikus szocialista pártnak egy eredményében kilátástalan szociális mozgalmi epizódért nem lett volna szabad kockára tenni a demokratikus lehetőségeknek azt a kérését sem, amely még rendelkezésre áll.

Bizonyosra vehető, hogy a kormány ezt a taktikai hibát ki fogja aknázni politikai céljaira mindaddig, amíg a tények nem bizonyítják be, hogy a munkanélküliség kérdését a szeptember elsejei hangulatkelző események ellenére sem lehet megkerülni. Ha meg is fogják kísérelni, végül be kell látnia a kormánynak is, hogy a munkanélküliség kérdésének súlya attól a néhány kőtől, amit megkerült suhancok elhajítottak, nem lett könnyebb. Holnapra lehiggadnak az események, holnapután pedig ismét a régi erővel támad fel a kérdés: mi lesz a magyar gazdasági étellel, amelyet a gazdasági válság minden variációja tizedel? Mi lesz a munkanélküliekkel, mi lesz a csődbejutottakkal és mi lesz a haldokló mezőgazdasággal? Ezekre a kérdésekre nem lehet sem karhatalommal, sem az eddig is szűkén mért szabadságjogok megszorításával válaszolni. A kövek, amelyeket az emberélet és a vagyon biztonsága ellen hajított el a bolsevista suhancok, nem mentesítik a kormányt a kötelesség alól, hogy végre az utcai rendcsináláson kívül egyebet is cselekedjék a válság kö-

vetkezményeinek elhárítása körül. Ha a kormány a mai nap konzekvenciáit őszintén le akarja vonni, s ha meg akarja akadályozni az effajta tragikusan terméketlen összecsapások megismétlődését, akkor igazi keresztény szellemben kenyérrel kell visszadobni azokat, akik követ dobtak. Munkát kell teremteni mindenáron nemcsak azoknak, akik a mai munkaválság idején is meg tudták őrizni a fegyelméletüket, de nagyvonalú és céltudatos gazdaságpolitikával munkássá kell pacifikálnia az úgynevezett »csöcselék« is. A mai nap nem használt a munkásságnak, nem használt a demokráciának, de tévedés lenne azt hinni, hogy a kormány a mai nappal bármit is megoldott azokból a problémákból, amelyeknek megoldása a politikai, gazdasági és társadalmi stabilitás alapfeltétele. Az elhajított kő és a kihúzott kard nem azok az eszközök, amelyek célhoz vezetnek. A munkásságnak nem szabad elmozdulnia a demokratikus küzdelem alapjáról, a kormánynak pedig végre el kell mozdulnia a gazdaságpolitikai tehetetlenség alapjáról. A kereskedelmi és pénzügyminiszterek nem győzhetnek a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter fegyvereivel — az ő fegyvereik a gazdasági és szociális szükségességhez alkalmazkodó cselekvés és törvényalkotás — és ezeknek a fegyvereknek alkalmazása szeptember elseje után még sürgősebb, mint amilyen sürgős tegnap volt.

1930 szeptember 2.

ZÁRSZÓ

Zárjuk le mi is a vitát, amelyről előre látható volt, hogy az elfogulatlan értelem, az érzések, a valóságérzéken alapuló nemzeti közérdek és az evangéliumi keresztény emberbarátság argumentációjának kudarcával fog végződni. Ez a vita kezdettől nem folyt egyenlő feltételek mellett. Annak az oldalnak, amelyhez tartozunk, nem voltak hatalmi eszközei, melyekkel erkölcsi álláspontjának ingatagságát, bizonyító anyaga fogyatékoságát s történelmi, közgazdasági, szociológiai és néplélektani tudományosságát, exaktságának hiányát, logikai ellentmondásait rövid úton és pa-

rancsolóan áthidalhatta volna. Nemcsak hatalmi eszközöknek voltunk híján a vitában, de azok, akik a zsidótörvény ellen felvették a politikai, szellemi és erkölcsi harcot, többnyire még annak a jóhiszeműségnek és lovagiasságnak viszonylagos védelmében sem részesültek, amely eddig Magyarországon az ellenfélnek a legelfajultabb villongások idején is kijárt. Tragikomikus túlérzékenység lenne, ha most, amikor a zsidóság a szociális és a fizikai pusztulás és a jogtalanság útján elindul, felpanaszolódnék, hogy például nem utasították rendre az arisztokrata jóízlést és lovagiasságot ochlokrata módon értelmező szilaj grófort, aki akkor, amikor a magyar zsidóság tele sebbel a földön feküdt, az orosz-lánvadász rettenthetetlen bátorságával még egyszer bele-rúgott sáros eskarpenjével. A vita véget ért, a kész törvénnyel nem lehet vitatkozni — alázzuk meg magunkat még a zsidótörvénytől elszenvedett megaláztatásnál is jobban azzal, hogy a gróffal vitatkozzunk, aki »néhány ócska vacak zsidó«-tól nemcsak a betevő falatot, de a sorsuk felett való ítélkezésnek szánt percekét is sajnálta munkával túlterhelt idejéből? Méltóbb lenne vitatkozni a felsőház egynémely szónoklatával, amelynek pátoszába burkolt hipokrizise és előretolakodó hátsó gondolata százszorta fájóbb sebeket ejtett a hatszázezer kiselejtezett magyar zsidón, mint a gróf és az egész szélső jobboldali garnitúra s a hozzá tartozó sajtó minden bárdolatlan vádaskodása, gyalázkodása és megvetése. Nem lenne nehéz feladat ezekkel a beszédekkel — melyek bőven osztották a malasztot, de elvették a kenyeret — eredményes vitába szállni, különösen, ha elővennénk két könyvet: a legszentebbet és a legprofánabbat: a Bibliát és a telekkönyvet. Amint már mondtuk, a vita véget ért és mi is lezárjuk a vitát a nagy tanulsággal, hogy vannak korok, amikor minden tény, adat, érv, igazság s szent és profán könyv annyit ér, amennyi hatalmi súllyal adnak neki nyomatékot.

*

Már csak ezért sem lehetett nekünk ebben a vitában igazunk s most, hogy e zárszót írjuk, minden távolabb áll tőlünk, mint az újabb dialektikai témára való kihívás. Ezzel a szándékkal azért sem kísérleteznénk, mert e sorokat a mai magyar politikai rendszer lég illetékesebb megtestesítőjéhez, magához Teleki Pál gróf miniszterelnökhöz intézzük — aki tudvalévően nemcsak európai hírű földrajz-

tudós és térképész, de egyike a magyar fajvédelem legkiválóbb polemikusainak is. E zárómondatokat a miniszterelnöknek a felsőház ülésén elmondott emlékezetes beszédéhez fűzzük, a lojalitással, amellyel elveink és érdekeink egyik legradikálisabb, de feltétlenül legkiválóbb ellenfelével szemben mindenkor tanúsítottunk.

Respektáljuk tehát a miniszterelnök két évtizedes nyílegyenes antiszemizmusát, amely sohasem titkolta, hogy a magyar zsidóság szerinte nem a magyar nemzet szerves része és hogy a magyar zsidó valaha is asszimilálnának a keresztény magyarsághoz. E lesújtó tétel ellenére tisztelettel, de ugyanakkor a legnagyobb öntudatossággal valljuk, hogy a magyar zsidóság túlnyomó többsége nemcsak lélekben, nyelvben, kultúrában, de antropológiailag is hasonult a törzsökös magyarsághoz annál inkább, mert javarészt évszázadok óta él e hazában, amelynek kiimája, vize, kenyere, a keresztény népével azonos életkörülményei és természeti feltételei voltak testi és lelki szobrásai. Ami tehát a zsidótörvénynek és a miniszterelnöknek egyedül sikerülhet, hogy az évszázadok óta itt élő magyar zsidó tehetetlenségből és törvénytiszteletből alárendeli magát azoknak az elveknek és kényszereknek, amelyek most elvitatják tőlük a magyarság formai minősítését. Csakugyan, ha a magyar zsidó ma a zsidótörvény értelmezése és a miniszterelnök tiszteletreméltó felfogása szerint magyar akarna lenni, elsősorban saját magyarságát kell tagadnia. A zsidótörvény értelmében az a hétpróbás fajmagyar, aki a zsidót nem tartja magyarnak. Nem győzzük hangsúlyozni, mennyire tiszteljük a miniszterelnök jellemzilárdságát és tudományos érdemeit — de a mi magyarságunk lelki és szellemi kialakításában mégsem ő s nem is a zsidótörvény szónokai, hanem a Kossuth Lajosok, Eötvös Józsefek és Ady Endrék játszották a döntő szerepet. S ha az ő magyarságuk ellentétben van a zsidótörvénytől megkövetelt korszerű magyarsággal — a kormány többsége elveheti ugyan tőlünk a mai magyarságot, sőt a magyar földön való kenyérszerző munka lehetőségét is, — de szépapánk kétszázéves csontjait s a Kossuthok, Eötvösök és Ady Endrék tegnapi és holnapi magyarságát nem veheti el.

*

Ezt a magyarságot, amely nem a korszerű, hanem az örök magyarság, nem lehet szótöbbséggel, kompromisz-

szumokkal, százalékokkal és egyéb sematikus módszerekkel elkobozni, mint a kenyeret. Mi a törvények iránt tanúsított tiszteletből kénytelenül tudomásul vesszük, hogy pillanatnyilag hivatalosan nem számítunk magyaroknak. Amiben azonban a legmélyebb hódolattal a miniszterelnök személye iránt is kénytelenek vagyunk némi hatásköri túllépést konstatálni, felsőházi beszédének az a megállapítása, hogy a ruszinok, svábok és tótok beletartoznak az európai népközösségbe, ellentétben a zsidókkal, akik nem tartoznak bele. A miniszterelnök szerint nemcsak magyarok, de európaiak sem vagyunk. Tudjuk, hogy a miniszterelnök egyike a legkiválóbb geográfusoknak és másodpercek alatt a legjelentéktelenebb fjord csipkéjéig meg tudja rajzolni Európa határait, amelyek közül azonban nyugat felé még mindig az Atlanti-óceán. S éopen, mert mi a Kossuth Lajosok, Eötvös Józsefek és Ady Endrék szellemében vagyunk magyarok — automatikusan nyugateurópaiak is vagyunk. Ha közjogi magyarságunkat Magyarországon törvényesen el is vitatják, az európai népközösségből senkinek sincs joqa és módja kirekeszteni bennünket. A kormánynak és többségének nagyon nagy hatalma van, de a legkorlátlanabb hatalommal sem tudták ránkényszeríteni, hogy ebben az országban ne ápoljuk tovább a leghetetlenebb körülmények között is az európai kultúrát. Ne ábrándozunk továbbra is a nyugateurópai jogegyenlőségről, a humanitás és népszabadság eljövételéről s hogy Európában ne a Szent-Györgyi Albertek Magyarországnak agitátorai legyenek.

A hangulatkeltés és törleszkedés szándéka nélkül valljuk, hogy magyarságunk kvalifikációjától megfosztott zsidókként is számszorta több közösséget érzünk a balmazúvárosi paraszt proletárral, mint a külföldi zsidókkal. A miniszterelnök és a zsidótörvény azonban a nemzetközileg összetartó zsidóság fikciójából indul ki s nyilvánvaló, hoay nemcsak a magyar zsidókat, de a külföldi zsidókat is kizárja az európai népközösségből. Ám úgy érezzük, ennek a kérdésnek egész Európára érvényes elbírálására elsősorban mégis csak maga Európa a legilletékesebb. Teleki Pál gróf a ruszinokat az európai népközösséghez számítja. amiben kétségkívül igaza van — viszont az angolok méq ma is legalább olyan nagy európai államférfinak tartják

a zsidó Disraelit, mint páter Volosint. A több mint ötven Nobel-díjas zsidó tudós, a nyolc magyar zsidó egyetemi tanár Angliában és huszonhét Amerikában, nagynehezen talán szintén helyet szoríthat magának az európai népcsalád asztalának a végén.

Magyarságunkat, szerszámunkat, tollunkat, kenyereinket elvehették tőlünk, — de Európa a miénk. S most, amikor lezárjuk a vitát, változatlanul valljuk, hogy éppen azért vagyunk magyarok, mert megmaradunk európaiainak.

A PÜNKÖSDI HARANG

Meg fogod érteni, testvérem, hogy ezúttal nem óhajtom a templomok pünkösdi harangszavának titkát megfejteni e sorokban. Bár éppen most lenne leginkább alkalomszerű elmélkedni a Szentlélektől megihletett apostolokról s földi és égi szeretetet minden nemzetnek hirdető tüzes nyelvekről, — s velük szemben az ihlet nélkül apostolkodó hitványakról s tüzes fullánkjaikról, — mégsem használom példázatul az ünnep tanítását, hogy profán, sőt annál is kárhuzatosabb mai dolgainkra vetítsem fényét. Tartom magam, testvérem, a harcos főtisztelendő-publicista intelméhez, amelyben többízben eltiltott, hogy liberális-ként, demokrataként, sőt még annál is rosszabbként Krisztushoz fellebbezzek. S ha nem is a keresztény politikai napilapokból és népgyűlési szónoklatokból tanultam meg tisztelni Krisztust, hanem az evangéliumok és Renan nyomán, engedelmeskedem a főtisztelendő publicista parancsának.

Nem kapaszkodom tehát illetéktelenül a pünkösdi harang kötelébe, s nem vonok felelősségre tapintatlanul senkit az apostolok írásaiból, leveleiből és az egyházatyák könyveiből vett hitelesen keresztény s talán éppen ezért kényelmetlen citátumokkal. De hiszem és tudom, hogy a kereszténység, amely a nem keresztényeknek is az egyedül érvényes kultúra és erkölcsi törvény, éppúgy nem egy hierarchiáé, vagy egy párté, ahogyan a világosság nem a villamosművek kizárólagos tulajdona. S hogy mégsem botránkoztatom meg tolkodásommal azokat, akiknek a mi

szájunkból a Tízparancsolat és a Hegyi beszéd is blaszfémia, de az utcasarkon a gyűlölködő választási plakát is prédikáció, — ízlésből és önérzetes tartózkodásból teszem. Hagyjuk tehát, testvérem, a templomok pünkösdi harangjait, amelyeknek szavából gyerekkorunkban még nekünk is jutott, — csengése együtt szállt be a kisvárosi ablakon a frissen nyílt rózsák szagával. Vegyük tudomásul, hogy a főtisztelendő úr szerint a harang már nem szól hozzánk, aminthogy hovatovább az a rózsza sem nekünk illatozik, amelynek fáját valaha apánk ültette a saját földjén.

*

Más harangról akarok beszélni, testvér, amely nem tartozik a főtisztelendő vezércikkíró fennhatósága alá s amelytől senki sem tilthat el bennünket, hogy megértsük szavát és erősítsük vele hitünket. Ezt a harangot arra jelölte ki a végzés, hogy pünkösdkor minden népnek és nemzetségnek érthetően és biztatóan hirdesse az emberi szolidaritást. Ez a harang sohasem látta a bazilikák kupoláját s nem volt isteni koncertek hangszere a campanilekben. Hogy hol öntötték, nem tudom, hogy akik formálták, valamennyien keresztények és árják voltak-e, s fehérek-e, vagy feketék? Ez a harang nem a magasból szólt hozzánk, hanem a mélyből, a sírnál is sötétebb tenger fenekéről, szó szoros értelmében a pokol közeléből, — s állítom, testvérem, hogy mégis pünkösdi harang, keresztény harang volt. Ez a harang gép, technikai műszer, búvárharang, — s mégis a kereszténység és a humanitás dicsőséges kegyzere. Oda szállt le, ahol elmerült emberek jegesen gyűlölködő hullámoktól fojtogatva, világosság, hő, levegő és a testi létezés minden feltétele nélkül várták a legszörnyűbb halált. Olvastad, testvér, hogy hatvanhárom amerikai tengerészt miképpen lökött az óceán mélyére az orgyilkos véletlen. S ha rémségekben gazdag korunkban meg is szoktad, hogy sokszor hatvanhárom embert is elpusztít, a föld színén, sőt megszervezett államok és társadalmak közepén nem is a véletlen, hanem a nagyon is céltudatos kegyetlenség és mohóság, — tudom, milyen közvetlen réműlettel követted az órádon e hatvanhárom amerikai matróz megszámlált perceit.

*

Holott magad is elmerülőben vagy, testvér. Nem hatvanhármad, de hatszázhatvanháromezred-magaddal. Neked is egyre kevesebb fény, hő, levegő s egyéb testi életfeltétel jut, de mégis, miközben esőben és hőségben hivatalok előtt és a pokol tornácához hasonló hivatali előszobákban tempóztál a tömegben, hogy valamiképpen felszínen tartsd magad s megments valamit: szerszámot, vagy iparendélyt, vagy csak a bürokrácia kezén-közén kallódó állampolgári jogodat, — percenként belédhasított az idegörlő kérdés: élnek-e még, van-e menekülés számukra? Minden percben meggyőződhetsz róla, hogy még a fuldoklónak járó szalmaszálla sem számíthatasz. De a halántékon lüktetett távoli amerikai tengerészek kalapáló vértóbulása s együtt kínlódtad a tehetetlenség minden gyötrelmét ismeretlen testvéreiddel, akik más nemzethez, fajhoz, felekezethez tartoznak s akiknek még szavát sem érted.

*

Azt is tudom rólad, testvér, hogy akárcsak a magad sorsával, az ő sorsukkal szemben is az utolsó pillanatig defetista voltál. Kezdetől nem hitted, hogy van még olyan csoda, tudomány, vagy emberséges akarat, amely elszüllyedt embereket még egyszer a felszínre hoz. Megértem defetizmusodat, amellyel ma nem tudod elhinni, hogy egyáltalában meg lehet menteni azokat, akiket a víz alá nyomtak. Tudom, sokáig te is hitted, hogy végül talán nem kell elveszni kenyér, világosság és levegő nélkül. Hittél iskolatársaidban, akikkel együtt játszottál, lelkesedtél, éretlenkedtél és értél, — hogy az utolsó pillanatban kinyújtják utánad a kezüket. Bíztaál harctéri bajtársaidban, akikké! együtt álltad a sarat, együtt szenvedtél s akiknek szolidaritása húsz év előtt a legnehezebb pillanatokban kibírta a próbát. S amikor már csalódtál az alsóházban, még bíztaál a felsőházban. S ha csalódtál a laikusokban, bíztaál a klerikusokban. S most megértem azt is, hogy már senkiben sem bízol s nem hiszel semmiben, csak az emberi könyörtelenségben és megakadályozhatatlan romlásodban. Megértem, hogy ugyanúgy föladtad a hatvanhárom amerikai matrózt, ahogyan föladtad magadat.

*

De állítom, testvér, hogy a hatvanhárom amerikai tengerész egyetlen másodpercre sem adta tel magát. A hatvanhárom elsüllyedt tengerész kezdettől tudta, hogy odafönt emberek élnek, civilizált, keresztényi emberek, akik minden bátorságot, áldozatkészséget, tehetséget, szakértelmet, leleményt mozgósítanak értük. Ezek a matrózok nem voltak defetisták, mert tudták, hogy akárki veszi észre a vészjelet: amerikai, európai, fehér, vagy fekete, árja, vagy félvér, — nyomban fellármázza a hajókat, a partokat, az országot s ha kell, a világrészeket, s telajzza a tudományt, a vakmerőséget, s a heroizmust s mindenkit és mindent összefog értük, az emberekért, akik elmerültek. S a matrózok azt is tudták, hogy odafönt olyan emberek élnek, akik tudják és vallják, hogy van egy Íratlan törvény, amely erkölcsi halálra és a civilizált társadalomból való kirekesztésre ítéli azokat, akik a védelem és az öngyógyítás minden eszközétől megfosztott embertársak tehetlen vergődését passzívan tűrik, vagy éppen kaján közönnyel veszik tudomásul. S igazuk is volt, mert a felszínen nem is volt senki passzív, vagy közönyös. A halálravált emberekért a bizonytalanságban élő emberek serege vállalta a halál kockázatát, s a haranggal leszállt a mélybe.

*

Igen, a harang leszállt azokhoz, akik az utolsó pillanatig hittek az emberi szolidaritásban és az emberi tudomány hatalmában, amelynek ez a harang eszköze s ezen túl örök szimbóluma is. A hatvanháromból megmentett harminchetet, — s te mélységes sötétlátásodban és gyanakvásodban talán hajlandó vagy azt feltenni, hogy valamilyen százalékarányszám szerint válogatta meg a megmentendőket és a veszendőket. Hát nem testvér. Minden hajótörésnek vannak áldozatai, — és senki sem állítja, hogy annak a meggondolatlanul nyitvahagyott szelepnek, amelyen keresztül az ösztönök öskorából, a betegek ké vadított idegekből és idegen szenvedélyek duzzadt folyamából betörték a gyűlölet és a pusztítás jeges hullámai a magyar társadalom hajójába, — nincsenek máris és nem lesznek ezután méginkább mártírjai. Csakugyan, hajótörtöttek vagyunk s nekem is, neked is számolnunk kell minden eshetőséggel. De aki a víz alá merítve s az igazságtalanság és a megaláztatás irgalmatlan vízoszlopá-

nak nyomása alatt még él és lélekszik, gondoljon arra, mi lett volna, ha az elsüllyedt matrózok leszámolnak sorsukkal s nem hisznek és nem várnak? Gondolj arra, testvér, mi lett volna, ha föladják magukat abban a pillanatban, amikor kialudt a fény, a torkukat szorongatta a fogyatkozó oxigén és az óceán bestiája húrukba mélyesztette jégkörmeit?! Szavamon foghatnál, testvér, s azt válaszolhatnád, hogy a hatvanhárom amerikai tengerésznek a tenger fenekén is könnyebb volt hinni és várni, mint neked, mert tudta, hogyha odafönt észrevették a vészjelet, bajtársak, barátok, keresztény testvérek, a tudomány és a kultúremberi lelkiismeret kötnek szövetséget, hogy közösen harcoljanak az életükért. Mondhatnád azt is, hogy ez a hajótörés ott történt, ahol az elmerült, tehetetlenül vergődő, önvédelemtől és önfenntartástól megfosztott emberek sorsa iránt tanúsított passzivitás, vagy közöny megbocsáthatatlan bűn, amelynek a közösségből való kirekesztés a büntetése. Mondhatnád azt is, hogy te már sokszor leadtad a vészjelet a mélyből, ahova lesüllyesztettek és mindmáig nem akadt sem volt barát, sem volt bajtárs, sem volt testvér, aki legalább hangosan elkiáltotta volna: »Emberek! Itt emberek fuldokolnak a mélyben! — Vájjon tétlenül nézhetjük-e ezt a szörnyűségest, ha keresztények vagyunk és emberek?!«

Mit tagadjam, testvér, — igazad van: még csak kérdő formában sem igen szólalt meg hangosan a lelkifurdalás és felelősségérzés. Mit tagadjam, igazad van: legfeljebb, ha címeres, vagy halászyűrűs kisujjukat nyújtották az eimerülteknek s miután óvatos jelképesseggel kifejezésre juttatták jóindulatukat, visszahúzták a jeges vízből, azzal a megnyugvással, hogy megtették, amit megtehettek.

*

Mi dolguk ezeknek a haranggal, amely megmentette a harminchét elmerült amerikai tengerészt? — kérdezheted tőlem jogos hitetlenséggel, alaposnak látszó defetizmussal. Ki küld utánunk a mélybe bűvárharangot, ki ölt értünk bűváruhát, amikor tulajdonképpen nem is véletlen katasztrófa révén kerültünk a fenékre, hanem az ő törvényük jelölte ki a helyünket, ott, ahol kevés a hő, a fény, a levegő és mindaz, ami a puszta élet viteléhez még a hálnak is szükséges? Lehet, hogy neked van igazad, test-

vér, s a várás és a hit lelki izgalma is csak meddően fogyaszthatja az életerőt, amely az igazságtalanság, a gyűlölet és a nyomorúság, irtózatossággal súllyal nehezedő víz-oszlopával ösztönösen birkózik. De ha tévednék is, mégis azt üzenem neked, testvér, hogy ez a bűvárharang nem lehet a megmentett matrózok sajátos ügye, hanem jeladás minden embernek, aki elmerült, akit elmerítettek. Példázat, amilyenek a bibliai parabolák voltak, amelyek látzólag szintén körülhatárolt esetekre vonatkoztak, — de erkölcsi tanulságukból egyetemes érvényű erkölcsi parancs lett. Amikor hatvanhárom elmerült matrózért megmozdulnak a flották, a tudósok, a bátrak s öt világrészben a keresztény emberszeretetet és a kultúremlői felelősségérzetet, lehetetlen, hogy távol van az idő, amikor összefog minden józanság, tisztesség, bátorság és tehetség, hogy egyetlen óriási harangot öntsön, hozza felszínre mindazokat, akiket e szörnyű évtizedek sorozatos hajótörései víz alá nyomtak: az elmerült és elnyomott népeket, osztályokat, fajokat és felekezeteiket. Hiszem, testvérem, ha hihetetlen is, hogy a Squalis példázata nem hiábavaló: hamarabb, mint hinné valaki, eljön a Harang mindenkiért, akit méltatlanul és igazságtalanul a mélybe taszítottak, s akinek Isten és ember előtt joga van ahhoz, hogy helye legyen a Nap alatt...

*

Íme, engedelmeskedtem a főtisztelendő-vezércikkíró parancsának: magamba fojtottam a templomok gyermekkorom óta kedves pünkösdi harangjának visszhangját. Csak a bűvárharangról beszéltem neked, testvér, amely gép, technikai műszer, életmentő szerkezet. De bizonyos, hogy ennek a harangnak igéjét előbb-utóbb minden nép és nemzet megérti s Krisztus is hangszerévé fogadja. Mert a bűvárharang, ha csak egyetlen életrevaló, igaz és hasznos embert megmentett a haláltól, — legalább annyira keresztényi, mint a lélekharang, amelyet élő és életrevaló emberek százazrei felett kondítanak meg pünkösdi napján is.

Budapest, 1939. május 28.

SZÉCHENYI VAGY MOKÁNY BERCI

Hunyady Ferenc gróf néhány év előtt lemondott mandátumáról és visszavonult az aktív politikától. Elvonulása, amit annakidején erkölcsi csömörével okolt meg, nem volt terméketlen, mert az ellenzéki kritika borsójának falránhányásából és a közéleti szereplés értelméből kiábrándult fiatal mágnás közben írt egy rendkívül figyelemreméltó történelmi regényt s vasárnap óta a Nemzeti Kaszinóban tartott Széchenyi-émlékbeszéde az irodalmi értelemben vett magyar szónoklat művelőinek első vonalában jelöli meg a helyét. Ez a beszéd nemcsak értelmi tisztaságával és lendületével, frázismentes magasságával szerezte meg a maradandóság jogát, de azzal a hiteles történelemszemlélettel is, amellyel Széchenyi művét és művének tanulságait meghatározta s legalább ennyire az önkritikával, amellyel osztálya hibáira rámutatott. Bizonyos, hogy sohasem volt nagyobb szükség a Berzsenyiek, Széchenyiek és Adyék példáját követő magyar önkritikára, mint manapság, — ugyanakkor azonban megállapítjuk, hogy a polgári szemnek Hunyady Ferenc gróf kemény bírálata mintha túlsötéten ítélné meg a magyar arisztokrácia mai magatartását. Valószínűen furcsán fest, hogy mi, liberáldemokrata polgárok vesszük védelmünkbe a magyar főúri osztályt egyik prominens tagjának leckéztetésével szemben, — holott természetes elvi ellenfelei vagyunk minden időszerűtlen történelmi kiváltságnak, a feudalizmusnak, a földtulajdon és a vagyon antiszociálisan aránytalan megosztásának, — szóval az úgynevezett arisztokratikus osztályérdeknek. De van bennünk annyi tárgyilagosság, hogy értékeljük a mélyreható átalakulást, amelynek során a magyar arisztokrácia elitje éppen az elmúlt tizennyolc év alatt egyre közelebb jutott a Széchenyi-féle ideálhoz: az alkotmányos szabadságot és európai civilizációt védő s a szellemi és gazdasági munkában szerepet vállaló főúri polgárhoz. Kétségtelen, hogy akadtak arisztokraták, akik ugyanabban a másfél évtizedben, amelyben a feudális ultrakonzervatív császári adminisztrátor fia, Apponyi Albert gróf, elérkezett a polgári demokráciához, nemcsak az éjjeli mulatóhelyek bárasztalainál, de a piaci hordón is kísérleteztek a polgáriasulással. Más főurak elsodródott birtokaikat olymódon akarták tehermentesíteni, hogy az egész

ország gazdasági és pénzügyi rendjét kiszolgáltatták a dilettanizmusnak, vagy az anarchiának. A lokálarisztokrácia és a forradalmasító hordóarisztokrácia azonban csak kirívó, de jelentéktelen töredék, amelyből a magyar főúri osztály mai szellemére nem lehet következtetni. Az éjszakai, az elparlagiasodott és a politikai hazárdériába keveredett kevesekkel szemben itt van a Széchenyi-hagyományokat vállaló és továbbfejlesztő reprezentatív első garnitúra, amely ugyanúgy, mint a Legnagyobb Magyar, nyugatról kapta impulzusait, — a nagy nyugati egyetemekről, amelyek szellemüket és műveltségüket kifomálták és a nagy nyugati nemzetek közéletéből, amelyben megismerték az eszmei és gyakorlati küzdelem lojális szabályait s amelytől azt is megtanulták, hogy nemcsak a társadalom nyugodt fejlődését, de a történelmi osztályok korszerű politikai, társadalmi és gazdasági szerepét is csak a dolgozó nép felé tanúsított okos engedékenységgel lehet biztosítani. Ez az új arisztokrácia ugyanúgy, mint Széchenyi, élt, elvegyült és okult abban a világban is, amely a hitbizományon és a hazai határokon túl kezdődik s élményei alapján úgy lett világpolgár, hogy történelmi gyökerű magyar hazafiasságra gazdagabb és korszerűbb tőle.

Nem, igazán nem vagyunk politikai sznobok, — de olvasmányaink és személyes tapasztalataink alapján is meg kell állapítanunk, hogy a magyar arisztokráciának ez az elitje ma sokkal több megértéssel és szakszerűséggel foglalkozik a szociális problémákkal, sőt a földreformmal, amely szükségszerűen az ő birtokállományát apasztja, mint sok megmozdíthatatlan agyú kispolgár, akinek a szociálpolitikával való egyedüli kapcsolata az OTI-hátralék s akinek legfeljebb a gangon, vagy az ámbituson elhelyezett olander-hordóban van földje. Ez az arisztokrata-elit, hogy úgy mondjuk, tudja a világpolitikai, világgazdasági és szociológiai leckét s azon a színvonalon gondolkodik a neki nemkívánatos jelenségekről is, amelyen minden kultivált, tájékozott európai. Ez az elit szintén vallja ugyan, hogy »ha a föld Isten kalapja, úgy hazánk bokréta rajta«, ám azért más nemzeteket és fajtákat sem tart elszáradt giz-gaznak Isten kalapja mellett. Hunyady Ferenc gróf bizonyára okkal leckézteti meg osztályának elfajult kivételeit —, de polgári távlatból az arisztokráciának már kialakult egy újfajta arca, amely sokkal inkább partnere az

intellektuelnek, mint osztálya időszerűtlen reakciós konok-ságába merevedett, vagy bárszéken és hordón polgári-asodó tagjainak. Raccsolás helyett azon a nyelven beszél, amelyen az európai ember, ha gróf, polgár vagy pro-letár megérti egymást s feszes feudális tartózkodását fe-váltja az a jómodor, amely úrrá avat mindenkit, aki elvi és gyakorlati érdekei küzdelmében is megőrzi szellemi méltóságát, jóhiszeműségét és lovagiasságát. Ez az elit természetesen kevésbé népszerű a főpincérek és a meg-kergült tömegek előtt, — de annál nagyobb szolidaritással tekint rá az alkotmányhoz s a szellemi és gazdasági fej-lődést ösztönző európai civilizációhoz ragaszkodó közvé-lemény. A pesti humor találóan szokta célba venni a kor jellemző fonák jelenségeit és figuráit, de szerintünk mellé talált, amikor éveken keresztül Arisztiden és Agenoron tombolta ki szociális maliciáját. Sokkal karakterisztikusab-ban groteszk figurája ennek a kornak a karakán, parlagi Mokány Berci, aki nem hisz el mást, csak amit saját sze-mével lát és nemcsak, hogy belegyömöszölné szűk látó-körébe az egész világot, de újabban már a Salva Guardiája tornácáról ki is forgatná a sarkaiból. Arisztid, akit euró-paisága miatt a kor változásai hovatovább ugyanúgy de-fenzívába kergetnek, mint a polgárt és a szellemi embert, halad és használ: iparvállalatot alapít, kereskedik; Agenor tollat forgat és cikket ír a józanul hazafias lapokban, — mialatt Mokány Berci dühösen forgatja a fokosát, üt-vág maga körül és fidibusznak használja a józanul hazafias új-ság papírját. Kétségtelenül mulatságos figura, — s csak azért nem lehet rajta a régi, békebeli, telitüdős magyar jókedvvel nevetni, mert ha a kormány idejében nem fogná le a kezét, a fidibuszal esetleg mind a négy sarkán fel-gyújtaná az országot...

Budapest, 1938. február 8.

SZTRAPÁCS

A Kereskedelmi és Iparkamara közgyűlésén Éber Antal és a szakosztályok ismert és illetékes képviselőinek beszédei után szólásra jelentkezett Sztrapács. Előzőleg a gazdaságtudomány és gyakorlat szakemberei lesújtó érvekkel és adatokkal illusztrálták az egykézrendszer termelőt és kereskedőt pusztító tatárjárását, aztán felállt Sztrapács, síkra szállt az egykéz mellett s az ingerült és gúnyos közbeszólásokra válaszolva, a lapok szerint olyasfélét mondott, hogy Anglia is rosszul csinálja a dolgát, Angliai is a szabadkereskedelemnek köszönheti válságát. Sztrapács hazafias aggodalmában szembefordult a közgyűlés többségével s az utolsó órában megvillantotta előtte a rémképet: mi lesz, ha tovább támadják Mécsért s a nyugalmazott huszárkapitány megúnja az ostromot és a monopóliumgyűjtést és végül semmi sem ment meg bennünket, hogy belezuhanjunk ugyanabba a szakadékba, amelyben Anglia vergődik? Könnyű elmejáték lenne Sztrapácsot nevetségessé tenni, de ha alaposabban szemügyre vesszük ezt a Sztrapács- esetet, meglátjuk a rendkívül komoly és elkomorító oldalát is. Sztrapácsról sikerült megállapítanunk, hogy hitelszövetkezeti elnök Rákosligetén, abban a járásban, ahol vitéz Endre a lordmayer, nem csoda tehát, hogy megvető véleménye van a perfid Albionról. De nem Sztrapács egyéni véleménye a fontos, hanem az a torz közvélemény, amelyet megnyilatkozásában kifejezésre juttat és amely alkalmassá teszi arra, hogy neve gyűjtőnevük legyen azoknak a félrevezetett polgároknak, akik vakon hisznek a valótlanul és célzatosan informáló és kommentáló sajtótól és néhány hírszolgálati ügynökségtől évek óta rendszeresen meghamisított politikai és gazdasági földrajzban. Sztrapács és a Sztrapácsok, akármilyen agresszívek is s bármennyire növekszik irányító hatásuk a közéletben, a közgazdaságban, nem tehetnek róla, hogy a világról alkotott képük alaptalan és nevetséges — viszont a kormány tehet róla, hogy a magyar világot ehhez az ostoba és groteszk világgéphez idomítják. A homo unius librit, aki egyetlen könyv dogmatikusává vált, az utolsó években felváltotta a »három náci lap emberek«, aki nem olvas mást, mint a kormány szubvencionált lapjait s belőlük szerzi világnéze-

tét, társadalomjavító eszméit, tudományosságát, rugalmas statisztikai adatait, világgazdasági és külpolitikai tájékozottságát, sőt a miszticizmus iránt támadt szükségleteit is. Az egyik kormányfőhivatalosban például az elmúlt héten hosszú beszámolók jelentek meg egy török fakír csillagjósolatáról, amelyek közül a legérdekesebb, hogy a liberálizmus a Bak és a Bika jegyében halálra van Ítéelve. Csoda-e, ha ezekután Sztrapács azt is elhiszi, hogy a szabadkereskedelemben belepusztult londoni City éhségforradalomra készül?

Ezek a Sztrapácsok egy év óta joggal hiszik, hogy a kormány hivatalos véleménye és főhivatalosainak és negyedithivatalosainak véleménye között nincs eltérés. De mi még mindig konokul ragaszkodunk a feltevéshez, hogy más a kormány és más a sajtója. Tudjuk, hogy a kormánynak van határozott külpolitikai iránya, amelyet mindenkinek tudomásul kell vennie s kötelessége támogatni. De azt is tudjuk, hogy a kormány azokkal az államokkal szemben, amelyek nem esnek pontosan e külpolitikai vonal irányába, nem tartja helyesnek és hasznosnak a nyegle és humortalan gúnyolódást és piszkolódást s a »haparandai hírszolgálat«-ot, amellyel például szélsőjobbodalilapjai, akárcsak a hadisajtó, úgy számolnak be a nyugati államok politikai, gazdasági és társadalmi eszményeiről, mintha nem is ellenfelek, hanem ellenségek lennének. Külpolitikai kérdésekben mi sem hangoztatjuk különvéleményünket, de ha nem is a nyugati államokra, a magyar közvéleményre és tájékozódóképességére felettébb károsnak tartjuk, hogy a nácisajtó hol az angol armada elsüllyedésének közeli reményével, hol Franciaország másnapi bolsevizálásával, hol az Unió álamcsődjével dagasztja a Sztrapácsok honfikeblét.

A magyar kormány mindenkivel békében akar élni, de ha a sajtója mindenkivel harcolni akar, akkor is a legnagyobb bűn és gonosz öncsalás az ellenség lekicsinylése s a Sztrapácsok frivol és tudatosan hazug félrevezetése az erőviszonyok tényleges megoszlása felől. A szélsőjobbodalilapjai az elmúlt hónapokban azzal a hírrel is táplálta már a Sztrapácsok nemzeti illúzióit, hogy az Ínségbe süppedt Franciaországban ismét patkányt esznek, mint a hetvenegyes kommün idején és Sztrapács nyilván pillanatig sem Kétkelkedett, hogy a patkányfaló franciák napjai meg vannak számlálva. Ebben a sajtóban minden olyan dip-

lomáciai gesztus, amely Anglia végletekig türelmes békekészségét bizonyítja, a nyugati demokrácia meghátrálása és gyáva lapulása. Mi is örömmel vesszük tudomásul, ha velünk szoros barátságban élő nagy nemzetek diplomáciai sikereket érnek el, — de a beteges illúziók közveszélyes felkorbácsolásának tartjuk, ha a sajtó egy stiláris módosítást vagy egy albizottsági elodázási olyan címbetűkkel és páthosszal ünnepel, mint háborús hírlapjaink a tannenbergi csatát, vagy a gorlicei áttörést! Csoda-e, ha Sztrapács ettől a lerendezéstől és a diadalmámortól elveszti a valóság-érzékét és a szemmértékét és elhiszi, hogy a haldokló nyugatnak már csak egy kegyelemdöfés kell s hogy Angliában olyan súlyos bajok vannak a kereskedelem körül, hogy a Canterbury-i érsek és Chamberlain London kapujában várja Mécsért, hogy átnyújtsa neki a város és a kassza kulcsait? Csodá-e, ha a kamara közgyűlésén Sztrapács hazafias aggodalommal az utolsó órában figyelmezteti Éber Antalt, hogy álljon meg a lejtőn, amelynek alján Anglia rokoban hever?

Ez a beugrató sajtó minden nap győzelmeket szállít Sztrapácsnak Rákosligetre s minden ilyen győzelemmel csak gyengíti a Sztrapácsok Ítézőképességét és növeli a megalomániáját. Mi sem tagadtuk meg a respektust és kellő esztétikai értékelését két nagy nemzet összetalálkozott erejének, monumentális és káprázatosán dekoratív tüntetésétől, de hazai lapjaink egy része ezt a Világrengető ünnepélyt is a Sztrapácsok külön házi diadal-torává avatta. Bennünket is felhevített, a mi arcunkat is pirította a két vezér retorikai versenye s a hárommillió tömeg ütemes lelkesedése, — de legalább annyira lelkesít bennünket egy angol, vagy francia képviselőválasztás, amelyben szintén fel tudjuk ismerni és le tudjuk mérni két nagy nemzet erejét. De a szélsőjobbaldali sajtó Sztrapácsot annyira hozzászoktatta a nagyszabású effektusokhoz, hogy az effajta unalmas, vontatott, eseménytelen alkotmányos és törvényes tömegmozgalmak már régen nem impresszionálják. Sztrapács leki-csinylőén legyint, mikor olyan nemzetekről van szó, amelyek nem tudják idejében megnyitni a világkiállítást s amelyek nem merik elsütni a hajóágyút, amikor a japánok Sanghájban rommá lövik az angol negyedet. Sztrapács órával a kezében várja, mikor éri utol a gazdasági csőd azokat az államokat, amelyeknek állandóan ingadozik a valutájuk s

aranyrudaikat hol elviszik, hol visszahozzák a síberek repülőgépei. Molnár Ferenc írja valahol, hogy »senki sem érzi a saját szagát« — Sztrapácsnak eszébe se jut, hogy 1931 óta olyan féltéken él, amelyen az arany azért nem jön és megy, mert nincs s amelyen azért van elviselhetetlenül feszes gazdasági rend és rendszer, mert a szabadság legkisebb magátólértetődő rendetlensége életbeszélyes kockázata az állampénzügynek és államgazdaságnak. Sztrapács, miközben kajánul örül a francia drágaság emelkedésének, a kárörömtől már azt sem veszi észre, hogy a hazai drágaság lassanként kiveszi a saját szájából a falatot. Sztrapács már nem enni és élni, hanem győzni akar s Sztrapácssal sikerült elhíttetni, hogy ami Nyugaton a gazdasági és pénzügyi szervezet betegségi tünete, Keleten egy új gazdasági, pénzügyi, társadalmi, sőt forradalmian nemzeti berendezkedés törvénye. Sztrapácssal elhíttették, hogy a művétag gépies kényszermozgása a mozgás természetes üteme s az egészséges lábak botlásai és ' bicsaklásai súlyosabb nyomorékság tünetei, mint az amputáció. Ismételjük: tisztában vagyunk azzal, hogy a realitások alapján mozgó magyar kormány ma is Angliát tartja a legnagyobb kereskedőállamnak és Franciaországot a legnagyobb tőkés államnak s talán más vonatkozásban sem értékeli alá erejüket. De a Sztrapácsok, akiket a kormány sajtója közelében kitenyészített, a kormány közelében és a képviselőház padsoraiban is fitymálva és lekicsinyelve beszélnek mindenről, ami a szorosán vett barátságos szférán túl történik s a régi, regényes, többbizben katasztrofális magyar narcizmus helyett most egy tágabbkörű, középeurópai narcizmus rabjai. A Sztrapácsok megint elhiszik, hogy az a világ, amelyet nem ismernek s amelyet lelketlen beugrató-ügynökök Európa államilag és gazdaságilag feloszlóban lévő »beteg emberei«-ként állítanak elé, quantité negligible, amelyet már nem kell komolyan venni sem, mint ellenfelet, sem mint barátot. A kormánynak tel kell ismernie a lélektani veszedelmet, amely éppen e permanensen válságos időkben kerekedhetik abból, hogy Sztrapács a jogos nemzeti öntudat és szükséges nemzeti önkritika helyett mesterségesen és cinikusan fűtött illúziókkal, irréális vágyálmokkal és pretenziókkal várja a fejleményeket. A nemzet tényleges erejének gyengítése lenne, ha nem a kormány józansága, hanem a közvélemény minden te-

rületén elszaporodott, egyre hangosabb és döntőbb befolysú Sztrapácsok romantikus nagyzási hóbortja szabná meg a magyar erőpróba mértékét.

1937 október 3.

D R É H R

Egyetlen egyszer találkoztam rövid pillanatra az öt-évi fegyházra ítélt államtitkárral, abban az időben, amikor már megindult ellene a gépezet: fegyelmi bizottság, vizsgálóbíró, ügyészség, s megindult a leleplezések, pletykák, túlzások, találgatások áradata. Amikor bemutatkoztunk, azzal az egyszerre riadtan gyanakvó, s egyszerre jóhiszeműségért esedező tekintettel nézett rám, amelyben már benne volt az üldözési mánia az ismeretlennel szemben, akiről nem lehet tudni, hogy tolvajnak tartja-e vagy sem, s egyúttal a félénk kapacitáló kísérlet is: »Nézz rám, hát el tudod hinni rólam, hogy...?« Bevallom, sem az ügy addig ismert anyaga, sem a pillanatnyi impresszió hatása alatt nem tudtam dönteni a Dréhr tekintetéből feltett kérdésről s éppen ezért néhány konvencionális szó kicserélése után sietve és zavartan odébbálltam. Ma, a bünper után sokkal többet tudok róla. Nem jogi, csak lélektani alapon próbálom rekonstruálni a karakterrajzát, nem a tényekről, hanem a jellembeli adatokból következtetek. Hűtlen kezelés, sikkasztás és a többi minősített bűncselekmények lehetnek tudatos gazságok, de lehetnek esetlegességek, véletlenek, sőt formahibák is s egy bonyolult, slampos és kissé lelkiismeretlen adminisztrációban, amilyen a tanúvallomások és az akták szerint a népjóléti minisztériumé volt, ártatlanul is beléjük lehet keveredni.

Dréhr Imre meglehetősen felületes bürokrácia felett volt politikai államtitkár, sőt olyan szervezet felett, amelyben notórius visszaélő is akadt fontos pozícióban s már hivatalbalépése előtt kialakult a praxis. Kétségtelen, hogy Dréhr nem volt elég gondos főnök, ellenőr, nem kísérte minden egyes akta útját azzal a szigorúsággal, amelyet szerintünk is megérdemelne az ország minden filérje. De — szolgáljon mentségül, hogy a minisztériumban

rendkívül nagystílű államférfi diktálta a tempót, aki amilyen nagyvonalú volt elgondolásaiban, türelmetlenül mohó alkotókedvben s találékony új és új akciók elindításában, annyira ökonómiátlan, gyakorlatlan s ezért könyed a pénz célszerű és mértékletes felhasználásában. Vass József nagy egyénisége túl volt dimenzionálva a háborúra bekövetkező magyar keretekhez, mert egy nagy, sőt megnagyobbodott s minden vonalon felfelé törő ország szociális viszonyait forradalmian megjavíthatta volna. Ám ennek a kis és sokféle Ínségtől, vérveszteségtől legyengült magyarságnak kevesebb zsenialitás, szónoki varázs és teremő potencia ezúttal több lett volna. Vannak időpontok és szituációk, amelyektől a nagy embereket egyenesen távol kellett tartani és azokkal átmentetni a dolgokat, akik sokkal szürkébbek és bátortalanabbak, semhogy mindennap valami új jutna az eszükbe. Egy puritán hivatalnok, egy a formákat a lényegnél sokszor többre becsülő szakember, talán nem produkált olyan csillogót, mint a nagy ember, de nem is kísérletez, fantáziái, spekulál, gründol annyit — elismerem, mindig jó szándékkal. A nagy államférfi joggal törekszik arra, hogy nevét s emlékét kövekben és hozzá méltó kezdeményezésekben halhatatlanná tegye — de vannak idők, amikor fontosabb, hogy az intézmények jó napi átlagteljesítményt nyújtsanak, mint hogy az utókort csodálatra gerjesszék!

Mindezt azért mondjuk el, mert az ötévi fegyházra ítélt Dréhr ennek a rendkívüli embernek volt a munkatársa s ahogy az rendkívüli emberek közelében történni szokott, valószínűen nem is munkatársa volt, hanem elbűvölt bűvészinasa!. S ha Vass József az országot éveken át varázsában tudta tartani: azokat is, kik nem érezték szemtől-szembe megvesztegető lénye és hangja szuggesztivitását, elképzelhető, hogy a politikán és hivatalon túl is elmélyült barátság milyen hipnotikusan hatott a sokkal kisebb egyéniségre, Dréhrre! Egyik oldalt a nagy ember nagy tempója, állandóan izzó fantáziája, a renaissance papjaira emlékeztető grand-seigneur-i és mecenási gesztusai, a másik oldalt a zavaros aktaútvesztő, néhány megtévedt bürokratával, akik tudatosan inkább összekuszálták a dolgokat — s középet — Dréhr Imre, aki a nagy ember felé nyilván elvesztette minden önállóságát s csak arra törekedhetett, hogy dinami-

kájával, úgy, ahogy lépést tartson. Az akták útjával azért nem tudott lépést tartani, mert nem volt kebelbeli, kívülről a politikából jött s politikai államtitkár lévén, nem is ez volt a feladata. Bizonyos, hogy gondatlan volt, hogy többé-kevésbé gondatlan mindenki, aki hatalomban ül, s azt hiszi, hogy a hatalom örökké fog tartani. Nem hitte, hogy jöhet idő, amikor majd elszámoltatják, aminthogy minisztériumban államtitkártól felfelé valószínűen senki sem gondol arra, hogy a pénzekkel való sáfárkodásáról valaha is úgy kell számot adnia, mint egy pénztároskisasszonynak. Egy minisztérium nemcsak a reszszortok tárgyi és személyi ügyeinek irányítója, hanem a politikai rendszer egyik hadászati centruma is — is politikai államtitkártól felfelé, viharos és bonyolult időkben, szinte többet foglalkozik politikával, mint a reszszorttal. S a politikában, sajnos, cirkulálnak olyan pénzek, amelyek elkelnének milliószor jobb helyen is, mint ahová végül jutnak, — de a hatalmi rendszer, vagy a párt érdekei elvonják őket az igazi rendeltetésüktől. Ez ellen lehet tiltakozni — mi tiltakozunk ellene a leghevesebben, — de azt is tudjuk, hogy ez a praxis, ez a valóság — s gyökeresen megküzdeni vele eddig nemcsak nálunk, de másutt sem sikerült.

Az ország nem tehet mást, mint kénytelenül elhiszi, hogy akik a pénzeket diszkrétan és diplomatikusan mozgatják, csurrantják és cseppentik, ezen, azon a nyílt számlán elszámolják — azért lettek miniszterekké és államtitkárokká, mert már előzően kiderült róluk, hogy gentlemanek s ha politikai érdekből hajlamosak is a raffinement-okra, egyénileg nem keresnek rajtuk. Nem vitás, hogy ilyen irányú aggály a múltban sohasem merült fel azokkal a miniszterekkel és államtitkárokkal szemben sem, akik szegényen kerültek a magas polcra s gazdagon távoztak belőle. És — szerintem — nem a leglényegtelenebb momentum, hogy Dréhr szegényen távozott belőle, nem azért, mintha azt hinném, hogy Dréhr megveti a pénzt: ha undorodnék tőle, nem ment volna fiatal korában bankfiúnak s nem alapított volna férfikora delén bankot. De lélektani alapon igenis állítom, hogy politikai pályájának, államtitkári szereplésének már nem a pénzszerzés volt a célja. Dréhr, amikor Vass József közelébe került, már nem a pénzt akarta, hanem rangot, erkölcsi sikert, arriválást, karriért! Ebben

az időben közismert gazdag ember s inkább arra hajlamos, hogy pénzt áldozzon az érvényesülésért, semhogy az érvényesülés útján keresse a vagyonhoz vezető utat! Ekkor már csak becsvágyó, nagyratörő, kicsit részeg a kezdeti sikerektől: aránylag fiatalon képviselő, jó szónok s az átlagosnál több tárgyi ismerete hamarosan ráirányítja a figyelmet a pártban. Ha körülnéz s összeméri magát azokkal, akiket az elmúlt évtized Magyarországon a magasba röpített, nem egyet talál köztük, aki kevesebb szellemi jogcímmel, kevesebb tárgyi és személyi előfeltétellel töltött be vezető pozíciót. Igenis, miniszter akar lenni, mert alkalmasnak érzi magát rá s mert nem tartozik a lehetlenségek közé, hogy az legyen! Megtalálja céljaihoz a megfelelő embert a nagy miniszterben, akit talán éppen azal hódít meg, hogy feltétlenül alárendeli magát neki, hogy az első pillanattól felolvad a kultuszában, s mindent helyesel: a jót is ás a rosszat is. S mert a nagyság éppen nem hiúság nélkül való: fullajtárává, hírének-nevének hirdetőjévé, legendaképzőjévé, anekdotaterjesztőjévé, — ha szabad ezt az alpári szót használni — reklámséfjévé szegődik. A nagy ember negyvenéves koráig aszkétaelvonultságban élt egy kolostorban, de a politika óhatatlanul közelebb viszi a profán élethez, amelyet mint kormányférfiúnak közelebről meg is kell ismernie: ez ismeretlen területen is kalauzául szegődik. Lehet, hogy szeszélyeit, kívánságait és kíváncsiságait is kiszolgálja. Mindezt csak azért, mert a legmagasabbra tör, mert miniszter akar lenni. Alázatos, mindentől elragadtatott, mindenre vállalkozik s szolgálatkészségét addig fokozza, hogy végül nélkülözhetlenné válik: mert miniszter akar lenni. Mondjuk, hogy bizantinus, mondjuk, hogy stréber, amilyen sok van a magas polcok körül, de eddig még egyik sem kapott érte ötévi fegyházat. S lefelé is stréber, mert túlságosan barátkozó és elnéző a hivatalnokaival szemben. Tudja, hogy a bürokrácia, ha megdühítik, erősebb, mint a politikus: ha elhatározza, a legkeményebb minisztert is kiszabotálja, elmorzsolja. Felfelé kegyet, lefelé népszerűséget keres. Mindezt azért, mert miniszter akar lenni, aminthogy hajszáll híjján nem lett azzá.

Már most: lélektanilag, sőt akár logikailag feltehető-e, hogy valaki, aki egyre több kilátással miniszterségre tör, aki már látja magát a történelmi freskón, időnként szerét ejti an-

nak is, hogy néhány száz pengőt csak úgy mellékesen ellopjon? Azt igen, hogy mindent helyesel, mindenben benne van, mindent fedez, amit csak kívánnak tőle, mert számára csak egy a fontos, hogy megőrizze a helyét a létra ama fokán, amelyről csak egy lépés vezet a legfelső fokra. De hogy néhány ezer pengőért, amit egy aktív államtitkár, ha szüksége van rá, végeredményben máshonnan is meg tudna szerezni, mint a szegények és menekültek pénzéből közvetlenül a finis előtt kozkára tegye a célt, amelybe éveken át mindent befektetett, ez az, ami lehetetlen! Dréhr Imre nem minden tehetség nélkül, mondjuk, karriérvadász volt, de nem valószínű, hogy a karriérvadász, amikor már látja a fehér elefántot, a baromfiudvarból tyúkot lop! S ha nemcsak hiúság, túlzott becsvágy s a hivatottság öntudata fűtötte, hanem valóban pénzt akart szerezni közéleti pályáján: gondoljunk a Gogoly-mondatra, amelyben az egyik csinovnik azt mondja a másik csinovniknak: »Te túlságosat! sokat lopsz hivatali rangodhoz mérten!« Nos, ha ezt akarja, megvárta volna, amíg előbb-utóbb magasabb hivatali rangba kerül, de nem rontja el a dolgát bagatelekkal, szobrok és sokszorosított képek árának elsikkasztásával!

Így látom Dréhrt s a Dréhr-ügyet. De ennél sokkal érdekesebb, izgatóbb, ami a Dréhr-ügy fellebbentett függönyrészén keresztül megmutatkozott egy korból és a perben szerephez nem jutott embereiből, akiknek sokkal könnyebb a dolguk, mint Dréhmek: nem a Töreky-tanács, csak a történelem ítélőszéke fog bíraskodni felettük.

Budapest, 1934. július 7.

EGY EMBER HALÁLA

A koporsó előtt az értékítélet vagy kegyeletes frázis, vagy tapintatlanság, nem időszerű feladat tehát, hogy aprólékosan megmérjük Gömbös Gyula államférfiúi dimenzióit s kijelöljük történelmi rangsorát. De annyit minden kegyeletlenség nélkül kimondhatunk, hogy tragikuma nagyobb volt nála s a legtragikusabb, hogy talán az utolsó pillanatig nem vette észre, hogy túlnőtt rajta. Ez a férfi

katona volt, a szélsőjobboldalról jött s e két adat kétségkívül döntően meghatározta jellegét. Kiállását, retorikáját, modorát és módszereit ezek az előzmények formálták ki. Benső hajlamait és igazi vonzalmait sokkal inkább az eredete: az osztály, amelybe beleszületett.

A falusi tanító fia nem tartozott az uralkodó osztályokhoz s a vagyoni és társadalmi előnyöket nem jelentő kurta-nemesség s ellenére is közelebb volt a néphez, mint az úgynevezett történelmi Magyarországhoz. Amikor regényes Tajvédőkorszaka után, nagyobb valóságérzékkel, kialakultabb ítélőképessége s a politikai taktikájában-praktikájában jártassabban megérett a kormányzásra, nem volt alaptalan a feltevés, hogy ami eddig balról, Kossuth Lajost is beleértve, senkinek sem sikerült: likvidálni a magyar feudalizmust s a népet jogaihoz, életfeltételeihez és földhöz juttatni, — talán jobbról, Gömbös Gyulának sikerülni fog.

A magyar liberális és demokratikus közvélemény azért előlegezett a kormányralépő Gömbös Gyulának több bizalmat, amennyire múltja után számíthatott, mert személyétől és világnézetétől függetlenül mindennél fontosabbnak tartotta, hogy az időszerűtlen kiváltságok megszűnjenek, a jogok és szabadságjogok saját urává tegyék a népet, a szociális szerkezet és a földmegosztás aránytalansága kiegyenlítődjék.

Gömbös első kormányprogramjában munkát, földet és jogot ígért a magyar népnek. E három konkrétum, amely századokkal vitte volna előre a magyar evolúciót, elég volt ahhoz, hogy a program jobboldali ideológiai melléköngéi ne ébresszenek éles ellenállást a baloldalban sem. A baloldal jobbról is elfogadta volna, amit évtizedek óta a magyar polgár, paraszt és munkás számára követelt.

Tragikum akkor kezdődött, amikor ahelyett, hogy demokratikus inspirációjára hallgatott volna, megtorpant s nem magát a népet tette meg a céljai megvalósításához szükséges hatalom alapjául, hanem azokat a politikai barátokat, akik a nép spontán együttműködése helyett a nép erőszakosan kényszerített fegyelme és engedelmességére akarták felépíteni az új Magyarországot, Gömbös, a nép fia, aki rajongott a népért, ezeknek a barátoknak félrevezető és megfélemlítő sugallatára lett bizalmatlan a magyar néppel szemben.

Ez a környezet térítette el lépésről-lépésre eredeti vonalától. Ezek a barátok ráncigálták magukkal ez idegen mintára elképzelt magyar életberendezkedés végcélja felé. Most már tudjuk, hogy tizenkét év óta testileg beteg volt és sokkal inkább megértjük, miért nem volt elég erős e kártékony hatásokkal szemben a helytállásra. A testileg kikezdett ember, még ha jellemileg és értelmileg önálló is, idegileg és hangulatilag ingadozóbb, semhogy idővel ne kaparintassa a kezei közé a bizantinizmus, az intrika és a félrevezető megfélemlítés szívós aktivitása.

A magyar közvélemény csak most tudta meg, hogy Gömbös betegsége régi keletű s ma már sokkal inkább megérti mindazt, ami történt s elnézőbben és résztvevőben ítéli meg különös idegenszerű líráját és pátosát is. Ma már tudjuk, hogy a testileg beteg ember lázas hangja és temperamentuma fűtötte szenvedélyességét. De tragikumát nem csökkenti, sőt növeli, hogy testi betegségéből eredő lelki állapota megkönnyítette azokat a törekvéseket, amelyek megakasztották küldetése teljesítésében: hogy forradalom nélkül s nemcsak az ország igényeivel, de az ország nagy részének előítéleteivel is harmóniában megteremtse a demokratikus és szociális Magyarországot.

Azok, akik az utolsó években döntően hatottak rá, alkotóvágyát elsekélyítették, a mesterkéltné papiros-szervezésben s a népet felszabadító ábrándjait belezsugorították a párthatalmat alátámasztó reformcsökevényekbe. Közvélemény helyett klakkot szerveztek neki pénzen vett sajtóból. Hívek helyett politikai szubaltemekkel, professzionista rajongókkal kápráztatták. S mindezt azért, mert ha Gömbös Gyula eredeti szándékai szerint megszerezte volna magának a magyar nép többségét, nem lett volna szükség rájuk, az organizátor zsenikre, a tudálékos és zavaros ideológiagyártókra és a fej naturalista közgazdákra.

Gömbös Gyula programját el kellett buktatniok a barátoknak, hogy egy szűkkörű elszánt társaságnak legyen körülötte létjogosultsága. Hogy elszakítva a magyar társadalomtól, a végletekig bizonytalan külpolitikai és világgazdasági helyzetben s nagybetegen kénytelenül rájuk szoruljon s elveszítve biztonságérzetét és igazi tájékozódó képességét, végképp rájuk is bízza magát.

Gömbös Gyula politikai végzete már ekkor betetőződött. Demokratikus politikus volt és zászlaja alatt a

legsúlyosabb sérelmeket ejtették a demokratikus alapelveken. Az alkotmány híve volt — s a nevében ostromolták leghevesebben a magyar alkotmányosságot. Boldoggá akarta tenni népét és a nép boldogtalanabb volt, mint valaha. A szókimondó színvallás embere volt s az ő égisze alatt érte el tetőfokát a hipokrizis és az alattomoság. Gyűlölte és üldözte a korrupciót, de reá hivatkoztak azok, akik a lelkeket az óvodás gyerekekig korrumpálták. Nemes ellenfél volt s az ő szolgálatában ismerte meg a magyar politika és a magyar sajtó az ellenféllel való harc életveszélyes, délamerikaiás módszereit. Idealista volt és soha idealizmussal nem éltek vissza jobban a pozícióéhes és üzletes realisták. Jelentékeny ember volt és soha jobb konjunktúrájuk nem volt a jelentékteléneknek. A nemzeti egység álmodója volt és nem az ő hibája, hanem azoké, akik az egység gondolatát a gyakorlatban kompromittálták, hogy soha szétziláltabb nem volt a nemzet. Vezetőegyéniség volt, akit a szabad kiválasztás is élre állíthatott volna, de vezérré kellett lennie, mert másként nem lettek volna alvezéri stallumok.

Ha lett volna testi- és lelkiereje, hogy pretóriánusaitól megszabadítsa magát, ma a magyarság egyik nagy példaképét gyászolnánk benne. Így csak a tiszta szándékú, tiszta kezű hazafit, akit utolért a magyar végzet: nem tudta megvalósítani, amit akart s amire talán a történelem kijelölte. Emberi tragikuma politikai tragikumnál is megrázóbb. Az utolsó hat hónap alatt minden pillanatban a halál környékezte és nem adatott meg neki a beteg nyugalma, mert a halálos ágyát sem respektálták a politikai féltékenységek, ambíciók és intrikák. Shakespeare-i szörnyűség volt a politikai tánc az ágya körül. Nemcsak a historikus, de a drámaíró tollára is való.

Budapest, 1936. október 8.

Ú J V I L Á G

Mindig visszatérő motívuma a kormány politikai szólamkincsének »az új világa, amelyet a terméketlen, a negatív, az eltakarításra érett régi világ helyén akar instatálni a reformkorszak s állítólag már nagyban instatálja is. De ha igaza volt Anatole Francenak abban, hogy az emberiség már régen benne él az új világban, anélkül, hogy észrevenné, akkor ez a mai világ nagyon is új lehet, — annyira észrevehetetlen az újsága. Lehet, hogy optikai és akusztikai csalódás, de ez a világ, amely most körülöttünk bontakozik, nekünk egyenesen ósdinak hat, mert időszerűeknek tűnő álneveken is csupa olyan elavult cél és gondolat formálja, amelyekről még nem is olyan régen azt hittük, hogy már a múlt században végkép hasznavehetetlenné vált nemcsak a kormányzás, de a politikai propaganda számára is.

Egy világ, amely csakugyan újként hatna a régi helyén, semmiesetre sem az, amely a társadalom, a termelés és az egyén szabadságát a réginél is erőteljesebben lenyűgözi. Ez a szabadság nálunk már 1914-ig is csak bátortalan kezdet volt, éppen gyerekcipőjét készült levetni és túlzás lenne azt állítani, hogy a Bethlen-rezsim ezt a kezdetet túlságosan továbbfejlesztette volna. A reformpolitika tehát, amely a társadalomnak elődeitől eredményesen kiépített függőségi rendszerét tökéletesítette, a szabadpályákat is úgy szubordinálta a mindenkori kormánynak, mint a köztisztviselőket s amely még mindig a nyíltválasztás közigazgatási és morális kényszerével erőszakolja ki a közvélemény bizalmát, nem inspirál hangos lel kendezésre, mint a ködből kibontakozó újvilág partjai a keserves óvilágból érkező óceánjáró utasait.

Ennek az újvilágnak küszöbén nem köszönt a szabadság-szobor lobogó fáklyával, legfeljebb abban hasonlít az igazihoz, hogy előőrsei, élharcosai az utasokat speciális szempontok szerint szelektálják. Ez az új világ nem a korlátlan lehetőségek világa, sőt a lehetőségek határán túli kifejlesztett korlátok rendszeréé, amely az osztályokat és sorozatát iktatja be a mesterséges korlátoknak. Ez a világ, amely a nemzeti egységet úgy akarja megvalósítani, hogy minden foglalkozási ágat felülről és akarata és érdeke ellen megszervez, elsősorban azzal a tendenciával, hogy milyen jogcímekekkel lehet a foglalkozási ág eddigi művelőit

kizár, s a feltörekvő nemzedéket eleve kirekeszteni, nemcsak, hogy nem új, hanem a középkori világnak, amely a privilegizált kisebbség és a kismimmizett többség elvén nyugodott, a feudalizmusnál is krudélisabb formában való visszaállítására, mert a megszerzett jogokat sem respektálja.

Ez a világ tehát nem új, sőt olyan régi, mint a hatalmon lévők önzése és rövidlátása. Mi úgy képzeljük el az új világot, hogy azok a háborús kényszerrendeletek és törvények, amelyekkel a katonás fegyelmet a Bethlen-rezsim, talán ok nélkül, tíz éven át fenntartotta, elvesztik benne az érvényüket; hogy azt a háborús szellemet, amely veszély idején talán jogosan, az egyén életét és javait teljesen alárendelte a közösségnek, lassanként felváltja benne az egyéni élet és az egyéni teljesítmény megbecsülése. Mi olyan új világot vártunk, amelyben az államháztartás nem falja fel a magánháztartást és az állami beavatkozás nem bénítja meg az egyént még ősi létfenntartási tönének funkciójában is, amellyel saját maga akar segítenie egyéneket természetesen elválasztó korlátok közé egészteni önmagán, ha már a kormányzat nem tud rajta segíteni.

Az új világ, amelynek megteremtésére a miniszterelnök is hivatkozik, — akkor lenne új, ha éles ellentéte lenne a réginek, de valójában semmiben sem ellentéte, legfeljebb radikális folytatásában. Legfeljebb ha abban különbözik tőle, hogy a régi világ fentebb felsorolt tévedései nem voltak ilyen fanatikusak, ilyen chatározottak. Egy kis jóindulattal el lehetett hinni róluk, hogy csak provizórikusak, a rendkívüli és átmeneti viszonyokból levont hibás következtetések eredményei voltak, amelyek azonban még nem zárták el az útját, hogy a kormányzás módszerei idővel visszatérhessenek a normális mederbe, mert nem változtatták meg alapjában a magyar alkotmány szellemét és szerkezetét.

Az úgynevezett új világnak azonban a Bethlen-rezsim háborús kivételes törvényekbe gyökeredző praxisa a jogforrásaiba reformpolitika jórészt abban merül ki, hogy azt, amit a forradalmak után és az akut ellenforradalomban a kormányok de facto megcsináltak, azt most, amikor nincs sem forradalom, sem ellenforradalom, de jure véglegesíteni akarja s még csak nem is a hagyományos magyar formákban, hanem idegenből kölcsönvett keretek között, idegen címszavak és jelszavak alatt, amelyek sem a hagyo-

mányos magyar történelmi életformákra, sem a magyar nép európai törekvésű szabadságküzdelseinek eddig megvalósulatlan életprogramjára nem hasonlítana. Ez a világ a teremtésben vesztes, csak a magyar nép milliói és a birtokos, Tiborc, mint szavazati jogától megfosztott, ciberehős, akinek a nyíltválasztáson el kell buknia, ritterek bricsceszben, kerületi élharcosokként, Petur bán, mint védett Inálunk is, ahol az érzelmi vonzalmakat és a családalpítást a idomított és faji eredetre való különbség nélkül, minden levesen dohogó ínségmunkás — és így tovább... És nincs még ha új nevet, új jelvényt, új uniformist adnak is rá: régi szomorújáték: Bánk, a fennálló renddel meghasonlott ez a világ a régi, ez a nóta a régi nóta. Új stílusban a gyermekeik...

Budapest, 1935. november 12.

CZINCZENHEIM

(Levél a kultuszminiszterhez)

Miniszter Úr,

a név, amelyet cikkem címéül választottam, tizennyolc éves fiatalemberé, akit nem vettek fel a budapesti tudományegyetem filozófiai fakultására. Ismeretlenül hangzó név, bár szakkörökben bizonyára akadnak, akik még emlékeznek a matematikai folyóiratokban megjelent tanulmányaira s nem feledték el azt sem, hogy Czinczenheim az országos tanulmányi versenyen a matematika második győztese volt-De Miniszter Úr saját tapasztalata alapján tudhatja, hogy a tudományos hírnév lassan és szűk körben terjed s különösen manapság nemcsak egy tizennyolc éves matematika-tudós-jelölt, de egy arrivált történelemtudós nevét is csak akkor ismeri meg az ország, ha vezető szerepet játszik a politikában. Bevallom, én sem ismertem Czinczenheim nevét s ma sem ismerem személyesen a név viselőjét. Csak az őszülő, katonaviselt, földhöz ragadtan szegény püspök-

ladányi susztert ismerem, aki feljött hozzám a szerkesztőségbe, elhozta fia okmányait, amelyekből kiderült, hogy ennek a tizennyolc éves Czinczenheimnek gimnáziumi bizonyítványaiban csak egyetlen kettős jegy akad: negyedikben testgyakorlásból s hogy júniusban kizárólagos érettségizett a debreceni főgimnáziumban. Az öreg suszter megmutatta az érettségi bizonyítvány hátán a tanulmányi verseny kizárólagosáról szóló hivatalos feljegyzés is s letette az asztalomra a matematikai lapokban szülői büszkeséggel »bekékceruzázott« dolgozatokat, amelyeket már tizenhat éves korában közlésre érdemesnek és figyelemreméltónak tartottak a folyóiratok szerkesztői. Ime, a jogcíme, amelyeknek alapján Czinczenheim be akart iratkozni a budapesti tudományegyetem filozófiai fakultásának matematikai és kémiai szakára — s ime, a motívumok: a kizárólagos érettségi bizonyítvány, a győztes tanulmányi verseny, — amelyeknek alapján a fakultás nem tartotta méltónak a felvételt. Most csak azért sem beszélek a numerus claususról, Miniszter Úr, amely politikai és nem kulturális törvény, mert nem a tudomány és a tehetség, hanem a keresztény felekezetek túlsúlyát biztosítja a főiskolákon. A numerus clausus csak több helyet és kenyeret akar rezerválni a társadalomban a keresztény lateiner középosztálynak a zsidók rovására és bár tizenhét év alatt bebizonyosodott róla, hogy több helyet biztosított is, de jóval kevesebb kenyeret, mint a tan szabadság virágzása idején ezúttal mégsem a törvény igazságtalanságával és meddőségével hadakozom, hanem teljes tisztelettel egyenesen önnel, Miniszter Úr! Mert ez a Czinczenheim-eset szerintem nem politikai, nem felekezeti kérdés és nem az egyetemi autonómia privát ügye, hanem a magyar kultúrpolitika presztízisé, amelyet e pillanatban Nagyméltóságod van hivatva megvédeni. Állítom, hogy nincs Európában ország, beleértve még a Miniszter Úrnak különlegesen rokonszenves és a zsidókérdésben jóval nyíltabban radikális országokat is, amelyeknek főiskolái magától értetődően ne állnának nyitva a Czinczenheimek előtt és amelyeknek tudós tanáraiban hasonló esetben ne győzné le a legszélsőségesebb politikai, vagy faji elfogultságot is a szakmában jelentkező kivételes tehetséggel való szolidaritás. A tehetségnek ez az öncélú megbénítása kizárólag a mi kultúrpolitikánk specialitása: csak ná akadályozzák meg egy felelőtlen, bürokratikus toll-

vonással, hogy a tizennyolc éves tudományos talentum a főiskolán bontakozzék ki és érjen meg. Ezt a Czinczenheimet minden időben jobban fogja érdekelni egy matematikai tétel, mint akármilyen világnézeti, politikai, vagy szociológiai doktrína, — a rezsimnek tehát még attól sem kell tartani, hogy valamikor a mai rend alapjait veszélyeztetheti. Ennek a Czinczenheimnek sohasem jutott volna eszébe az sem, hogy az állammal tartassa el magát és egészen bizonyos, hogy Exellenciád, aki Isten segítségével még öt év múlva is kultúrminiszter lesz, szintén nem sietett volna középiskolai tanárrá való kinevezésével. Ez a Czinczenheim nem kért volna ösztöndíjat, nem aspirált volna a Hóman-akció protekciójára, nem akarta elfoglalni senkinek a helyét és nem akarta elvenni senkinek a kenyerét, csak — matematikát akart tanulni és nem akarta senki elől sem eltanulni a matematikát. Az elutasító határozat, noha egy szegény suszter fiát sújtja, nem is egy existenciát tett tönkre, hanem felelőtlenül és pazarlóan a magyar tudománytól vett el valakit, akire a mai stagnáló állapotban biztosan számíthatott volna. Czinczenheimre és a többi kitüntetéses és tanulmányi versenyt nvert társaira, akiket tizennyolc éves korukban nem az elvadult korszellem, nem a jobboldaliság és a baloldaliság, hanem a humaniorák és az exakt-tudományok lelkesítenek, talán szüksége lett volna a magyar kultúra jövőjének, némi ellensúlyként azokkal szemben, akik a főiskolákat a legdurvább piaci politika porondjává akarják züllesztetni. Az egyetemi nyilasröpiratok ellensúlyozására talán szükség lett volna a suszter fiának matematikai tanulmányaira is, — öt Kémeri Nagy Imre mellett esetleg be lehetett volna csempészni az egyetemre egy Czinczenheimet is. Eljöhét még az idő, amikor a magyar műveltségnek megint nagyobb értéke lesz a csendes, elvonult tudós, mint a hangos, hadonászó tudatlan, aki az ifjúság tanulnivágyó többségét is demoralizálja s művelt apát és az eljövendő művelt fiák előtt megszégyeníti.

Amit Exellenciádtól a legnagyobb tiszteletem nyilvánítása mellett most számon kérek, hogy kultúrpolitikai rezsimje idején irgalmaztak legkevésbé az okmányokkal, eredményekkel igazolt tehetségnek. S Exellenciád minisztersége alatt emelték fel a tandíjakat keresztényeknek és nem keresztényeknek olyan magasra, hogy a szegény ember tehetséges fia ma már akkor sem gondolhat a főiskolai

tanulásra, ha beangedik az egyetemre. A Czinczenheimek kitüntetéses érettségivel és matematikai zsenialitással nem jutnak be a tudomány országába, ezzel szemben a módos emberek fiai átférnek a tú fokán is. Exellenciád kultúr-szociális tervgazdaságának szellemében a suszter fiának nyilván meg kellene maradnia a kaptafánál akkor is, ha a tudós minden jellegzetessége már tizennyolc éves korában felismerhető rajta. Exellenciád elgondolása szerint a suszter matematikus fia akkor is lépjen vissza a logarléctől az apja dikicséhez, ha esetleg arra van hivatva, hogy ne cipőt szabjon, hanem új irányi a tudomány fejlődésének. Ha Exellenciádon múlt volna, a magyar tudomány egész sor jelese ipartestületi, vagy legényegyleti tagként haltak volna meg az elmúlt műveit évtizedekben is.

Ennek ellenére, Miniszter Ur, ez a Czinczenheim mégsem fog visszatérni a logarléctől a kaptafához. Exellenciád nem egyszer hangoztatta mély bölcsességgel, hogy a magyar polgárság nagy hibája, hogy minden segítséget az államtól vár, holott a társadalomnak is részt kell vennie a nagy nemzeti és szociális problémák megoldásában. Exellenciád nemrégiben maga is sikerrel fordult a társadalomhoz, elsősorban a bankokhoz és az iparvállalatokhoz, amelyek — igaz, hogy megint csak a Czinczenheimek kizárásával — seregestől ajánlották fel a munkahelyeket a miniszteri listákon protezsált ifjúságnak. Nos, engedje meg Exellenciás Uram, hogy ezúttal e sorok írója vegye igénybe a társadalmat s ha parányi súllyal is, de megkísérelje, hogy ezt a Czinczenheimet, a szegény ladányi suszter fiát, a társadalom kötelességteljesítése révén segítse szenvedélyes célja megvalósulásához: a matematikai tudományban való tökéletesedéshez. Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar társadalom nem becsüli alá egy tizennyolc éves feltűnő talentum megmentésének nemzeti és kulturális jelentőségét s elő fogja teremteni azokat az anyagi eszközöket, amelyekből Czinczenheim külföldi egyetemen való tudományos kiképzésének költségei kitelnek. Ha itthon nem sikerült, alkalmat kell adni Czinczenheimnek arra, hogy kerülő úton érlelődjék magyar tudóssá: mert ez a hajdúsági, püspök-ladányi Czinczenheim nem tud más lenni, mint magyar s magyar marad akkor is, ha a magyar kultúrpolitika nem akar tudni róla. Tisztelettel bejelentem tehát Exellenciádnak, hogy a magyar társadalom közreműködésével meg-

kísérlem átmenteni a magyar matematikának, a magyar kultúrának, a magyar jövőnek Czinczenheimet, akit a magyar kultúrpolitika most kitett a kapu alá. S amit Exellenciádtól kérni bátorodom, már nem az, hogy engedje be utólag, a hátsóajtón Czinczenheimet a budapesti egyetemre — csupán egy bürokratikus formáság. Úgy tudom, a külföldön tanuló magyar egyetemi hallgatónak szánt pénzküldeményeket a Nemzeti Bank csak akkor engedélyezi, ha a kultuszminisztérium kedvezően szignálja az aktát. Most tehát csak arra kérem Exellenciádat, hogy ha már kultúrpolitikai alapon akadályai voltak annak, hogy a kitüntetéssel érettségizett, tanulmányi versenyt nyert diák egyetemi hallgató lehessen Budapesten, ezzel a kultuszminisztérium ügykörébe tartozó valutapolitikai döntéssel ne méltóztassék meggátolni, hogy Czinczenheim kimehessen külföldre matematikát tanulni s egyszer majd hazajöhessen: matematikát tanítani. Amikor ezúttal nyilvánosan benyújtom a kultuszminisztériumba Czinczenheim valutaigénylési kérvényét és Exellenciád szíves elnézését kérem, hogy a kultúrpolitikust és a történetírót ilyen méltatlan bankári funkciókkal terhelem, vagyok Nagyméltóságodnak

őszinte tisztelője.

Budapest, 1937. szeptember 14.

AMIT NEM LEHET ELVENNI

Nem lehet vitatkozni arról, hogy a magyar társadalomnak vállalnia kell a győri beszédben bejelentett belső kölcsön hazafias kötelezettségét és terhét. Nem azért, mert a szélsőségek pacifikálásának ez az óriási magángazdasági erőfeszítés hatásos eszköze, de mert a honvédelem, a munkatermelés és a szociálpolitika önmagukban is olyan célok, amelyekért a társadalom minden anyagi és erkölcsi, áldozatra köteles. Nem vitás az sem, hogy a miniszterelnöknek a zsidókérdésben véglegesen lerögzített álláspontja formailag és lényegileg korrekt: durva módszerek helyett törvényes eszközökkel akarja a zsidóságot, mint különálló kategóriát, az állami és társadalmi élet minden területén.

számarányának megfelelő szerepre kényszeríteni. Mi ugyan a zsidóságot nem tartjuk különálló kategóriának, hanem a magyar társadalom különböző osztályaiban s a szellemi és gazdasági élet ágazataiban eloszlott magyaroknak, akik e pillanatban még Sigray Antal gróf véleménye szerint az 1848-as törvény értelmében teljesjogú állampolgárok. De nem kétséges, hogy a kormány simán meg fogja kapni a parlamenti többséget a törvényjavaslatához, amely a zsidóság tizennyolc év óta megkurtított kulturális érvényesülését is szűkebb korlátok közé szorítja. A miniszterelnektől bejelentett legális rendezés természetesen a zsidóság számára új közjogi helyzetet teremtene. Az a törvény, amely a zsidóknak kevesebb jogot engedélyezne a gazdasági életben és a munkahelyek megszerzésében, mint amennyit a szabadversenyben egyéni képességeikkel biztosítani tudnak maguknak, formailag óhatatlanul a népkisebbség valamelyik változatává minősítené a zsidóságot.

Mi tudjuk, hogy a magyar zsidóság akkor is megmaradna magyarnak, ha törvényesen elkülönítenék a keresztény magyarságtól. A francia állampolgárság megszerzésének feltétele a törvény szövege szerint »vouloir d'etre francais« — az akarat franciává lenni. A magyar zsidóságban az új sárga folt alatt is tovább élne az úkapáktól és nagyapáktól rámaradt érzelmi és kulturális hagyomány s a háborús és békés áldozatokkal megpecsételt közösségtudat; a vouloir d'etre hongrois«, — az akarat magyarnak lenni és maradni még akkor is, ha vannak magyarok, akik ebből a reménytelen szerelemből hasznot húznak és csúfságot üznek. A törvény megfoszthatja teljes állampolgári jogaitól, gazdasági érvényesülésétől és munkahelyétől a zsidóságot, de nem foszthatja meg a magyar állameszmével s a magyar tömegekkel való együttérzéstől s a magyar nyelvtől és műveltségtől.

A miniszterelnök után egy nappal Hóman Bálint kultuszminiszter szintén a zsidókérdésről beszélt Szentesen olyan szenvedélyes hangon, amely már nem volt összhangban Darányi Kálmán radikalitásában is higgadt megfogalmazásával. A kultuszminiszter is kárhoztatta a zsidóság gazdasági hatalmát, de ékesszólása akkor vált igazán lendületessé, amikor a rezort, a szakember szempontjából ostromozta a kultúrában s a sajtóban való aránytalan túltengését. Nincs senki, aki Magyarországon illetékesebb lenne

a hivatalos kultúrkérdésekben való állásfoglalásra, Hóman Bálintnál, — éppen ezért frappíroz bennünket a merőben új információ, amellyel a kultuszminiszter a derék szentesi választópolgárokat is meglepte. Mindenesetre sajnálatos, hogy nem sorolta fel mindjárt a számszerű adatokat is arra vonatkozóan, hogy ötéves minisztersége alatt hány zsidót neveztek ki egyetemi, főiskolai és középiskolai tanárrá, vagy csak állami elemi iskolai tanítóvá, vagy csak állami óvónővé? Kár, hogy nem ismertette azokat a számokat sem, amelyek az egyetemekre és a főiskolákra felvett zsidó hallgatók túlsúlyát bizonyítanák a keresztény magyar hallgatók rovására. A kultúráiét hivatalos intézményei az állami színházak, múzeumok, gyűjtemények is: szeretjük volna hallani a statisztikát, amelyből kiderül, hogy a zsidók ezekben az intézményekben is számarányukon (elül jutottak szerephez. A hivatalos kultúrélet depandanszai: az akadémiai és a Kisfaludy-Társaság — kíváncsiak lettünk volna azokra a számokra is, amelyek a szentesi választópolgárokat valóban meggyőznék, hogy ezekben a nagytekintetű testületekben 2 zsidók a jogosan megillető öt százaléknál többet foglaltok le maguknak a ha hatatlanságból.

Más kultúrintézmény és kultúrservezet, amely a közoktatásügyi miniszter hatásköre alá tartoznék, alighanem nincs Magyarországon. Ami nem tartozik a hatáskörébe, a kultuszminiszter iránt érzett legmélyebb hódolatunk ellenére kulturális magánügy. Éppen ezért kétségbevonjuk a kormányhatalom beavatkozási jogát a privát ügybe, hogy a polgár egyénileg kulturálódik-e vagy sem, szükséglete-e az olvasás, az írás, vagy az ismeretek gyűjtése? A főiskolai numerus clausus tízennyolc év óta megvédi a keresztény lakosságot a zsidó lateinerek elszaporodásától s az a praxis, amely kiváló tudósokat sorozatosan száműzött külföldi egyetemek katedráira, megakadályozta a főiskolai tanári karok elzsidósodását is. De tudtunkkal a mai napig sem a könyvkereskedésekben, sem a kölcsönkönyvtárakban nem vezették be sem a numerus clausust, sem a miniszteri vásárlási vagy kölcsönzési engedélyt. Az egyre nagyszabásúban szervezkedő kultúrpolitika legalább e pillanatig még nem organizálta meg a polgár ágyának ellenőrzését és irányítását sem, ahol az éjjelilámpa udvarában olvasni szokott — gyakran kultuszminiszterileg nem javalt és jóvá

nem hagyott könyveket is. A miniszter úr törvényesen megakadályozhatja, hogy a zsidóság érje be a számarányának megfelelő, akár semmiféle szereppel a kultúrközéletben, de egyelőre egész apparátusával nem tudja megakadályozni, hogy megvegye a könyvkereskedésben, természetesen, a Hóman—Szekfü történelemkönyvét és történelmi ismeretével túltengjen a magyar kultúréletben... A kultúra egyelőre még nem bank, vagy ipari vállalat, amelyben a megüresedett helyeket felekezeti, vagy fajilag érdekesebbekkel kell betölteni. A kultúra ma még olyan köztulajdon, mint a levegő, amelyet nem lehet bunkóval vagy törvénnyel elkobozni a polgártól, mint a számarányán felül való gazdasági hatalmat, vagy az állampolgári jogok teljességét. A kultúra a szellem szeretete, tisztelete, munkálása s a szellemhez való ragaszkodás és nem a miniszteri engedélytől, hanem a kultúrképességtől függ, hogy kié! Intézményesen meg lehet akadályozni zsidókat diplomák, kvalifikációk és állások megszerzésében, — de hogy egy dekulterálásra ítélt kategória akár a sétatéri padon vagy a padlásszobában kultúremberré művelje önmagát, ennek még a miniszter úr hatalma sem tudja útját állni. Hóman Bálint a kiváló történész, bizonyára emlékezik arra is, hogy Kazinczy, Kölcsey és Kossuth minden polgári joguktól megfosztva, a börtönben szereztek meg az európai kultúrájuk javát...

Viszont örömmel állapítjuk meg, hogy a miniszter úrnak a sajtó ellen elhangzott szenvedélyes kifakadásait nagyrészt lelkesen magunkévá tesszük. A miniszternek igaz van abban, hogy a magyar sajtó egy része megérett a nemzeti és erkölcsi szempontból való átformálásra. Egy véleményen vagyunk a miniszter úrral abban is, hogy főképp az újonnan jöttékét kell megtanítani a nemzeti és társadalmi felelősségérzetre és a sajtó-etika elemeire. Napról-napra a legnagyobb szakemberi megütközéssel figyeljük az újonnan jöttek dilettáns és zabolátlan garázdálkodását a magukat félhivatalosoknak nevező napilapokban, az útszéli zuglapokban és röpiratokban a régi, békebeli újságírói hagyományokon nevelődött öslakók elképedésével figyeljük az utcai és földalatti politikából beszűrődött újonnan jöttek durvaságát, sekélyességét és cinizmusát. Ezeket az újonnan jötteket valóban nem ártana kultuszminiszterileg megnevelni, — esetleg a nagyszabású középiskolai

reformba beillesztendő sajtóközépiskolával, ahol azokat, akiknek újság írói zsenéi bizonyára életveszélyesen fenyegető és gyalázkodó névtelen levelek voltak, kioktatnák nemcsak a szakma mesterség fogásaiból, de a sajtó morális, hazafias és Európában elfogadható törvényeikből is.

A kultuszminiszter úr a zsidóságnak a sajtóban való túlterpeszkedését is felpanaszolta. Nos, ha a zsidóság túltengő szerepet játszanék a sajtóban, amely a miniszter úr szerint nemzeti keresztény jobboldali sajtó, bizonyára vannak hatalmi eszközei, amelyekkel a kormány-félhivatalosnak tartott lapokat, a hetilapokat és zuglapokat is zsidótlaníthatja. Az úgynevezett liberális lapok, köznyelven zsidó lapok, azonban mindaddig, ameddig a kormánytól és mindenféle külső hatalomtól független vállalkozásokként szabadon választhatják meg munkatársaikat, ugyanúgy, mint eddig, ezután sem fogják megkérdezni az újságírótól, hogy melyik felekezethez tartozik, hanem kizárólag azt nézik, hogy liberális lap munkatársaiként liberálisak-e, tisztességesek-e és tehetségesek-e? A miniszter úr nem kívánhatja, hogy a liberális újság saját otthonában bevezesse a numerus clausust, saját maga árulja el a liberális alapelvet, hogy a szabadság, az emberi jog és az európaiság védelme és hirdetése nem egy felekezet, vagy faj hivatása és kötelessége, hanem felekezeti és faji különbség nélkül minden igazi kultúremlék. Ebben a liberális lapban keresztények és zsidók, tizennyolc év óta valóban együtt is védjük és hirdetjük a szabadság, az emberi jog és az európaiság igazát s akkor is az egyetemes magyarság érdekét védjük, amikor tiltakozunk egy felekezethez tartozó heterogén réteg életképességének törvényes, vagy törvénytelen eszközökkel való elsorvasztása ellen. Nemcsak liberális, de magyar nemzeti érdek is, hogy Európában a szabadságszeretetével és kultúrájával rendkívüli tekintélyt szerzett magyar nemzetnek ne váljék különös ismertetőjelévé sem a bunkózó, sem a törvényes faji és felekezeti hajsza! Mialatt tehát a miniszter úr védeni fogja a magyar Culturát az elzsidósodástól, mi a mi szerény és hatalomtalan eszközeinkkel igyekezni fogunk továbbra is a magyar kultúrát a nyugateurópai kultúrától való elszigetelődéstől, a provinciális befolyásoktól való elsekélyesedéstől, az elpolitizálástól, — természetesen csak addig, ameddig lehet. Amíg lehet, az alkotmányért, a törvényért, a szabadságért

és a magyarságot megillető egyetemes európai műveltségért fogunk írni. S ha elkövetkezik az idő, amikor nem lehet írni, akkor — olvasni fogjuk a szabadságért, emberségért és műveltségért írott könyveket, amíg mécsesünk ki nem alszik..

1938. március 8,

UTOLSÓ VADÁSZAT

Ez a történet olyan gazdag emberről szól, akiről hónapok óta úgynevezett »rossz hírek« terjednek a városban, de hanyatlásának immár alig palástolható jelei nem okoznak bensőséges örömet még a legelkeseredettebb kávéházi Dugonics Titusznak sem, aki magát Morgant is szeretné magával rántani a mélybe. Ez az ember fontos szerepet játszott az utolsó békeévtizedek fináncvilágában, már a háború előtt úgynevezett ógazdagnak számított s a királytól kapott rangja mellett volt benne szellemi és lelki előkelőség is: nagy áldozatokkal és igazi hozzáértéssel pártolta a művészeteket és abban a városban, ahol csak a híres rossz embereknek van igazi tekintélyük, neki sikerült a jótekonyságával is öregbiteni a tekintélyét, sőt egy időben, amikor még vagyoni szilárdsága kétségtelen volt, bizonyos körökben már-már divatba hozta a titkos jótekonyságot. A gazdag ember vagyona elsősorban kommerciális jellegű volt, de élénk cáfolatául a fajvédő szociológiának, amely szerint a földéhség úgynevezett fajmagyar tulajdonság, szenvedélyesen beleszeretett a földbe, összevásárolta, mindenfajta nálunk akkor még ismeretlen tudományos bűvszerekkel megjavította, amit keresett rajta, sokszorosan visszaadta neki, kimosdatta, kisűrűfésűzte, legszívesebben porcellánhidakat építtetett volna a vízmosások fölé is. Minél öregebb lett, annál jobban érezte magát az ősi kastélyban s annál stilszerűbben festett a kastély uraként — megszerette a country life-ot, tudta élvezni a hajnali lovaglást, az esti mezei csöndet, a patriarchális úri vendégeskedést és a vadászatokat, amelyek — az öregúr rajongott a képekért, — nemcsak olcsó előszobapacsmagolókat, de a nagy angol festőket is megihlették bronzvörös erdőikkel, piros

frakkjaikkal, sárgafehér falkáikkal. Az ő »fox hunting«-jei Híresek voltak az egész országban, történelmi nevek és minden összegre jó nevek egymás mellett iramodtak a »trumpeters«-ek kúrtszavára a róka után, az utolsó ,észletig betartván a szigorú angol rítust, amelyre különben a főúri vadászatok legkeresettebb master of the hounds-jai vigyáztak.

A vadászat után hagyományos lakoma a kastély hatalmas ebédlőtermében, állandóan száznál több teríték az asztalokon, amelyekről műkincseknek számító antik karos gyefiyatartók glédája vetített történelmi fényt a nemtörténelmi arcokra is. Így folyt ez évről-évre, a kastély vadászatainak dátumát számon tartotta az egész előkelő világ, az úribarátok, akik a saját zsebükön ismerték meg az öregúr mindig gavallér áldozatkészségét s az üzletbarátok, akik viszont ismerték az öregúr áldozóképességének egyre szűkülő határait. Így történt az idén is, amikor már az úribarátok füléhez is eljutott, amit az üzletbarátok régen tudták: hogy a gazdag ember mér rém gazdag ember, hogy csak az üzletbarátok szinte érthetetlen nobilitása, kímélete teszi lehetségessé a külső látszatok prolongálását, mert ez a rokonszenves öregúr még a mai rideg időben is ki tudott belőlük csiholni egy kevés, tisztára lírai színezetű respektust, kegyeletet, ami még a bőség idején sem jellemző attitűdjük a pénzembereknek. De ez a gazdag ember a kevesek közé tartozik, akiket nemcsak a szegény emberek és az okos és tehetséges emberek szeretnek, hanem a saját osztályostársai is — amikor tehát szétküldték az idei őszi vadászatok meghívóit, mintha nem történt volna semmi, mindenki bejelentette részvételét, a karcsú, svájfolt rörös frakkok épp úgy, mint a vörös frakk rézgombjait feszegető embonpointek, amelyek a krízis miatt kevesebb dőt töltenek Karlsbadban.

A vadászat a szokásos festői és dallamos külsőségek, színek és hangok kíséretében pergett le; a piros kosztümök villogtak a fák között, a kiírt, a női kacaj, a férfias induletszavak és a kutyák csaholása ugyanolyan tökéletes összhangot adott, mint máskor. A róka farkát is szabályszerűen megkapta a boldog győztes, aztán visszaügettek a kastélyba, ahol az asztalok a megszokott pompában várakoztak. A vendégszobákban az inasok és a komornák már kikészítették az estélyi ruhákat, az urak fekete frakkot

öltöttek, a hölgyek a selymekből kihalított dekolletázsokra felrakták a borsónagyságú gyöngyökből, vagy mogyorónagyságú briliánsokból álló smukkokat, amelyek a viaszgyertyák ó-arany udvarában százszor inkább érvényesülnek, mint a villanyfényben. Megkezdődött a lakoma, a sült és a tészta között felállt a híres tósztfenomén és a hagyományos »Uram, uram, bátyámuram, szállók az úrhoz!« kezdőfrázissal beszélni kezdett, humorosan a szépnemről és pathétikusan az úri magyaros vendégszeretről, majd bort, búzát, békességet és az emberi kor legvégső határáig tarjedő hosszú életet kívánt a házigazdának és kedves családjának. Aztán még egy sereg tósztf, végül felállt a házigazda, reszkető kezében a metszett kristálypohárral és mielőtt megszólalt, végigjárta szemével az egybegyülteket. Ekkor meghökkenve ráeszmélt, hogy ebben a vidám társaságban javarészt olyan gavallér adósok ülnek, akiktől sohasem kapja vissza a pénzét s olyan hitelezők, akiknek, sajnos, bármennyire szeretné is, ő sem tudja megfizetni, amivei tartozik. A frakkok és estélyi ruhák egy pillanatra egy megrendítően tragikus pillanatra vidám vadásztársaságból »felekké« változtak át a gyertyafényben s egy pillanattig kísértő erővel tört fel benne a vágy, hogy leleplezze az egész színházat, önmagát és a vendégeket, hogy nyíltan elsírja magát, ahogy ősei sírtak volna életük és munkájuk romjai fölött. De sokkal finomabb, tapintatosabb lélek, semhogy vendégeit meg ne kímélte volna efajta ószöveteségi jelenettől, jeremiádtól s a következő pillanatban már visszanyert biztonsággal mondta el a vendéglátó házigazda szokásos közhelyeit.

Amikor a hintók, autók hajnalban kifordultak a kastély rácsos kapuján, mindenki kételkedett a jövő évi vadászatban, de senki sem mondta ki hangosan, amire gondol. S ebben az egész történetben éppen az az új, hogy egy nem történeti eredetű vagydon elbúcsúztatása ezúttal nem volt robajos, nem volt ordináré, hanem finom, ünnepestélyes körülmények között zajlott le. A vendégek nagy-szerűen viselkedtek, beleilleszkedtek a vadászat skót főúri hangulatába, a lakoma magyarosan úri jókedvébe, a házigazdának pedig sikerült elhithetni velük, hogy hisz nekik. Mindenki tudott mindent, de senki se ejtett egy véletlen szót sem, amely megzavarta volna ezt a nagy lélekjelenlélet követelő összjátékot. Feuchtwanger »Jud Süß«-ében ta-

lán az a legjobb oldal, amelyen leírja, hogy a württembergi herceg zsidaja, aki nemcsak mindenható miniszterré, de valóságos árja férfiszépséggé, főúri nőhódítóvá nőtte ki magát a hatalomban, bukásakor hogyan változik át szinte percek alatt öreg zsidóvá, hogy nő ki hirtelen a simára borotvált, ápolt arcon a borostás ősz szakáll s hogy szalad bele a hetyke kalap a fejébe, a szétálló füléig. Ez az átváltozás itt elmaradt; ha csekély vigasz is, de ez a pénzcserináló polgárból lett gazdag ember már tudott olyan fegyelmezetten etiketszerűen, az utolsó pillanatig előkelően tönkremenni, hogy egy született gróf is megirigyelhette volna.

Budapest, május 25.

NAPLÓRÉSZLET

Íme, mi lesz abból, ha Héber gazdatiszt, neve után ítélve kétségbevonhatatlan polgár, zergeszakállat nevel a kalapján, bütykösből szilvóriumot kávézik, Lancaster puskát kanyarít a vállára és urak passziójában akar osztozkodni. Megyei körvadászaton, főispán, alispán, szolgabírák és egyéb méltóságok társaságában mi keresnivalója van Héber úrnak? Egy-két véletlen öcsém-bátyámért, amit a vadászizgalom hevében valamelyik rövidlátó notabilitás elhullat, s a gyönyörért, hogy polgári jelentéktelenségének diadalmát kiélvezheti a hatalmasok tövében — érdemes volt-e elhagyni a falusi patikát, ahol Héber gazdatiszt bizonyára illő helyet foglalt el a maga szűkkörű kaszinói rangsorában?! Baj addig nem is történt, amíg a golyó vadat talált — s Héber gazdatiszt bizonyára boldog udvariassággal engedte át találatai sikerét úri szomszédjának, aki mellőle lőtt, pontosan a cél mellé! Ám elsült egy puska és a golyó emberbe szaladt, hogy kié, még mindig nem egészen bizonyos — szabad-e vájjon csodálkozni azon, hogy az urak eféle gondatlan ügyetlenséggel elsősorban a közjük tévedt-tolakodott polgárt gyanúsítják? Végül is: a polgárnak alig van gyakorlata a fegyverforgatásban! A polgár csak négy évig kezelgette a puskát a világháborúban és akkor sem fajdkakasra vadászott! A polgár nem ismerheti úgy a dürgést, ahogy ők ismerik!

Ne vadássz, polgártárs! Nem neked való! Ménrót sem volt polgár, és szép Eneh hős fiai sem voltak polgárok, s íme: vadászokból honalapítók lettek. Mátyás király sem volt polgár, legalábbis gentrynek számít, zerinvári zrínyi Miklós meg egyenesen gróf volt! Gróf volt! mégis megtörténhetett vele, hogy a vadkan felhasította agyarával. Gondold meg, polgártárs, mi minden történhetik akkor veled! De különben is: hiába hallalizol velük együtt a körvadászaton, a »bűvös körön« azért mégis kívül maradsz. Reménytelen sóvárgásod már-már beteljesül, már-már benn vagy, nagykutya vagy és áldomáskor esetleg boros csók cuppan az orcádon, de kevesebb is elég, hogy kicseppenj, mint ami történt: hogy elsült egy puska és szíventalálta az árvaszéki elnököt. Ki volt? Te voltál! Csak te lehettél! A bűvös kör bezárult előtte! Ki vagy rekesztve, ki vagy szolgáltatva!

Úgy kell neked!

Ha gazdatiszt vagy: tanulj agrárkémiát, olvass könyveket a belterjes gazdálkodásról, a mezőgazdasági indusztriáról, — de ne vadássz! És ne vadássz, ha ügyvéd, vagy orvos vagy, vagy egyéb értelmiségi, vagy polgári foglalkozású! Engedd meg, hogy vadászat alatt most ne csupán a nyulak és őzek passzionátus mészárlását értsem. Nehogy félremagyarázd: nem akarok itt állatvédő propagandát kezdeni, mert addig nem lehetek az állatok javára szentimentális, amíg az emberek és a magam bőrét nem érzem biztonságban. De ezt az egész vadász-allúrt, a parlagi virtuskodásnak és lovagiaskodásnak ezt az erőltetett karikatúráját akarom belőled kiszekálni! Ne vadássz, mert a lúdtalpadat nyomja a szöges cipő s reszket a kezed a neuraszténiától! Ne párbajozz, mert titokban úgyis a rémült feleségednek adsz igazat, aki szerint becsületügyben egy kérlelhetetlen bíró is többet ér a legtökéletesebben varró párbajorvosnál! Ne igyál hajnalig kocsisbort, azzal a megokolással, hogy pezsgőt csak a bőrzeáner iszik, — — amikor hausse idején egyetlen vágyad volt, hogy diplomádat felcseréld egy tőzsdei belépőjegyért! Ne húnyd le a szemed, amikor a cigány állítólagos kedvenc nótádat húzza, mert a végén úgyis goromba nézeteltérésed támad a főpincérrel, aki azalatt csempészte az illetéktelen üres üvegeket az asztalod alá, míg te ébren azt álmodtad, hogy főszolgabíró vagy! Ne vadássz a tükörrre, ne célozz

a lámpára, mely fémszállal világít, ha ezerszer rá is fogod népies nemzeti fellángolásodban, hogy »ecet ég benne« — mert ezeknek a gyönyörűséges, duhaj ceremóniáknak a te pontifikálásodban nincs semmiféle meggyőző erejük!

Ne vadássz, polgártárs! — ez az ő dolguk. A társadalmi munkamegosztás ezt a nagyhorderejű feladatot rájuk róttá. Dolgozz, termelj, alapíts, bonyolíts, alkudj, közvetíts, találj fel, írd, olvass, evezd, autózz, művelődj, adózz, katonáskodj, — de ne duhajkodj és ne gavallérokodj és főként — ne vadássz! Vésd elmédbe arany szabályként: nem jó nagyurakkal egyszerre kilőni a sörétet!

1929 május 26.

RUBIN ÉS A LOVA

Tegyük fel, hogy Rubin, a fonalügynök, megunván a textilszakmát, vesz a ferencvárosi állatvásáron egy iovat, azzal a szándékkal, hogy ezentúl fuvarozással foglalkozik. Mielőtt a lovat befogná a stráfkocsi elé, elmegy az előjáróságra és benyújtja a kérvényét a fuvarozási iparendedélyért. Az iparendedély kiadása azonban egész sor hivatalos feltételtől függ: magyar állampolgárságtól, fővárosi illetőségtől, feddhetetlen előéletől és így tovább. Valószínű, hogy a hivatalos feltételeken kívül egész sor nemhivatalos feltételtől is: ipartestület véleményezésétől, »hazafias megbízhatóságtól«, hadviseltségtől, hadirokkantságtól, nem szólva a többszörös halálraítélt protekcióról és a véleményező tisztviselők óhatatlan szubjektivitásától is. Tegyük fel, hogy Rubin magyar állampolgársága vitatható, mert az apja nem a mai Magyarországon született, vagy ami mindennapos, a rendőrség bűnügyi nyilvántartóján összetévesztik egy másik Rubinnal, aki ugyan kopasz és szőkie s ő éppen ellenkezően dúsfürtű és hollófekete, de mindaddig, amíg ki nem derül, hogy nem azonos a bigámista vagy bélyeghamisító Rubinnal, nem kaphat erkölcsi bizonyítványt, ami azt jelenti, hogy nem kaphat iparendedélyt sem. Vagy tegyük fel, hogy a véleményező tisztviselőnek egyszerűen csak az a szubjektív véleménye, hogy elég volt a Rubinokból és ha nem is utasítja el

Rubin kérvényét, elfekteti a restanciák völgyében. Ebben az esetben a ló, ha meg akarja várni, amíg hatósági engedéllyel a nyakába veheti a szerszámot, lassan megöregszik, elhullatja fogait, a lábai megpókosodnak s végül a hatósági állatorvos is csak kegyeletből adja meg az engedélyt, hogy Rubin eladja a virslisnek. Kétségtelen, hogy Rubinnak, ha iparszerűen óhajtana fuvarozni, vagy partájokat költöztetni, vagy zongorát házhoz transzportálni a lovával, a sok melléklettől, bélyegilletéktől, illetménykiszabástól, fellebbezéstől, elutasítástól és újratárgyalástól idő előtt bele kellene csömörödni a lovas-iparba. Nem szólva arról, hogy az utolsó hetekben éppen a leghiggadtabb államférfiúi ajakról elhangzott intelmek hatása alatt lelki válságba kerülne s feltenná a kérdést: nem lenne-e helyesebb, ha a Rubin-kérdés megoldása érdekében valami más után nézne s önként lemondana az iparendedélyről, hogy a szakmában a gyökeres ifjúság érvényesüljön, ősi jogon, a honfoglaláskori ló jogán s hogy ne rontsa a lóiparban a felekezeti statisztikát?

De tegyük fel, hogy Rubin nem fuvarozni akarna a lóval, hanem exportálni szeretné a lovát. Ebben az esetben Rubin elmenne a külkereskedelmi hivatalba, hogy engedélyt szerezzen lova kivételére. A külkereskedelmi hivatalban felvilágosítanak, hogy a ló kivétel kontingentálva van s a kontingensek felett megfelelő külföldi összeköttetésekkel bíró tényezők rendelkeznek. Amennyiben jóindulatú és valóságérzékkel rendelkező kereskedő ez a Rubin, objektíven belátná, hogy Mecsér egy kézzel valóban jobb üzletet tud kötni Hitlerrel, mint száz Rubin egy sorban száz kézzel s önként visszavonulna az exportpiacról. Nos, mihez kezdjen ezután Rubin a lóval, amellyel sem fuvarozni, sem külkereskedni nem az ő hivatása?

Tegyük fel, hogy Rubin elhatározza, hogy jó magyar emberként Széchenyi István szellemében a hazai lótenyésztésnek szenteli a paripát és kihajtja a lóverseny térre. Tegyük fel, hogy Rubin arra gondol, hogy ha már nem tűrik, hogy a lóból munkás, fegyelmezett polgári igavonó, vagy üzleti szállítmány legyen — menjen szabad pályára, ahol nem kell iparendedély és protekció, ahol nincs kontingens, ahol csak a teljesítmény számít. Ha húzni és eladni nem engedik, fusson a ló és mutassa meg, egyenlő feltételek mellett, mit tud és mennyit ér! A mezőnyben nem

számít, ki ija-fija, a Pejacsevich grófé-e, vagy a Rubin-ménés karámjában látta-e meg a napvilágot.

A liberalizmus utolsó szigete a feudális és arisztokratikus lóversenypálya: jóformán már csak itt élnek a szabad verseny hagyományai, már csak itt tisztelik az egyéni kvalitásokat, itt tartják magától értetődőnek a tehetségesebb érvényesülési jogát a kevésbé tehetséggel szemben s már csak itt uralkodik az igazi fair play törvénye, amely a tisztességes úton elért eredményt és az eredmény jutalmát semmiféle oda nem tartozó címen nem vitatja! A lóversenytéren nem diszkvalifikálják a sikeres lovat akkor sem, ha a pedigréjében atyai, vagy nagyatyai szépséghiba van s inem is rekesztik ki eleve a versenyből alrendű, vagy nemkívánatos származása miatt, hogy a szabályos pedigréjük futama zavartalanabb legyen. Rubin, a fonalügynök és született liberális tehát joggal hihette, hogy abban a pillanatban, amikor a starter pisztolya elsül, lova egyforma eséllyel és veszéllyel indul a küzdelembe a hercegi, grófi, nemesi és úri lovakkal. Hitében nem is csalódott, mert a fonalügynöki ló minden különösebb ügynöki raffineria nélkül megnyerte a Király-díjat. Én nem láttam a versenyt, különben sem értek a szakmához, mert sohasem voltam a versenyen, — de akik jelen voltak, azt állítják, hogy Rubin lova anélkül nyerte meg a versenyt, hogy közben a jobblába patájával megvakarta volna a balfület s ravasz manipulációkkal becsapta volna versenytársait. Arról sem tud senki, hogy előzőleg elette volna a zabot a konkurrensi elől, vagy a zabláját csempészáton sibolták volna Pestre Epsombói, kijátszva a vámörök éberségét. Ez a ló, Rubin lova, szabályosan futott, de véletlenül gyorsabban, mint a többi ló, amiből önként következik, hogy megnyerte a versenyt s a gazdájának negyvenezer pengőt és egy aranyserleget. A Lovaregylet urai, a liberalizmus utolsó bajnokai kétségkívül kissé meghökkentek, amikor Rubin kantáránál fogva elvezette a tribün előtt a győztes paripát s meghökkenésükben nyilván elfeledkeztek a régi etiketről, hogy a diadalmas ló gazdájának kollégális kézfogas közben kifejezzék konvencionális szerencsekívánataikat. Azt hallom, negyven éve először történt meg, hogy a klasszikus Király-díjat nem úri-istálló lova nyerte, hanem olyasvalakié, aki lovával együtt nem felel meg azoknak a hagyományos igényeknek, amelyeket az ünnepélyes

futam hagyományos joggal támaszt gazda és állat pedig-réjével szemben. A tribün urai nyilván ezt a hagyomány-sértést torolták meg, amikor hidegen keresztülnéztek a boldogságtól izzadó Rubinon és vitathatatlan győzelemtől izzadó lován.

A hitlerista sajtó azonban egyenesen nekiment Ru-binnak, aki tipikus prepotenciával elsőnek síbolta be a célba a lovát. A náci lap megkövetelte volna Rubin lo-vától, hogy amikor felismerte elsősége veszélyét, önként és idejében lassítson s számarányának megfelelően átengedje a terepet a többségnek, nehogy feleslegesen fűtse az amúgy is izgatott közhangulatot. Mindezt megérteném, ha Rubin lova közszolgálat után törtet: főispáni hintó elé lipicainak, vagy főszolgabíró alá hátslónak. De Rubin lova szabad pályán, egyenlő esélyek mellett indult s nem akart egye-bet, csak a teljesítménnyel elérni, ami a teljesítmény ju-talma. Ám ők a derby-lovat is gebévé rágalmazzák, ha a ló Rubin lova, nekik a pegazus is virsli, ha nem nekik nyerít és uszít, ahogyan a kereskedő is síber, az iparos is gengszter és a munkás is söpredék, ha nem közülük való. S ahogyan a nemzet semmirevaló és a társadalom is értéktelen, ha nem hagyja tőlük megnyergelni magát.

Rubin lovának rossz sajtója volt a nácioldalon, holott a papírforma szerint lehetett volna jó sajtója is. Ahogyan ugyanis a turfon járatos ismerőseimtől hallom, Rubin lova outsider volt s az outsider tudvalévően sokat fizet...

Budapest, 1937. május 20.

GÚNYKACAJ

Külpolitikai kérdésekben mindig alárendeltük vélemé-nyünket a hivatalos irányzatnak. Fokozott mértékben tesszük ezt most, amikor az eddiginél is nagyobb ildomtalanság, sőt vakmerőség lenne a felelős kormány lélekjelenlétét és ítéletét felelőtlen tanácsokkal vagy egyéni kritikával zavarni. Külpolitikai érdekből igyekszünk érzelmeinket is fegyelmezni s még a minden politikától mentes emberi részvét és rokonszenv hangját is elnémítjuk magunkba azok felé, akik a történelem kerekei alá kerültek. Hazud-

nánk, ha azt állítanók, hogy ennek az emberi részvétnak önkéntes elfojtása könnyű feladat, de tisztában vagyunk azzal, hogy ebben az időpontban senki sem engedheti meg magának, hogy szubjektivitása felülkerekedjék a tényeken. Mi is mindennél fontosabbnak tartjuk tehát, hogy Magyarországnak a velünk barátságos és szomszédos nagy nemzettel való viszonya minél harmonikusabb és hasznosabb legyen. Most is, mint a múltban, fegyelmезetten állunk a kormány külpolitikája mögött, ha mindjárt szélsőjobboldali laptársaink szünet nélkül agent provocateurkődnek is, hogy ezt a fegyelmet a gyávaság vádjának gúnyolódó hajtogatásával megingassák. Nos, azt hisszük, a gyávaság vádja ellen ebben az országban legkevésbé azoknak kell védekezniük, akik minden hatalmi hátvéd nélkül, szemben a korszellemmel, konjunktúrákkal és a tömeggel, az emberi szabadság és a humanitás nem éppen sikerszagú céljaiért vállalják a küzdelem minden kockázatát. Szerintünk, feltétlenül bátrabb magatartás, ha valaki kevesed magával kitarthat szorongatott rétegek vagy veszendő ügyek mellett, mint az a keselyűvijjongás, amellyel némelyek rárontanak az elesettekre, akik lehetnek egy győztes politikai rendszer szempontjából társadalmilag, gazdaságilag vagy fajilag nemkívánatosak, de abban a pillanatban, amikor védtelenek, földönfutók, vagy halottak, egyszerűen csak szegény emberek.

Nos, erről szeretnénk beszélni, anélkül, hogy a kormány külpolitikájával való szolidaritásunkban zavarni hagynék magunkat; — erről a keselyűvijjongásról, amellyel szélsőjobboldali lapjaink naponként megéneklék azoknak az elesett egyéneknek és tömegeknek rémületét és romlását, akik a nagy és baráti nemzet szempontjából lehetnek politikailag, gazdaságilag és szociálisan ártalmasak, de semmiesetre sem alkalmasak arra, hogy a mai magyar társadalmat emberi tragédiájukkal mulattassák! Erről a sajátos humorról akarunk beszélni, amelyet az Ergerek és Bergerek és egyéb groteszk figurák futása és bukása ellenállhatatlanul kiváltott laptársainkból s a kárörömről, amellyel a néhány hét előtt még tőlünk is nagyra tartott és lelkendezve körüludvarolt vezető személyiségek sorsát kikacagják! Ami Ausztriában történik, a baráti Németország belügye s mi tartjuk magunkat a miniszterelnök kijelentéséhez: más a belügy és más a külügy. A magyar jellem

épségének megőrzése azonban a mi erkölcsi belügyünk s ez a magyartalanul, férfiatlanul és embertelenül vigyorgó duhaj cinizmus félelmetesen ellentétes a magyar jellemmel, amelynek a lovagiasság és a nagylelkűség alapvető vonásai. Még a közvetlenül érdekelt német sajtóban is sokkal több gyengédség nyilatkozott meg a legyőzöttekkel szemben, mint a mi rettenthetetlen humoristáinkban, akiknek e számukra valóban életveszedelmes napokban volt bátorságuk leplezetlenül szókimondó vezércikkeket és falrengetően tréfás bökverseket írni még a hatalmas Lúdtalpról is, amely tudvalevőleg manapság a minden letaposó és megtorló hatalom jelképe Európában! Valóban, ők a toll halálmegvető hősei, akikben van virtus szembe-röhögni azokat, akik sírnak s akik elég vakmerőek tréfásan leráncigálni azoknak a halottaknak szemfedőjét, akiknek már mindegy...

De amíg magyarul írunk, nekünk nem mindegy s hiszszük, a gentleman magyar kormánynak és a lovagias nagylelkű magyar társadalom többségének sem, hogy napról-napra magyar nyelven csúfolják meg a magyar úriság, férfiaság és emberségesség legszebb hagyományait! A magyar nép sohasem volt lovagiatlan, még saját legyőzöttjeivel szemben sem, — s ha szórványosan akadtak Kinizsi Pálok, akik az ellenség hullájával a hónuk alatt táncra perdültek, legalább maguk is ott voltak a csatában és a saját győzelmüktől részegedtek meg! Ezek a Kinizsi Pálok nem hivatkoztak szűkmellűségükre, amikor fegyveresen férfimódra fegyveres férfiak ellen kellett harcolni! Ismételjük, nem politizálunk, de nem tudjuk elfojtani az émélyt azokkal szemben, akik kérlelhetetlen vitézséggel hősködnék és viccelnek a csataterén is, — de mindig csak olyankor, amikor már a háborút mások eldöntötték a javukra! Továbbra is szolidárisán, fegyelmezetten állunk a kormány hivatalos külpolitikája mögött, —'s nem hisszük, hogy ennek a külpolitikának általunk is őszintén kívánt sikerét veszélyeztetné, ha a kormány elhallgattatná az elszörnyesztő gúnykacajt, amely elől minden lovagias, emberséges magyar, akár baloldali, akár jobboldali, lesütött szemmel, szégyentől piruló arccal menekül...

Budapest, 1938. március 23.

NAVIGARE NECESSE EST

A zsidókérdés parlamenti tárgyalásának reggelén lát-
szólag kicsinyes okvetetlenkedés méltatlankodni a viszony-
lag jelentéktelen udvariatlanságon, hogy Aschner Lipót
nagyiparost igazgató-tanácsából kibuktatta a Lawn-Tenisz
Szövetség, holott a magyar sportélet e lelkes mecénása
fedett csarnokot is építtetett, hogy a sampionok télen
gyakorolhassák a labdaverést. Valószínű, hogy Aschner,
aki sporttelepek és teniszpályák építésén kívül melleleg
felépített egy magyar iparágat s műegyetemi tanszéket is
alapított azoknak, akiknek az atomrombolás izzóbb szen-
vedélyük a társadalmi és gazdasági rend bomlasztásánál, in-
kább fölényes derűvel, mint sértődötten fogadta a hírt,
hogy a finnyás fehérnadrágos urak »a megváltozott viszo-
nyokra való tekintettel kigolyózták«. S ha ez az eset nem
demonstrálna egy rohamosan terjedő társadalmi bomlási
folyamatot, mi is lemosolyognók a Lawn-Tenisz Szövet-
séget s vele együtt a többi testedző szövetségek folyton
zajló sportpolitikai izgalmaikat és mozgalmait, amelyek való-
jában ellenállhatatlanul groteszk paródiái az életbevágó
politikai és közéleti izgalmaknak és mozgalmaknak. A sport
végül is játék s ami anélkül, hogy bárkit meg akarnánk bán-
tani, mindig bizonyos nagyképűséget, gyerekes fontosko-
dást éreztünk abban, hogy e játék fölé felnőtt urakból
álló parlamenteket szerveznek s paragrafusok szerint íté-
kező vészbíróságokat és a játék lendületét és üdeségét el-
laposító és elsavanyító bürokráciát. Komikus, hogy mialatt
a fiatalság rúgja vagy veri a labdát, öszülő és kopaszodó
urak alkotmányt adnak a ping-pongnek, vagy felfüggesztik
a kosárlabda alkotmányát s néha olyan szenvedélyesen
hajbakapnak, hogy a képviselőház legviharosabb üléseit is
túllicitálják. Mindez, ismételjük, önmagában sokkal nevet-
ségesebb, semhogy túlságosan érdekelne, vagy éppen bán-
tana bennünket, de ha a szóbanforgó eset véletlenül a
sporttal kapcsolatos is, inkább azokra a következményekre
világít, melyekkel a zsidójavaslat, mielőtt még törvénné
vált volna, a társadalom eddig politikamentes területeit
is feldúlta. A Lawn-Tenisz Szövetségben és a többi sport-
egyesületben eddig a fair play volt a jellege, — ám a
zsidójavaslat benyújtása óta ezek az egyesületek is ki-
zárólag a társadalmi egyensúly saját hatáskörükben való

helyreállításával vannak elfoglalva. Aschner Lipótot sem azért golyózták ki az igazgatótanácsból, mert nem volt angol értelemben ideális sportember, hanem azért, mert az ő »szkreccselésével« is javítani akarták az egyensúlyt — holott éppen azok közé tartozott, akik a múltban a legkézzelfoghatóbb súllyal estek a mérleg serpenyőjébe.

Mármost: nekünk mindegy, hogy ki a Lawn-Tenisz Szövetség igazgatótanácsosa. Mi csupán arra akarunk rámutatni, hogy a miniszterelnök milyen tévesen ítélte meg a zsidótörvény hatásait, amikor kétségbevonta, hogy akár a zsidóság jogegyenlőségét, akár eddigi egyenrangú társadalmi helyzetét érinti, — s hogy mennyivel rohamosabban hódított Mikecz Ödön igazságügyminiszter újszerű definíciója, amely szerint a zsidóság a magyarságtól idegen népelem. A zsidótörvény még nem is törvény, de máris megindult az idegen népelem társadalmi és társasági bojkottálása a sportegyesületekben s egyéb felekezeti és politikai villongásoktól megkímélt szervezetekbe. Ha már bojkottról van szó, beszéljünk egyszer róla nyíltan: ha voltak esztelen, tudatlan és felelőtlen fiatalemberek, akik röpcédulákon a zsidóságot a fogyasztás szabotálására buzdították, agitációjuk teljesen hatástalan, mert a vagyonnal és jövedelemmel bíró zsidóság mindeddig egyáltalán nem változtatott életrendjén. S aki változtatott rajta, bizonyára attól való rettegésében, hogy a törvény rendelkezéséből és a munkaadók túlbuzgalmából bármelyik napon megkaphatja azt a felmondó levelet, amely a végleges nyomorúságba taszítja. De igenis van egy másik bojkott, amely az egyesületi és társaséletben a zsidókat éri olyanok részéről, akik a gazdasági élet egyensúlyának helyreállítására szánt törvényből azt a konzekvenciát vonják le, hogy a zsidóság a magánéletben való együttműködésre sem érdemes réteg s az egész vonalon szeparálnia kell magukat tőle. Ez a bojkott igenis napról-napra érezhetőbb: a lawn-tenisz egyesülettől egészen az ószeresek műkedvelő egyesületéig jelentkeznek tünetei — ne csodálkozzék tehát senki, ha ennek a bojkottnak előbb-utóbb csakugyan az lesz a következménye, hogy a magyar zsidó polgárság a szervezetek és társaságok életéből kivonja magát — nem bojkottból, vagy szabotázsból, hanem azért, mert tudomásul kell vennie, hogy jelenléte és közreműködése nem kívánatos. Iparcikket, élelmiszert fogyasztani, közlekedni és

adót fizetni nemcsak kötelesség, de kényszer is, viszont nem kényszer drukkolni a »center court«-szélén a vegyespárosnak. Zsidóbojkottorról beszélni hazug demagógia, de azok az egyesületek, amelyek a zsidók kirekesztésével állítják helyre »társadalmi egyensúlyukat« nem kívánhatják, hogy a zsidók tagdíjaikkal, vagy belépődíjaikkal az ő gazdasági egyensúlyukat állítsák helyre. Ellenfelei vagyunk minden propagandának, amely a zsidó polgárság életvitelét a nemzetgazdaság kárára akarja befolyásolni, viszont megértjük, ha a zsidók vannak annyira érzékenyek, hogy nem másznak fel a tribünre, s amikor a felhőtlen ég ellenére némi csapadék csapódik az arcukba, nem hajlandók elhithetni magukkal, hogy csak az eső esik. A Nemzetközi Vásárnak senki se csinált nálunk lelkesebb propagandát, mert az a véleményünk, hogy »navigare necesse est«: dolgozni, termelni és fogyasztani a legnehezebb körülmények között is kötelesség, — de túlzásnak, sőt frivol ugratásnak tartjuk, hogy a szélsőjobb éppen most követeli a kétszáz pengő fixfizetéses zsidó magántisztviselőtől, hogy a bojkottvád ellensúlyozására alakuljon át mondén lokálvendéggé s még ennél is nagyobb túlzás lenne, ha a társadalmi egyesület már a törvény megalkotása előtt helyreállító sportegyesületek hatósági beavatkozást sürgetnének abban az irányban, hogy a zsidóknak ezentúl tegyék kötelezővé a minden vasárnapi huj! haj! hajrá!-t. Élni, dolgozni, közterheket vállalni, a hazáért minden testi, szellemi és erkölcsi áldozatot meghozni muszáj — de játékból és a játékért nem hazafias kötelesség önként kiszolgáltatni a tapintatlanságnak és a kíméletlenségnek a polgári és magánemberi önérzetet.

Budapest, 1938. május 5.

BŰNÖSÖK ÉS BŰNHŐDŐK

Egy bányavállalat vagyonából eltűnt néhány millió. A szélsőjobboldali sajtó egyértelműen megállapította, hogy a sikkasztás a liberális gazdasági rendszer magától értehető tünete s mellesleg speciális zsidó bűncselekmény. Egy züllött orvosról kiderült, hogy angyalcsináló volt és segített elpusztítani a bűnbe esett vidéki korzószezség csecsemőjét. A szélsőjobboldali sajtó megállapította, hogy a magzatelhajtás és gyermekgyilkosság egy felekezet jellegzetes bűntípusa. Nem meglepő, hogy az a sajtó, amely évtizedek óta forralja napról-napra gonosz és cinikus rágalmaival a gyűlölködő indulatokat, most megnyergeli a heti rendőri krónikát is és olyan vérvádpontokat csíhol ki belőle, amelyek tulajdonképpen a tőkét megsemmisítő kommunizmus és a dolgozó nemzetet megsemmisítő kapitalizmus bűnéért való kizárólagos felelősség mellett szinte el-törpülnek.

Olyan időkben, amelyek fogékonyabbak az adatokra és az érvekre, ezeket a koraszülött csecsemőértelmet is megszegyenítő ráfogásokat könnyű volna ártalmatlanná tenni. Fel lehetne sorolni például generációnk őssikkasztójától, Kecskeméthy Győzőtől Torday főtanácsoson keresztül Schwab Károlyig a sikkasztók egész galériáját, akik ezernyolcszázötvenig visszamenőleg bizonyítani tudják, hogy a sikkasztás nincs felekezeti, még kevésbé világnézeti feltételekhez kötve. De a magzatelhajtó felcserek, bábák és gyermekgyilkos cselédlányok seregét is fel lehetne vonultatni tanúként arra, hogy az emberek felekezeti különbség nélkül hajlamosak az embertelenségre. Csakugyan, a leggyalázatosabb felekezeti izgatás lenne, ha valaki például ráfogná a tiszazugi feleségekre, hogy a protestáns parasztasszonyok pusztítják el arzénal a férjüket. A felekezeti, faji vagy nemzeti alapon csoportosított bűnügyi statisztikák már kiindulási pontjukban tudománytalanok, mert a különböző bűnök a különböző gazdasági és társadalmi viszonyok, foglalkozások és kultúrfokok függvényei minden felekezetben, fajban és nemzetben. Az incestuó-zus bűncselekmények például főképp a falvakon fordulnak elő, ahol a civilizálatlan lakásviszonyok egymás hegyére-hátára zsúfolják a különböző korú és nemű családtagokat és a műveltség és a társadalmi együttélés törvényei még nem

szilárdították meg az erkölcsi gátlásokat. De minden bűntetést megérdemelne, aki ezekért a történelemelőtti bűnökért a parasztot tenné felelőssé! s nem azokat, akik kulturális magárahagyatottságáért és szociális őállapotáért felelősek. A közhivatali sikkasztások statisztikájában törtszámmal sem szerepelnek a zsidók, mert a zsidó közhivatalnokok számaránya legfeljebb csak törtszám. De alávaló rágalom lenne azt állítani, hogy az árvakassza elsikkasztása vagy nemlétező tanfelügyelőségek dotációjának bezsebézése keresztény, vagy úri bűncelekmény. Ezek az ellenérvék, bármennyire meggyőzőek és ezerszer elcsépeltek is, józanul ítélkező időkben kellően ellensúlyozzák a szélsőjobboldali sajtó bárgyú és gálád általánosításait. Mi azonban tudjuk, hogy az effajta tárgyi felvilágosítás ma ugyanolyan hatástalan, ahogyan a részzezséggel, idegbajjal vagy a babonás megszállottsággal szemben tehetetlen a józan kapacitáció. Meg kell várni, amíg az elhódított tömegeket utoléri a hirtelen kijózanodás megrázkódtatása, amelynek szürke világosságában majd magától lelepleződik minden család és csalódás, amivel megtévesztették őket s amivel megtévesztették önmagukat.

*

Ennek az írásnak nem is az a célja, hogy a siker reményében szembeszálljon a téveszmék és az üzletszerű megtévesztők erőszakkal és propagandapénzzel táplált rendszerével. Ám, ha a felvilágosító és bizonyító munkánk a másik oldal felé hatástalan is, annál inkább számítunk arra, hogy megértenek bennünket azok a rétegek, amelyeknek nemcsak polgári jogait és kultúremberségét, de kenyerét és pusztá életét is veszélyeztetik a hamis illúziókkal és hazug vádakkal fűtött tömegmozgalmak. Azokhoz szólunk, akik megszenvedték, hogy akadtak köztük kommunisták, de sohasem írták a javukra, hogy túlnyomó többségben elsősorban ők voltak a kommunizmus gazdasági áldozatai. Azokhoz szólunk, akik ma azt szenvedik meg, hogy akadnak köztük nagykapitalisták és akiknek nem számítják be enyhítő körülményként, hogy kilencvenöt százaléuk tizennyolc év alatt oly annyira elszegényedett, hogy széles rétegeiben megközelíti a földtelen paraszt nyomorúságának mélypontját. Most is hangsúlyozzuk: Tisza István gróf alapította magyar liberáldemokrata polgári lap

vagyunk és nem egy felekezet szószólói vagy védelmezői. De éppen a magyar hagyomány és a liberális szellemi és erkölcsi tanítások parancsára kell újra és újra tiltakoznunk bármelyik osztály vagy felekezet babonák és általánosított vádak alapján való meghajszolása el'án. S tudomásul kell vennünk azt is, hogy a polgári társadalmi rend és nyugati kultúra ellen folytatott kétévtizedes írtóháborúnak az antiszemitizmus volt a mérgezőgáza. Tizenkilenc éven keresztül a másik oldal a zsidósággal azonosította azokat a politikai, társadalmi és szellemi áramlatokat, amelyek azokban az országokban is irányították és irányítják az állami, társadalmi és szellemi életet, ahol egyáltalában nincs, vagy alig akad zsidó. Ezért kötelessége mindenkinek, aki a magyarság fejlődését vissza akarja vezetni az európai vonalra, újra és újra megkísérelni, hogy leleplezze a zsidókérdés körül tudatosan támasztott fogalomzavart. Mi is ezt tesszük: az utolsó pillanatig szembeszállunk a törekvéssel, amely a magyar sorskérdéseket bele akarja fullasztani a zsidókérdés indulataiba. Amikor komoly helyeken már a falukutatásért és a földbirtokreform sürgetéséért is a zsidókat teszik felelőssé, mindenkinek, aki a haladást, a tömegek nagyobb műveltségét és a szociális kiegyenlítést óhajt, perbe kell szállni azokkal, akik a zsidókérdéssel való összekapcsolással akarják diszkreditálni a liberalizmust, a parlamentarizmust, sőt már Kossuth szabadságeszméjét és a parasztdemokráciát is.

A zsidókérdés a mai jobboldali forradalmaknak az a stratégiai pontjuk, amelyből a nemzsidó európai alkotmányokat, a nemzsidó európai jogrendszert, a nemzsidó keresztény erkölcsöt és a nemzsidó polgári termelési rendet is meg lehet dönteni. Tisztában vagyunk azzal, hogy ezt a beállítást nem értékelik a másik oldalon, sőt, olyan mérsékeltbb helyeken sem, amelyek egy tömegbetegséget összetévesztenek a korszellemmel és egyre több hajlandóságot mutatnak arra, hogy tüneteivel kibővítsék realpolitikai programjukat. Ám, amint már előbb mondtuk, ezzel az írással nem is az a célunk, hogy azokhoz szóljunk, akik nem hallgatnak ránk. Azokhoz szólunk, akiket meggyanúsítanak, kigúnyolnak, egzisztenciájuk bizonytalanságában fenyegetnek és akiknek hatalomtalanul nincs más védelmük, mint az elavult XIX. századbéli emberi jogokban

való kétségbeesett kapaszkodás és a munka, az erkölcs és a szellem nazarénus fegyverei. Egy nemzettől, osztálytól, vagy felekezettől azt követelni, hogy minden egyes tagja egyformán feddhetetlen legyen, képtelen túlkövetefes — de mi most mégis azt mondjuk, hogy ennek a minden bűnök bűnbakjává és egymásnak ellentmondó vádak vádlottjává avatott kategóriának tudomásul kell vennie, hogy az uszító demagógia minden bűnét, vagy eltévelyedését az egészre jellemző sajtósággá szélesíti. Tudomásul kell vennünk, hogy ma az egyes ember az egész kategóriáért felelős s minden egyéni gazság, erkölcstelenség, vagy modortalanság a törvénytisztelő, tisztesség és jólnevelt többség számlájára megy s azonkívül a liberalizmuséra, a demokráciáéra és — Nyugat-Európára! Egy igazgató sikkaszt — másnap a szélsőjobboldali lapokban mindenkit, aki liberális vagy zsidó, sikkasztóvá minősítenek; egy elvete-medett zsidó orvos segít eltüntetni a vidéki úrilány törvénytelen csecsemőjét — másnap ez a sajtó minden zsidó orvos homlokára rásüti a heródesi bélyeget. S hiába bizonyítanak be ezerszer újra, hogy a bűnnek ugyanúgy nincs felekezete és faja, mint a betegségnek — tudomásul kell venni, hogy aki ma ellopja a milliókat, tolvajjá gyalázza azt is, aki hatvan pengő havibérért robotolt neki! Aki ma elpusztít egy magzatot, sokgyerekes családok tömegét szolgáltatja ki az elvadult ösztönöknek. Ha más teszi ugyanezt, »Einzelfall« világnézetmentes rendőri riport, de aki az el nem követett bűnöknek is született bűnbakja, gondoljon gyenge pillanataiban arra, hogy egyetlen ballépésével százezrek becsülete és kenyere ellen szállít propagandaanyagot. S nemcsak kriminális vagy normális eltévelyedésének, de izlésbeli kisiklásának is az egész kategóriája adja meg az árát.

Nem hirdetünk puritanizmust, sőt egyenesen károsnak tartanók, ha a polgárság nem élné továbbra is megszokott életét, nem öltözködnék vagyoni viszonyaihoz mérten és nem látogatná a kultúrintézményeket és szórakozóhelyeket. De a hölgy, aki a proscéniumpáholyban telirakja magát ékszerekkel, ma gondoljon arra, hogy amíg valamikor nagyanyja Ambrus Zoltán kroitémája volt a Berzsényi báró és családja című sorozatban, most gyűlölettől tájékozódó vezércikkek témája valamelyik szélsőjobboldali lapban! A fiatal lány, aki az autóbuszban keresztbe rakja a

lábát, gondoljon arra, hogy másnap a legemelkedettebb szellemű és legilletékesebb magyar moralista »Autóbuszon« című cikksorozatában egy egész »faj« nőinek »kihívó viselkedését és szemérmertlenségét« ostromozza benne. Mindenki felelős az egészért — nemcsak saját meghurcolt kategóriájáért, hanem a demokráciáért és a nyugati kultúráért is, amely ellen a szélsőjobboldali publicisztika a bakfis térdét és a dáma dekoltázsát és felvonultatja visszataszító argumentumként.

Nos, a liberalizmusért, a demokráciáért és a földreformért, vagy csak egy igazságtalanul üldözött kategóriáért is érdemes vállalni minden áldozatot és kockázatot. De mégis vértlázító, hogy a nábobok mértéktelenségéért és szociális részvétlenségéért, a nyomorúságtól elzüllött ripőkök szennyes bűneiért, a törleszkedő sznobok, a provokatív nyeglék, a rosszmódoú hangosak ízléstelenségéért is annak a csendben és szerényen küszködő többségnek kell keservesen felelnie, amelynek már alig van egzisztenciális alapja, de erkölcsi alapját még mindig nem adta fel s amely akkor is ragaszkodik az európai jóízlése szabályaihoz, amikor az érdemet, becsületet, háborús sebeket és családi életet sárba rántó ízléstelenség egy mérsékelt és jóízlésű kormány tötségében azt akarja elhíttetni magáról, hogy a magyar erkölcs és gusztus félhivatalos képviselője.

Budapest, 1938. február 20.

A RANSCHBURG-CSALÁD

A Ranschburg-családra vonatkozó genealógiai kutatásaink nem voltak sikeresek, mert eredetének, lemenőinek és oldalágainak adatait nem őrzik okmányok az Országos Levéltárban. Arra sincs semmiféle adat, hogy a Ranschburgok résztvettek valami keresztes-, vagy örökösödési háborúban. Az 1914-es világháborúban már egész sor Ranschburg vett részt, de a világháborúban túlságosan sokan fordultak meg ahhoz, semhogy Ranschburg-család ezen a jogcímen különösebb elismerésre tarthatna számot.

A háborús érdem csak a régi, dicső és ellenőrizhetetlen századokban avatta nemesekké a hősokeket, akik Endre

király oldalán harcoltak a palesztinai labor hegyén, vagy a török ellen Moldvában, vagy az áldozatkészeket, akik aranyért és donációkért emberanyagot, búzát, bort és marhát szállítottak a császároknak. A Ranschburgokról a daliás korok haditényeivel kapcsolatosan nem esik szó; ők csak a Kárpátokban és a Duna alsó folyásánál az akkori magyar határok védelmében harcoltak. Kétségtelen túlzás lenne az alig kétévtizedes csetepatékért nemesi rangra emelni őket. Ha megtennék, meg kellene tenni minden, második paraszttal, boltossal, kisiparossal, munkással, magántisztviselővel, ügyvéddel és orvossal s egy egész országot mégsem lehet nemessé avatni, márcsak heraldikai okokból sem, mert nincs az a címerfestői találékonyság, amely e nagy keresletet megfelelő változatossággal ki tudná elégíteni.

A Ranschburg-család tehát nyilvánvalóan nem nemesi, hanem polgárcsalád. Nem is sziklaormon, ősi sasfészekben, hanem öreg pesti b írház legmagasabb emeletén lakik. Szobája falán nem festett kutyabőr, hanem megbámult nyomdászparigazolvány lóg s nem csatákban elesett páncélos, rostélyos ősök olajképeiből, hanem civil nagyszülők, szülők, feleség és diákok fotográfiáiból kerül ki a családi galéria.

Ha a Ranschburg-család nemesi család lenne, a családi sírbolt homlokzatán előbb-utóbb meg kellene fordítani a címerpajzsot. Kihaló család, már csak a családfő, Simon van életben. A Simon név a katonás századokban nem ritkán virtuos vitéhez tartozott. Kemény Simon például megmentette Várnánál a király életét. Egy Harancourt Simon nevű francia gróf V. Károly hadseregében tüntette ki magát rettenthetetlenségével. Többrendbeli francia és germán Simonok verekedtek önkéntesekként Spanyolországban a mórok ellen. A Simon névnek tehát nem volt minden időben ilyen polgári és gyanúkteltő melléklöngéje. Valamikor a Simonokról verses beszéyleket és balladákat írtak.

Mi nem írunk Ranschburg Simonról balladát, mert Ranschburg Simon még csak nem is hoppmester, vagy vadászmaster, csak nyomdászmaster s az effajta szárnyaló műfajok éppenúgy nem illenek hozzá, ahogy nem neki való viselet a díszmagyar. Történelmet sem írunk Ranschburg Simonról, mert az, amit ma történelemnek neveznek, a polgárról csak sommásan és mellékesen számol be s az

egy ember csak akkor örökíti meg, ha valamilyen hatalom, kiváltság, vagy gyászt és nyomorúságot zúdító veszethez hordozója. Ranschburg Simonhoz illő műfaj az újságcikk, amely a jelenkor hőseiről szóló történelmi mondot megpróbálja ellensúlyozni a mindennapi ember életének és halálának igaz történetével. Ranschburg Simonhoz, a polgárhoz, a riport és a glossza illik, amely csak hevenyészett jegyzet a hősök és világnézetek küzdelméből szövődött történelem margóján. Az utókor, ha kibetűzi, legfeljebb csak azt tudja meg belőle, hogy a történelemformáló erők mérkőzése idején mellékesen mi történt az emberekkel, akik a történelemcsináláshoz hússal és vérukkal a nyersanyagot adták.

A Ranschburg-család ilyen nyersanyaga volt a történelemnek, amelyet politikai, gazdasági és »világnézeti« malmaiban majdnem maradéktalanul feldolgozott. Írjuk meg röviden ebben a lehangolt, pongyola újságcikkben a család monográfiáját. Az apa nyomdász, de ebben a munka- és betűellenes korszakban egyre kevesebb kenyeret szerzett e humanista mesterségből. Legidősebb fia tíz év előtt a trieszti gyorsvonat alá feküdt, mert jeles érettségi bizonyítvánnyal és a tanulmányi verseny győztesként sem vették fel magyar egyetemre. Felesége, fia öngyilkosságát követő napon megmérgezte magát és a Rókusban meghalt. A középű Ranschburg-fiút, akit jeles érettségi bizonyítvánnyal szintén nem vettek fel a magyar egyetemre, Párisban, ahol megkísérelt egyszerre a Sorbonneon tudóssá válni és a gyárban testi munkával kenyeret keresni, megölte a tüdővész. A legfiatalabb Ranschburg-fiú már meg sem kísérelte, hogy felvegyék az egyetemre, de kétkézi munkából sem jutott neki annyi, hogy ebben az országban megvesse a lábát s ezért a hét elején legidősebb bátyja példájára csendben lefeküdt a trieszti gyorsvonat kereké alá. Íme, a mindennapos Ranschburg-család élete és halála dióhéjban. Ne színezzük túl, ne nagyítsuk fel országos üggyé, nemzeti szerencsétlenséggé. Ne esztetizáljuk végzettragédiává. Az anyát ne hasonlítsuk Niobéhoz, az apát Laokoonhoz. Hagyjuk el az ilyenkor szokásos találgatását az eshetőségeknek; mi minden lehetett volna a jelesen érettségizett fiúkból, milyen szérumot, milyen gépet találhattak volna fel? Mindezzel most már ne fokozzuk tehetetlen lehangoltságunk keserűségét. Falra hányt borsó lenne az is,

ha tetemre hívnék a tulajdonképpeni tettet: a numerus clausust, amely olyan gyökeresen kiirtott egy családot, mint egy részeg postakocsis.

De használjuk fel ezt a kispolgári riportot arra, hogy megmutassuk a magyar népnek, amelyet a világ leggaládabb hivatásos béruszítói vezetnek félre; itt vannak a rettenetes, alattomos Ranschburgok, a magyar faj vérszopói, így élőködnek és hiznak a magyar nép zsírján! így virágnak, míg a magyar életerő hervad! Mutassuk meg a törzsökös magyar ifjúságnak, hogy veszik el előlük a Ranschburgok nem is a zsidó bankok és vállalatok búsás állásait, de ahogyan befurakodnak a nagy állami üzemhez, a MÁV-hoz is, egészen a sinek alá! S a családi erkölcsi kérdéseiben oly végtelenen finnyás Milotay Istvának, aki »Autóbuszon« című csevegéssorozatában, anélkül, hogy zárt tárgyalást kért volna, olyan sokszor bántotta meg félreérthetetlen gunyoraival e Ranschburgok feleségeinek és leányainak nőiségét, mutassuk meg ezt a kispolgár anyát, aki másnap reggel elment a fia után, mert a fia nem élhetett tudomány nélkül, holott számtalan példa bizonyítja, hogy nemcsak tudomány, de becsület nélkül is felettebb jól és zavartalanul lehet élni! Mutassuk meg a magyar népnek az ellenséget, amely műhelyeiben, boltjaiban, irodáiban már régen nem magáért, hanem azokért a gyermekeiért lohol és robotol, akik egy meghibbant világ jóvoltából eleve reménytelenségre születtek. Akik elől nemcsak a szellem magasba vezető útját, de a közepszerűségét, a közhivatali és magánhivatali Íróasztalhoz vezetőt is már régen elrekesztette, ha nem a gazdasági és a szociális válság, akkor a világnézeti terror. íme, a belső ellenség, amely olyannyira veszedelmes, hogy a külső ellenséggel kell szövetkezni ellene! íme a harcias Ranschburgok, akiktől annyira kell félni, hogy meg kell szüntetni az ország alkotmányát és áttérni a diktatúrára! íme az élősdiek, akik ellen a fennálló törvény nem biztos védekezés, akik ellen törvényen kívül kell helyezni a törvényt! Mutassuk meg ezen a szörnyű szemléltető példán a magyar népnek, kik azok, akik ellen tájékoztatlanságában, jóhiszeműségben polgárháborúra uszítják! íme, az ellenség hadállásai: négy sírdomb a zsidótemetőben, négy »cotek«, sztratégiai támpontja az internacionális tőkével és az internacionális kommunizmussal szövetkezett összeesküvésnek! Itt a bizonyi-

ték: a mohó idegenfajúak megint elharácsoltak a magyar nép elől négy öl magyar földet.

Dióhéjban így hangzik a Ranschburg-család élete és halála, az újságcikk, amely ma, amikor a történelmet a hősök, a kiváltságosak, a végzet emberei s az uszítók és szubvencionált íródeákok írják és csinálják, csak a margóra sebtében firkantott feljegyzés. Holnapra esetleg elmosódik. De eljön az idő, amikor a történelem nem a korrupctak és a hírügynökségek és a fanatikusok mestersége, hanem ismét az élet mestere lesz és az ember és a nép lesz a hőse. Ez a kor majd kibetűzi az elmosódott glosszát és újságcikkből történelmi rangra emeli a Ranschburg-család történetét s költészetté nemesíti a Ranschburg-Saga-t, a magyar polgárságnak a magyar föld népével áldozatban, türelemben és megtaposottságban vetélkedő mártírúját.

Budapest, 1937. július 18.

ELŐ AZ OKMÁNYOKKAL

Újból rá akarunk mutatni arra, amire számtalanszor rámutattunk, hogy a vitorlából nem lehet olymódon kifogni a szelet, hogy csak a vitorla emblémáját változtatják meg, de a hajó továbbra is engedelmeskedik a szél irányának. A hajós bátran szembefordul a szélllel, vagy belenyugszik, hogy a sodrába került. Kár, hogy az első zsidótörvénnyel ugyanúgy, mint a másodikkal, csak a vitorla színezetét cserélték ki, de nem sikerült a vihart felszámolni. S állapítjuk meg azt is, hogy ez a felszámolás nem sikerült a kormányoknak a péntek este ismertetett módosításokkal sem.

Igaz, hogy sem a miniszterelnök, sem az igazságügy-miniszter nem is akar szembeszállni ezekkel a módosításokkal, a korszerű szélllel s nem ragaszkodik ahhoz, hogy a módosításokat enyhítéseknek becézzék. Aminthogy valójában nem is lényeges enyhítések. Kétségtelen, hogy minden humánusan érző ember helyesli, hogy a keresztényeknek született félvéreknek visszaadják a kenyérszerzés jogát — ha zsidó szülőjük is kitért. Őszinte szerencsekívánatunk a magyar királyi titkos tanácsosoknak is, akiket társadalmi elhelyezkedésüknél fogva kivonnak a törvény szankciója alól és ezzel rehabilitálták a sokat kárhoztatott

zsidó nagytőkének személyükben képviselt részét. Annál lehangoltabban állapítjuk meg, hogy a módosítás nem hajlandó rehabilitálni az egyszerű frontharcost, az egyszerű sebesültet, az egyszerű rokkantat és hadiárvét, akik háborús áldozataikkal nem tudtak összekuporgatni akkora erkölcsi tőkét sem, hogy húsz év múlva egy cipésziparendélyt, vagy egy kereskedősegédi állást szerezhessenek rajta. A gyakorlati értékű módosításokkal, vagy ha úgy tetszik, enyhítésekkel végeztünk is. Az úgynevezett közjogi rész módosítása ugyanis semmit sem változtat azon a tömegkatasztrófán, amelynek a magyar zsidóság, akár 67 előtt, akár 67 után jöttek ősei az országba, menthetetlenül áldozatul esik.

*

Sokra becsüljük a választójogot, — de bevalljuk, hogy a zsidótörvénytől pusztulásra ítélt tömegek közjogilag befogadott részének az állampolgári önrendelkezésnek ez a kegyelmi változata alig jelent többet a jogtalanságnál. Az állampolgári jog nem dísz, kitüntetés, vagy kedvezmény, hanem arra való, hogy aki birtokában van, nemcsak az ország, de a saját osztálya, foglalkozása és személye számára is gyakorolhatja. A közjogilag egyenjogósított zsidók azonban nem tudnak vele segíteni sem az országon, sem önmagukon: egyenrangú állampolgárokként sem dolgozhatnak, mint jogtalanok. Ez a módosítás alighanem egyedülálló a kodifikáció történetében: a zsidó bizonyos feltételek mellett lehet képviselő, de nem lehet képügynök. A zsidó írhatja a törvényt, de nem írhat újságot. Elvben lehet még főrend is, de nem adhat el egy rend ruhát. Része lehet a nemzeti szuverénitásnak a parlamentben, de az utcán megfosztják emberi méltóságától. Küzdhet politikai eszményekért és a hazáért, de ugyanakkor tilos résztvennie a létért való küzdelemben.

*

Most is változatlanul valljuk, hogy magyarnak lenni nem attól függ, hogy ősapáink mikor telepedtek le Magyarországon, hanem a cselekedetektől, alkotásoktól s a szellemi, a kulturális és lelki tulajdonságoktól, amelyek sokszor egyetlen újdonsült generációban elementárisabban és meggyőzőbben magyarabbak, mint évszázadok óta itt élő családok leszármazottaiban. A francia állampolgárság feltelete a »vouloir d'être français«, akarni franciává lenni.

A forró akarat: magyarrá lenni, gyakran egyetlen nemzedékben jobban sikerül, mint némely ősrégi családokban, amelyek évszázadok után és a monarchia bukása után sem tudtak szabadulni Bécs büvöletéből, vagy a világpolgárság csődje után sem a kozmopolitizmustól. Nem állunk ki külön az úgynevezett beszűrődöttek mellett, akik csekély számmal különben is kellemetlen meglepetést okoznak majd azoknak, akik elhiszik, hogy a 67-es cenzúrával a zsidóság zömét a türelmi és kegyelmi közjogtól is megfoszthatják. Nehogy e sorok Íróját a beszűrődésben való érdekeltséggel megvádolják, előre bocsájtja, hogy közjegyzőileg hitelesített iratok bizonyítják dédapjáról, hogy már 1793-ban csak magyar nyelven kötött a bösi üchtritiz-birtokkal adásvételi szerződést s hogy ugyanez az uradalom nagyapjáról 1843-ban kiállított bizonyítvánnyal igazolja: »Itten kitsiny korátul fogva huszonhárom esztendők elforgása alatt szülői mellett felneveltetve, magát mindig becsületesen viselte és józan s szorgalmatos életmódjában magát kitüntette légyen. Mostan pedig már házas állapotban innen elköltözik...»

Mindezt nem azért közlöm, hogy hivalkodjam hovartozásommal. Csak arra óhajtom felhívni nagyon sokadmagammal, akik százötven éve és még régebben itt vagyunk, a kormány és a zsidótörvény híveinek figyelmét, hogy nem vagyunk ezen a földön parvenúk, akik a kegyelemből odavetett kivételes polgári jogot ne becsülnők határtalanul kevesebbre annál az állampolgári jognál, amelyet becsületességgel, józansággal és szorgalmas életmóddal, munkával és katonáskodással a jogegyenlőség évtizedeiben mindenki megszerezhetett. S mert nem vagyunk parvenúk, ezért tartjuk ezután is a szolidaritást azokkal a 67 utáni jogtalanokkal, akiknek nagyrésze hetvenkét év alatt semmivel sem lett kevésbé magyar, kultúrájában, vonzalmaiban, áldozatkészségében és semmivel sem harcolt rosszabbul a világháborúban, mint a keresztény és nem-keresztény magyarok, akik évszázadok óta itt laknak. Éppen, mert törzsökös magyar zsidók vagyunk s már a francia forradalom idején is magyar felírást véstek apáink sírkövére; — azért tartjuk természetesnek, hogy nem az az igazi magyar, aki a maga számára a magyarságából különleges személyi osztály vagy felekezeti kiváltságot kreál. Talán, mert évszázadok óta nagyon is megszoktuk,

hogy magyarok vagyunk, nem tartjuk kivételes érdemnek a magyarságot, amelyért kivételes jog, bánásmód, életszínvonal és mások szájából kivett kenyér privilégiuma jár a hazától.

*

A kenyeret a törvény elveszi tőlünk is, a 67 előtt? zsidóktól is. Nos, ha így van, legyen így. Ám most, hogy eljött az Ítélezés órája, magyarul beszélő és magyar földet művelt dédapáink sírja feljogosít bennünket arra az igényre, hogy akik törvényt ülnek felettünk, feleljenek meg legalább azoknak a feltételeknek, amelyeket a könyörtelen törvény tőlünk megkövetel. A frontharcosokkal kapcsolatban megírtuk: ne legyen joga a zsidó katonának kenyéréről másnak döntenie, csak a keresztény magyar katonának. Most ugyanezt követeljük: a magyar zsidók jogi helyzetéről csak azok döntsenek, akiknek elődei legalább a zsidóktól megkövetelt 1867-es időpontban magyarok voltak. Nem, nem azt mondjuk, hogy Magyarországon éltek, — hiszen a kiegyezés után maga Haynau is szatmármegyei magyar földbirtokos lett. Köztudomású az is, hogy az olműtzi foglárók, akik előbb pátriájukban, majd Aradon és Szegeden magyar státus-foglyok lélekzetvételére vigyáztak, Bach és Schmerling cseh, morva és osztrák beamterei a kiegyezés után tömegesen »zupáltak be« magyarnak, hűségesen szolgálván magyar nyelven is a lesbenálló Gesamtmonarchie eszméjét s még a magyar szélső nacionalistává vált unokáinkban is visszaütött a Bach-korszakbeli atavizmus. De most mi követeljük, miközben kirakjuk apáink, nagyapáink és dédapáink százötvenes bizonyítékait az asztalra: elő az okmányokkal! Mindenki, aki magyar zsidókat ki akar rekeszteni a magyarságból, legalább azt bizonyítsa be, hogy őse abban az időben, amikor Haynau hadisarcot vetett ki az óbudai zsidókra, amikor a zsidó Horn Ede Kossuth Lajossal emigrált, amikor apáink és nagyapáink kis zsidó boltosok, kocsmárosok és tábori felcserek meglakták az olműtzi és komáromi kazamatákat, nem tartozott a magyarság ellenségeihez. Most mi mondjuk: akik pusztulásra ítélnék évszázadok óta begyökeresedett zsidó magyarokat, bizonyítsák be, hogy elődeik nem jöttek ide ellenségnek, nem vállaltak bérért hivatalt, prófószságot, pandúrságot azon a napon, amikor úgy látszott, a magyar ügy végkép elbukott.

BAJTÁRSÁK EGYMÁS KÖZÖTT

Akik kinn voltak, legszívesebben nem beszéltek róla. Ha összeverődtek a vendéglő különszobájában, nem arról volt szó, hogyan rohamozták meg a havas kárpáti dombot, hogyan ájultak az árokszélre az olasz kánikulában, hogyan cuppogtak járatlan balkáni utakon az őszi csatákban, hogyan fúrták magukat a föld alá, hogyan kaptak sebet, járványt, örök nyavalyát és vitézségi érmet. A találkozónak inkább az volt a céljuk, hogy közösen felejtsenek. Nem Hány Jánosok ülték körül az asztalt, akik, mint a vadászok, csodálatos egyéni haditényekkel licitálnak egymásra, hanem bajtársak, akik barátokká lettek a hősietsn polgári életben.

Aki igazán megjárta a hadak útját, nem hepciáskodik, nem csörgeti éjjel-nappal a medáliát s még csak különleges hálát sem várt a hazától. Az igazi frontharcos sohasem akarta magát megfizettetni a szegény országgal, — legfeljebb elvárta, hogy ne kerüljön hátrányba azokkal szemben, akik testi gyengeségük, nélkülözhetetlenségük, vagy ügyes bujkálásuk révén itthon maradtak. Az igazi frontharcos egyszerű kötelességnek tartotta a háborúban való helytállást s nem privilégiumok forrásának. Viszont nem hitte azt sem, hogy jöhet idő, amikor bárkinek is privilégiuma lesz ahhoz, hogy polgári jogát és létfenntartási jogát úgy vegyék el tőle, mint a gyáva katonától a csilлагot.

*

Az igazi frontharcos, mert végigállta és végigszenvetde a háborút, békére vágyott és békében akart dolgozni. Ez volt minden igénye, — s ez volt a rokkanté is, ha maradt még félkeze, szeme, lába, amellyel dolgozni tudott. Nem akart többet a hadiárva sem, akinek apjából még fakereszt sem maradt, csak a levelazólap-bla.iketta, amelyen távoli haláláról értesítették. De egyikük sem akart az untauglich könyvelő helyére ülni, ha nem értett a könyveléshez, a felmentett MÁV-tisztviselő munkakörébe befurakodni, ha nem értett a közlekedéshez és a szük-mellü lapszerkesztő tollát megragadni, ha nem értett az újságíráshoz. Ha a letűnt regényesek szemében valamikor nagyobb érdem is volt hadviseltnek és hadi károsultnak lenni, mint egy felekezetbe beleszületni, — ezek a hábo-

rús emberek mégsem a háborúból, hanem a saját kitanult mesterségükből akartak megélni.

*

A második zsidótörvény most elveszi azoktól a zsidó hadviseltektől, rokkantaktól és hadiárvaktól a mesterségük-ből való megélhetés lehetőségét, akik az 1939-es, fokozot-tan marcona követelésekhez mérten nem eléggé hadvi-seltek, rokkantak és hadiárvák. A zsidótörvény szövegezői most már dupla vitézséghez, dupla nyomoréksághoz kötik a zsidó obsitosok pusztá élethez való jogát, a hadiárvák-ról pedig teljesen elfeledkeznek, nyilván azért, mert a ga-líciai, olaszországi, balkáni és kisázsiai tömegsírokat való-ban benőtte a feledés füve. Mi többször is elolvastuk a zsidótörvény megokolását s meggyőződünk róla, hogy szö-vegezői nem túlságosan szentimentálisak. Nem lep meg bennünket, ha a hadirokkantak, hadiárvák jövőjének víziója sem gátolta meg őket a jogtalanítás és kenyértelenítés mi-nél szélesebbkörű kiterjesztésében. De mégis, szóljon enyh-ítő körülményként a hadizsidók mellett: nem ők tehetnek róla, hogy ezt a törvényt nem 1914 június 28-án, a moz-gósítás napján hirdették ki. Ha közölték volna velük, hogy a háború után 25 évvel csak az a katonának bevonult zsidó könyvelő lehet könyvelő, aki vitézségi érmet szerez s csak az a kereskedősegéd-infanterista lehet kereskedősegéd, aki legalább felerészben nyomorékká válik, amilyen stré-berek és térfoglalók, bizonyára mindent megtettek volna, hogy a törvénynek eleget tegyenek. S ha 1914-ben meg-mondták volna a zsidó katona-apáknak, hogy nem egyszer, hanem kétszer kell hősihalált halniok, feltétlenül megese-lekedték volna, nehogy a fiukat 1939-ben kirakják a bank-ból, vagy a leányukat az ügyvédi irodákból. Legyenek tehát elnézők a törvény szerkesztői: a zsidók 1914-ben csakugyan nem tudhatták, hogy csak Kinizsi Pál-i katonai múlt után van joguk folytatni azt a tudományt, hivatást, mesterséget, kétkézi munkát, amelyhez értenek s csak ak-kor szerezhetik mag családjuknak a létminimumot, ha egyik ellőtt lábuk mellé odatartják a másikat is. Honnan tudhat-ták volna előre a háborúban, ahol nem volt keresztény és zsidó, ahol csak harcoló, szenvedő magyar katonák voltak, hogy amit fiatalságban és öregségben, erőben és egészség-ben, időben és idegben, bátorságban és fegyelemben, élet-ben és halálban odaadtak, huszonöt év után úgy devalváló-

dik, mint a hadikölcsön?! Honnan tudhatták volna előre, hogy többnyire éppen azok, akik nem három hónapig, de három napig sem voltak a fronton, vagy akik gyerkőcöként a labdát rúgták a játéktéren, mialatt a harctéren emberi testekkel labdázott nem is a gránát, csak a gránát szele, — az áldozataikat, a csonkaságukat, az árvaságukat kevés jogcímnél tartják ahhoz is, hogy ebben az országban ott-hon legyenek és kenyeret keressenek? S honnan tudta volna az az újságíró, akit a zsidótörvény szerint ezentúl még a Toldi Miklós-i virtus sem jogosít fei arra, hogy magyarul írjon, hogy az 1939-es béke-esztendőben is jobbadán ugyanazok a férfiak lesznek a magyar zsurnalisztikában a nélkülözhetetlenek, akik 1914-től 1918-ig is nélkülözhetetlenek voltak a gránátbiztos és a négy lábú élősdiektől megtisztított pesti redakciókban? »Együtt harcoltunk a németekkel a világháborúban« — írta nemrégiben a szélsőséges publicista, akinek szűkmellűsége miatt nem volt módja megismerni a marhavagon, a rókalyuk, a zárótűz és a járványkórház férfias megpróbáltatásait. Nos, nem ő, hanem mi, akik tizennyolcéves korunkban egy nap alatt tizennyolc-évet öregedtünk s akik sohasem tudtuk többé elkergetni látomásainkat, — mi harcoltunk együtt a németekkel s ezt az 1914-től 1918-ig tartó német-magyar fegyverbarátságot legkevésbé azok vitathatják el tőlünk, akik akkor megelégedtek azzal, hogy csak a zsidó nagykapitalista vasútigazgatók és egyéb kártékony elemek ellen harcoljanak...

*

Ellentétben a törvénnyel, nem hisszük, hogy aki front-harcos volt, vagy megrokkant a háborúban, feltétlenül alkalmasabb banktisztviselő, ügyvéd, orvos, vagy újságíró. Viszont az a negatívum, hogy valaki nem volt a háborúban, még senkit sem avat legeslegjobb nacionalistává s legkevésbé azok bírójává, akik férfiak voltak akkor is, amikor ellenfeleiknek is fegyver volt a kezükben. Hogy a magyar kormány az egész zsidóságról miként ítél a törvény indokolásában, az most nem tartozik ide. Nem vagyunk túlkövetelők, de legalább huszonnégyórát, vagy csak egy éjszakai frontszolgálatot kérünk azoktól, akik most a zsidó katonák és gyermekeik érdemének és tragédiájának és gyászának rovására akarják a társadalmi egyensúlyukat megjavítani. Csak azt kérjük: ne legyen joguk a háborútjártak kenyeréhez nyúlniok azoknak, akik nem ettek a világhábo-

rú komiszkenyeréből, s akik nem tanulták meg a lövészárokban, — milyen pokoli szenvedés a kenyértelenség, ha csak három napig elmarad a trén?!

*

A mi tiszteletteljes indítványunk tehát ennyi: akik nem voltak a háborúban, akiknek nincs féllábú apjuk, vagy vak testvérük és nincs hősi halott apjuk, ne írjanak és ne szavazzanak a zsidó hadviseltek, hadirokkantak és hadiárvák sorsáról. A felmentettek, a szűkmellűek, a nélkülözhetetlenek, a civilek ne avatkozzanak bele: intézze el ezt az ügyet bajtárs a bajtárssal. Az igazi frontharcos nem szívesen beszél arról, amit négy éven keresztül átélt, de sokszor álmodik róla. Mi azt mondjuk: intézzék el a keresztény magyar frontharcosok a magyar zsidó frontharcosok dolgát — az álmaikkal és lelkiismeretükkel... Van egy álmom, amely talán őket is meglátogatja nehéz éjszakákon: ahogyan a sistergő meszesgödörben a keresztény katona és a zsidó katona olyan tökéletesen asszimilálódik, hogy az utolsó ítélet napján az angyalok sem tudják szétválasztani őket...

1939 január 6.

ELVÉGEZTETETT...

A magyar képviselőház többsége a zsidójavaslat részletes tárgyalása során félóránként átlag tízezer embert ítél megsemmisülésre. Ez az ítélet nem képletes: a magyar zsidóság szó szoros értelmében vett fizikai pusztulásáról intézkedtek. Ha volt még itt-ott falat kenyér, amely az eredeti törvényjavaslat szövegezőinek elkerülte a figyelmét s amelynek morzsáiból néhány tucat zsidó tengődhetett volna, mindig akadt szemfüles módosító, aki kivette a szájából. Bennünket nem lepett meg, hogy a kormány pártja nemcsak megszavazta, de az első ötletre súlyosbította a zsidójavaslatot s hogy ehhez a művelethez az úgynevezett kereszténypárt is asszisztált. Tisztában vagyunk azzal, hogy a mai parlamenti többségtől nem lehet jobb belátást vagy éppen politikai előrelátást várni s tisztában vagyunk azzal a különbséggel is, amely a kereszténységet a klerikálfederalizmustól elválasztja. Kezdetől tudtuk, hogy a kormánypárt

megfogadta Rátz Jenő tanácsát és irtózik minden szentimentalizmustól, de kissé mégis meglepett bennünket, hogy az egész vita során nem jelentkezett a másik oldalon egyetlen emberi megrezdülés s nem hangzott el olyan szó, amely legalább némi kételyre, belső tusakodásra vall.

Nem először látjuk ezt a kormánytöbbséget lélektelen szavazógépként, de mégis megdöbbenett bennünket, hogy még most is, amikor hatszázezer ember existenciáját őrli meg, ugyanolyan mechanikusan, sőt a normálisnál is nagyobb passzióval dolgozik. Ha az általános vita során még volt szó keresztény nemzeti világnézetéről, koreszméről és más efféléiről, most már csak arról volt szó, hogy mit lehet még elvenni a zsidóktól, amit még nem vettek el s hogyan lehet elvenni rekordidő alatt?

Igaz, hogy a törvény címében *s?*m titkolja, hogy célja a zsidók gazdasági térfoglalásának korlátozása. De kissé mégis meglepett bennünket, hogy (ennek a célnak normális vagy jogászi megokolásáról az utolsó stádiumban már végkép lemondtak és megelégedtek azzal, hogy taxatív felsorolják azokat a javakat és elemi emberi jogokat, amelyekről a zsidókat közjogra, magánjogra és emberi jogra való tekintet nélkül, még meg kell fosztani, egyszerűen azért, mert az erőviszonyok alapján meg lehet fosztani.

*

Mindez, ismételjük, nem volt nagyon meglepő. Számítottunk rá, hogy a parlament keresztény jobboldali szárnya nem éppen a zsidótörvényt használja fel arra, hogy e kereszténységre is sok válságot és veszélyt jelentő időben dacos palotaforradalommal tüntessen az evangéliumi felebaráti szeretet mellett. Ugyanilyen kis meglepetés volt számunkra a MÉP zsidóvérű és családirag zsidókkal összeszórt tagjainak az úgynevezett tisztavérűeket túllicitáló intranzigenciája. Ismerjük az emberi gyarlóságot s a lélektani rugókat, amelyek az effajta kínos helyzetekben a kevésbé szilárd jellemeket önvédelemből a legtúlzóbb kíméletlenség alibi-bizonyításába kergetik. A magyar antiszemitizmus Darányi Kálmán miniszterelnöksége idején is fájdalmasan és életérdekeiben sértően érintette a zsidóságot. De be kell ismernünk, hogy volt benne valamilyes halvány törekvés a sokat emlegetett észszerűség és a humanitás határainak respektálására. Az igazán szenvedélyes

könyörtelenséget az utána következő miniszterelnök vitte bele a törvény végrehajtási módszereibe s hivatalos és félhivatalos dialektikájába. Mindazt a meghasonlást, amivel a volt miniszterelnököt nyolcedrész nem árja vérségének tudata lelkiileg feldúlta, lázasan kivetítette magából és a zsidók ellen fordította. A magyar szabadságharc egyik mártírja, a szerb származású Damjanich tábornok mondta: ha tudná, hogy az utolsó rácot kipusztíthatná, főbelőné magát. Most azonban azokat a zsidókat büntetik jogtalansággal és kenyértelenséggel, akiket a magyarsággal való teljes összeforrásban sohasem zavart meg őseinkkel való elégedetlenségük s akik már annyira asszimilálódtak, hogy nem volt kicsiségi tudatuk, mely arra ösztönözte volna őket, hogy a tisztavérűeknél is jobban védjék a fajt s a kelle-ténél is jobban gyűlöljék a zsidót...

*

Az a mód és modor, ahogyan a képviselőház többsége félóránként tízezer ember felett kimondja a halálos ítéletet s ahogyan únja és szembeneveti felelős és emberséges, keresztény magyar hazafiak kétségbeesett kritikáit, nem lehet összhangban Teleki Pál grófnak a parlament hivatásáról és méltóságáról való felfogásával és úri nobilitásával. Tudjuk, hogy a mai miniszterelnök is egyetért a zsidótörvény lényegével. De rendkívül meglepődnénk, ha kiderülne, hogy ez a magyar arisztokrata és európai tudós annyira lebecsülné a magyar parlamentárizmus szerepét, hogy amikor olyan törvényjavaslatot tárgyalnak, amelynek következményeként saját kijelentése szerint nemcsak a zsidók, de esetleg az egész nemzet is »jajgatni fog«, a klotürlámpa. s a Szalay Lászlók és Patacsy Dénések és Pálffy-Daunok mérlegelésére bizná annak megítélését, hogy e kiszámíthatatlan veszélyeket rejtő kérdés megvitatásához hány percet szabad elrabolni a nemzet drága idejéből. S mindennél jobban meglepne bennünket, na Teleki Pál gróf a mostani időkben, amikor Európa képe reggeltől estig nagyobb átalakuláson megy keresztül, mint a népvándorlás századai alatt, s amikor a nemzeteknek minden erejüket arra kell összpontosítaniok, hogy ezeket az átalakulásokat részben jogos és természetes igényeik megvalósítására felhasználhassák, részben függetlenségüket megvédhessék, — magától értetődőnek tartaná, hogy a

nemzet legfontosabb szervének, a parlamentnek többsége két klotürfény között arra összpontosítja minden alkotmányos funkcióját: hogyan lehet a majdnem mindenükből kiforgatott zsidóktól még néhány licencet elvenni, még néhány tucat orvosi munkahelyről kitűrni őket s még egyszer végigtallózni az egész magyar tarlót, hátha maradt valahol egy észrevétlen kalász, amelyet zsidó még fölszedhetne. S fölöttébb csodálkoznánk, ha a gyanútlan szavazónép a világtörténelem felhője alatt nem idézne fel Teleki Pál grófban kísérteties emlékeket, — például az 1914-es túlfűtött törvénykezési illetéki vitáé, amelybe a gyanútlan parlament olyan vadul belefeledkezett, hogy átmenet nélkül zuhant a világháború katasztrófájába. Vagy a háborús parlament választójogi vitájáét, melyben az ellenségtől körülzárt ország közepén olyan ádáz párt- és személyi harc folyt, mintha a magyar nemzet sorsa a szavazógépen, nem pedig a világ irgalmatlanul egymásnak feszülő fegyveres és gazdasági erőin múlt volna.

Mi tudjuk, hogy Magyarország igazát, amely az utolsó félévben páratlan gyorsasággal haladt a teljes érvényesülés felé, nem lehet elgáncsolni, mert előbb-utóbb pusztá erkölcsi erejével rákényszeríti magát a világra. De akármilyen igazak és jogosak is a magyar aspirációk, mégis meglepődnénk, ha Teleki Pál gróf olyan időkben, amikor nemzetek vesznek és birodalmak születnek s amikor a kerék szinte pillanatonként fent vagy lent van, már csak az analógiák alapján is ne érezvré istenkísértésnek azt az elbizakodottságot, amellyel a magyar parlament többsége gépies lélektelenséggel az éhhalálba küld hatszázezer zsidót, ahelyett, mint már annyiszor, hogy tízmillió magyar minden eddiginél nagyobb erőfeszítésre kötelező helyzetének biztosítására koncentrálná minden szándékát, képességét, bátorságát és valóságérzékét, — olyan időben, amikor két világ ismét ellenséges fegyverei és gazdasági erői egymásra feszülnek.

*

Nagyon meglepődnénk tehát, ha mindaz, ami a parlamentben történik, Teleki Pál gróf gusztusa szerint való lenne. Viszont kétségbevonhatatlan tény, hogy ha a mai miniszterelnök nem is azonosítja magát a zsidójavaslat tárgyalásának elődjétől inaugurált módszerével és erkölcsével, hatszázezer magyar zsidó felett akkor is megkon-

dúlt a harang. Elvégeztetett. A kő, amit hatszázezer zsidóra most rágördítenek, súlyosabb, semhogy feltartóztathatnák.

De mielőtt a magyar zsidóság eltűnik a gödörben, meg kell mondanunk mindenkinek, akit illet: a hatalom elvehette a zsidóság jogait és kenyerét, a szavazógép félóránként tízezer ember szájából kivehette a falatot, de sem a zsidótörvény indokolásában felsorolt hivatalos megbélyegzésnek, sem az igazságügyminiszter markáns karakter-analízisének, sem a duhaj és vicces közbeszólóknak, sem a volt miniszterelnök »lelkiségét« és »szellemiségét« tükröző félhivatalos sajtó gyalázkodásának nem sikerül elérnie, hogy a magyar zsidóság erkölcsi mivoltát és magyarságát gyalázó sértésekért elpiruljon. A magyar zsidóság, nagyon is jól tudja, hogy mit kapott a nemzettől és mit adott ennek a nemzetnek. Nem szégyenli magái a síberek, svihákok és érzéketlen kizsákmányolók miatt, ahogyan a keresztény magyarságnak nincs oka szégyelni magát a tiszazugi arzénos asszonyok, a sikkasztó árvagyámok és a harmincfilléres gyermeknapszámot fizető feudálisok miatt. Nem szégyenli magát, de büszke tudósaira, akik véletlenül éppen a magyar nemzeti történetírásnak, sőt éppen a nemzetből kitagadott magyar jobbágyság történetének, s a magyar nyelvtudomány alapjait vetették meg. Nem szégyenli magát, sőt büszke nagy orvosaira, akik közül például egy kis rókuskórházi segédorvos 1877-ben először művelte Magyarországon a praktikus fajvédelmet, amikor a szemérmes kormánnyal és az álszent és közömbös nyárspolgárral szemben megmentette a pestkörnyéki temetőparcellák jeltelen sírjai előtt az elhagyott magyar gyerekeket. Nem szégyenli magát íróiért és újságíróiért, akik megmutatták a nagyvilágnak a magyar nemzet erényeit s akik elkövetítették Keletre a nyugati kultúrát s akik a népszabadság igényét ébrentartották a magyar múltakban. Nem szégyenli magát politikusai miatt, akiknek már évtizedek előtt legfőbb bűnük volt a »népi« politika, mert a jogtalan magyar népnek követeltek alkotmányos önrendelkezést, a földtelen magyar parasztnak földet, a tudatlan, magyar tömegeknek kultúrát, a heptikás magyar betegeknek orvost és a dolgozó szegény munkástömegeknek védelmet mindenféle tőke, a zsidótőke mohóságával szemben is. Nem szégyenli magát gyáriaiért és boltjaiért sem, amelyekkel függetlenítette a magyar nemzetgazdaságot Ausz-

triától s amelyekkel magyar munkások százezreinek ke-
nyeret adott és a legeldugottabb magyar tanyákra is el-
juttatott valamit a civilizáció kényelméből és hasznosságá-
ból. S nem szégyenli magát fiaiért, akik a háborúban el-
pusztultak a magyar földért, megrokkantak, vagy vitézségi.
érmekkel tértek haza s másnap tovább tárgyaltak a bírósá-
gón, tervezték az új házakat, kereskedtek, iparkodtak,
vagy könyveltek és ügynököltek és vállalták a magyar köz-
terhek zömét. Nem szégyenli magát annak ellenére, hogy
amikor most a zsidó katonák megjelentek a parlament
folyosóján, volt bajtársaik a jobb mezőnyben újságba te-
metkeztek, hogy elrejtőzzenek a fekete bandázssal fedett
szemüregek előtt...

A vita véget ért, a reménytelen érvek elfáradtak,
a borsó lepergett a falról. A párthívek az elnöki csenge-
tésre besietnek és félóránként halálra ítélnék tízezer em-
bert. Unalom, általánosító vádaskodás, gyanúsítás, imparla-
mentáris gyalázkodás és a vezető államférfiak szájából el-
hangzó rögtönzött szentenciák röpködnek a levegőben.
De a magyar zsidóság nem érzi magát megalázódnak, sőt
azt érzi, hogy a magyar és keresztény unokák előtt nem ő
fogja szégyelni magát.

Budapest, 1939. március 25.

PRO ÉS CONTRA

Károlyi Gyula és Bethlen István sohasem voltak poli-
tikai vezéreink, sőt gyakran kerültünk a kényszerhelyzetbe,
hogy az elvekkkel, amelyeket személyükben képviseltek, el-
vi alapon szembeszálljunk. De pillanatra sem felejtettük el,
hogy e két államférfiban testesült meg legmagasabb szín-
vonalon a történelmi gyökerű magyar jobboldaliság s bal-
oldaliakként mindmáig bennük láttuk a tekintélyeket, akiket
akkor is tisztelni és értékelni kell, ha világ választ el tőlük.
iNem állítjuk, hogy passzivitásba vonulásukkal a magyar
jobboldal tekintélyek nélkül maradt. Itt vannak mindjárt a
kormány tagjai, akik miniszterek, tehát kétségbevonhatatlan

autoritások. S itt van egész sora a keresztény nemzeti vezetőférfiaknak, akik bár túlságosan gyorsan növekedtek tekintésekké, talán állni fogják az ellenpróbát, amelynek eredménye tudvalévően akkor derül ki, amikor a tekintély kicsppen a hatalomból. Mecser Andrásnak például hamarosan alkalmá is lesz bizonyítani, hogy politikai és közgazdasági pozíciók nélkül ugyanolyan megingathatatlan tekintélye-e a keresztény nemzeti jobboldaliságnak, mint eddig. Ezzel szemben pillanatig sem vitás, hogy Bethlen István gróf és Károlyi Gyula gróf nem a pozícióktól kapták tekintélyük súlyát, hanem ők adták súlyt a hivatásoknak és szerepöknek, amelyeket betöltöttek.

*

Ezt meg kell állapítanunk annak ellenére, hogy a múltban nemcsak bíraltuk, hanem gyakran éles harcban álltunk velük. Ám az igazi tekintélytisztelet nem azonos a vakbuzgó kritikátlansággal. Mi tekintélyként nézünk fel az ellenségre is, akivel semmiben sem értünk egyet, de aki a maga helyén s a maga módján azon a szellemi és erkölcsi színvonalon teljesíti közéleti feladatát, amelynek minimális mértéke legalább a háborút megelőző évtizedek államférfiainak formátuma, vagy az a követelmény, amit a tekintély nem lokális, hanem Európában általában elfogadott definíciója támaszt az exportált személyiségekkel szemben. Nem kétségtelen, hogy Károlyi Gyula és Bethlen István mindkét mérték szerint vitathatatlan tekintélyek, s amikor ezt újból megállapítjuk, változatlanul ellenfeleknek adjuk meg az őket tárgyilagosan megillető respektust. Elvonulásuk elsősorban a szegedi gondolatokon alapuló politikai irányzat erejét gyengítheti, — mert lehetnek-e ennek a szegedi gondolatnak illetékesebb értelmezői és megszólaltatói, mint az 1919-es szegedi kormány miniszterelnöke és legfőbb diplomatája s tíz éven át építómestere?

*

Valóban, paradox helyzet, hogy amikor a Teleki-kormány a szegedi program végleges megvalósításának jelszavával indul a választási küzdelembe, éppen a két legrepresentatívabb szegedi státusférfi kénytelen visszavonulni a politikai aktivitástól. Bevalljuk a magunk részéről is veszteségnek tartjuk, hogy eszméink és elveink e nagy ellen-

felei, akik azonban gyakori merevségük, egyoldalúságuk és keménységük ellenére is mindig a magyar valóság s legalább az európai valósátság határain belül mozogtak, ezentúl nem vetik harcba kritikus pillanatokban tekintélyüket. Szerény és bizonyára illetéktelen véleményünk szerint ahhoz, hogy ez a szegedi politika reálpolitika maradjon, szükség lenne arra, hogy amikor egyik oldalon szélső elemek forrpontra hevített »szegedisége« adja meg a radikalizmust, a Károlyi Gyulák és Bethlen Istvánok szegedi keresztény nemzeti konzervatizmusa ellenőrizze és kiegyenlítsse. Soha nem állott távolabb tőlünk mint most, hogy tolmácsot adjunk a kormánynak. De éppen saját világnézete és programjának biztonsága érdekében kellett volna minden áron megakadályoznia, hogy ezt a két feltétlenül legjelentékenyebb szegedi keresztény nemzeti politikai kvalitást és tekintélyt s velük együtt a hozzájuk tartozó konzervatív csoportot parlamentben, sajtóban és népgyűléseken meghajszolják és a rendszeres demagógiától irányított közvélemény előtt olyannyira diszkreditálják, hogy végül megémelyedve, tehetetlenül, vagy úri finnyásságból otthagyják a küzdőteret és pusztá jelenlétük momentója is elveszzen a politikai élet számára. Lehet, hogy ezek az aggodalmak csak a mi tolvákó aggodalmaink s a hatalom bizonyára nagyvonalú terveit és céltudatos pártérdekeit nem veszélyezteti, ha úgynevezett félhivatalos sajtójában s jelöltjei programbeszédeiben a szegedi politika legelőkelőbb pionírjai zsidóbérencekként, sőt hovatovább a zsidókkal egy sorban szerepelnek. Más kérdés megint, hogy Károlyi Gyula gróf, Bethlen István, Sigray Antal és a többiek bölcsen cselekedtek-e, amikor pillanatnyi tehetetlenségük tudatától elkedvtelenítve, vagy úri megbántottságból, önként feladták szerepüket és félreálltak?

*

Senki sem vitathatja, hogy szubjektíven feltétlen joguk volt az elvonuláshoz. Legkiválóbb elődeik, amilyenek Széchenyi és Deák Ferenc voltak, ideiglenesen hasonlóképpen megcsömörlöttek a közszerepléstől s passzívan túrték, hogy az események nélkülük alakuljanak. A legkülönbeknek is megvan az a szuverén joguk, hogy belefáradjanak a hiábavaló erőfeszítésekbe, a meddő intelmekbe, a borsó falrahányásában s hogy megvédjék közéleti és ma-

gánbecsületüket a kertésszekerek kerekétől felkavart sártól és a bérsajtó tintájának fröccsétől. De ezek a keresztény nemzeti tekintélyek, akik most visszavonultak, a múltban is részesültek támadásokban — főként tőlünk, a baloldali sajtótól, — ám sohasem gondoltak arra, hogy passzivitásba menjenek, mert volt idők, amikor a sajtó a legszenvedélyesebb elvi harc hevében is tiszteletben tartotta a fair flay legszélő határait. Elismerjük tehát, hogy európai modorhoz, sőt európai támadásokhoz szokott államférfi nem köteles résztvenni olyan küzdelemben, melyben, a fair play törvényeit csak a tehetetlen, legyőzött, elnémított ellenféltől követelik meg. Kétségtelen az is, hogy a passzivitásba vonult államférfiaknak nem sikerült akár csak ellásítaniuk is a kiszámíthatatlan következményekkel járó folyamatokat. Ezekre az államférfiakra minden jellemzőbb, mint mint a filozemitizmus, sőt éppen ők voltak azok, akik a zsidókra nézve fájdalmasan, da a magyar jogrendszer és a magyar gazdasági és társadalmi életet alapjaiban meg nem rendítő mértékben a konzervatív politikának némi zsidóellenes hangsúlyt adtak. Amikor tehát most, a második zsidótörvénnyel szembefordultak, nem a zsidókat védték, hanem kizárólag azt a magyar jogszellemet és nemzetgazdaságot, amelyet ugyanígy veszélyeztetne a törvény, amely a svábokat, vagy a gesztenyebarnákat zárná ki a magyar nemzeti közösségből és a magyar dolgozók, termelők és vállalkozók szervezetéből. Csakugyan, nem voltak kötelesek eltérni, hogy amikor még csak nem is hallgattak rájuk, zsidóbérencekként hurcolják végig őket a szélsőséges bulvársajtó rikkancsai a körutakon és a gyanútlan és félrevezetett falvak sarában

*

Ezek a merőben egyéni megfontolások szólnának pro passivitate. Úriember, vagy csak jóízű európai ember valóban nem kötelezhető, hogy a meggyőzés minden reménye nélkül s egyenlően alantas fegyverek híján vállalja még ennek a skrupulustalan harcmódnak következményeit is. Viszont vannak fordulópontok — s a mostani is olyan — amikor a történelmi méretű államférfinak még-sincs joga ahhoz, hogy szubjektív motívumokkal okolja meg magatartását, örömmel hallottuk Teleki Pál gróf szájából, hogy a sajtót nobilis és didaktikusán higgadt hang-

ra akarja nevelni, — de ha sem a kormánypárti újságírást, sem a szélsőjobboldali agitációt nem sikerülne elszoktatni mai hangjától és erkölcsétől, sőt, ha fokozódnék a hajsza és bűjtogatás mindenki ellen, aki józanságot hirdet a szenvedélyek mámorosainak s nagyon is reális kétélyeket az istenkísértő biztonságérzés e napjaiban —, a szubjektív okok sem mentik fel az elhivatott államférfit a szerep alól, hogy fiaskók sorozatán és méltatlan személyi sérelmeken keresztül is a helyén maradjon és akár egyedül is helytálljon. A vezető egyéniségek passzivitásának csak olyan korban és olyan politikai légkörben van cselekvő hatása, ahol a morális gesztusok még fel tudják venni a versenyt a hatalmi gesztusokkal. De ahogyan III. Napóleon parlamentjében végül annak az öt ellenzéki képviselőnek lett igaza, aki nem vonult passzivitásba, hanemha halalommal és a többséggel szemben végigvívta harcát a győzelemig, ugyanúgy most is ennek az idegőrlő és a finnyáságot próbára tevő szerepnek eltökélt vállalása a jövő útját egyengető történelmi feladat.

*

Természetes, hogy percenként felvetődik a kérdés: a választójoguk gyakorlásában agyonkorlátozott zsidók vonuljanak-e passzivitásba vagy sem? Itt is vannak pro és contra érvek s mindkét irányban megfontolásra érdemek. A passzivitás mellett szól elsősorban magának a törvényszakasznak szövege, mellyel kapcsolatban Bezerédi István felsőházi tag azt mondta, hogy sokkal becsületesebb lenne, ha a zsidókat megfosztanák a választójoguktól, semmint, hogy a megszégyenítő és sokszor leküzdhetetlen akadályversenybe behajszolják őket. A passzivitás mellett szólna az alóljárósági skandalum, amely untig elég ahhoz, hogy a zsidókat elbátortalanítsa az alkotmányos jogért való testi közelharctól. Bizonyos, hogy a jog, amelyet ilyen úton-módon kell megszerezni, majdnem megalázóbb, mint az önként vállalt jogtalanság. Ám, mi ennek ellenére mégis azoknak az érveknek adunk igazat, amelyek ellenzik a passzivitást. Ne felejtjük el, hogy a legkülönb magyar nemzedékek nemcsak a sorbaállást, a tolongást és a hivatali pedantériát, de a halált is vállalták, hogy megszerezhessék polgári jogait. S amíg egyáltalában van mód a polgári jog megszerzésére, addig drótsövényeken keresztül is meg kell kísérelni a megszerzését. Amíg választás és parlament

van Magyarországon, addig nincs elveszve semmi, mert ezek azok a módszerek és keretek, amelyek váratlan fordulatok esetén pillanatok alatt megtelhetnek igazi tartalommal. A passzivitás ellen szól, hogy a háborúelőtti parlamentben az egyetlen parasztképviselő, Nagyatádi Szabó István is elég volt ahhoz, hogy élesen felvesse s állandóan napirenden tartsa a magyar kisgazda és nincstelen kérdését. S ha ezernyi kényelmetlenség és arcpirító huzavona árán csak egyetlen valóban szabadelvű, a nagy példák szerint magyar és evangéliumi szellemben keresztény képviselő kerül be a parlamentbe s nem hagyja elfelejteni a hatszáz-ezer zsidóval történt igazságtalanságot, minden megszegés és minden áldozat igazolva van. S akik még ezek után is hajlanak a passzivitásra, gondoljanak arra, hogy amikor Károlyi Gyula, Bethlen István gróf, Sigray Antal gróf, Kornis professzor és Sztranyavszky Sándor passzivitása teljesen hatástalan morális fegyver, mennyivel eredménytelenebb ugyanez a fegyver Kardos úr, vagy Schwartz doktor kezében?!

Budapest, 1939. május 14.

»MEGÁJJ RUDOL, MÉRT ÖLTED MEG TENNENMAGADAT...«

Azt hiszem, bennünket lehet legkevésbé meggyanúsítani, hogy a csillogó történelmi hazugságot többre becsüljük a szürke történelmi igazságnál. Semmit sem tartunk veszélyesebbnek, mint a valóságos eseményeknek céltudatos mithoszokkal való helyettesítését, ami a nemzeti öntudatot meghamisítja. A magyar történetírás őszinteségét az összeomlásig két ellentétes tényező akadályozta; az egyik a Habsburg-ház iránt való tapintatosság, a másik, a magyar tömegek Habsburg-gyűlölete, függetlenségi vágya. Egyik is, másik is, sokat módosított, sőt ferdített a kútforrásokból kialakuló történelmi tényeken. Az aulikus történetírás még Haynau tömegmészárlásának motiválása közben is talált enyhítő körülményeket, a rebellis história pedig nem ismerte el a kétségtelen civilizatórikus hatásokat sem, melyeket a magyar állami berendezés a fejlettebb

osztrák közigazgatási és nemzetgazdasági rendszer bevezetésének köszönhető.

A középiskolai történetírás jóformán teljességgel mondákra van építve. Aki például csak a középiskolai történelemkönyvből ismeri az 1849 után következő eseményeket, máig is azt hiszi, hogy a szabadságharc után az egész nemzet egyebet sem cselekedett, csak az öreg Garanvölgyi módján, passzív rezisztenciában várta a negyvennyolcas eszmék feltámadását. Ha azonban — teszem — Angyal Dávidnak Kecskeméthy Aurél levelezéséhez írott frappáns bevezetését elolvassa, álmélkodva veszi tudomásul, hogy a magyar társadalom nagyon tekintélyes része passzív honfibu helyett aktívan denunciált, konfidense volt az osztrák titkosrendőrségnek és boldogan vállalt bírói stallumokat, amelyekkel együtt járt a negyvennyolcas »lázadók« Kufsteinba és egyéb kazamatákba való internálásának feladata. Nem is beszélve arról, hogy Bach legintranzigensebb ellenzéke a konzervatív Sennyey-párt az 1841-es alkotmány visszaállítását sürgette, azért az összmonarchián alapuló konstitúcióért, amelyben még szó sem volt a jobbágyság felszabadításáról. Bár mily illuzióromboló is a történelmi tény leszögezése: a negyvennyolcas forradalom bukása után inkább az elszántan alkotmányellenes Bachnak, mint a magyar uralkodó osztályoknak köszönhető, hogy a magyar parasztság Világossal nem süllyedt vissza a jobbági sorba.

*

Ezeket a tényeket természetesen nem ok nélkül regényesítették el olyképpen, mintha a magyar történelem 1849-től 1867-ig terjedő szakaszában egységes nemzeti közhangulatban nyilatkozott volna meg az elveszített szabadságért való gyász. A magyar uralkodóosztályoknak minden okuk megvolt arra, hogy a már visszacsinálhatatlanul felszabadult parasztsággal elhitessék, hogy szabadságát nekik köszönheti. Sajnos, a monarchia bukása után a mindenki számára hozzáférhetővé vált bécsi udvari levéltár aktái ijesztő leleplezésekkel cáfolnak rá erre a beállításra. Valósággal legendaromboló erejük van ezeknek az okmányoknak, amelyek nagy hazafiakként nyilvántartott politikusokat és írókat egyszer és mindenkorra a közmegvetésnek tenné ki, ha kétkulacsosságuk és megfizettségük pontos adatai széles körben ismertekké válnának. Kétség-

telén, hogy Angyal Dávid professzor fentebb említett kitűnően megírt, élvezetes tanulmánya sok tekintetben járul e homályos kor valódi arculatának széles körben való ismertetéséhez. Ha rosszhiszeműek lennénk, Angyal Dávid előadásában még Jókait is meggyanúsíthatnánk Török Jánosnak, az akkori Budapesti Hírlap szerkesztőjének a tanulmányában közzétett levele alapján. Ez a Bécsből szubvencionált lapszerkesztő a büdsé szélesítésére kér felhatalmazást, hogy Jókai tárcafolytatásaiért nagyobb honoráriumot fizethessen, mert szerinte a hazafias elemeket csak úgy lehet a laphoz szoktatni, ha megkapják a maguk Jókai-regényét. Más szóval: a kormányhivatalos B. H. Jókait szánta csalogatóul azoknak, akik az abszolutizmus sajtóját egyébként nem vették volna a kezükbe.

Valószínű, sőt bizonyos, hogy Jókai erről a kénytelen szerepéről nem tudott, de igen sokan voltak, akiket kifogástalan patriótákként könyvelt el az utókor, amíg a császári archívumból elő nem kerültek a nyugták, melyekkel az eladott haza fejében kapott összegek felvételét elismerték, vagy azokét a pénzekét, amelyeket a konszolidációt veszélyeztető személyek kiszolgáltatásáért kaptak, hogy ezek a személyek kik voltak, arról a korabeli költő ad felvilágosítást: »Apát fiú; testvért testvér elad...«

*

Angyal Dávid a minap a Történelmi Társulat ülésén ismét legendát rombolt; a rejtélyes végű Rudolf trónörökös alakja körül oszlatta szét a ködöt. A kitűnő tudós, akiről köztudomású, hogy ha felfogásában konzervatív is, módszereiben nem idegenkedik a legfrissebb eszközöktől sem, ezúttal nem a történetíró szokásosan rideg pragmatizmusával, hanem a sokkal légneműbb pszichológiával közelítette meg a magyar királyfi figuráját. »Egy beteg lélek öngyilkossági rögeszméje vált valóra Mayerlingben«, állapítja meg Angyal Dávid, aki szerint Rudolf trónörökös súlyosan pszichopátiás volt. Mik voltak e lelkibetegség okai és tünetei? Szerelem? Erre a kérdésre határozott nemmel felel Angyal Dávid. A trónörökös viszonya Vecsera Máriával összesen 17 napig tartott, de e rövid idő alatt is többször megcsalta. A mayerlingi regény Angyal Dávid szerint tehát nem volt szerelmi regény. A tudós történetíró szerint »Rudolf elégedetlen volt helyzetével, elkeserítette, hogy

apja nem vette komolyan kiforratlan szenvedélyes politikai elveit«. E kiforratlan szenvedélyes politikai elvek: »a radikális, demokrata eszmék«. Rudolf — Angyal Dávid szerint — »demokratikus érzelmű volt, gyűlölte az osztrák arisztokráciát, ezzel szemben szívesen volt egyszerű és még csak nem is indogermán származásút! újságírók társaságában«.

A mayerlingi titok, hála Angyal Dávidnak, meg van fejtve. Kétségtelen, hogy a trónörökös súlyos idegbetegségében kell keresni a nyitját. Mert lehet-e elképzelni az idegbetegségnek biztosabb szimptomáit, mint amilyenek a radikális demokrata eszmék? Van-e kétségtelenebb jele a lelki felborulásnak, mint ha valaki nem szereti az arisztokráciát és szívesebben van együtt újságírókkal?! A diagnózist súlyosbítja, hogy ezek az újságírók »még csak nem is indogermán származásúak voltak.« Nem árják, hanem valószínűen sémiták, mint maga Angyal Dávid. Egy trónörökös, aki nem szereti az arisztokratákat, de szereti az újságírókat, — még a nem indogermánokat is — csakugyan nem normális és nem is csodálatos, hogy rossz véget ér.

*

Ezzel szemben Mitis német történetíró megtalálta a bécsi udvari levéltárban Rudolf trónörökös leveleit és közreadta őket. Ezek a levelek csodálatos okosságról, tájékozottságról, önállóságról, bátorságról és előrelátásról tesznek tanúságot. Ezekben a levelekben harminc évvel a monarchia összeomlása előtt pontosan körvonalazza azokat az eszközöket, melyekkel a Habsburg-birodalom egyébként elkerülhetetlen szétbomlását meg lehet előzni. Ez a pszichopátiás fiatalember, ez a zilált tehetség, amint Angyal Dávid is megállapítja: előre látta Vilmos császár végzetét. Személyi vonzalmai és kiforratlan szenvedélyes eszméi Vilmos helyett a hasonlóan kiforratlan és szenvedélyes eszmékkel rokonszenvező walesi herceghez, később Edward királyhoz kapcsolják. Angyal Dávid a beteges radikalizmuson kívül az alkoholnak, morfiumnak és a nőknek is nagy szerepet juttat Rudolf tragédiájában. Nos, köztudomás szerint az alkoholnak és a nőknek a walesi herceg sem volt ellensége. Viszont a demokratikus eszmék iránt való pszichopátiás hajlandóságának köszönhető, hogy Európában ma egyetlen királyi trón sem veheti fel a stabilitás terén a ver-

senyt a Windsor-házéval. Pszichopátiás demokráciájának tulajdonítható, hogy szemben Európa kiforrott eszméken alapuló monarchiáival az angol monarchista eszme túlélte, sőt érintetlenül élte túl a forradalminak nevezhető eltolódásokat, amelyek az angol politikai és társadalmi életben Disraelitől Macdonaldig végbementek. Sőt úgy látszik, ezek a kiforratlan eszmék apáról fiúra szállnak az angol királyi családban: a mai walesi herceg például még messzebbre rugaszkodik az uralkodóra kötelező etikettől: még csak nem is zsidó újságírókkal, hanem munkanélküli bányászokkal mutatkozik és igazat mer adni nekik a még mindig nem eléggé okulékony nagykapitalizmussal szemben.

*

Lehet, hogy Angyal Dávid helyes nyomon jár, amikor Rudolf öngyilkosságának okát nem a Vecsera Máriával való szerelmi kalandban, hanem a trónörökös lelki meghasonlásában keresi. Lehet, hogy végeredményben azért lett öngyilkos, mert ráeszmélt szándékai reménytelenségére, erőfeszítései meddőségére, mert megfosztotta aktivitása lendületétől a fagyos, lélektelen atmoszféra, amelyben élni kényszerült és a már előre szervezkedő, tömörülő, nyílt és alattomos reakciós erők, amelyek elszántan készülődtek intenciói meghíúsítására, a szenzibilis, II. Józsefre emlékeztető királyfit a harc elöl való kitérésre kényszerítették, így, vaktában nehéz lenne kianalizálni Rudolf öngyilkosságának közvetlen pszichológiai előzményeit, amennyiben a Vecsera-ügy csakugyan nem döntő jelentőségű. Annyi azonban bizonyos, hogy azok, akik a trónörökös kiforratlan, szenvedélyes eszméinek megvalósulását elgáncsolták — közvetlen előidézői voltak az osztrák-magyar monarchia öngyilkosságának. Kétségtelen, hogy egy demokratikus osztrák-magyar monarchia, amely biztosítja a benne tömörülő nemzetek szabadságát és »öncélúságát« és nem vágat árkon-bokron keresztül keresztül Vilmos császár harci szekere után — ma is él. A pszichopátiás trónörökös beteges fantáziájában villant meg az egyedüli reálpolitika az osztrák-magyar monarchia számára — kár, hogy ezt a felvillanást olyan kitűnő tudós, mint Angyal Dávid, a pszichopátia egyik tüneteként kezeli.

*

Lehet, hogy csak nekünk tűnik úgy, mintha ez a legújabb legendarombolás és beletartoznék abba a következetes akcióba, amely a magyar népet egymásután fosztja meg hőseitől és legendáitól. Kezdődött Rákóczival, folytatódott Kossuthal és Martinoviccsal és most sor kerül Rudolfra, akit az alföldi tanyákon még mindig hazavárnak. Rákócziból a felületesek, a félfüllel figyelők számára hamiskártyás lett (tartozunk kijelenteni, hogy nem Szegfű Gyula hibájából), Kossuthból Herczeg Ferenc jóvoltából demagóg, Martinoviczból Bánffy Mihály kegyelméből kém — és Rudolfból Angyal Dávid diagnózisa alapján súlyos idegbeteg, akinek oldalági rokonai — ahogy a professzor úr célzatosan közli — jól fejlett örültek voltak. Még egyszer hangsúlyozzuk: a legparányibb történelmi igazságot többre becsüljük a legcsillogóbb történelmi hazugságnál. Am ez az újabban lábrakapott mithoszellenes »realizmus«, ahelyett, hogy a legendát széteszlatná, történelmi pragmatizmusba burkolódzó, tendenciózus ellenlegendákkal, pamflettekkel operál. S azonkívül: nem szabad elvenni egy néptől a héroszait, ha a történetírás nem ad helyettük mást, mint a jelenkor bizantizmusa: átélt, szemtől-szemben látott tények meghamisításával összetákolt hőseit. Ha a történetírás tovább halad a megkezdeti úton, korunk hősei iránt felolvadó tiszteletben végül Árpádtól is elvitatja a honalapítás szerepét és nem Szent Istvánnak, hanem Haller Istvánnak fogja tulajdonítani az érdemet, hogy a pogány magyar nép felvette a keresztény vallást.

Budapest, 1929. február 24.

EGY NEMZEDÉK A KAVÉHÁZBAN

Múlt hét szerdáján az úgynevezett népi írókból, szociológusokból és publicistákból alakult csoport néhány tagjának meghívására egyik belvárosi kávéház szuterénjében tizenhét év óta először összegyűltek a legallentéesebb szemléletű, egymástól gyakorlati célokban is mélyrehatóan különböző politikai és társadalmi mozgalmak szellemi reprezentánsai, akiket csupán egyetlen, de alapvető metodikai közösség hozott össze: a parlamentáris demokrácia szükségességébe vetett hit. Az összehívók nyilván nem tudták, hogy egy fesztelen kávéházi beszélgetést a gyülekezési jogon örökődő hatóságok rendőri engedélyhez kötött gyűlésnek minősítenek. A detektív felszólítására a társaság el is széledt, mielőtt tizenhét év után sor kerülhetett volna arra, hogy egy körülbelül egykorú, ellenfélként is ugyanazon a síkon mozgó és ugyanazzal a problémakörrel foglalkozó nemzedék végre-valahára személyesen megismerhette és szemtől-szembe kibeszélhette volna magát. A hatóságok nyilván nem felelősek az értekezlet formai okok miatt történt elhalasztásáért. Nincs jogunk feltenni, hogyha ezek a szigorúan törvényes és alkotmányos alapon álló intellektuális frakciók a közeljövőben az előírt feltételek szerint engedélyt kérnek a konferencia megtartására, bárki is előráncigált ürügyekkel megtagadja tőlük a jogot, hogy feketekávé mellett egy asztalnál beszéljenek azokról a magyar sorskérdésekről, amelyek a városban és az országban szétszórt íróasztalaiknál lelkiismereti kérdésekként is állandóan foglalkoztatják őket.

Mégis, aki, mint e sorok írója is, hatósági parancsra, dolgavégezetlenül elkullogott a kávéház szuterénjéből, melankolikusan állapította meg, hogy amikor végre nagynehezen megérlelődött e példátlanul szétzilálódott generációban legalább a diszkusszió szükségérzete, szinte babonás körülmények ismét megakadályozták abban, hogy elhangozzék az első őszinte mondat, amely a közös akcióra való hajlandóság légkörét megteremthette volna. De voltak, akik az értekezlet hirtelen szétszóródása után fellélegeztek, mert úgy érezték, hogy bár a katolikus, protestáns, konzervatív, liberáldemokrata népi és szocialista szellemi emberek egyforma élességgel szembefordulnak a jobboldali és baloldali szélsőséggel, ez a negatívum rész-

letekben való ellentéteket akár alkalmi harmóniában semlegesítse. Voltak, akik nagyobb szétválasztó erőt tulajdonítottak a szétagolt ifjúsági csoportok speciálisan kialakult ideológiának, begyakorlott szólamainak, mitikus, vagy érzelmi vonzalmainak, helyzeti és egyéni sérelmeik különbözőségének, mint a gyakorlati célok összefogó erejének olyan légkörben és olyan időpontban is, amelyben egy nemzedék szellemileg s erkölcsileg jelentékeny képviselőinek, csakugyan történelmi kötelességük, legalább a minimális program alapján megkeresni az együttműködés feltételeit. Nem vitás, hogy ez az értekezlet, amely ha nem is tüzet és vizet, de mindenesetre a legkülönbözőbb hagyományú, neveltségű, más és más pártpolitikai vagy társadalmiszemléleti mozgalmakhoz lekötött vitatkozókat szólaltatott volna meg, lendületes, esetleg szenvedélyes polémiát kavart volna. De nem hisszük, hogy ez a polémia a kecskeméti találkozó ügyét veszélyeztette, vagy éppen csődbe kergette volna. Ami néhány perc alatt, a detektív közbelépéséig is meg lehetett állapítani: a minden oldalról önként és egyformán jelentkező, tökéletes jóhiszeműség, kértely nélkül való feltevése annak, hogy akik leültek a kávéházi asztalokhoz, egyforma őszinteséggel, tisztességgel, bátorsággal s a maguk meggyőződése és módja szerint a leghatásosabb eszközzel akarják szolgálni a magyar nép szabadságát és jólétét.

Kár, hogy a hamar széteszlott gyülekezet csak a lojalitásból adott ízelítőt, de bízunk benne, hogy ez a rendkívüli jelentőségű kísérlet nem akad el végkép ebben a kezdeti stádiumban. Régóta hangoztatjuk, hogy e mesterkéltszéttagoltságba kényszerített magyar társadalom ellentéteinek kiélesedésében sokkal nagyobb szerepük van az előítéleteknek, gyanakvásoknak és a légnemű vádaskodásoknak, mint maguknak a konkrétumoknak, amelyek az osztályt osztálytól, a foglalkozási ágat foglalkozási ágtól, sőt felekezeteket a felekezetektől valóban elválasztják. Éppen ezért még csak nem is az együttműködésnek, de az eredményes kompromisszumnak is legelső feltétele, hogy azok, akik párhuzamosan egymás mellett élnek és dolgoznak ugyanabban a társadalomban, mindenekelőtt megismerjék egymást. Tizenhét év megszámlálhatatlan konfliktusa, igazságtalansága és hajszája nem utolsósorban abból eredt, hogy a különböző szellemi, társadalmi, sőt geográ-

fiai frontok nem tudták, nem akarták, vagy nem merték megismerni egymást. A törzsökös középosztálybeli nem ismerte a polgárt, a faluból frissen felkerült nem ismerte a város igazi arcát és lelkét, az intellektuel a parasztot, az egyetemi hallgató az ipari munkást — illetve mindenki ismerte azt a hamis és célzatos képet, amelyet a pártpolitika és a demagógia fotomontált a másiktól propagandája szolgálatában. Ez a meghamisított kép hosszú ideig megmásíthatatlan volt és szuverénül vezette tévútra a különböző kategóriák egymásról alkotott merev elképzelését. Mindez másképp történik, ha a mindenkori politikai hatalom nem gondoskodott volna arról, hogy ennek a meghamisított képnek tapasztalati úton való ellenőrzésétől és revíziójától elvegye a kedvüket azoknak, akik a hatalomhoz tartozó osztályokban nem akarták elveszíteni a hitelüket, vagy a lehetőségüket. Tizenhét évnek kellett eltelnie addig, amíg a háborús és háborút követő generáció végre felszabadult a hamis kép varázsa alól s leült az asztalhoz, hogy az asztal másik oldalán ülő kartársát szemügyre vegye.

Csak pár percig vehette szemügyre a másikat, mert a detektív hamarosan véget vetett a tanulmánynak. De e pár perc alatt is érezni lehetett, hogy ez a nemzedék jobbról és balról az ország és a társadalom e kritikus időszakában minden partikuláris, vagy egyéni érdeket! s a doktrínákat és végcélokat is hajlandó félretenni, amikor arról van szó, hogy a magyar népet két oldalról veszélyezteti a fejlődést elakasztó reakció és a tömeget önmaga ellen forradalmasító szélsőség. Néhány perc alatt szöveg nélkül is kiderült, hogy a liberális demokratának fontosabb a magyar paraszt választójoga és földje, mint a cobdeni tan azonnali megvalósítása s a paraszt demokratát sem akadályozza meg földszeretete abban, hogy a városi polgár és proletár szociális válságában egyetemes érdekű magyar kérdést lásson. A marxista ugyanúgy, mint a katolikus reformer megérezte, hogy ha más elméletek alapján és más végcélokkal is, de ugyanazzal az erkölcsi megokolással egyformán szembenállnak a nagytőke és a nagybirtok hatalmi mértéktelenségével, gazdasági aránytalanságával és a forradalommal. A néhány perc alatt, amíg a detektív megtúrta az értekezlet résztvevőit a kávéházi asztal körül, kiderült, hogy bár senki nem tett koncesszióit a másik álláspontjának, vagy ha úgy tetszik, világnézetének — mindenki

hajlandó lett volna engedményeket tenni a magyar népnek. Aki leült az asztalhoz, elhítte a vizavijáról, hogy azért jött ide, hogy egy emberségesebb magyar életberendezkedés megteremtése érdekében igazi Treuga Deit kössön emberséges és művelt ellenfeleivel, sőt alkalmi szövetségre lépjen velük az embertelenség és a műveletlenség ellen folytatott küzdelemben.

Lehet, hogy ezeket a feltevéseket túlzott optimizmus sugallja s mindez csakugyan másképp történt volna, ha a detektív nem lép közbe s a jóhiszeműség atmoszférájában is kiderül a világnézeti és politikai ellentétek áthidalhatatlansága. De mindenképpen újra és újra meg kell próbálni, hogy azok, akiket legalább a parlamentáris demokrácia és a közszabadság szükségességébe vetett hit átmenetileg közel hoz egymáshoz, a közvetlen vitán keresztül megismerjék és amalgamizálják egymást. Végül is a parlamentáris demokráciának nem utolsósorban az a lényege, hogy a vita szabadságát, a kontradiktórius eljárás módszerét biztosítja. Már az is nagy eredmény lenne, ha ennek a generációnak legjobbjai nem kiabálnának át egymásnak indulatszavakat a kerítésen. Ha ez a generáció csak azért fogna össze, hogy megteremtse a parlamentáris demokráciát és biztosítsa a szabadságjogokat, amelyeken keresztül törvényesen és alkotmányosan tovább harcolhat egymás közt is politikai és világnézeti végcéljaiért — akkor is érdemes félretenni mindaddig a pártpolitikai és világnézeti ellentéteket, amíg ezt a metodikai programot együttesen meg nem valósítják. Amikor az országot feldúlja a parlamentellenes agitáció, ennek a generációnak közösen kell vállalnia a törvény és az alkotmány házában a védőőrség szerepét, különösen amikor bent a törvény és az alkotmány házában is szép számmal akadnak, akik az ostrom idején gyanútlanul alusznak, vagy még inkább — színelik az alvást.

Budapest, 1938. január 23.

A VÉGZETES TOLL

A töltőtollat, amellyel ezt a cikket írom, 1915 augusztusában Novi Samborban vásároltam egy utcai árustól. Először anyámnak írtam vele tábori levelezőlapot, hogy a körülményekhez mérten jól vagyok. Mielőtt a levelezőlapot továbbították volna anyám címére, egy főhadnagy ellenőrizte szövegét a hadviselés szempontjából. Csak néhány gyengéd szót írtam a töltőtollal a rózsaszín papirosra, a főhadnagy tehát rányomta a pecsétet: *Censuriert*. Ez a pecsét végleg eldöntötte tollam sorsát. Huszonhárom év telt el azóta, közben ki kellett cserélnem elkopott aranyát, majd celluloid tokját is, de a rossz varázslat alól nem tudtam többé felszabadítani. Azóta a pecsét láthatóan, vagy láthatatlanul, rajta van, rányomja bélyegét minden betűre, amely a papírra csorog belőle. A tábori cenzor után a forradalmi utca megfélemlítő dübörgésében veszett el bátorsága és őszintesége teljessége. Majd idegen impérium alá került, amely cenzoraival a magyar újságírók tollától is megkövetelte, hogy a történelmi katasztrófa következményeit tudomásul vegye. Hivalkodás nélkül meg kell állapítanom, hogy ez a toll nem volt könnyen kezelhető, simán alkalmazkodó szerszám s nem is egyszer ráparancsoltak, hogy hagyja abba az írást. Sokszor hónapokig tétlenül lógott kapcsán a külső kabátzsebben, mert az új impérium cenzúrája nem tartotta nemzeti eszméjével összeegyeztethetőnek a módot és hangot, amellyel ez a toll a balsorsra jutott keresztény és zsidó magyarság jogegyenlőségére, kulturális szabadságára, gazdasági és szociális életképességére igényt tartott. Aztán újra és újra élőiről kezdődött a kísérletezés: megírni legalább a megírható, harcolni a türelem, vagy a véletlen elnézés határain belül a nyelvükben, otthonukban és munkájukban veszélyeztetett magyarokért, az európai szellemért az örök erkölcsi eszmékért, — alattomos és ügyeskedő párbajt víván a látható, vagy láthatatlan pirosceruzával. S a hazai íróasztal felett, amelynél most ezt a cikket írom, tizennyolc éve függ a falon berámázva a háborús kivételes rendelet, hogy minden tollvonásnál figyelmeztessen a közigazgatási sajtórendészet egyetlen tollvonására, amellyel a tollba fojthatja a tintát. A novisambori vásár tehát végzetes vásár volt: az utcai árus töltőtollon kívül bunkósbotot is

árult és bizonyos, hogy akik huszonhárom év előtt botot vettek, mindmáig sokkal szabadabban forgathatták.

*

De most, hogy e toll sorsa bizonytalanabb, mint valaha, mert a törvényhozás előtt az új sajtótörvény, amely huszonhároméves végzetét alighanem betetőzi, mégsem bántam meg, hogy bunkósbot helyett a tollat választottam. Ez a toll és társai, a független magyar újságírók tollai, amelyek osztoznak sorsában, végig tiszták maradtak a bértől és a vértől s a butító és bősztító méregtől. Sohasem szolgáltak a hatalomban és vagyonban mértékteleneknek. Mindig azoknak szolgáltak, akik javakban, jogokban gyengék voltak, akiket a rossz törvény s egyének és politikai rendszerek kíméletlen egyoldalúsága emberi joguktól és a lét—fentartás feltételeitől meg akarta fosztani. Ez a toll első-sorban a magyarságnak szolgált, a keresztény és zsidó magyar polgárnak, parasztnak, munkásnak, aki ezt az országot vérevel védte, békés áldozataival átsegítette a válságok poklán és munkájával fenntartja. Ezt a tollat, ha kifogyott belőle a tinta, sohasem töltötték meg közpénzzel. Ez a toll sohasem volt eladó: sem a magyarság külső és belső ellenségeinek, sem munkája megsarcolóinak, sem azoknak, akik a szegénység és a tudatlanság kétségbeesett hiszékenységét kihasználják. De bizonyos, hogy csak egyetlen szál független és tiszta toll volt s nem tudott csodát művelni, mint az 1848-as szabad sajtó, vagy mint a Dreyfusardok tollai. Miközben a veszendő szabadságot, a szűkülő jogegyenlőséget, a veszélyeztetett alkotmányosságot s törvényességet, a fogyatkozó emberségességet és az eliszaposodó műveltséget védte, önfentartási harcot is folytatott, hogy rászakadt végzete beteljesülését elodázza. Abban a tudatban védte magát, hogy akkor is szüksége van rá, ha a szabad nyugati társakhoz viszonyítva csak fél-munkát végezhet, ha nem is tudja megakadályozni, csak lassítani a folyamatot, amely egyszerre sodorja el a legtermékenyebb magyar hagyományokat és a jövő legéletrevalóbb csíráit. Védte magát, hogy ha már nem is töltheti be a parlamenttel egyenrangú hivatását, amelyre a XIX. század polgári demokráciája kijelölte, legalább ügyvédje lehessen a magyar társadalomnak sommás pereiben, kiállhasson mindennapi sérelmeiért, háza, boltja, irodája, föld-

je, műhelye és személye biztonságaért és szembeszállhaszon a hivatalok »packázásaival«. De nem tudott végkép kicsinyes szerepkörébe véglegesen beletörödni s újra és újra megpróbálta terjeszteni nem kívánatos, sőt gyűlölt szabadságeszméit, — ha másképp nem lehetett, jelbeszéddel, a stílus és a nyelvtan ravaszságával és a soroknak a sorok közé bújtatott értelmével, hogy elkerülje a piros ceruza, vagy a közigazgatási statárium kelepceit. Valamikor a magyar tolinak voltak öncélú és hiú ambíciói is — nemcsak őszintén és hűségesen, de szépen is akart írni. Mióta végigkíséri a tábori levelezőlap végzete, rákényszerült a bőbeszédűsége, a körmönfontóságra, a feltételes mód hipokrizisére, az állítás, vagy tagadás, a vélemény és kritika lendületének lefokozására és minden önálló gondolat tudatos elszurkítésére. A cenzúra piros ceruzája s a közigazgatási sajtórendészet elrontotta a magyar stílust is. Most, hogy a parlamentben forszírozott tempóban tárgyalják a sajtótörvényt, leplezzük le végre egész nyíltan a műhelytitkot: független, önálló, meggyőződéshez hű magyar újságíró egy emberöltőn keresztül kolumnákat fecsegett egy becsempészett őszinte mellékmondat kedvéért, mellébeszélt, vagy szellemi és erkölcsi öncsonkítással tengette életét. Aggályosan válogatta a jelzőket, hangvillával választotta ki a szinonimákat, csak-hogy életben maradjon s azokban a társadalmi csoportokban, amelyek olvassák és érdekképviselőjüknek tekintették, tartsa a lelket és ápolja a hitet egy emberségesebb és műveltebb jövő eljövételében.

*

A magyar sajtó tragikuma, hogy a hatalmasok az újságírást tizenkilenc év óta erre a tehetetlen és meddő szerepre kárhoztatták, — éppen abban a korszakban, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, hogy a közélet és a közszellem minden mozzanata az ellentétes kritika tisztázó ellenőrzése alá kerüljön. Az elmúlt évtized publicisztikai remekei nem véletlenül kerültek ki a nekrológok és a bukott kormányokat elemző jellemrajzok sorából. Az újságíró legfeljebb, ha utólag írhatta meg azt a bírálatot, vagy ítéletet, amely már az élőről és a hatalomban levőről is megérlelődött benne. A magyar sajtó nem előzhetett meg és ma sem előzhet meg semmiféle kalandot, közéleti vissza-

élést, katasztrófapolitikát, mert bár sok mindent előre tudott és ma is sok mindent tud előre, mindent csak utólag volt és van joga konstatálni — feltéve, ha élni akar. A magyar sajtó háborúutáni helyzetét mindennél jobban illusztrálja az újságíró esete, akit börtönbüntetésre ítélték annak a polgármesternek panamával való megvádolásáért, akit fél-évvel később sorozatos panamák bűne miatt szállítottak a gyűjtőfogházba. A magyar újságíró csak akkor írhatott az előd tévedéseiről, gyarlóságairól, bűneiről, ha már a hatalomra került utód szabad folyást engedett a nyilvános megbélyegzésnek. Kiszámíthatatlan, mennyi kártól, csalódástól, hazug képzelgéstől, hamis illúziótól, gazdasági és szociális veszteségtől, erkölcsi szégyentől és Ámok-fütéstől menthette volna meg az országot a független és szabad sajtó, amelyre idejében hallgatnak és amely jókor figyelmeztetheti a visszakanyarodásra a közvéleményt. Mennyit lehetett volna használni ennek az országnak, ha a független toll szabadon eljuttathatta volna a tudatlan és félrevezetett néphez a valódi ismereteket, a társadalom és a gazdasági élet igazi törvényeit, a józan magyarságot és az ország külső és belső helyzetének igazi képét, amelyeknek elleplezésére és megmászására éppen a hatalom árnyékában alakult a független tollat ellensúlyozó sajtószervezet ...

A Lex Mikecz—Antal a törvényhozás asztalán fekszik s alkotói nyilván közvéleményként azokra hivatkoznak, akiknek a magyar sajtónak ez a fentebb vázolt herotikus kecmergése is túlságos nagy szabadság! Azokra, akiknek személyi hiúságukban, hatalmi vagy gazdasági privilégiumukban és a legális lepel alatt folytatott törvénytelen machinációkban a független sajtó óvatos okvetetlenkedése is kényelmetlen. Ők azok, akiknek még tizennyolc évvel a háború befejezése után sem eléggé radikális ellenszer a sajtószabadsággal szemben a háborús kivételes hatalom s akik a politikai hatalom és a sajtó között való közvetlen hivatali alárendeltségben látják biztosítottnak közszereplésük kritikamentes zavartalanságát. De ha az új sajtótörvény mai formájában ölt testet, az újságírás nem lesz többé hivatás, politikai meggyőződés, ha úgy tetszik, világnézet, védelemre és érdekképviselőre szorult rétegek és osztályok, vagy egy nemzet szószólója, hanem a mindenkori kormányhatalomnak és uszályának klakkja és hírszol-

gálati bürokráciája. A tollra, amellyel ezt a cikket írom, 1915 augusztus óta nehezedik a »Censuriert« rossz varázslata. negyvenes újságírógeneráció, amelyhez e sorok írója is tartozik, csüggedten csinálja meg a mérleget: kétévtizedes pályája során egyetlen pillanatra sem tudte meg, milyen lehet teljes sajtószabadságban újságot írni. De most, hogy az új sajtótörvény végkép betömi az utolsó réseket is, amelyeken az önálló vélemény megnyilvánulhat, sokan lesznek, akik inkább önként dobják el a tollat, ha semmiképpen sem szolgálhatják azt az európai magyarságot, nyugati műveltséget, szociális méltányosságot, amelynek hirdetéséért és védelméért újságírónak lenni egyedül érdemes. De mielőtt a végzetes toll végkép befejezné szerepét, hadd terjesszük elő utolsó kívánságát. A barbár zsoldosok háromnapis szabad rablást követeltek a győztes hadvezértől, — ez a toll csak azt kéri: szabadítsák fel három napra minden láthatatlan nyomás, ellenőrzés, korlátozás és irányítás alól! Három napig hadd írja ki magából mindazt, ami huszonhárom éven át benne maradt; amit el kellett volna mondani a múltból és a jelenről, a kormányokról és a szerencsétlen népről, a gazdagokról és a szegényekről, földesurakról és földtelenekről, az igazi bűnösökről és a bűnbakokról, keresztényekről és zsidókról: az igazat! Csak három napra léptessék életbe a Lex Mikecz helyett a Lex Petőfit s ha a szabadon hirdetett igazság és a szabadon feltárt tények nem győzik le három nap alatt a babonát, az uszítást és a baljós politikát, — akkor csakugyan törjük el önként a tollat s nyugodjunk bele, hogy azoknak volt igazuk, akik 1915 augusztusában Novi Samborban toll helyett botot vásároltak az utcai árustól...